

| IN HET NIEUWS

Rapport-Wennink

Kritiek groeit: 'spookcijfers' en alarmisme in onderbouwing rapport

PAGINA 8-9

| ECONOMIE

Pensioenen

Pas op veertiger of vijftiger: wie niet oplet loopt zo maar veel geld mis

PAGINA E22-23

| WETENSCHAP

Natuurstudie

Al 105 jaar verkennen jongeren dankzij NJN het "schoonste genot"

PAGINA W2-5

| WETENSCHAP

Universiteiten

Hoe 2025 het jaar werd dat Trump de academische wereld zijn wil oplegde

PAGINA W12-13

nrc

ZATERDAG 27 DECEMBER
ZONDAG 28 DECEMBER 2025
LUX ET LIBERTAS

Kan Oudjaarsnacht veranderen?

PAGINA 2-3

| OPINIE

PAGINA 4-6

Ongebreidelde macht

Onze *Brave New World* is het tijdperk van de kettingzaag, schrijft essayist *Bas Heijne*

| FOTOSPECIAL

(Toe)vlucht

Dóórgaan in een wereld vol gevaar. Over liefde, nooddtenten en botox

| IN HET NIEUWS

PAGINA 16-18

Havist en hacker

Een 17-jarige scholier werd op Telegram overgehaald om te spioneren voor een pro-Russische hackersgroep, en belandde vervolgens met hamsterknuffel en al in de cel

Advertenties

FENIX

kunstmuseum over migratie

★★★★★
de Volkskrant
★★★★★
NRC
"Celebrates people on the move"
The New York Times

Kerstvakantie: alle dagen open tickets → fenix.nl

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

pag. 12

Legal Counsel

veel verantwoordelijkheid in internationale setting

legalpeople.nl

Consumenten bond

BESTE UIT DE TEST
DEC 2025

11-VOUDIG WINNAAR

Wij tellen niet af, wij tellen alleen maar op

matt

nrc > puzzels

Moeilijk doen mag vandaag

🟢🟢🟢🟢🟢🟢

nrc.nl/puzzels

JAARGANG 56 no. 74 PRIJS €5,50
BELGIË € 6,50

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 6 5 2 2 5

COLUMN
ARJEN VAN VEELEN

2025? Klaar mee

W eet je wat het is, ik ben er eigenlijk gewoon klaar mee. De meeste mensen zijn er wel klaar mee. Sommigen een beetje klaar, anderen he-le-maal klaar, weer anderen zijn er echt zó fucking klaar mee. Maar iedereen was dit jaar wel klaar met iets. „Nederland is klaar met fatbike op straat”, aldus *RTL Nieuws*. Bevers zijn „architecten van de natuur”, schreef het *Algemeen Dagblad*, maar de provincie Limburg „is er klaar mee”. Kerstversiering voor het huis van Els (70) vernield, aldus het *Haarlems Dagblad*, „Ik ben er helemaal klaar mee”.

We waren al jaren klaar, maar dit jaar helemaal. Max Verstappen is „helemaal klaar met domme vragen”, meldt GP Blog. Memphis Depay, de voetballer die elk doelpunt onverstoorbaar viert met vingers in de oren, zelfs Memphis is er „he-le-maal klaar mee”, meldt FCupdate.nl.

Boeren waren „klaar met de nieuwe maaieregels”, „klaar met drugsproducenten” en „helemaal klaar” met de wolf. Maar „Boer John koos voor een ander”, aldus het AD, „en Karin (33) vindt dat prima: ‘Ik was er ook gewoon klaar mee’.”

Vroeger was vooral Jack van Gelder overal voortdurend klaar mee. Dat is hij nog steeds, hoor, las ik op de nieuwssites. Hij boycot bijvoorbeeld Beau van Erven Dorens: „Echt klaar mee.” Van Gelder was ook „klaar met de klimaatactivisten”, las ik: „tank eroverheen”. Maar tegenwoordig zijn ook weldenkenden mensen het zat.

„Schrijver Sinan Çankaya is er klaar mee:”, kopte *NRC*, „Fuck integratie. Ik kan geen andere conclusie trekken”.

Schrijver Rasit Elilob zei tegen de *Volkskrant*: „Ik ben er wel klaar mee om continu te bewijzen dat ik net zo Nederlands als jullie ben.”

Presentator Edson da Graça van *Expeditie Robinson*, tegen de *Varagids*, over waarom hij een tatoeage met ‘nee’ heeft gezet: „Ik ben er klaar mee om de maakt-niet-uit-man te zijn.”

Niemand wil meer de maakt-niet-uit-man zijn. Ik denk dat het te maken heeft met de wiebelende wereldorde. De monsters regeren. Klaar met nuance, met de oude spelregels. Het leven, een straatgevecht.

Wie slim is schrijft gauw het boek *Klaar mee*. Al bestaan er al minstens drie boeken met ‘klaar mee’ (zoals *Helemaal klaar mee...*; *Ik ben er klaar mee* en *Ik ben er helemaal klaar mee*).

Wilders, moet gezegd, was de profeet: hij was altijd al klaar met alles. Hij had als enige contact met het volk, „mensen zijn er gewoon klaar mee”, zei hij dan.

Maar ‘klaar mee’ is vaak een ferm vertoon van zwakte. *Nou dan doe ik toch niet mee. You can’t fire me cause*

Arjen van Veele vervangt Floor Rusman

I quit. Wierd Duk die de studio uitloopt na kritiek. Wilders die uit het kabinet stapte. „De oude partijen hebben hun kans gehad en verpest”, zei Volt-lijsttrekker Laurens Dassen in een interview, „Mensen zijn er klaar mee.” „Wilders beloofde de hemel en bracht ons niks anders dan stilstand, achteruitgang, angst en verdeeldheid,” zei ook Frans Timmermans, „Daar is Nederland klaar mee.”

Maar Nederland was óók klaar met Timmermans. En óók met de NSC trouwens. Toen die partij uit het kabinet stapte, sprak partijleider Edy van Hijum profetische woorden: „We zijn er wel klaar mee.”

Er kwamen verkiezingsdebatten. Jack van Gelder werd moe van verkiezingsdebatten, zo vertelde hij bij *De Oranjesondag*. „Ik ben er wel klaar mee!”

„Nederland is klaar met het negatieve gedoe”, zei Rob Jetten op het podium voor een juichende menigte.

Klaar ben je met de dingen die als kauwgom blijven plakken onder je schoen

„Nederland is klaar met de oude politiek van verwijten en zwartmaken”, zei ook de andere winnaar Henri Bontenbal. Waarna ze nu een coalitie vormen met de VVD.

Zo klaar mee.

We waren ook klaar met Rutte - dachten we. Tot hij ons laatst toch weer de onder begeleiding van de politie moeten werken omdat omstanders hulpverlening en blussen belemmeren. Over mensen die door alcohol en verdovende middelen „niet meer weten wat ze doen”.

De jaarwisseling is ontaard in „één giftige cocktail”, zegt de oud-politielieutenant. Een nacht waarin de openbare orde op talloze plekken zwaar wordt verstoord. Volgend jaar moet een vuurwerkverbod ingaan. Het zal, zo hopen de voorstanders, het aantal slachtof-

Klaar ben je met de dingen die als kauwgom blijven plakken onder je schoen. Zoals ‘en nu is het stil!’ van de leeraar precies het omgekeerde betekent - het is in de klas juist een herrie - zo betekent ‘klaar mee’ dat het allemaal pas gaat beginnen.

Een tachtigjarige man uit Tiel was dit jaar ‘helemaal klaar’ met asoparkeerders, aldus *De Gelderlander*. Hij liep naar buiten en stak de banden van de auto’s lek.

Klaar mee is een wanhoopskreet. Klaar mee is een wanhopige rode lijn. Zó klaar met oorlog, ziekte. Zó klaar met mijn telefoon, zó klaar met die toxische relatie. Zó klaar met al die dingen waar je helemaal geen grip meer op hebt.

‘Klaar mee’ is de collectieve bezwering van een machteloze tijd. Gevoelens van onmacht, ook klaar mee.

VUURWERKVERBOD

Blijft Oud en Nieuw ‘een giftige cocktail’?

De jaarwisseling is door talloze branden, rellen en gewonden ‘het onveiligste feest van het jaar’. Gaat het vuurwerkverbod Oudjaarsnacht na dit jaar rustiger maken?

Titia Ketelaar

DEN HAAG

Zijn eerste jaarwisseling als agent, in de nacht van 1983 op 1984, reed Henk van Essen in een witte Volkswagen Golf door Den Haag. „De autoramen gingen aan gort. In de Ducdalfstraat op Scheveningen, waar elk jaar het tramspoor smolt door een vuurstapel, werden we vanaf het dak bekogeld met een koelkast. Je werd ook toen met vuurwerk bestookt, met strijkers.”

Oudjaar was altijd „een spannende avond”, zegt Van Essen - tot vorig jaar korpschef van de Nationale Politie. Maar het afgelopen decennium, vertelt hij, waren de jaarwisselingen „van een heel ander niveau”.

Hij heeft het over „cobra’s die aan elkaar zijn gebonden”, zwaaillegaal vuurwerk dat doelbewust naar agenten wordt gegooid. Over ambulancepersoneel en brandweer die onder begeleiding van de politie moeten werken omdat omstanders hulpverlening en blussen belemmeren. Over mensen die door alcohol en verdovende middelen „niet meer weten wat ze doen”.

De jaarwisseling is ontaard in „één giftige cocktail”, zegt de oud-politielieutenant. Een nacht waarin de openbare orde op talloze plekken zwaar wordt verstoord. Volgend jaar moet een vuurwerkverbod ingaan. Het zal, zo hopen de voorstanders, het aantal slachtof-

fers van vuurwerk verkleinen en de eerste hulp ontlasten. Maar zal het ook rustiger worden?

Rausen

Al sinds de Tweede Wereldoorlog is het onrustig met Oud en Nieuw. Halverwege de jaren vijftig wordt al geschreven over „baldadig” gedrag van jongeren, een decennium later over een „nieuwe vorm van vrijetijdsbesteding die men kortweg ‘agentje pesten’ kan noemen”.

Na de oorlog raakt ook consumentenvuurwerk in zwang om - net als met carbidschieten - het nieuwe jaar met een knal mee in te luiden. Al in 1955 vraagt de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) om een landelijk verbod op vuurwerk vanwege „de toenemende overlast”. In 1973 voert de Stichting Ideële Reclame (SIRE) voor het eerst actie, met de later bekende slagzin: „Je bent een rund als je met vuurwerk stunt”.

In sommige plaatsen draait het om het bouwen van (vuur)stapels. Slepen of togen is populair. Alles wat los zit, wordt op Oudjaarsnacht naar een centraal punt gebracht als ludiek protest. Maar regelmatig loopt het uit de hand, zoals in Den Haag waar bij het *rausen* van kerstbomen steeds vaker andere spullen op de stapel belanden. Als de brandweer wil blussen, krijgt die te maken met agressiviteit. Begin jaren tachtig vraagt de Haagse brandweercommandant of het niet mogelijk is dat de gemeente een aantal

nrc

ZATERDAG 27 DECEMBER & ZONDAG 28 DECEMBER 2025

In 2018 liep het vreugdevuur in Scheveningen uit de hand en veroorzaakte een vonkenregen op de boulevard. FOTO ERIC BRINKHORST/ANP

vuren gaat faciliteren, om zo de onrust te beteugelen.

Het is het begin van de vreugdevuren. Marnix Eysink Smeets was in de jaren tachtig politie-inspecteur in Den Haag en een van de grondleggers van een jaarwisselingsaanpak die bestond uit die vuren én bijbehorende feesten. Hij zegt: „Je moet investeren in het ontstaan van een andere traditie. Waar een gemengd publiek op afkomt, zodat op straat niet alleen de ‘dronken droppies’ staan.”

Oudjaarsnacht, vertelt hij, is een uitgaansavond die overal tegelijk én binnen een paar uur plaatsvindt. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Koningsnacht viert iedereen. Heel veel mensen zijn op de been, en „alleen dat al maakt de nacht uniek”.

„Overall wordt de jaarwisseling gevierd, burgers bepalen zelf hoe die verloopt”, zegt Edward van der Torre, bestuurskundige en criminoloog. „In alle dorpskernen - en dat zijn er wel drieduizend - is het maar net hoe het kwartje valt. Oud en Nieuw is een optelsom van losse elementen en die optelsom is risicovol.” Torre was auteur van een aantal onderzoeken naar de jaarwisseling. Of er Oudjaarsnacht problemen ontstaan, verschilt per gemeente. Soms zelfs per dorpskern of buurt.

Maar andere vormen van anarchie verdwijnen in de discussie naar de achtergrond. Terwijl op veel plekken vuurwerk niet het dominante openbare-ordeprobleem is.

Eysink Smeets zegt: „Ik ben in Veen in Noord-Brabant gaan kijken. Daar worden auto’s speciaal aangeschaft om in brand te steken.” Als de brandweer ingrijpt om te voorkomen dat omliggende panden vlam vatten, wordt die bekogeld met stenen, bierflesjes en vuurwerk. Ook de afgelopen jaarwisseling werd de ME ingezet om de brandweer zijn werk te laten doen.

Er zijn meer plekken waar dat bijna altijd nodig is. In 2007, in de eerste landelijke studie naar de jaarwisseling waar criminoloog Van der Torre aan werkt, wordt gesignaleerd dat soms confrontatie met de politie een doel op zich is geworden. Dat de „jaarwisseling een gelegen-

enkele incidenten na, de jaarwisseling relatief rustig was verlopen” of „beheersbaar” was. „Waarop een waslijst volgde van slachtoffers, vernielingen en brandstichtingen.”

Als een van de eersten spreekt in 2007 Menno Knip, dan burgemeester van Almelo, zich uit. Die jaarwisseling is een 90-jarige vrouw in Maassluis om het leven gekomen door een vuurwerkbrand in haar huis en een 36-jarige man uit Barendrecht gestorven nadat een mortiergranaat in zijn gezicht is ontploft. Er zijn talloze vernielingen, branden en opstootjes waarbij de ME wordt ingezet.

Knip: „Als je dan consequent zegt dat het ‘rustig’ was, normaliseer je dergelijk gedrag. Mensen waren bang en gingen niet meer naar buiten. Hoezo mooie traditie? Toen *NRC* belde, zei ik dat.”

Dat maatschappelijke debat gaat vooral over vuurwerk en bijbehorende ongelukken en overlast. Het leidt uiteindelijk tot het verbod dat volgend jaar waarschijnlijk ingaat. „Er is een collectief verlaagde tolerantie voor vuurwerk, en de politiezorg staat op Oudjaarsavond onder druk”, zegt jaarwisselingsdeskundige Eysink Smeets. „De redenatie van de politie is: het hele vuurwerk eruit. Want dat draagt ook bij aan een sfeer waarin alles kan.”

Maar andere vormen van anarchie verdwijnen in de discussie naar de achtergrond. Terwijl op veel plekken vuurwerk niet het dominante openbare-ordeprobleem is.

Eysink Smeets zegt: „Ik ben in Veen in Noord-Brabant gaan kijken. Daar worden auto’s speciaal aangeschaft om in brand te steken.” Als de brandweer ingrijpt om te voorkomen dat omliggende panden vlam vatten, wordt die bekogeld met stenen, bierflesjes en vuurwerk. Ook de afgelopen jaarwisseling werd de ME ingezet om de brandweer zijn werk te laten doen.

Er zijn meer plekken waar dat bijna altijd nodig is. In 2007, in de eerste landelijke studie naar de jaarwisseling waar criminoloog Van der Torre aan werkt, wordt gesignaleerd dat soms confrontatie met de politie een doel op zich is geworden. Dat de „jaarwisseling een gelegen-

”

De slag om de jaarwisseling begint al voor de zomer

Henk van Essen

voormalig korpschef van de Nationale Politie

heidsstructuur bij uitstek [biedt] voor het beslechten van oude vetes tussen burgers onderling of van burgers in de richting van het gezag, en voor doelgerichte overlastgevend of criminele activiteiten”.

En ook dat het onrustig is op „steeds dezelfde locaties in bepaalde volkswijken in stedelijke gebieden en op het platteland in dorpen met een streng christelijke bevolking”. Oud-politiecommissa-

ris Van Essen vertelt: „Toen ik in 2001 districtschef werd in Den Haag belde ik mijn collega’s in Maastricht en Tilburg met de vraag hoe zij zich voorbereiden. Daar waren geen extra maatregelen, de jaarwisseling werd behandeld als een normale weekenddienst. Met carnaval, dan ging men los.”

„Zeker in wat meer gesloten gemeenschappen zie je dat mensen vinden dat met Oud en Nieuw alles mag”, signaleert ook jaarwisselingsdeskundige Eysink Smeets. Criminoloog Van der Torre zegt: „De redenering is: het is ons dorp, wij vierten op onze manier. Het antwoord is dat dit niet mag. Maar je kunt dat niet afdwingen, hooguit langzaam proberen om te buigen, zonder succesgarantie.”

Hij ziet dat er op plekken waar dorpen in grotere gemeenten zijn opgegaan een strijd lijkt te worden gevoerd tussen de burgemeester

als verantwoordelijke voor de openbare orde en dorpelingen: „In Veen speelde dat een rol. Daar moet je sowieso uit zien te blijven.”

Eysink Smeets zegt over ongeoorloofde branden: „Je moet zo iets kanaliseren, dat is verstandiger dan verbieden. Geef de relschoppers een andere plek of een alternatief, dat recht doet aan de bijzonder nacht en sfeer.”

Zero tolerance is niet genoeg

Maar ook op zo’n alternatief moet worden gelet, zegt Eysink Smeets. De vreugdevuren in Den Haag waren onderdeel van een bredere aanpak. Toen de vuren hoger werden dan toegestaan, handhaafde de gemeente niet. Tot in 2018 de Scheveningse toren instortte en een vonkenregen veroorzaakte. Eysink Smeets: „Zodra je op routine gaat draaien, ga je nat.”

Dat vindt ook oud-politielieutenant Van Essen: „Je kunt wel verbieden, maar niet zonder preventie en perspectief. Met preventie bedoel ik contact leggen, jeugdwerk. Met perspectief een feest of een ander evenement. Met zero tolerance alleen ga je het niet redde.” De „slag om de jaarwisseling” begint al voor de zomer, zegt hij.

Van der Torre is het met hem eens: „Je kan een peloton ME inzetten. Maar misschien heb je meeraan vier boa’s en twee jongerenwerkers. Zeker in de buitengebieden is er op de 364 andere dagen weinig overheid, weinig politie en handhaving. Dan moet je juist de basis leggen.”

Dat is hun waarschuwing voor volgend jaar. Eysink Smeets: „Voor het vuurwerk eruit gaat, moet je opties bieden. Je moet investeren in een nieuwe traditie, dan heb je minder kans op onprettige alternatieven.”

Van Essen: „Een vuurwerkverbod is alleen realistisch als je iets anders organiseert. Dat ligt niet op landelijk niveau, het bevoegd gezag als het om openbare orde gaat ligt ook lokaal. Wat in wijk x acceptabel is - een vreugdevuur - is dat in wijk y niet. In verreweg de meeste dorpen is er feest, de cultuur overal veranderen vraagt om een lange adem.”

Laat gevlucht talent bloeien met een Fonds op Naam

Nederland vergrijsd snel. Overal zijn personeelstekorten. Vluchtelingen kunnen én willen deel zijn van de oplossing. Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF begeleidt gevlucht talent. Met extra aandacht gaat hun talent niet verloren.

Steun het UAF, bijvoorbeeld met een Fonds op Naam. Kies zelf hoe u impact wilt maken. Zo maakt u het verschil voor vluchtelingen én voor Nederland.

Wilt u meer weten?

Vraag de brochure aan via de QR-code of kijk op uaf.nl/fonds-op-naam.

Advertentie

Stichting voor Vluchteling-Studenten UAF

Zala (38) uit Afghanistan, master Criminologie

AMERIKAANSE BOMBARDEMENTEN

Motief bommen VS in Nigeria dubieus

Volgens de VS waren de luchtaanvallen in Nigeria bedoeld „ter bescherming van christenen“. Of gaat het toch om de grondstoffen?

Toef Jaeger en Femke van Zeijl

AMSTERDAM/LAGOS

Het was een opvallend ‘kerstcadeau’ aan de Nigeriaanse regering: de luchtaanvallen die de VS donderdag uitvoerden op strijders van Islamitische Staat (IS) in Sokoto, een staat in het noordwesten van Nigeria. Volgens president Trump ging het om „een krachtige en dodelijke” aanval; of en hoeveel doden er vielen is niet bekend. De aanval werd uitgevoerd met instemming van de Nigeriaanse overheid in het kader van een „veiligheidssamenwerking” met de VS, die tot doel had om burgers tegen „terroristisch geweld in welke vorm dan ook” te beschermen.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken in Nigeria schreef in een verklaring: „Terroristisch geweld, in welke vorm dan ook en ongeacht of het is gericht tegen christenen, moslims of andere gemeenschappen, blijft een belediging van de waarden van Nigeria en van de internationale vrede en veiligheid.”

„Deze actie zat eraan te komen en zou niemand moeten verbazen”, vertelt Confidence MacHarry, veiligheidsanalist in Lagos van SBM Intelligence, door de telefoon. „Sinds november voeren de Amerikanen al verkenningvluchten uit boven Nigeria, vanuit Ghana. Iedereen die de Amerikaanse Oorlogsmijnster hoort en de Amerikaanse president, had zich moeten realiseren: Trumpen Hegseth menen het.” Dit was volgens hem geen „unilaterale beslissing van de Amerikanen,

Nigeriaanse politie plaatst een afzetting rond de plaats van de Amerikaanse luchtaanval in het noordwesten van Nigeria. FOTO TUNDE OMOLEHIN/AP

maar een gezamenlijke beslissing”.

Al enige tijd claimt Trump dat „onschuldige christenen op brute wijze” worden gedood, op een schaal die „al vele jaren en zelfs eeuwen” niet meer is gezien. „Als wij aanvallen, zal het snel en meedogenloos zijn, precies zoals die terroristische schurken onze gekoesterde christenen aanvallen”, aldus Trump. Hij sprak zelfs van een genocide op christenen in Ni-

geria. Desondanks werd een toegezegd bedrag van een miljard dollar aan hulp, waarvan 10 procent aan veiligheid zou worden besteed, nooit aan de Nigeriaanse regering overgemaakt.

‘Witte genocide’

Trump heeft het vaker over genocide als het om witte christenen gaat. Zo sprak hij ook van „witte genocide” in Zuid-Afrika waar „boeren worden vermoord, die toevallig wit zijn”, terwijl slechts een fractie van de 26.000 slachtoffers van moord in dat land in 2024 witte boeren betrof. Christelijke Republiken, onder wie senator Ted Cruz, spraken zich al vaker uit over het geweld tegen christenen in Nigeria. Experts wijzen erop dat het geweld zich niet langs puur religieuze lijnen afspeelt; ook criminaliteit, conflicten om water en land en armoede spelen een rol.

De Nigeriaanse regering heeft evenwel het geld noch de middelen om aanvallen op militante groepen uit te voeren. En dus greep de regering de door Trump beleden bekommernis om de christenen aan om de voortdurende aanvallen en ontvoeringen door jihadistische groeperingen als Boko Haram, Jama’at Nusrat al-Islam wal-Muslimin (JNIM) en Islamic State West Africa Province (Iswap) aan te pakken. Sinds 2009 zijn tienduizenden mensen omgekomen door het jihadistisch geweld, maar anders dan Trump beweert, gaat het daarbij niet specifiek om christenen.

In het noorden van Nigeria wonen vooral moslims (53 procent van de bevolking), die dan ook vaker het slachtoffer van terreur zijn dan christenen (43 procent van de be-

volking). ACLED, een organisatie die conflictdata bijhoudt, registreerde in de afgelopen vijf jaar meer aanvallen tegen moslims dan tegen christenen en registreerde alleen voor 2025 al 12.000 doden door aanvallen. SBM Intelligence berekende in een rapport dat tussen juli 2024 en juni 2025 de vele ontvoeringen terreurgroepen ongeveer 1,66 miljoen dollar hebben opgebracht.

Dat gekozen is voor het noordwesten, heeft volgens MacHarry politieke redenen. „Het Nigeriaanse leger heeft eerder luchtaanvallen uitgevoerd op het noordoosten en in centralere delen van het land, maar bleef altijd terughoudend in het noordwesten. Dat poreuze grensgebied met Niger ligt namelijk

Aanval uitgevoerd met instemming van Nigeriaanse overheid

politiek gevoelig. Sinds de coup in Niger is er veel verwarring over of en hoe militaire informatie tussen Nigeria en Niger wordt gedeeld. Nigeria wilde geen problemen met het buurland riskeren met luchtaanvallen in dat gebied. Die leemte hebben de Amerikanen nu gevuld.”

Hoewel Trump in zijn campagne voor het presidentschap beloofde geen oorlog over de grens meer te zullen voeren, blijken de VS inmiddels allerm minst wars van militaire acties overzee. Er gaat weliswaar minder Amerikaans geld naar Oekraïne, maar de VS voeren wel aanvallen uit op vermeende ‘drugsbo-

ten’ voor de kust van Venezuela en vorige week vond een ‘vergeldingsactie’ plaats in Syrië, nadat daar op 13 december bij Palmyra twee Amerikaanse militairen en een Amerikaanse burger waren omgekomen.

Kritieke grondstoffen

De symboliek van aanvallen op Eerste Kerstdag spreekt tot Trumps conservatief-religieuze achterban, maar het is de vraag of christenen voor Trump centraal staan bij de acties. Uit de Nationale Veiligheidsstrategie die begin december werd gepresenteerd, bleek dat de regering-Trump het Afrikaanse continent vooral ziet als bron van kritieke grondstoffen waar de VS toegang toe moeten krijgen. Afrika werd in het document beschreven als een regio met „overvloedige natuurlijke hulpbronnen en ongebruikt economisch potentieel”.

Het vredesakkoord dat Rwanda en Congo afgelopen zomer sloten werd bijvoorbeeld gestimuleerd door Washington, dat China wil af-troeven in de race om kritieke grondstoffen. In Nigeria stelt men zich dan ook de vraag of de Amerikanen aanvielen om christenen te beschermen, of dat het ze ook ging om het verkrijgen van invloed bij de regering van een mineraalrijk land.

MacHarry maakt dat allemaal niet veel uit. „Vergeet framing”, antwoordt hij op de vraag of het beschermen van christenen wel of niet het voornaamste doel was. „Wat van belang is, is of de actie militair effectief is of niet. Alle Nigerianen worden bedreigd door geweld van extremisten en bandieten. In de bestrijding daarvan kan het land alle hulp die wordt aangeboden goed gebruiken.”

Advertentie

matt

Wij tellen niet af, wij tellen alleen maar op

Al 11 keer op rij winnaar! De kroon op een bijzonder succesvol 2025 voor Matt Sleeps. Niet alleen werd ons matras opnieuw als best getest, ook ons nieuwste model, de Hybrid Pro, is door de Consumentenbond uitgeroepen tot meest comfortabele matras met een score van 8,5. Dat momentum nemen we graag mee naar 2026. Als eindejaarscadeautje voor onze trouwe lezers krijg je nu 30% korting op onze aanpasbare matrassen.

11-VOUDIG WINNAAR

matt

Gebruik code **OPTELLEN** voor **30% korting** mattsleeps.com

Advertentie

Vaar mee met Frederike Upmeijer langs Mediterrane kusten

Dertien dagen boordevol geschiedenis, kunst, cultuur, natuur, muziek en architectuur. Intense beelden, enerverende verhalen en tastbare geschiedenis op locatie. Van Athene tot Efese, Istanbul, Kreta, Olympia, Delos, Sarande en Dubrovnik en eindigend in Triest. Een posttour bieden daarnaast de mogelijkheid de reis te verlengen in Venetië, waar dan de Biennale dan zojuist geopend is.

Reisdatum 2 mei t/m 14 mei 2026

We reizen aan boord van de Oosterdam, een van de middelgrote schepen van Holland America Line. Met ons gezelschap vormen wij een besloten groep. Lezingen en excursies zijn door ons speciaal samengesteld voor deze reis. Daarnaast kunt u gebruik maken van het comfort van het schip en alle faciliteiten die het biedt. Gegarandeerd vertrek!

Ontdek deze en andere markante reizen. Ontdek **Tanger** door de ogen van **Abdelkader Benali** van 19 t/m 26 mei. Of reis met **Wim Pijbes** naar **Qatar, Dubai en Abu Dhabi** van 14 t/m 20 april en zie weergaloze kunstcollecties en architectuur.

www.piedaterreizen.nl • reizen@piedaterreizen.nl • 020 30 800 80

Eind november had de Europese Voedselveiligheidsautoriteit in de EU dit seizoen al 440 gevallen van vogelgriep bij door mensen gehouden vogels geconstateerd. FOTO SANDER KONING/ANP

VOGELGRIEP

Limburgse pluimveehouder: 'Ze tokten niet. Dan weet je dat het foute boel is'

Drie pluimveebedrijven in Noord-Limburg zijn afgelopen week geruimd. Nu geldt: „Hygiëne, hygiëne, hygiëne.”

Hanneke Chin-A-fo

AMSTERDAM

De eerste 24 uur na het nieuws ben je nauwelijks aanspreekbaar, weet Twan Jenniskens, kalkoenhouder in het Noord-Limburgse Ysselsteijn. „Je wordt geleefd, het is emotioneel.” Hij begrijpt als geen ander dat de boer even verderop, die op Eerste Kerstdag zijn 99.000 leghennen wegens vogelgriep heeft moeten laten ruimen, de media op dit moment maar heel kort te woord staat.

„Ik heb echt geen tijd en bovendien mag er niemand het erf op”, is het enige dat Henk Nieuwenhuis, bedrijfsleider van het getroffen Veulen Pluimvee B.V., telefonisch kwijt wil. Rond zijn bedrijf, gelegen in Veulen (gemeente Venray) heeft de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) per direct een 10-kilometerzone ingesteld waarbinnen er geen vogels of eieren mogen worden vervoerd.

In die zone bevinden zich zo'n zestig pluimveehouderijen, blijkt uit gegevens van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland uit 2021, de meest recente cijfers die bekend zijn. In totaal hielden de bedrijven daar ongeveer vijf miljoen kippen en kalkoenen, dat jaar. Vrijdag werd bekend dat een derde bedrijf in de gemeente getroffen is, ook een kalkoenbedrijf in Ysselstein. Daar moeten bijna 25.000

kalkoenen worden geruimd.

Ook voor de 55-jarige Jenniskens is het leed nog vers, maar hij kan er inmiddels over praten. Op één van zijn twee bedrijven werd afgelopen weekend vogelgriep vastgesteld. De dag erna werden al 23.000 kalkoenen daar gedood.

„Het ziekteverloop gaat razendsnel”, vertelt hij aan de telefoon. „We zagen dat er dieren lusteloos waren en niet meer overeind kwamen. Eerst dachten we aan leververvetting, maar het verspreide zich heel snel door de stal. Ze werden dood- en doodziek.” Hij belde de NVWA, die deed een sneltest en stuurde monsters naar een lab.

„Om half twee 's nachts kregen we de uitslag, om half acht 's ochtends stonden de ruimers op de stoep.” In twee van zijn vier stallen waren de kalkoenen nog kergezond, zegt Jenniskens, maar ook die moesten worden gedood. Vergast, want zo gaat het. „Er wordt een deken van CO₂ in de stal gespoten. Dat verdrijft de zuurstof en zo slapen ze langzaam in.”

Een betrokkene bij Veulen Pluimvee, die anoniem wil blijven, „omdat NRC een slechte naam heeft in de landbouwsector” – zijn naam is bij de redactie bekend – vertelt een vergelijkbaar verhaal. „Normaliter is het ruimoerig in de stal. Nu zagen we in één hoek dat het stil was. Ze tokten niet meer. Dan weet je dat het foute boel is.”

De vogelgriep breidt zich wereldwijd al jaren uit, zowel onder

wilde vogels als in de pluimveesector. Eind november had de Europese Voedselveiligheidsautoriteit binnen de Europese Unie voor dit seizoen al 2.500 besmettingen bij wilde vogels en 440 gevallen bij door mensen gehouden vogels geconstateerd. Voor wilde vogels ging het om een record voor dat moment in het jaar.

Doordat er in Duitsland onlangs veel kalkoenhouderijen zijn geruimd, is het aanbod aan kalkoenvlees deze Kerst in Nederland schaars, meldde de Nederlandse Vakbond Pluimveehouders woensdag. Het meeste kalkoenvlees dat in Nederland wordt gegeten komt

's Nachts kwam de uitslag, 's ochtends vroeg kwamen de ruimers

daar vandaan. Ook in de Verenigde Staten, waar kalkoenen voor veel mensen bij Kerst hoort, veroorzaakt vogelgriep een aanbodprobleem, aldus de vakbond.

Vogelgriep kan worden overgedragen op zoogdieren en ook op mensen, maar dat laatste gebeurt nog maar weinig. De vrees bestaat wel dat het virus dusdanig muteert dat er een variant ontstaat die mensen aan elkaar kunnen overdragen. Begin deze maand werd bekend dat er voor het eerst in Nederland vogelgriep is geconsta-

teerd bij een huiskat.

Twan Jenniskens spreekt inmiddels met enige routine over vogelgriep. Vier jaar geleden, op de dag af, moest zijn bedrijf ook geruimd worden, zegt hij. „Heel bizar dat dit ons twee keer op precies hetzelfde moment is overkomen. Toch denk ik echt dat ik er weinig aan kan doen.”

Ganzenpoep

Het virus zit onder andere in uitwerpselen van besmette vogels en kan zich via besmette stofdeeltjes in de lucht verspreiden. Jenniskens stallen hebben een vrije uitloop, maar ook als die er niet is, kan er via de ventilatie besmette lucht de stal binnenkomen.

Misschien is het toch niet zo vreemd dat de twee besmettingen op zijn bedrijf op dezelfde datum zijn geconstateerd, vertelt Jenniskens. „In beide gevallen waren er kort daarvoor suikerbieten geoogst in de directe omgeving. Vier jaar geleden was dat op ons eigen bedrijf, dit jaar bij een boer in de omgeving. Ik zag er enorm veel ganzen op afkomen. Die zijn gek op de resten.” Hij vermoedt dat de besmetting via ganzenpoep is gegaan.

Het is slechts een persoonlijke theorie, zegt de boer, en het verband is natuurlijk niet goed aan te tonen. „Maar misschien helpt het als boeren de resten voortaan de grond in werken.” Hij sluit overigens niet uit dat een alternatief ge-

was ook ganzen zou aantrekken. Verder zorgt hij voor „hygiëne,

hygiëne, hygiëne” op zijn twee bedrijven. Om uitwisseling te voorkomen runt hij zelf het ene bedrijf en zijn zoon het andere. En het is wachten tot er een vaccin op de markt komt. Een pilotproject met een vaccin op één pluimveehouderij duurt nog tot begin 2027. „Het zal de kans op een uitbraak niet wegnemen, maar wel verkleinen.”

De kosten van de vaccinatie zullen moeten worden doorberekend in de consumentenprijs, zegt Jenniskens. Het vlees van zijn bedrijf gaat naar supermarkten van Jumbo, Lidl en Superunie (onder andere Plus, Dirk, Vomar).

De kosten voor de ruiming worden vergoed, maar de leegstand is een post die een bedrijf zelf moet dragen. Aan stoppen denkt de boer niet. „Toen De Peel werd ontgonnen is mijn grootvader hier een gemengd bedrijf begonnen. Mijn zoon, die vorig jaar in het bedrijf gekomen is, is de vierde generatie. Het mooie is dat hij gelijk probeert te bedenken hoe we weer kunnen opstarten.”

Daar heeft de NVWA een protocol voor. Na de ruiming mag er twee weken niemand in de stal komen, daarna volgt een periode van ontsmetten, wachten en controles. „Na ongeveer twee maanden kun je weer beginnen. Dat gaan we zeker doen, want de vraag naar pluimveevlees stijgt nog steeds. We laten ons niet zomaar uit het veld slaan.”

Met medewerking van Rik Wassens.

Advertentie

POSTCODEKANJER

1 januari bij jou in de straat?

€59,7 MILJOEN

JE HEBT NOG 4 DAGEN

postcodeloterij.nl

De vergunning voor de loterij is afgegeven door de Kansspelautoriteit onder kenmerk 300028/14 4 80 d.d. 21/10/2021. 18+ Speel bewust

Volgens het rapport-Wennink moet Nederland meer inzetten op digitalisering, AI, en energie- en klimaattechnologie. FOTO'S VLNR ANP, RICHARD VAN HOEK/ANP/ANP-HOLLANDSE HOOGTE, MISCHA KEIZER/ANP

RAPPORT-WENNINK

Kritiek groeit op ‘spookcijfers’ in rapport-Wennink

Het ongemak groeit over het economisch rapport van Peter Wennink . De adviezen zijn het probleem niet, de begeleidende cijfers en grafieken wel.

Eline Nugteren en Jeroen Wester

AMSTERDAM

„Een stortvloed aan spookcijfers”, zo noemde FNV-econoom Tijmen de Vos het veelbesproken rapport van Peter Wennink over het Nederlandse verdienvermogen in zijn nieuwsbrief *Rode Cijfers*. Hij repte van „halve waarheden [...] en misbruikte statistieken”.

Harde taal van de vakbond? De Vos blijkt niet de enige die bedenkingen heeft bij het rapport *De route naar toekomstige welvaart* van Peter Wennink, voormalig bestuursvoorzitter van chip-machinefabrikant ASML. Op LinkedIn leidde het ook tot een levendige discussie onder een post van financieel journalist Joris Heijn, die in zijn nieuwsbrief *Hollands Welvaren* eveneens kritisch was op de cijfers van Wennink. In zijn rapport waarschuwt Wennink voor een ingedutte economie met beperkte concurrentiekracht, waardoor vele voorzieningen en verworvenheden in Neder-

land op het spel staan. Wennink kwam met een breed palet aan aanbevelingen om te voorkomen dat onze kwaliteit van leven „hard achteruitgaat”.

„Het is één voor twaalf met de Nederlandse economie”, aldus het rapport. „Als we niets doen, moet Nederland binnen vijf jaar eigenlijk op alles bezuinigen”, zo voorspelde Wennink tijdens de presentatie op 12 december.

Over de analyse en urgentie die Wennink schetst - dat Nederland aan de bak moet om zijn verdienvermogen veilig te stellen - bestaat grote overeenstemming. Ook vanuit de Tweede Kamer klinkt veel lof en is er brede consensus dat er keuzes moeten worden gemaakt. Zijn adviezen over die keuzes zijn voer voor nadere maatschappelijke discussie en debat onder economen.

Maar de kritiek groeit op de wijze waarop Wennink, voormalig *captain of industry*, met cijfers omspringt in de probleemanalyse die aan zijn aanbevelingen voorafgaat. Zo is de staatsschuld die hij presenteert wel héél hoog. En gaat hij

uit van alarmistische voorspellingen die niet tegelijk waar kunnen zijn.

Verdubbeling groei staatsschuld

Wennink put uit een keur aan studies en rapporten om dreigende problematiek te schetsen op de arbeidsmarkt, in de overheidsfinanciën, in concurrentievermogen en in de portemonnee van de burger. Zo waarschuwt hij dat de overheidsschuld in 2060 kan oplopen tot 234 procent van het nationaal inkomen. Hij presenteert er een grafiek bij die afschrikwekkend steil oploopt, met als bron het Centraal Planbureau (CPB). Maar in het CPB-rapport staat iets anders: bij ongewijzigd beleid wordt de staatsschuld in 2060 geschat op zo’n 126 procent van het nationaal inkomen. Dat is ruim 1.000 miljard euro lager dan het beeld dat Wennink schetst.

De analyse van het CPB waar Wennink naar verwijst, bevat niet de grafiek die hij in zijn rapport toont. De voormalig topman van ASML blijkt twee economische scenario’s bij elkaar te hebben

opgeteld. Het CPB analyseerde dat bij ongewijzigd beleid de extra klimaatuitgaven kunnen leiden tot 56 procentpunt extra schuld ten opzichte van het bruto binnenlands product. Defensie-uitgaven vertalen zich bij de nieuwe NAVO-norm in 2060 naar 51 procentpunt extra schuld ten opzichte van de omvang van de economie.

Het CPB toont bandbreedtes bij zulke scenario-analyses, maar Wennink presenteert één alarmistisch getal: 234 procent. Wennink verdubbelt zo de groei van de staatsschuld. Zijn voorspelling van de staatsschuld in 2060 ligt hoger dan die in welk doorgerekend verkiezingsprogramma dan ook. Zelfs de meest schuldenmakende politieke partij komt niet verder dan een schuld van 154 procent van het bbp in 2060 - aanzienlijk lager dan Wennink suggereert.

„Die cijfers uit die scenario’s kun je niet zomaar bij elkaar optellen”, zegt econoom Tijmen de Vos van de FNV. „Anders had het CPB dat wel gedaan.” Hij wijst erop dat Wennink bovendien al

De analyse van het CPB waar Wennink naar verwijst, bevat niet de grafiek die hij in zijn rapport toont

8 dags fly-drive authentiek en charme WERELDERFGOED SICILIË

Italië special v.a. € 695,- p.p. Geldig t/m 3 januari 2026

Italië is één groot openluchtmuseum, Sicilië is hiervan een belangrijk gebied. De bezetting door meerdere volken hebben een rijke geschiedenis opgeleverd o.a. uit de tijd van de Grieken, Romeinen, Moslims en Spanjaarden. Een groot aantal steden behoren tot het UNESCO wereld erfgoed. Veel van de bezienswaardigheden en sites zijn in de jaren goed bewaard gebleven. Een bezoek aan dit prachtige eiland is een aanrader juist in het na- en voorjaar. De temperatuur is mild, het is minder druk met toeristen maar biedt toch voldoende gezelligheid.

het eiland: van de Etna naar Cefalu, van de Tempelvallei Agrigento naar de barok van Ragusa. Maar ook bezoeken aan Noto, Siracusa en Catania maken deze culturele beleving compleet. U rijdt door een gevarieerd landschap en verblijft in authentieke en sfeervolle accommodaties waar u geniet van de Siciliaanse gastvrijheid. En natuurlijk laat u zich verwennen door de Italiaans/Siciliaanse keuken.

INCLUSIEF: vlucht Catania v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen incl. Ontbijt
GRATIS EXTRA'S: met code NRC: upgrade naar Cat. C en Avis All Inclusive service.

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweeek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

Advertentie

LEZERSSPECIAL: reis van de week

zijn onderliggende aannames - de meest gitzwarte scenario's voor de overheidsschuld over 35 jaar - niet benoemt bij de grafiek in zijn rapport.

Het CPB beaamt dit desgevraagd. Je kunt de scenario's niet bij elkaar optellen omdat ze ook op elkaar inwerken. „Die doorwerkeffecten hebben we niet berekend”, laat een woordvoerder weten. „We kunnen dus niets zeggen over de samengestelde effecten. Zelf zouden we deze figuur niet presenteren.” De grafiek met als bron CPB is dus niet van het CPB, maar zelf door het team van Wennink gemaakt.

Een woordvoerder van Wennink onderschrijft na vragen van *NRC* dat er een „onzekerheidsmarge” in zijn optelsom zit, maar stelt dat de „orde van grootte” - een schuld in 2060 van meer dan 200 procent van het nationaal inkomen - „niet ter discussie” staat.

Daar komt bij, legt econoom Jasper Lukkezen uit, dat het CPB er voor zijn scenario's vanuit gaat dat de overheid *alles* leent om de verhoogde NAVO-beloftes te financieren en *alles* leent om de klimaatschade en aanpassing aan het klimaat te kunnen betalen. Terwijl dat onwaarschijnlijk is. „Dit zijn puur mechanistische doorrekeningen om te tonen wat er gebeurt als je niets doet. Maar wij hebben een cultuur van verstandig begroten. Vrijwel alle politieke partijen vinden voor de nieuwe ambities nu al ten dele dekking. En een deel van de klimaatkosten zijn nu al in de begroting verwerkt.”

Koopkrachtplaatje

Iets verderop in het rapport gaat Wennink juist weer van een tegengestelde beweging uit. Hij benadrukt dat er sterke economische groei nodig is om de enorme lasten te kunnen dragen, en schotelt de lezer een koopkrachtplaatje voor met duizenden euro's achteruitgang per Nederlands huishouden.

In de kleine lettertjes staat dat bij deze berekening is uitgegaan van een stabiele overheidsschuld. Anders gezegd: dit zijn de kosten wanneer de staat de pijn op de burger afwentelt. „Dietwee dingen kunnen niet tegelijkertijd waar zijn”, zegt De Vos van FNV. „De staatsschuld kan niet én tegelijkertijd zo hard groeien, en de koopkracht zo hard dalen. Maar Wennink presenteert die cijfers hier achter elkaar in dezelfde paragraaf. Normaal gesproken reken je overal met dezelfde cijfers en aannames.”

Een woordvoerder van Wennink schrijft hierover in reactie dat het hier niet om een combinatie van beide effecten zou gaan, maar om alternatieve scenario's. „Dit is dus geen én-én-scenario, maar een óf-óf-scenario.”

Lukkezen benadrukt dat het belang van Wenninks rapport vooral in de aanbevelingen zit en dat die ook blijven staan als de voorafgaande probleemanalyse wat minder zwaar wordt aangezet. Tegelijkertijd deelt hij de kritiek

van De Vos. Als alle uitgaven rechtstreeks de staatsschuld verhogen, heb je niet zo'n sterk koopkrachteffect. Dat krijg je pas als je de belastingen fors verhoogt. „Maar dan daalt de overheids-schuld weer. De presentatie zet de lezer op het verkeerde been.”

Tegengestelde vertrekpunten

Wennink schrijft dat De Nederlandsche Bank (DNB) een groei van 0,5 procent op de middellange termijn verwacht, maar DNB doet nooit voorspellingen voor de groei op een termijn die langer is dan twee jaar. De bron hiervan is onduidelijk, zelfs voor DNB, die niet bij de opstelling van het rapport was betrokken.

Een woordvoerder van de bank wijst op een studie van DNB uit 2024 met „een gestileerde berekening” die uitging van een jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit met 0,5 procent en een economische groei van 0,6 procent. „We vermoeden dat dat de bron is.”

Een woordvoerder van Wennink laat weten dat het getal afkomstig is uit een zin van een DNB-rapport uit februari 2024. In de inleiding staat dat het „niet ondenkbaar” is dat de economische groei de komende decennia „afneemt tot zo'n half procent per jaar”.

De wisselende vertrekpunten wrenken zich bij cijfers over de arbeidsmarkt en de koopkracht van Nederlandse huishoudens. Een matige economische groei van 0,5 procent per jaar zou betekenen dat een gemiddeld huishouden in 2035 netto 7.000 euro minder te besteden heeft, rekent Wennink voor.

Maar de voorspelling van toekomstige problemen op de arbeidsmarkt is gestoeld op een jaarlijkse economische groei van 1,6 procent - ruim drie keer zo hoog als bij de koopkrachtsschadeberekening. Een tekort aan personeel speelt vooral op bij hoge groei terwijl burgers juist armer worden bij te lage groei. Bron is een rapport van McKinsey. De *boardroom*-adviseurs verwachten in 2030 een verviervoudiging van het tekort aan personeel in de ict. In de techniek voorzien zij zonder ingrijpen een tekort aan 100.000 mensen.

Een woordvoerder van Wennink zegt in een reactie dat die studie vooral is gebruikt om „te illustreren dat personeelstekorten in sleutelberoepen een structureel knelpunt vormen voor het flores-n van de Nederlandse economie”.

CPB-directeur Pieter Hasekamp uitte eerder overigens kritiek op dit soort „overtrokken” schattingen van arbeidstekorten. „Het probleem bij deze ramingen is dat ze gebaseerd zijn op het doortrekken van bestaande trends over de groei van de arbeidsvraag en van het arbeidsaanbod. Dat klinkt logisch, maar gaat voorbij aan het feit dat de arbeidsmarkt zich in de praktijk altijd aanpast”, schreef hij in een opiniestuk in het *FD*.

Anders gezegd: bij een tekort aan bepaald personeel zullen de lonen stijgen, waardoor ook weer mensen uit andere

beroepen zich zullen laten omscholen en zo specifieke tekorten oplossen.

Tijdsdruk

Wenninks rapport geldt als de langverwachte Nederlandse vertaling van de aanbevelingen die oud-ECB-president Mario Draghi in september 2024 voor Europa formuleerde. Om tot zijn advies te komen voerde Wennink 32 rondetafelgesprekken en sprak hij ruim dui-zend betrokkenen uit bedrijfsleven, wetenschap en overheid. Zowel Pieter Hasekamp als een van de McKinsey-auteurs zit in de club van adviseurs die Wennink bij zijn presentatie als „zeer kritisch” omschreef.

De oud-topman van ASML kreeg pas drie maanden geleden de opdracht van minister Vincent Karremans (Economische Zaken, VVD). Wennink leverde razendsnel een livijg rapport af.

Soms staan er geen voetnoten bij beweringen waardoor die moeilijk te verifiëren zijn. „Reorganisaties zijn in Nederland dus meer dan vijf keer zo duur als in andere landen met flexibelere systemen”, staat op pagina 57. Welke landen zijn dat, hoe is dit berekend of waar komen de cijfers vandaan? Dat blijft in eerste instantie ongewis, voetnoten of andere bronverwijzing ontbreken. Sterker, in het hele derde hoofdstuk waren aanvankelijk geen noten te vinden.

De woordvoerder van Wennink zegt in een reactie dat bij de vormgeving van het rapport „op enkele plaatsen” voetnoten in de tekst zijn weggelaten. Na vragen van *NRC* zijn de noten „correct aan de tekst gekoppeld en hersteld in de onlineversie van het rapport op de website”. De woordvoerder schrijft: „Het rapport is met uiterste zorgvuldigheid samengesteld. Tijdsdruk heeft geen invloed gehad op die zorgvuldigheid.”

Arnaud Boot, hoogleraar ondernemingsfinanciering en financiële markten aan de UvA, oppert een andere verklaring voor de onzorgvuldigheden. Hij vermoedt dat de frustratie bij VNO-NCW over het ondernemingsklimaat zo groot is, dat men via Wennink besloot „hun grammofoonplaat op ‘super-snel’ af te draaien”. Volgens de econoom was het vooral de werkgeverslobby die geen bredere maatschappelijk ingebbede samenstelling van de groep mensen wilde die Wennink bij zijn rapport hielp - de vakbonden en denktanks als de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid waren bijvoorbeeld niet vertegenwoordigd.

Boot betreurt het dat de discussie over de probleemanalyse nu de boodschap van het rapport ondergraaft. „De angst dat Nederland wegzakt als renteniersnatie is terecht. Het is absoluut legitiem om te pleiten voor een wending van de samenleving. Maar dan moet je niet doorschieten in het aanzwengelen van het gevoel voor urgentie. Dat is beschadigend voor de boodschap.”

Advertentie

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via: www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 108 B1, 3111 AE Schiedam
onder vermelding van br.o.nrc. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Dating

e-Matching.nl - Dating hbo/wo niveau
online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles
in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durft u het aan?

Nog wensen?

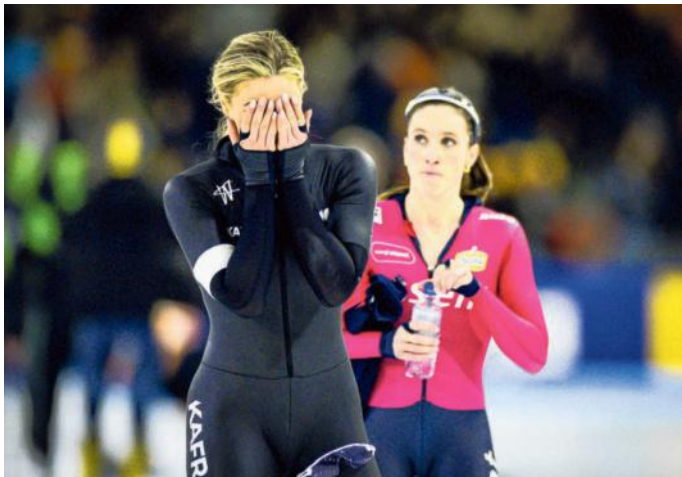
secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via WWW.ZADKINEMEDIA.NL
Geef je oproep voor de deadline van de desbetreffende editie op

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Advertentie • Zadkine Media • info@zadkinemedia.nl • Telefoon 010 - 436 91 24

Jutta Leerdam en Suzanne Schulting. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

SCHAATSEN

Jutta Leerdam onderuit, Stijn van de Bunt verrast

HEERENVEEN

Het duurde niet lang voordat in Thialf duidelijk werd dat op het Olympisch Kwalificatietoernooi áltijd gekke dingen gebeuren. Jutta Leerdam viel op de 1.000 meter. Haar opening van 17,6 seconden was een van haar beste op het laaglandijs in Heerenveen. Maar toen ze de tweede binnenbocht inging, verloor ze haar balans en ging onderuit. „Het leek wel alsof er iets op het ijs lag, of dat ik iets op mijn schaats had, want ik gleeed gewoon volledig weg”, zei een betraande Leerdam na afloop. Mogelijk wordt ze aangewezen voor de Winterspelen in Milaan. Femke Kok won de 1.000 meter en ook Suzanne Schulting pakte verrassend een olympisch startbewijs. Ook de 5.000 meter bij de mannen kreeg een onverwachte wending. Stijn van de Bunt won de 5.000 meter en pakte daarmee vrijwel zeker een olympisch ticket. (NRC)

OEKRAÏNE

Zelensky wil snel Trump spreken

AMSTERDAM

De Oekraïense president Zelensky gaat „in de nabije toekomst” met de Amerikaanse president Trump praten, na weken diplomatiek overleg om de oorlog met Rusland te beëindigen. Dat schreef Zelensky vrijdag op X. „Er kan veel worden besloten vóór het nieuw jaar.” Volgens *The Kyiv Post* is de ontmoeting wellicht al deze zondag. (NRC)

RUSLAND

Zes jaar cel voor Russische activist

AMSTERDAM

De Russische oppositie-activist Sergej Oedaltsov (48) is donderdag door een rechtbank in Moskou veroordeeld tot zes jaar cel wegens „rechtvaardigen van terrorisme”. Oedaltsov schreef twee jaar geleden een artikel waarin hij vijf marxisten, die volgens de Russische staat terroristen zijn, „politieke gevangenen” noemde. (NRC)

REPORTAGE ZELFBESCHIKKING

‘Abortusbuddy’ helpt vrouwen langs betogers bij kliniek

Vrijwilligers helpen vrouwen langs intimiderende demonstranten bij abortusklinieken. Een voorstel voor het wettelijk invoeren van een bufferzone bij die klinieken is sinds kort van de baan. „Nonnen en een broeder hielden hielden enge foto’s met veel bloed omhoog.”

Door **Nina Stefanovski** Fotografie **Olivier Middendorp**

HAARLEM/HEEMSTED

Fransje Smit (83) heeft een truc om zwangere vrouwen langs anti-abortus-demonstranten te loodsen. Ze loopt een beetje zijwaarts en trekt haar lange winterjas wijd open. „Zo kan een vrouw afgedekt achter mijn jas lopen om niet lastig gevallen te worden.” Smit staat voor de ingang van abortuskliniek Bloemenhove, op de grens van Haarlem en Heemstede.

Hier ondersteunt Smit regelmatig zwangeren die niet zo makkelijk een abortus kunnen ondergaan. Dat kunnen vrouwen zijn van wie niemand het mag weten. Zij durven door het taboe dat nog altijd op abortus rust, geen steun te vragen in hun omgeving.

Ook de groeiende anti-abortuslobby in Nederland is een reden dat de buddy’s er zijn. Deze lobby krijgt jaarlijks miljoenen euro’s binnen vanuit Europa, Rusland en de Verenigde Staten. Dat blijkt uit een rapport van het *European Parliamentary Forum for Sexual and Reproductive Rights* (EPF).

Samen naar de Kliniek, de stichting in Nederland die abortusbuddy’s levert, zegt dat steeds meer vrouwen de buddy’s weten te vinden. Via mond-tot-mondreclame of sociale media krijgt de stichting meer bekendheid. Sinds de oprichting, in 2021, traint de stichting vrijwilligers om vrouwen bij hun bezoek aan de abortuskliniek bij te staan. In totaal zijn zo’n honderd vrijwilligers actief, in dertien steden. Iedere week worden twee tot vijf zwangere vrouwen door een buddy begeleid.

Daar zitten ook vrouwen uit andere landen tussen, die in Nederland een abortus ondergaan. Het gaat dan vooral om landen als Polen en Hongarije, waar de voorwaarden voor abortus strenger zijn dan vroeger of de behandeling in de praktijk nagenoeg verboden is.

Bij het aanvragen van een buddy op de website van Samen naar de Kliniek hoeven vrouwen hun situatie niet uit te leggen. Ook is het mogelijk om een schuilnaam

te gebruiken. „Wij krijgen de schrijnendste gevallen binnen. Daarom willen we het zo makkelijk mogelijk voor vrouwen maken hulp te vragen”, zegt Djoeko Gerding, voorzitter van Samen naar de Kliniek.

Nadat een vrouw zich via de website heeft aangemeld, krijgen de buddy’s via een chatgroep op Signal – een beveiligde chatapp – te horen dat er een verzoek is en worden vrouw en buddy aan elkaar gekoppeld.

De buddy’s en de zwangere vrouwen moeten op een openbare plek afspreken om vervolgens samen naar de kliniek te gaan. „We verifiëren de zwangeren niet. Dus de kans bestaat dat er ineens een anti-abortus-activist voor de neus van de buddy’s staat. Gelukkig is dat nog niet voorgekomen”, zegt Gerding. „Soms sta ik ’s morgens om half vijf bij een halte van FlixBus om iemand op te halen. We rijden meteen door naar de kliniek en wachten totdat de deuren zijn geopend”, zegt buddy Jason de Ridder (35). „Soms voelt het alsof ik een taxichauffeur ben”, zegt Fransje Smit. De Ridder staat met Smit bij de ingang van de abortuskliniek in Haarlem.

In Nederland nam het aantal abortussen sinds 2021 flink toe, met zo’n 27 procent. In 2024 voerden artsen zo’n 39.000 abortussen uit. Hiervan waren 3.132 abortussen bij vrouwen uit andere landen, blijkt uit onderzoek van de Inspectie voor Gezondheidszorg en Jeugd (2025).

Intimidatie

Volgens het EPF, dat de anti-abortuslobby onderzocht, wordt deze voornamelijk door conservatieve

christenen en rechts-populistische groepen gesteund. Dit zien de buddy’s ook, aan het type demonstranten dat voor de kliniek staat.

In een poging de intimidatie van bezoekers van abortusklinieken tegen te gaan, wilden gemeenten zogenaamde bufferzones bij abortusklinieken aanwijzen om activisten op afstand te kunnen houden. Dat idee is niet nieuw: al in 2019 sprak toenmalig minister van Volksgezondheid Hugo de Jonge (CDA) zijn steun uit voor het plan. „Het moet afgevoerd worden met dat wangedrag”, stelde De Jonge destijds in het AD. Vorige week werd bekend dat zulke bufferzones er niet zullen komen. Uit berichtgeving van RTL Nieuws bleek dat demissionair vicepremier Mona Keijzer (BBB) de aanpassing aan het demonstratierecht heeft geannuleerd.

Iedere gemeente heeft haar eigen toepassing van het demonstratierecht. Demonstranten mogen drie keer per maand op straat voor de abortuskliniek op de grens van Haarlem en Heemstede staan. Abortusbuddy Smit vindt dat een prima maatregel, die ervoor zorgt dat kliniekbezoekers minder worden lastiggevallen. „Demonstranten staan op een plek waar je ze kan ontlopen.” Smit loopt altijd achterom.

Op de aangegeven demonstratieplaats in Haarlem staan regelmatig nonnen. Of anti-abortusdemonstranten die overgevoegen zijn uit Duitsland of Amerika.

„Vroeger stonden ze achter het gebouw heel hard te bidden door een microfoon”, zegt Smit. „In de straat kwam het toen tot veel gedoe tussen de demonstranten en buurtbewoners”, zegt Smit. Andere klinieken hebben bij Samen naar de Kliniek aangegeven dat ze last hebben van dezelfde groepen.

Sinds deze maand mogen demonstraties voor de ingang van abortusklinieken verplaatst worden door de burgemeester, mits de demonstranten „binnen zicht en gehoorafstand” van de kliniek kunnen staan. Dat staat in een uitspraak van de Raad van State. Rond abortusklinieken hoort on-

Boven: **abortusbuddy’s** Jason en Fransje. Onder: **de Bloemenhovekliniek** in Heemstede.

dertussen wel een „bepaalde mate van orde en rust te heersen”, net als bij een ziekenhuis.

Smit wijst naar de overkant van de weg. Daar, tegenover de abortuskliniek, heeft de gemeente een plek aangewezen voor anti-abortus-demonstranten. „Laatst zag ik nonnen en een broeder in habijt. Allen met een grote crucifix om de hals. Ze hielden enge foto’s met veel bloed omhoog, terwijl ze hardop aan het bidden waren.”

De Ridder vindt dat de demonstranten helemaal niet voor de kliniek zouden mogen staan. „Ze mogen geen mensen die al in een kwetsbare positie zitten lastigvalen met hun overtuiging. Ze moeten demonstreren bij beleidsmakers waar ze hun wensen kenbaar kunnen maken.”

De gemeenten Haarlem en Heemstede hebben besloten dat de anti-abortus-demonstranten niet langer in een groepje een bezoeker van een kliniek mogen benaderen. Volgens Smit hebben „de intimidanten” een nieuwe tactiek bedacht. „Ze gaan één voor één op ze af, want dat mag wel”, zegt Smit. Ook komt het voor dat leden van een kerk waar een zwangere vrouw ook lid is – ‘toevallig’ op het moment dat ze een afspraak voor een abortus heeft – voor de kliniek staan. Meestal gaan de buddy’s van tevoren in hun eentje naar de kliniek om te verkennen of er geen bekenden van de vrouwen staan. Dan kunnen ze hen later eventueel afschermen.

Tienermoeder

In de wachtkamer van de abortuskliniek zitten verschillende vrouwen: een tiener met een neuspiercing, een volwassene vrouw met een hijab. Een jonge vrouw kruipt dicht tegen haar moeder. „Wil [...] meekomen?”, vraagt een verpleegkundige aan de wachtenden.

De receptioniste van de abortuskliniek zwaait vrolijk de twee buddy’s uit. De kliniek is altijd blij met hun komst, zeggen De Ridder en Smit. In de afgelopen drie jaar heeft Smit acht vrouwen begeleid. Ze vindt dat iemand een zwangerschap alleen zou hoeven te volbrengen als het kind oprecht gewenst is. „Vorige maand heb ik een jonge Hongaarse vrouw naar de kliniek gebracht”, zegt Smit. Hierdoor verlopen de gesprekken soms ook niet soepel.

De buddy’s zijn doorgaans zo’n twee uur samen met de zwangere persoon. „Op de achterbank van de auto kan een jonge vrouw gefixeerd bezig zijn met haar telefoon. Of ze is helemaal in zichzelf gekeerd. „Je moet je ego dan even opzij zetten, want blijkbaar hebben ze die stilte nodig”, zegt De Ridder.

Tijdens de behandeling wachten de buddy’s in de wachtkamer of gaan ze eventjes naar huis. Sommige vrouwen zijn opgelucht na de behandeling. „Het scheelde niet veel of de laatste was aan het juichen”, zegt de Smit. Maar een ander heeft overduidelijk pijn of is versuft na de verdoving.

„Mijn omgeving reageert soms nog verbaasd op het feit dat ik buddy ben”, zegt Fransje Smit. Vroeger was ze vrijwilliger in een hospice. „Toen stond ik aan het eind van iemands leven. Nu sta ik aan het begin van niemands leven.”

„Op haar telefoon zag ik toen dat ze al een zoonje van twee jaar had. Ik was verrast, omdat ze voor haar achttiende een kind had gekregen.”

Zwangere vrouwen hoeven aan Samen naar de Kliniek en de buddy’s niet te vertellen in wat voor situatie ze verkeren. Sommige vrouwen zijn ongewenst zwanger geraakt in een huwelijk. Anderen zijn slachtoffer van een verkrachting. „Het contact in het begin vind ik altijd weer spannend”, zegt De Ridder. Hij heeft nu zes vrouwen begeleid.

Soms geeft een vrouw expliciet aan niet aan een mannelijke buddy gekoppeld te willen worden. Ook De Ridder heeft dat meegemaakt. Hij is buddy geworden omdat hij abortus ziet als een recht op zelfbeschikking. „Ik vind dat meer mannen zich moeten uitspreken voor abortus én voor gelijke rechten voor vrouwen.” Hij is één van de dertien mannen die bij Samen naar de Kliniek buddy zijn. De overige 87 zijn vrouw.

Juichen

Om meer bekendheid te krijgen, plakken de buddy’s regelmatig posters in bibliotheken of gaan langs bij buurthuizen, asielzoekerscentra en vluchtelingenwerkers. En ze proberen meer in het zicht te komen van zorgnetwerken. „Het zou fijn zijn als de huisarts ons noemt als er behoefte is aan iemand die meegaat”, zegt Gerding.

De voorzitter ziet steeds meer buddy-aanvragen vanuit landen als Polen, Duitsland, Frankrijk, Italië, Roemenië en Hongarije. Nederland is samen met het Verenigd Koninkrijk het enige land in Europa waar tot 24 weken zwangerschap abortus mogelijk is.

Het contact met de vrouwen verloopt soms lastig als zij geen Nederlands of Engels spreken. „Google Translate vertaalt niet goed genoeg”, zegt Smit. Hierdoor verlopen de gesprekken soms ook niet soepel.

De buddy’s zijn doorgaans zo’n twee uur samen met de zwangere persoon. „Op de achterbank van de auto kan een jonge vrouw gefixeerd bezig zijn met haar telefoon. Of ze is helemaal in zichzelf gekeerd. „Je moet je ego dan even opzij zetten, want blijkbaar hebben ze die stilte nodig”, zegt De Ridder.

Tijdens de behandeling wachten de buddy’s in de wachtkamer of gaan ze eventjes naar huis. Sommige vrouwen zijn opgelucht na de behandeling. „Het scheelde niet veel of de laatste was aan het juichen”, zegt de Smit. Maar een ander heeft overduidelijk pijn of is versuft na de verdoving.

„Mijn omgeving reageert soms nog verbaasd op het feit dat ik buddy ben”, zegt Fransje Smit. Vroeger was ze vrijwilliger in een hospice. „Toen stond ik aan het eind van iemands leven. Nu sta ik aan het begin van niemands leven.”

”

Het zou fijn zijn als de huisarts ons noemt

Djoeko Gerding

Voorzitter van Samen naar de Kliniek

Emilie van Outeren

CHICAGO

Een Blackhawk-helikopter landt op het dak van een flatgebouw waar vervolgens Amerikaanse bewoners met tie-wraps worden geboeid terwijl hun Venezolaanse bureen worden afgevoerd en zonder proces uitgezet. Een Mexicaanse kok wordt doodgeschoten vlak nadat hij zijn zontje bij de crèche heeft afgezet. Amerikaanse betogers zijn met traangas en (rubber)kogels bewerkt voor een detentiecentrum waar migranten in erbarmelijke omstandigheden verblijven. En vooral: heel veel migrantengezinnen worden door Donald Trumps razzia's uiteengereten.

Na maanden van dreigementen begon de Republikeinse regering in september 'Operation Midway Blitz', gericht op „de ergste criminele, illegale immigranten” in en rond Chicago. Onmiddellijk bleek het sleepnet van de operatie veel wijder. Iedereen die ooit zonder toestemming de Amerikaanse grens was overgestoken, een visum had laten verlopen, zonder verblijfsvergunning een verkeersboete had gekregen, of in een stugge asielprocedure zit, kan doelwit van federale agenten worden. Sterker nog: iedereen met een Latijns-Amerikaans uiterlijk kan prooi worden van de vreemdelingenpolitie (ICE) en de grenspolitie (CBP).

Hoeveel duizenden mensen in totaal zijn gearresteerd, vastgezet en gedeporteerd, is nog onduidelijk. Maar na selectievere acties in Los Angeles en hoofdstad Washington hebben federale agenten in Chicago ook zwaar huisgehouden onder migranten zonder strafblad. Van de duizenden migranten die opgepakt zijn, is een ruime minderheid ooit ergens voor veroordeeld - meestal voor een verkeersovertreding.

„Wreedheid is het streven...”, noemen Democraten de manier waarop migranten onder Trump worden behandeld. Deportatie wordt niet aangekondigd met een schriftelijk uitzettingsbevel, maar gaat gepaard met willekeur, onmenselijke hardheid en buitenproportioneel geweld. De wrede handelwijze lijkt bedoeld om niet alleen de betreffende migrant, maar iedereen die de beelden ziet te intimideren. Het heeft de beoogde ontmoedigende werking: er komen nauwelijks meer migranten over de zuidgrens en 'zelfdeportatie' om uitzetting te voorkomen neemt toe. Al wordt de claim van de regering dat bijna twee miljoen mensen vrijwillig vertrokken zijn, betwijfeld.

De verkeersfukken en razzia's in migrantenwijken en bij bouwmarkten en rechtbanken verspreiden zich in Chicago al snel naar rijkere, witte wijken, waar nannies, schoonmakers, hoveniers en maaltijdbezorgers van straat worden geplukt. Daarmee groeien ook de protesten. Met scheidsrechtersfluitjes waarschuwen inwoners elkaar als federale agenten ergens signaleerd worden, zodat kwetsbaren zich kunnen verstoppen.

De vraag is hoe succesvol Trumps maximalistische deportatiebeleid is. Rechtsers houden veel mensen in detentie of laten ze - al dan niet op borgtocht - vrij. Ruim de helft van de Amerikanen vindt ondertussen dat Trump te ver gaat. Vooral latino-kiezers, die een jaar geleden naar de Republikeinse Partij schoven, zijn toenemend ontevreden. De mensen die in onzekerheid leven over wat er met hen en hun geliefden gebeurt, hebben ondertussen geen stemrecht. Maar ze hebben wel een stem om hun verhaal te vertellen.

IMMIGRATIEBELEID VS

Migranten in de VS zijn opgejaagd wild: ‘Waar is mijn man?’

De door president Trump beloofde miljoenen 'massadeportaties' gaan in Chicago gepaard met geweld en onmenselijke behandeling. Drie gezinnen die uiteen werden gereten door de federale razzia's, vertellen wat hen overkwam.

Lizeth Uviolia (30) met haar zontjes FOTO'S EMILIE VAN OUTEREN

De Ecuadoraanse man van Lizeth Uviolia (30) dreigt naar Honduras te worden uitgezet

„Waar is mijn man, waar is mijn man? Hoe vind ik hem terug?“, roept Lizeth Uviolia (30) begin november wanhopig op het kantoor van ICE in Chicago. Zij en Armando Alulema (34) zijn samen met hun zontjes naar een reguliere controle gekomen. Alles lijkt vooraf in orde: hun asielaanvraag loopt, hun werkvergunning is goedgekeurd. „Maar we waren bang voor deze afspraak. We durfden al nauwelijks de straat op om naar ons werk te gaan“, te midden van de migrantenrazzia's die in september in Chicago begonnen.

Haar man wordt als eerste binnenge-roepen, het koffertje met hun Amerikaanse papieren en Ecuadoraanse paspoorten in de hand. Zij zit uren in paniek te wachten, vertelt ze een maand later op de bank in de kelder waar het gezin woont. „Niemand die daar die dag was opgeroepen, is weer naar buiten gekomen.“

Het is de laatste keer dat ze Alulema zagen. Na twee uur in een wachtkamer wordt haar verteld dat het hele gezin wordt vastgehouden, allemaal op een andere plek. „Hoe wreed kun je zijn om een moeder van haar kinderen te willen scheiden. Waar is de menselijkheid? Ze hebben geen hart“, zegt ze over de

vreemdelingenpolitie.

Kort daarna krijgt zij echter een elektronische monitor om haar enkel en wordt ze met Jhair (10) en Amir (5) vrijgelaten. „Alleen omdat we op dit moment geen detentiecentrum voor kinderen hebben“, krijgt ze te horen.

Het duurt een week voordat ze te weten komt, dat haar man is verplaatst naar een gevangenis in de staat Missouri. En dat de autoriteiten dreigen hem uit te zetten. Niet naar Ecuador, maar naar een gevangenis in Honduras, waar de VS een akkoord mee hebben.

De tranen stromen in een gesprek van anderhalf uur bijna doorlopend over Uviolia's wangen. Terwijl deze dinsdag eigenlijk een goede dag is. Een rechter heeft vanochtend bepaald dat zij en haar zontjes tot 2028 in de VS mogen blijven. „Dan komt er bijna een andere regering, godzijdank.“ Maar Alulema zit nog steeds gevangen. Hij kan bijna elke dag bellen, maar zijn gezin niet vasthouden. En nu zijn inkomen is weggefallen, komt Uviolia niet rond van wat ze in een bakkerij verdient. Zelfs al zou ze het geld hebben om hem op te zoeken - ze mag met haar enkelband Illinois niet uit.

Waarom zijn doelwit zijn geworden,

snapte ze na een maand nog steeds niet. „We hebben niks verkeerd gedaan, nog geen verkeersboete gekregen. En nu wordt ons verteld dat we criminelen zijn sinds de dag dat we naar dit land kwamen. Er wordt geen enkel onderscheid meer gemaakt tussen mensen die zich aan de regels houden en mensen die dat niet doen.“

Uviolia en Alulema kwamen in 2022 met hun kinderen uit Ecuador naar de VS. Naar eigen zeggen omdat ze daar werden bedreigd door de inheemse stam waar Alulema toe behoort.

De detentie is erbarmelijk voor haar man. „Als ik hem spreek, zegt hij dat het prima gaat, maar hij is kilo's afgevallen. Ik zie het als hij gehuild heeft. Ik heb geld moeten storten om met hem te kunnen bellen, maar ook om hem ondergoed, sokken, een warme trui en extra eten te laten kopen, dat hij anders niet krijgt.“

Ze heeft het gevoel dat ze haar kinderen niet kan beschermen tegen een volgende actie van ICE, maar ook niet kan uitleggen wat er aan de hand is. „In Ecuador konden we alle ellende nog van ze weghouden, omdat ze zo klein waren. Maar nu denkt de oudste dat hij ook opgesloten zal worden en snapte de jongste niet waarom zijn vader er niet is.“

De Mexicaanse Nayla Guzmán (22) werd onderweg naar haar zieke, pasgeboren baby van straat geplukt

De vader van haar baby had zijn hielien gelicht en haar zwangerschap vol medische complicaties eindigde in een keizersnee. Nayla Guzmán (22) werd begin oktober moeder van een dochtertje dat worstelend ter wereld kwam. Ze had zuurstoftekort en hoewel het elke dag beter met haar gaat, kan ze nog niet helemaal zelfstandig eten. Sindsdien is zij Guzmáns voornaamste, maar niet enige zorg.

„Ik heb de kinderarts gesmeekt, laat me mijn baby mee naar huis nemen, want als de migratiepolitie me oppakt, wie moet er dan voor haar zorgen?“, vertelt zij begin december in het appartement in Chicago dat ze deelt met haar ouders en broertjes. „Maar ze moest daar blijven.“

Het gezin kwam vlak voor Guzmáns 18de verjaardag uit Mexico naar de Verenigde Staten. Hun asielaanvraag doet een beroep op een status als slachtoffer van criminaliteit, maar is nog altijd onbeslist. „Wij zijn geen ingezetenen, maar ook niet illegaal. We zijn hier welkom geheten, we hebben papieren, we

mogen hier werken.“

Ze weet dat de ICE en de grenspolitie, die zich sinds september op haar overwegend Mexicaanse wijk stortten, daar geen boodschap aan zullen hebben. „Ze kunnen geweld gebruiken, ze kunnen alles doen, want de Amerikaanse regering heeft ze alle bevoegdheden gegeven.“ Federale agenten wanen zich on-aantastbaar.

Twee weken na de bevalling verlaat Guzmán, zoals ze elke ochtend doet, haar huis om haar dochtertje op te zoeken op de neonatale intensive care. Vol zorgen over haar kind en vol zorgen over de razzia's. „Toen de auto werd omsingeld door witte wagens met gemaskerde mannen erin, wist ik meteen hoe laat het was.“

Met borsten vol melk en helse pijnen in haar baarmoeder en aan het nog verse litteken van haar keizersnee, wordt zij geboeid aan polsen en enkels door de stad gereden, terwijl agenten jagen op meer migranten. Uren later wordt ze afgeleverd in 'Broadview', een inmiddels berucht detentiecen-

trum in een buitenwijk van Chicago. De mensen die haar hebben opgepakt worden als helden onthaald. „Cool, hoeveel heb je er te pakken?“, hoort ze.

Guzmán wordt opgesloten met andere vrouwen: een enkele zwanger en sommigen gewond. De meeste mensen worden snel verplaatst naar grotere migrantengevangnissen in Texas, Michigan en Kentucky, met als doel vervolgens het land uitgezet te worden.

Guzmán is er geestelijk net zo slecht aan toe als fysiek. Na een nacht in een koude, kale cel, krijgt ze toch medische hulp en wordt ze, na bijna 36 uur, vrijgelaten. „Ik weet nog steeds niet waarom. Ze hebben me geen enkelband gegeven, maar dat betekent niet dat het me niet nog een keer kan overkomen. Bij elk bestelbusje raak ik in paniek.“

Het lukt sinds haar gevangenschap niet meer om haar dochter moedermelk te geven. Maar ze kan haar wel weer elke dag vasthouden. „Hopelijk mag ze voor Kerst mee naar huis.“

Nayla Guzmán met de spullen van haar dochtertje.

Bij het Mexicaans-Amerikaanse gezin Carrillo Ruiz werd de deur ingeramd. Vader Rosario (57) zit nog steeds vast

De voordeur is vervangen, maar aan de gehavende scharnieren en de versplinterde deurpost is nog te zien hoe die eind oktober door een half dozijn federale agenten werd ingeramd. Het blauwe oog van Arnoldo (26) is inmiddels hersteld, net als de schrammen van Eli (15).

Zij werden allebei hardhandig tegen de grond gewerkt. Maar de jongste heeft nachtmerries, vooral over de twee weken dat hij in een jeugdgevangenis zat. „Ik denk telkens, wat als ze terugkomen, de gewapende en gemaskerde

mannen. Wat als dit weer gebeurt.“

Moeder Martha (57) heeft nog steeds pijn aan haar ribbenkast en een wond op haar linker scheen, opgelopen toen ze de trap af werd gesleept. Zij zat tot medio november vast in Texas en wordt nu, op borgtocht, in de gaten gehouden via de enkelband om haar rechterbeen. „Ik ben geen crimineel. Ik ben een immigrant, zoals iedereen in dit land, tot en met de vrouw van de president.“

Het gezin Carrillo Ruiz woont al zeventien jaar in een smal straatje aan het spoor in Gary, Indiana, een kwartiertje

rijden van Chicago. „Dit is een nogal ruig stadje“, zegt Sarai (24). Dus als zij om 6 uur 's ochtends wakker wordt van gebonk en geschreeuw, voelt dat vrij normaal. Ze legt niet meteen de link met het feit dat haar vader tien dagen eerder in paniek was ontsnapt aan een verkeersfuk van de vreemdelingenpolitie ICE.

„We dachten eigenlijk niet dat ze ons zouden vinden“, zegt Sarai. „Wat we op het nieuws zagen was dat ze op straat op barbaarse wijze achter mensen aan gingen“, vult Arnoldo aan. Het Hoogge-

rechtshof heeft de regering-Trump carte blanche gegeven om mensen die eruitzien zoals dit gezin etnisch te profileren. Maar huizen binnenvallen is van een andere orde. „We dachten niet dat ze georganiseerd genoeg waren om ons te traceren.“

Hij was, zegt Arnoldo, sinds Donald Trump weer aan de macht kwam sowieso „naïef“ over het risico dat zijn ouders lopen, die illegaal in de VS verblijven. Zelfs nadat in september de grote deportatie-acties in naburig Chicago waren begonnen. „Ik dacht dat we in deze rode staat wel veilig zouden zijn.“

Vader Rosario Carrillo (53), die dertig jaar geleden illegaal de zuidgrens overstak, drie Amerikaanse kinderen kreeg, dit huis in Gary kocht en een eigen bedrijfje in hekwerk heeft, zit nog altijd vast. Hij wordt vervolgd voor het gevaar dat hij gecreëerd zou hebben door aan ICE te ontsnappen en wordt voor of na dat proces waarschijnlijk uitgezet naar Mexico. Dat hij in de jaren negentig is veroordeeld voor een drugsvergreep, verslechtert zijn kans. Ook moeder Martha, die in de VS bleef nadat haar visum in 1994 afliep, maar een lopende procedure voor een verblijfsvergunning heeft, hangt deportatie boven het hoofd.

Uniek aan hun situatie is dat ook de Amerikaanse kinderen zijn opgesloten. Eli het langst, omdat hij probeerde een klap uit te delen toen de agenten hem die ochtend vastgrepen. „We kregen hem vervolgens niet vrij omdat onze ouders, van wie we toen niet wisten waar ze waren, daarvoor moesten tekenen“, vertelt Arnoldo. De claim van de regering-Trump dat er „geen Amerikaanse burgers zijn gearresteerd of vastgezet“ noemt hij „lachwekkend“. In hun pinkstergemeentekerk horen ze dat andere leden spijt hebben van hun stem op Trump. „Ze dachten een conservatieve opleving te krijgen“ zegt Arnoldo, „niet de ontmenselijking van hun eigen bureen, niet deze haat en dit geweld“.

Martha, Eli, Arnoldo en Sarai Carrillo.

SPIONAGE

Hockey, huiswerk, en daarna? Op pad voor pro-Russische hackers

Een 17-jarige jongen uit het midden van het land, handig met computers, wordt door - vermoedelijk - Russische hackers ingeschakeld om veldwerk te doen. Nu staat hij terecht wegens spionage.

Door
Steven Derix, Wilmer Heck en Famke Seine

Illustraties
Gijs Kast

Als E. die maandag in september om even voor half vijf thuis komt uit school, gaat hij meteen naar zijn zolderkamer. Zijn vriend L. was niet op school en reageerde niet op zijn apps. Hij zal wel ziek zijn, dacht E. Hij zet zijn koptelefoon op, kiest een muziekje uit en begint aan zijn huiswerk voor economie. Het elfkoppige politieteam hoort hij pas als de agenten, met de col van hun politiepak over de neus getrokken, de trap op kloppen. „Ik draai me om en zie drie agenten bij de deur staan en daarachter ook nog allemaal mensen”, vertelt de 17-jarige E. eind november tijdens een gesprek aan de keu-

kentafel in het bijzijn van zijn ouders. Hij vertelt gedetailleerd over wat hem overkomen is. „Is dit een grap, of is het serieus, was het eerste wat ik dacht. Heb ik iets misdaan? Ik heb toch niets gestolen of zo? Heeft het iets met Telegram te maken?” E. is een hoogbegaafde jongen uit het midden van het land. De afgelopen maanden heeft hij samen met zijn vriend L. online contact gehouden met een anonieme pro-Russische hacker. Nu wordt E. op zijn eigen kamer aangehouden, in een grijze Audi met getinte ramen gezet en „met 160 kilometer per uur” naar een politiebureau in Houten gereden. „Met het zwaailicht aan, dat was nog wel leuk”, vertelt E. De agenten hadden hem eerst nog gevraagd of hij ‘vluchtgevaarlijk’ was, waarop hij ontkennend had geantwoord. Zijn moeder Suzanne had snel wat kleding, deo, slippers en lenzen in een weekentas gestopt. En zijn knuffel (‘Hamsterbaas 1’).

Nieuwe spionagewet
E. en zijn vriend L., die eerder die dag al is aangehouden, zijn de eerste verdachten die worden vervolgd op basis van een nieuwe wet tegen spionage, die in het voorjaar van kracht werd. Volgens artikel 98d van het Wetboek van Strafrecht is het verboden om „inlichtingen, een voorwerp of gegevens” te verstrekken aan een buitenlandse mogendheid, of om daarvoor „schadeveroorzakende handelingen” te verrichten (zoals sabotage). Wie schuldig wordt bevonden, hangt een gevangenisstraf van acht jaar boven het hoofd.

De nieuwe wet was aanleiding voor de oprichting van een speciaal team ‘Statelijke Inmenging’ bij de politie. Het ‘Hoofd Operatiën’ schrijft na de aanhouding van E. en L. enthousiast over de „nieuwe spionagewet in de praktijk” op LinkedIn. „Trots op mijn collega’s van het team Statelijke Inmenging.” „Helemaal eens”, schrijft Marleen Haage, op dat moment Tweede Kamerlid voor GroenLinks-PvdA, in een reactie. „En tegelijkertijd: wat een tragisch verhaal als het waar blijkt. Jongens van zeventien geronseld onder onze ogen.” Volgens het Openbaar Ministerie hebben de twee tieners in opdracht van een „pro-Russische” hackersgroep met een speciale app (een zogenoemde *wifi-sniffer*) informatie verzameld over draadloze netwerken in de ambassadewijk van Den Haag. In een ambtsbericht aan het Landelijk Parket spreekt de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) van een „verkenningroute” langs de Canadese ambassade en de kantoren van de Europese justitie- en politieorganisaties Eurojust en Europol.

Veldwerk
Sinds het uitbreken van de oorlog in Oekraïne is het voor Russische spionnen moeilijker om veldwerk te doen. Inlichtingsofficieren die werkten op de Russische ambassade in Den Haag werden het land uitgezet. Rusland is daarom op zoek naar „*useful idiots*”, zoals Clingendael-onderzoeker Bart van den Berg ze noemt. Hij doet onderzoek naar cybersecurity en was eerder werkzaam bij het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC). Volgens hem gaat het om mensen die in ruil voor een klein bedrag laagdrempelige acties willen uitvoeren. Bij de voorlegging bij de rechter-commissaris in de zaak van E., drie dagen na zijn aanhouding, spreekt de officier van justitie van een buitengewoon ernstig feit. Volgens het OM hebben E. en zijn vriend L. voor de Russen gewerkt. Hij zegt dat daar acht jaar cel op staat, maar voegt eraan toe dat deze strafmaat niet voor een minderjarige hoeft te gelden. Als de rechter wil weten hoe E. in deze spionagezaak is beland, beroept de jongen zich, op advies van zijn ouders advocaat, op zijn zwijgrecht. Om E.’s motieven te doorgronden en te voorkomen dat hij sporen wist, besluit de rechter-commissaris hem twee weken in voorarrest te houden. Een tijd die E. niet snel zal vergeten. In justitiële jeugdinrichting de Hunnerberg in Nijmegen zitten geharde „criminelen” die E. „vanwege de straattaal die er gesproken wordt” niet altijd kan verstaan, staat in een rapport van de Raad voor de Kinderbescherming. E. voelt zich daar niet op zijn gemak. „Hij oogt wat angstig”, schrijft de Kinderbescherming. Sommige jongens bedreigen hem. „Een van die jongens zei dat hij mijn tanden eruit ging slaan, omdat ik de controller van de Playstation pakte”, vertelt E. Zijn vader zag tijdens een bezoek medebewoners schietbewegingen maken naar E., zonder dat bewakers volgens hem ingrepen.

Hockeytraining
De ouders van E. zijn beiden ambtenaar. Ze zijn verbijsterd over de gevangenneming van hun zoon en woedend over het in hun ogen onnodig harde optreden van justitie. Aan de keukentafel vertellen vader Dennis en moeder Suzanne over de slordigheden in het politiedossier en over de psychologische impact die de strafzaak heeft op hun hechte gezin. Dennis trekt zijn zoon tegen zich aan. „Natuurlijk heeft hij fouten gemaakt en daar gaat hij ook nog straf voor krijgen - van ons.” Dennis en Suzanne hebben hun leven „in het teken van de kinderen” gesteld. Ze hebben E. en zijn zus liefdevol en beschermd opgevoed in een stil dorp in het rivierland. E. rookt niet, en drinkt volgens vader Dennis „geen druppel”. Via een

app op hun telefoon houden de ouders in de gaten waar E. en zijn zus zich bevinden. E. is een bescheiden jongen met een IQ van 132. Volgens een psychologisch rapport heeft E. een hoge cognitieve intelligentie en sterke ‘handelingsvaardigheden’, maar blijft hij verbaal wat achter. Bij taken die hij niet uitdagend vindt, verliest hij snel zijn aandacht. Zijn ouders zien erop toe dat hij naar de hockeytraining blijft gaan en zijn huiswerk doet. Van jongs af aan is E. gefascineerd door computers. Moeder Suzanne herinnert zich zijn verrukking toen hij als peuter ontdekte dat hij met een muis een cursor kon laten bewegen over het scherm. „Daar ben ik later gewoon mee verder gegaan”, zegt E. Op de middelbare school geldt hij als een whizzkid. Docenten vragen regelmatig zijn hulp bij ict-problemen. Op vijftienjarige leeftijd breekt E. in op het printernetwerk van de school, waarbij hij de printers omdoopt tot ‘E’s coole printer’. Ook verandert hij - naar eigen zeggen per ongeluk - het ip-adres, zodat niemand meer kan printen. Niet iedereen kan daar om lachen. E., zo vertellen zijn docenten later aan de Kinderbescherming, begaf zich op een „hellend vlak”. Met zijn zoon bezoekt vader Dennis een oriëntatiedag van de opleiding ict op de Hogeschool Utrecht. Een docent zet E. achter de computer en is volgens Dennis onder de indruk van de vaardigheden van de dan zestienjarige haviest: „Als hij dit nu al kan, zei die man, dan heeft hij zijn P al binnen”, aldus Dennis.

Hackersgroep
Om E. te stimuleren met lezen, hebben zijn ouders hun zoon het boek *Ik weet je wachtwoord* van journalist Daniël Verlaan gegeven. Gefascineerd gaat E. ook luisteren naar Verlaans gelijknamige podcast. Daar hoort hij voor het eerst over Noname057(16). Noname057(16) is niet zomaar een hackersgroep. Hackers blijven normaal gesproken zo veel mogelijk buiten beeld en opereren het liefst op het dark web - het deel van het internet dat voor gewone gebruikers onvindbaar is. Noname057(16) heeft juist een eigen kanaal op de voor iedereen toegankelijke berichtenservice Telegram. Het kanaal heeft meer dan tienduizend leden en er wordt voornamelijk Russisch gesproken. De teneur van de berichten is anti-Oekraïens en anti-westers, soms is er sprake van onversneden Kremlin-propaganda. Volgens de Duitse justitie is Maksim Loepin een van de leiders van dit ‘ideologisch gedreven’ hackerscollectief. De 36-jarige Rus is directeur van de Russische non-profitorganisatie ‘Centrum voor de studie van online monitoring van jeugdige kringen’. Achter deze ambtelijke naam gaat een organisatie schuil die veel contact heeft met de Russische overheid - vooral politie en justitie - en zich bezig lijkt te houden met censuur en propaganda op het Russische internet. E. en zijn vriend weten dat allemaal niet, zeggen ze. Zij noemen Noname een ‘elite hackersgroep’ en vinden het spannend om van dichtbij te zien hoe hybride oorlogvoering werkt. E. gebruikt voor Noname zijn schoollaptop met een beveiligde VPN-verbinding die telkens op een ander buitenlands ip-adres is ingesteld, waardoor het haast onmogelijk is voor opsporingsdiensten om te bepalen waar hij zich bevindt. In het kanaal ziet hij websites van bedrijven en instellingen voorbij komen waar digitale diensten door DDoS-aanvallen zijn platgelegd. Eind april 2025 wordt ook de website van NRC getroffen door zo’n aanval, die later wordt toegeschreven aan Noname057(16).

Belgian Dude
Opwinding en nieuwsgierigheid naar Noname075(16) lijken bij E. te overheersen. „Ja, het is natuurlijk wel pro-Russisch

en het is een hybride oorlogsvoering, dus dat is best wel cool om het zo te zeggen”, vertelt hij NRC aan de keukentafel. Zorgen over de schade die buitenlandse cyberoperaties kunnen aanrichten aan bijvoorbeeld de energievoorziening of gezondheidszorg, verdwijnen hierdoor naar de achtergrond. In het NoName-kanaal kun je reageren op peilingen over vragen als: op welk land zullen we dit keer DDoS-aanvallen uitvoeren? Met daaronder landen als Nederland, Denemarken en België. Ook kunnen leden op uitnodigingslinkjes klikken naar andere, kleinere Telegram-groepen. Zo komt E. terecht bij Ddosia Project, de naam voor de software die Noname heeft ontwikkeld voor het uitvoeren van DDoS-aanvallen. Ook hier wordt voornamelijk Russisch gesproken. E. vertaalt de berichten. Anders dan in het NoName-kanaal is er in deze groep veel sociale interactie. Er worden memes gedeeld en Russische muziek. Wanneer E. begin 2025 in de Ddosia-groep een vraag stelt over het DDoS-programma dat Noname heeft geschreven, krijgt hij naar eigen zeggen al snel een reactie. Een persoon die E. zelf als de ‘Belgian Dude’ heeft opgeslagen, vraagt of hij ook Belgisch is. De gesprekken zouden in de eerste paar dagen onschuldig zijn geweest. De Belgian Dude vraagt volgens E. in welke groepen hij zit op Telegram, over zijn interesse in hacken en welke aanvallen je uit kunt voeren. E. kan dit niet aan NRC laten zien, de berichten zouden door de Belgian Dude zijn gewist. De gesprekken zouden voornamelijk in het Engels zijn gevoerd, en af en toe in het Nederlands. Volgens E. worden de gesprekken binnen een week dwingend. E. zou volgens de Belgian Dude wel iets moeten gaan doen, in plaats van alleen rond te kijken in de Telegramgroepen. E. voelt zich, naar eigen zeggen, onder druk gezet. Wat als Russische hackers in deze groep aan zijn privégegevens komen, die hij dan naar eigen zeggen al met de Belgian Dude heeft gedeeld? E. vreest dat zijn gegevens op internet worden verspreid. Hij zegt bang te zijn voor de veiligheid van zichzelf, zijn ouders en zijn zusje. Daarom zou E. ermee hebben ingestemd om een opdracht uit te voeren.

Wifi-sniffer
Zijn ouders zien dat E. zich steeds meer terugtrekt in zijn slaapkamer. Hij deelt minder, en vraagt zijn ouders of hij na schooltijd tot later in de avond mag gamen. Soms blijft hij tot rond middernacht in contact met de Belgian Dude. Volgens E. geeft de Belgian Dude E.’s contactgegevens door aan een Russische hacker. Deze ‘AA’ zoekt volgens E. contact met hem via een privébericht op Telegram. De eerste opdracht die E. krijgt, vertelt hij, is het uitvoeren van een DDoS-aanval. Een makkelijke klus, weet E., je hoeft alleen maar je computer beschikbaar te stellen en software te downloaden om de aanval uit te voeren - maar hij doet als of hij er niks van begrijpt en voert de opdracht niet uit, zegt hij. Dan volgt er een opdracht waarvan E. zegt dat hij er met goed fatsoen geen ‘nee’ tegen kan zeggen omdat die nog eenvoudiger is: een tocht maken door een dorp in de buurt met een wifi-sniffer. De app is makkelijk te downloaden op een telefoon, en kan vervolgens de omliggende wifinetwerken in kaart brengen. Samen met L. fietst E. de route door het dorp. Na het inleveren van de data bedankt de vermeende Russische hacker AA de jongen en later krijgt hij via Telegram een linkje doorgestuurd. Hieruit blijkt, naar eigen zeggen tot zijn verrassing, dat E. 300 dollar aan Ethereum heeft ontvangen, een cryptomunt. E. en zijn vriend spreken af dat ze het bedrag eerlijk verdelen.

Verantwoording
Over dit artikel

De volledige namen van E. en L., en van E's ouders Dennis en Suzanne zijn bekend bij de redactie. De verslaggevers van *NRC* spraken eerst uitgebreid met E's ouders en vervolgens een tweede keer uitgebreid met E., in het bijzijn van zijn ouders. Zijn versie van de gebeurtenissen is uitgebreid geverifieerd op basis van achtergrondgesprekken en inzage in documenten.

acties door Europol, wanneer hij op 22 juli aan E. een linkje stuurt naar een VRT-artikel over de grootschalige opsporingsactie naar NoName. „Lees het hele artikel, op het einde zeggen ze dat ze [Europol] waarschuwingen verstuurt.”

E. reageert dat hij niet bang is „om gepakt te worden door de politie. Als ik wel word gepakt is het waarschijnlijk vanwege het hacken en niet omdat ik voor de Russen werk. [L., red.] doet 100 procent van het veldwerk en de financiering (zoals treinkaartjes) wordt door iemand anders geregeld. Als iemand 'uitvalt' kan ik op een knop drukken en is alles weg”. In reactie hierop zegt E. dat dit „stoerdoenerij” van hem was en dat hij helemaal niet hackt.

Hotspot

Op 11 augustus stuurt E. aan L. een screenshot van de route door Den Haag die AA heeft gemaakt, vertelt hij aan de keukentafel. Deze tweede loop in Den Haag op 16 augustus voert langs zeven 'checkpoints', waaronder Eurojust, Europol, het ministerie van Defensie en de Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens (OPCW). Daar werden in 2018 vier medewerkers van de Russische militaire inlichtingendienst GROe opgepakt, die vanaf de parkeerplaats probeerden in te breken op het wifi-netwerk.

Op de zaterdag van de tweede loop in Den Haag bericht L. dat hij een uur heeft gelopen. E. vraagt daarop of hij ook langs de ambassades is gegaan. Die dag nog krijgt E. de resultaten van de wifiscan in Den Haag opgestuurd door L. AA stuurt weer een link naar 300 dollar aan crypto. Maar dan blijkt er iets mis te zijn. De benodigde informatie staat niet in het door E. verstuurde bestand. AA laat al gauw weten dat hij daár niet voor heeft betaald. De jongens moeten weer naar Den Haag, om dezelfde route te lopen.

Nu stuiten E. en L. op een probleem. Het geld is op: met de trein naar Den Haag is te duur. E. vraagt een collega en leeftijdsgenoot bij de supermarkt het te doen. Die heeft geen idee dat de opdracht afkomstig zou kunnen zijn van een pro-Russische hackersgroep. Hij is volgens E. vooral geïnteresseerd in crypto en gaat op donderdag 18 september op pad om alsnog de gewenste wifi-data te verzamelen.

Voor weer een nieuwe opdracht wordt E. door de Belgian Dude, van wie E.'s ouders vermoeden dat het dezelfde persoon is als AA, verteld dat hij waarschijnlijk een laptop van bijna tweeduizend euro moet kopen. Het is een speciale game-laptop die een extensie heeft met een wifi-versterker. Reageren kan E. niet meer. Hij is dan al aangehouden.

Dat E. een geavanceerde laptop moest kopen, zou er volgens Van den Berg van Clingendael op kunnen wijzen dat hij op basis van de data van het wifi-sniffen een hotspot dicht bij Europol of een andere belangrijke organisatie moest nabootsen. Hierdoor zouden wifi-gebruikers in het bewuste gebouw per ongeluk op het verkeerde netwerk kunnen klikken en zo in het web van de pro-Russische hackers terecht kunnen komen.

Nachtmerriescenario

Voor de autoriteiten zijn zaken zoals die van E. en zijn vriend L. een nachtmerrie-

scenario. Het gevaar komt niet alleen uit het buitenland. In eigen land kan een onwetende tiener op een zolderkamer worden gerekruteerd en ingezet worden bij ontwrichtende aanvallen die vermoedelijk vanuit Moskou worden geregisseerd. In Nederland is het voor zover bekend de eerste keer dat dit bij minderjarigen is gebeurd. In Duitsland heeft de overheid al een speciale voorlichtingscampagne opgezet: 'Kein 'Wegwerf-Agent werden', oftewel: 'Word geen wegwerp-agent'. Acties die eerder werden toegeschreven aan radicale klimaatactivisten, zoals het verstoppen van uitlaatpijpen van auto's met piepschuim, werden later gelinkt aan Rusland.

Tot dit jaar had justitie weinig instrumenten om op te treden tegen wegwerpagenten. Spionage was strafbaar onder de Wet op de staatsgeheimen. Als iemand iets had gelekt dat níet staatsgeheim of anderszins vertrouwelijk was, dan was hij niet strafbaar.

Het nieuwe artikel 98d is bedoeld om dit wel mogelijk te maken: het verstrekken van „gegevens” aan een buitenlandse mogendheid is voldoende om voor spionage te worden vervolgd. Uit de memorie van toelichting blijkt bovendien dat de term 'buitenlandse mogendheid' erg ruim kan worden opgevat. „Bedrijven of organisaties die (deels) eigendom zijn of op andere wijze onder invloed staan van een buitenlandse mogendheid” vallen er ook onder. Vanuit het perspectief van de overheid is dat begrijpelijk: in de hybride oorlog tegen het Westen opereren Rusland en China bijna altijd onder een dekmantel.

In het 'Cybersecuritybeeld' van 26 november schrijft de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) dat volgens de inlichtingendiensten AIVD en MIVD „alle door hen onderzochte pro-Russische hacktivistische groeperingen banden onderhouden met de Russische overheid, waaronder de Russische inlichtingen- en veiligheidsdiensten”. Als bewijs voert de NCTV een uitzending van journalistiek tv-programma *Pointer* op. Daarin werd getoond dat dit ook geldt voor de „Russische hacktivistische groep” NoName057(16), „welke hulp ontvangt van een Russisch staatscensuurbureau dat onder toezicht staat van het Kremlin”, aldus de NCTV.

Het is uiteindelijk aan de rechter om te beoordelen of E. en zijn vriend L. met hun activiteiten inderdaad gegevens aan een 'buitenlandse mogendheid' hebben verstrekt.

Avondklok

Intussen verkeren de ouders van E. in bange afwachting van wat er gaat gebeuren met hun zoon. E. is weer thuis en hoeft zich sinds kort niet meer aan een avondklok van 19 uur te houden. Wel mag hij nog steeds niet op sociale media. E. heeft een mentale klap gekregen door zijn tijd in de jeugdinrichting. Hij slaapt slecht en is net als zijn ouders bang dat hij terug moet naar de jeugdgevangenissen.

In hun keuken wijzen vader Dennis en moeder Suzanne verontwaardigd op een folder over de rechten van *volwassen* verdachten die hun zoon bij zijn aanhouding van de politie kreeg. Omdat de officier van justitie herhaaldelijk een maximale straf van acht jaar heeft genoemd, vrezen ze dat het OM hun zoon, vermoedelijk komend voorjaar, als volwassene wil berechten. Ze schreven onder meer demissionair premier Schoof aan. Die liet via een medewerker weten te begrijpen „hoe ongelooflijk zwaar” dit voor hen moest zijn, maar benadrukte tegelijkertijd zich niet te kunnen mengen in strafrechtelijk onderzoek.

Een woordvoerder van het Landelijk Parket laat in een reactie weten dat de ouders niet bang hoeven te zijn voor berechting als volwassene. „Daar is nooit sprake van geweest.”

Vakantiebeurs Bijzondere Reizen Amsterdam 2026

Bezoek de mooiste vakantiebeurs van Europa in het hart van Amsterdam: Beurs van Berlage

Geen gillende reclames maar een sfeer die tot reizen oproept, en heel veel beurskortingen van speciaal voor deze 14 editie samengestelde reizen.

Het doel van deze 'Vakantiebeurs voor bijzondere reizen' is een omgeving te scheppen waar het massa-toerisme geweerd wordt en reizen en bestemmingen aangeboden worden die het hart van de kwaliteitsbewuste mens harder laten kloppen. Er zijn Fietsvakanties en Safaris en luxe trektochten in Afrika en goedkope maar toch heel fijne bestemmingen in Georgië of Marokko.

Alles wat niet mainstream is en de mens gelukkig maakt
Amsterdam Berlage januari 3 en 4
Za van 10 uur s ochtends tot 19.30
zo van 10 uur tot 18.00 uur

Vakantiebeurs voor
bijzondere reizen
Amsterdam

3 & 4 januari 2026
Beurs van Berlage

Wat vindt u op de Vakantiebeurs voor bijzondere reizen?

Circa 150 specialisten voor wandelreizen, heel veel safari's, bijzondere trajecten in Italië en Spanje, Nepal, China, Indonesië en Scandinavië.

Het is een beurs voor de actieve mens, geen zitvakanties of autovakanties met zwembaden in moderne resorts.

U kunt hier spreken met kenners van landen en boeken voor uw zomer- of voorjaarsvakantie.

Om u wegwijs te maken op de beurs zijn er presentatiezalen, die elk half uur live presentaties laten zien van zoveel verschillende landen en gebieden, dat u geïnspireerd wordt dit jaar iets anders te doen dan het obligate huisje in Frankrijk of de camping in Italië.

Sla uw vleugels uit en ontdek een wereld die u energie en moed geeft 2026 te trotseren.

5 voorbeelden van presentaties:

Het geheim van de tartufaia: een inblik in de Italiaanse truffeljaacht

Le Marche Experience
zondag 13.00 u., Albert Verwey kamer

Expeditie Spitsbergen: op zoek naar ijsberen & walvissen richting het noordpoolgebied

Tim Werdler, Birding Breaks
zaterdag 13.00 u. Roland Holstzaal

Chili, van woestijn tot gletsjers. Ontdek het land van contrasten

Van Verre
zaterdag 16.00 u., Albert Verwey kamer

Bekijk de agenda van alle 175 presentaties:

www.vakantiebeursamsterdam.nl/nl/presentatie

Koop nu uw kaarten met korting: € 9.80 online en € 14.80 aan de deur. Tickets: www.vakantiebeursamsterdam.nl

Japan

Grensloos genieten
zo. 12.00 Verwey Kamer

Ontdek pure schoonheid, wildlife, Masai cultuur en natuur op de fiets in Kenia

Africa Cycling
zo. 15.00 u. Roland Holst zaal

Volgens Clingendael-onderzoeker Van den Berg zit er in de aanpak van NoName057(16) een „gamification element”: als je een opdracht uitvoert, krijg je daar punten voor, in de vorm van digitaal geld. Dat wil niet zeggen dat het louter spel is. „De gegevens die deze jongens verzamelen, worden geanalyseerd door hackers en kunnen gebruikt worden om in te breken op het wifi-netwerk van een organisatie.”

Gaga

Dan valt de hackersgroep stil. Halverwege juli maakt Europol bekend dat ze samen met opsporingsinstanties uit twaalf landen, waaronder Nederland, NoName057(16) heeft ontmanteld. Hierbij heeft de politieorganisatie meer dan honderd servers offline gehaald, die voor DDoS-aanvallen werden gebruikt.

Op 11 juni vraagt L. via Telegram aan E. waarom hij alleen nog maar in Ddosia Project zit. Het NoName-kanaal is verdwenen. E. antwoordt in het Engels: „Noname werd vermoord.” Op de vraag van L. hoe ze nu aan hun opdrachten komen, antwoordt E.: „Ik heb een privé contact, maak je niet druk.”

Ruim een week later zegt E. in een gesprek met de Belgian Dude dat AA hem negeert. Kort daarna stuurt E. een berichtje door van AA die nu toch heeft gereageerd: „Hoi. Kan je dezelfde routescan doen, maar dan in Gaga?” - Gaga is Russisch voor Den Haag. Omdat de ouders van E. hem in de gaten houden via 'Zoek mijn iPhone', vraagt E. of zijn vriend L. de route wil lopen. Die gaat akkoord.

De volgende dag is de Belgian Dude benieuwd wat E. voor opdracht heeft gekregen van deze AA. „Gewoon wifi-scannen?”, vraagt hij in het Engels. Waarop E. antwoordt: „Hetzelfde als de vorige keer, ja.” Op 29 juni loopt L. met een wifi-scanner een route door Den Haag.

Bijna een maand later stuurt AA een bericht naar E. over een nieuwe route, weer in Den Haag. „Alleen moet de hype rondom ons nog een beetje gaan liggen.” En later: „Laten we een pauze nemen van een week.” E. stuurt de berichten via Telegram door aan L. Die vraagt: „Wat bedoelt hij met 'hype'. Ik kan deze zondag.”

Ook de Belgian Dude verwijst naar de

Maak het onvergetelijk

Bij Better Places stel je jouw ideale rondreis samen met een lokale expert. Zo kom je op de echt bijzondere plekken en profiteer je van persoonlijk contact voor en tijdens de reis. Bovendien komt zoveel mogelijk van je vakantiegeld terecht op je bestemming. Dat is een reis die je bijblijft.

- Avontuurlijk Europa
- Verre reizen
- Familiereizen
- Wandel- en fietsreizen
- Treinreizen
- Elektrische autoreizen

Stand
38

Kom langs bij onze stand en bezoek de presentaties van onze reisexperts.

REPORTAGE ALCOHOL

‘Bottomless brunch’ is booming, vooral onder Britse vrouwen

Onbeperkt drinken in beperkte tijd is een hit in het VK. De marketing van ‘bottomless brunches’ richt zich sterk op vrouwen. „Doordeweeks werken we. In het weekend drinken we onszelf kapot.”

Denise Retera

NEWCASTLE UPON TYNE

Een kater? Nee, die heeft het viertal morgen niet, hoor. „Als je de hele dag drinkt, dan komt er op een gegeven moment een punt waarop je jezelf nuchter drinkt”, zegt Katie McGlenen (30). Voor haar op tafel staat een roze cocktail in een *fishbowl*. „En als je dan niet al te laat naar bed gaat, voel je je de volgende dag prima.” Ze wijst naar haar vriend Sam Patterson (32), die het snelste drinkt van de groep en er op het oog aangenaam verdoofd bij zit. „En hij heeft ADHD, dus hij is sowieso altijd in een goede stemming.”

Ze zitten samen met een bevriend stel - Joni (38) en Tony (48) Thornton - in The Mad House in Newcastle upon Tyne, een stad in het noordoosten van Engeland. The Mad House is een bar met een dwingend vrolijke uitstraling. Er hangen sokken aan een waslijn, er is een ballenbak, Donald Duck staat aan op een tv. Het kleurenpalet is zwart met fluorescerende tinten. Er klinken hitjes uit het jaar 2000 en later. Het personeel is extreem vriendelijk.

Het is zaterdagmiddag en de vrienden zakken weg in een comfortabele bank en stoelen om een *bottomless brunch* te consumeren. Voor 41,95 pond (zo’n 48 euro) per persoon krijg je snacks en onbeperkt alcohol. Je boekt vooraf een tijdslot van negentig minuten. De (heel zoute) snacks bestaan onder meer uit aardappelsmiley’s en kipnuggets in de vorm van dino’s. Qua alcohol valt er van alles te kiezen, maar de cocktails in de fishbowls zijn het populairst. De barman-

nen hebben hun dienbladen vandaag vooral vol staan met de roze Sexy Time: wodka, perziklikeur, sinaasappel- en cranberrysap. De andere brunchers zijn kleine groepen vriendinnen van in de twintig, één groepje oudere dames en verjaardagvierende twintigers verkleed als filmpersonages.

Het viertal is om twaalf uur begonnen, het is nu bijna half één en ze zitten aan hun derde cocktail. „We doen er ongeveer één elke tien minuten”, zegt Tony Thornton vrolijk. Ze zijn melig en vinden het heel leuk dat er een journalist met ze komt praten. Ze hebben er een sport van gemaakt om alle bottomless brunches in de stad uit te proberen. „We love a *bottomless brunch*”, zegt Joni Thornton. De twee kennen elkaar uit de gokindustrie. Tony is er engineer en Joni haalt dagelijks het geld op uit gokmachines. Tony vindt dat je bij een bottomless brunch echt waar voor je geld krijgt. „Normaal zijn we in anderhalf uur tijd veel meer kwijt als we even een drankje gaan doen.”

De bottomless brunch is *booming* in het Verenigd Koninkrijk, vooral onder vrouwen. Waar het voor sommigen het nachtelijke bingedrinken in clubs vervangt, maakt die zwart met anderen een triatlon van hun zaterdag: eerst een bottomless brunch, dan naar de pub en dan nog dansen.

Tijdens de coronapandemie, toen nachtclubs gesloten waren en de horeca overdag wel open was, kreeg de bottomless brunch een impuls. Er zijn geen cijfers over, maar de populariteit ervan lijkt post-corona tot een hoogtepunt te zijn gekomen. Op internet vind je talloze recente lijstjes met de beste bottomless brunches in elke stad. Loop je door het centrum van Newcastle, dan zie je dat zo’n beetje elke bar ermee adverteert.

De verjaardag vierende twintigers zijn verkleed als filmpersonages. Alice Wilkinson (23), in de hoek, is verkleed als Tinkerbell FOTO’S CHRISTOPHER OWENS

Will Hetherington (23), floormanager bij The Mad House, merkt het ook. „Vlak na de coronaperiode hebben we onze eerste bar in Newcastle geopend, een eindje verderop. De bottomless brunches waren gelijk zo in trek dat we wachtlijsten moesten hanteren. Toen hebben we deze tweede locatie geopend.”

Bottomless brunches bestaan in alle soorten en maten. Zo kun je in Londen onbeperkt bubbels drinken bij een langzaam geaarde kalfsragout. In Leeds kun je onbeperkt cocktails drinken combineren met onbeperkt pizza eten én een sessie op een schietbaan. Vaak hebben bottomless brunches een thema, zoals de 90’s, Australië of disco. En soms is er live entertainment, zoals een optreden van dragqueens. Meestal betaal je een bedrag tussen de 30 en 50 pond (ongeveer 34 tot 57 euro) voor een tijdslot tussen de 60 en 120 minuten.

De vier vrienden in The Mad House zeggen dat Britten nu eenmaal houden van veel drinken. Ze denken dat de populariteit van de bottomless brunch daar een reflectie van is. „Go hard or go home”, zoals Tony Thornton het omschrijft. Doordeweeks drinken ze zelden, zegt hij, Joni Thornton: „Dan werken we, dus als het weekend is, drinken we.”

Het cliché van bingedrinkende Britten blijkt statistisch gezien nog steeds waar. Eind 2023 vergeleek een rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) alcoholconsumptie in 33 landen. Britse vrouwen stonden op nummer één als het gaat om bingedrinken (minstens zes drankjes in één drinksessie): 26 procent zei dat in ieder geval één keer te hebben gedaan in de afgelopen dertig dagen. Van de Britse mannen was dat 45 procent. Die stonden daarmee op de vierde plaats, onder Roemenië (eerste plaats), De-

nemarken en Luxemburg.

„In het VK is drinken sterk verweven met de nationale identiteit”, zegt Emily Nicholls. Zij is hoofddocent sociologie aan de University of York en gespecialiseerd in alcoholconsumptie en de nachtelijke economie, vooral vanuit het vrouwelijke perspectief. „Dat gaat heel ver terug, naar de tijd dat gemeenschappen werden gevormd rondom de lokale pub. De arbeidersklasse speelde ook een rol: mensen hadden banen met weinig perspectief en drinken werd hun uitlaatklep.”

Ladettes

Volgens Nicholls werd het vanaf de jaren zestig, tijdens de tweede feministische golf, normaler voor Britse vrouwen om ook stevig te drinken. „In de jaren negentig wordt het beeld van de Britse vrouwelijke bingedrinker echt deel van de cultuur, mede door de ‘ladettes’.” Dat waren vrouwen die de traditionele genderpatronen doorbraken door zich te gedragen als ‘lads’, Britse luidruchtige, feestende en stevig drinkende mannen. „En doordat die mannen al zoveel dronken, moesten de vrouwen heel veel drinken als ze hen wilden bijbenen.” Nicholls wijst ook op alcoholmarketing die vanaf die tijd steeds nadrukkelijker op vrouwen werd gericht. „Denk aan het roze maken van drankjes.”

Flink drinken hangt voor veel Britse vrouwen bovendien nauw samen met *self-care* en ‘meidenavond’, legt Nicholls uit. „Ze nemen veel tijd om zich klaar te maken om uit te gaan. En als ze dat samen doen, is indrinken er ook onderdeel van.”

De stereotiepe Britse vrouw zet zich helemaal in de steigers voor een avondje uit, ook voor een bottomless brunch. Joni Thornton en Katie McGlenen hebben hun haar in een

blow-out gearrangeerd, dragen bruine oogschaduw en respectievelijk rode en roze lippenstift. Ze hebben strakke, zwarte tops aan, McGlenen met een broek in dezelfde stof en Thornton met een minirok.

„Ik ben een werkende moeder en borstel de helft van de tijd mijn haar niet, dus het voelt gewoon zo fijn om je op te tutten en je daarna goed over jezelf te voelen”, zegt Thornton, terwijl ‘Beauty and a Beat’ van Justin Bieber uit de speakers klinkt en de barmannen cocktails shaken. „En een normale bh aandoen!” giechelt McGlenen. Thornton: „Ja, even geen *crappy* bh. *Get some boobs!*”

Joni Thornton zegt dat de bottomless brunch voor haar als jonge ouder een uitkomst is. „We zijn rond vijf, zes uur ’s middags thuis, drinken verder in onze pyjama’s, gaan op tijd naar bed en dan zijn we de volgende dag weer fris om de kinderen uit bed te halen.” Tony Thornton: „Well, *not fresh.*”

Het viertal is om twaalf uur begonnen, het is nu bijna half één en ze zitten aan hun derde cocktail

Sam Patterson: „Fresher.”

Voor een vijftiental verjaardagvierders in de hoek bij de ballenbak is de brunch het begin van een dranksessie die waarschijnlijk pas in de nacht zal eindigen. Ze vieren de 23ste verjaardag van Sharna Carruthers, die verkleed is als Dale uit de comedy *Step Brothers* (2008), maar dan met een minirok. Ook haar gasten zijn verkleed als filmkarakter, de meiden als de sexy versie ervan. De tafels staan vol met Sexy Time-cocktails en voor de jarige staat een leeg shotglas in de vorm van een penis.

Wedstrijd

De twintigers vormen niet alleen een kleurrijk palet aan personages, maar ook aan soorten dronkenschap. Sommigen staren wat glazig voor zich uit, anderen worden steeds luidruchtiger, de één begint te praten in filosofische volzinnen terwijl de ander zich hardop afvraagt waar Nederland ligt.

„We houden van bottomless brunches, want je wordt er *steaming* [heel erg dronken] van”, zegt Alice Wilkinson (23), verkleed als Tinkerbell. „We just drink loads.”

Charlie Williamson (22), het vriendje van de jarige en verkleed als de stiefbroer van Dale uit *Step Brothers*, is van plan om er een veertienuurige drinksessie van te maken vandaag. Straks gaan ze nog naar de pub en daarna wil hij nog uit. „Dat is gewoon hoe het gaat in Engeland. Als je *working class* bent, is de pub de plek om je vrienden te zien.” Doordeweeks drinken ze meestal niet en zaterdag „*you just get wrecked*”. De leeftijdsgenoten om hem heen knikken instemmend. Allemaal werken ze al. Williamson is monteur van bosbouwmachines.

Hoewel mannen dus ook niet vies zijn van een bottomless brunch, richt de marketing zich vooral op vrouwen, doordat het

zulke „*Instagrammable*” ervaringen zijn, zegt Nicholls van de University of York. In een artikel van eind vorig jaar in de Britse krant *The Sun* zegt Katherine Severi, directeur van het Institute of Alcohol Studies: „De recente opkomst van de bottomless brunches laat zien hoe vrouwen subtiel worden aangespoord tot overmatig drinken. Deze tactieken zijn niet alleen effectief, ze gaan ook ten koste van de gezondheid en het welzijn van vrouwen.”

Dat laatste heeft de auteur van dat artikel,

De bottomless brunches waren gelijk zo in trek dat we wachtlijsten moesten hanteren

Will Hetherington (23)

floormanager bij The Mad House

Samantha Yule (51), zelf ervaren. Ze was altijd een grote drinker, schrijft ze, totdat ze stopte na een nare ervaring. Ze was zo dronken dat ze door de chauffeur de taxi was uitgezet, in haar eentje op hoge hakken langs de kant van de weg wankelde en daarna bij vreemden in de auto belandde. Die brachten haar gelukkig thuis, maar ze vond het „angstaanjagend” om zich te bedenken hoe anders die nacht had kunnen aflopen.

Ze ging graag naar bottomless brunches. Die waren een soort wedstrijd voor haar, vertelt ze aan de telefoon, want ze wilde zoveel mogelijk drinken voor het bedrag dat ze had betaald. „En het is geen gegeven dat je na de brunch naar huis gaat. Soms was ik pas om vier uur ’s nachts thuis.” Die nacht bij vreemden in de auto deed haar beseffen dat het zo niet langer kon. „Ik heb twee jonge kinderen. Het was gewoon extreem.”

Floormanager Will Hetherington van The Mad House betoogt dat de bottomless brunch juist een „veiliger” alternatief is voor ’s nachts uitgaan. „Daar kunnen mensen bijvoorbeeld iets in je drankje stoppen. Hier houden wij alles goed in de gaten. Als iemand te dronken wordt, schenken we niet meer. Maar ja, als mensen daarna ergens anders verder gaan drinken, is dat hun eigen keus.”

Bij de jongens en meisjes van het verkleedfeestje is het nog allemaal pais en vree en lijkt de drank juist een glansje over de middag te leggen. Uit de ballenbak steken inmiddels meerdere paren benen. „Timber” van Pitbull en Keshha klinkt uit de speakers. „You better move, you better dance. Let’s make a night you won’t remember.” De broek van een jongen die verkleed is als Mario zakt er spontaan van af. Tinkerbell pakt zijn handen en draait hem in het rond.

Advertentie

NIEUW-ZEELAND

Ontdek Nieuw-Zeeland tijdens een autoreis van GreatDiscoveries. Onze reisspecialisten kennen het land uit eigen ervaring en stellen samen met u een reis op maat samen. U verblijft in sfeervolle, kleinschalige accommodaties zoals lodges en bed & breakfasts.

GreatDiscoveries is onderdeel van Style in Travel
tel: 040-2618781
info@greatdiscoveries.nl
www.greatdiscoveries.nl

Advertentie

Kassakorting!

tot 300, p.p.

Op alle rondreizen t/m 2027

- ✓ Altijd de beste prijs
- ✓ Zorgeloos & comfortabel rondreizen
- ✓ 13 nieuwe bestemmingen en ruim 60 nieuwe rondreizen!

Groepsreizen | Individuele rondreizen | Familiereizen | Stedenreizen | Cruises

STANDPLAATS

Kijken bewoners naar elkaar om? ‘Blijkbaar zijn in Vathorst toch mensen die het nodig hebben’

In de chique Archipelbuurt in Den Haag wordt ingezameld voor de Voedselbank en in Kwadendamme probeert het dorp de kerk te redden.

Door **Jannetje Koelewijn**, **Kim Bos**, **Freek Schravensande** en **Esther Rosenberg**

Een koor treft voorbereidingen voor een kerstconcert in de katholieke Bonifaciuskerk in Kwadendamme. De kerk hangt sluiting boven het hoofd. FOTO'S WOUTER VAN VOOREN

Een koor treft voorbereidingen voor een kerstconcert in de katholieke Bonifaciuskerk in Kwadendamme. De kerk hangt sluiting boven het hoofd. FOTO'S WOUTER VAN VOOREN

Over deze serie

In 2025 volgt NRC vier 'standplaatsen'. In drie stadswijken en een dorp keren dezelfde verslaggevers steeds terug. Met het project wil NRC ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving zichtbaar maken in persoonlijke verhalen.

In de welvarende Archipelbuurt staat Peter de Ruiter net als vorig jaar te collecteren bij de supermarkt. Zelf heeft hij niets te klagen, maar het geeft hem voldoening om iets voor een ander te doen. In het Zeeuwse Kwadendamme vechten de inwoners voor het behoud van voorzieningen, die aan de rand van Nederland niet vanzelfsprekend zijn. Voor de kerk dreigt sluiting. „Laten we het doen zolang het kan”, zegt kerkganger Theo Audenaerd. In Schiebroek-Zuid wilde Eraïma Domitilia dit jaar vrijwilligerswerk gaan doen, maar daar kwam weinig van terecht. „Ik heb geleerd om niets te plannen.” In Amersfoort-Vathorst plaatste Cynthia van Wolferen dit jaar een deeltastje in de voortuin. Wie zou er gebruik van maken?

NRC ging in 2025 maandelijks op bezoek bij mensen in Nederland om te vragen hoe het met ze gaat, waar ze van dromen en waar ze zich zorgen over maken. We werden kind aan huis in een negentiende-eeuwse wijk in Den Haag, een vinexwijk in Amersfoort, een dorp in Zeeland en een kwetsbare buurt in Rotterdam.

In januari vroegen we bewoners naar hun verwachtingen voor het nieuwe jaar, in fe-

bruari naar hun noodpakket, in maart naar de boodschappen, in april naar de opvoeding, in juni naar hun avondeten, in augustus wilden we weten wat ze in hun zomervakantie doen, in september vroegen we naar sport, in oktober naar hun gedroomde woonplek en in november naar hun burenen. En nu, in december, vragen we bewoners wat zij doen voor hun buurtgenoten en maken we de balans op. Hoe is het jaar gelopen?

DEN HAAG
Archipelbuurt

In december vorig jaar stond Peter de Ruiter bij de ingang van de Albert Heijn in de Sumatrastraat boodschappenlijstjes uit te delen voor de Voedselbank. „Mag ik je deze meegeven?”, vroeg hij terwijl ik de winkel in liep. Wat extra's kopen voor mensen die het hard nodig hebben en het niet kunnen betalen, dat was het idee.

Nadat ik een pot jam en een blik soep bij hem in de verzamelkar had gedaan, vroeg of ik of ik bij hem thuis mocht langskomen om

te praten over de Archipelbuurt – een van de vier buurten die NRC een jaar zou gaan volgen. Hij bleek socioloog te zijn en bij een kopje thee vertelde hij hoeveel voldoening het hem gaf om iets te doen voor mensen die je niet kent zonder daar verder aandacht voor te krijgen. Hij voelde zich er een klein beetje minder machteloos door in een wereld vol ellende.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 29 oktober werd D66 hier de grootste partij, direct gevolgd door GroenLinks-PvdA, en dat verbaasde me niets. Wat ik er het afgelopen jaar van gezien en gehoord heb, vinden mensen in de Archipelbuurt sociale rechtvaardigheid en naar elkaar omkijken belangrijk. Gegoede mensen zijn het, met mooie koophuizen uit de negentiende eeuw. Bij eerdere verkiezingen was de VVD vaak de grootste partij. Je zou kunnen zeggen dat het hun privilege is om de minder welvarende medemens te kunnen helpen. Maar ze doen het, terwijl ze het ook zouden kunnen laten.

Wat me dus ook niet verbaast: dat ik in november een mailtje krijg van Peter de Ruiter. Of ik, hoewel geen buurtbewoner, dit jaar wil meedoen met de boodschappenac-

tie van de Voedselbank. Vandana Sharma, die bij De Ruiter om de hoek woont en de actie dit jaar voor de vier keer organiseert, heeft me al min of meer ingeroosterd op een donderdag voor Kerst.

Daar sta ik dan, samen met een andere vrouw – ze heet Jacqueline en ze is jurist – lijstjes aan de klanten van Albert Heijn uit te delen. „Wilt u wat extra's meenemen? Doosje thee? Pannenkoekenmeel? Pakje kauwgum misschien?” Dat laatste vraag ik aan het groepje scholieren die in hun middagpauze binnen komen slenteren, en ja hoor, bij het verlaten van de winkel mikken ze een familiepakking kauwgum in de verzamelkar. Later hoor ik van Vandana Sharma dat ze morgen óók boodschappenlijstjes gaan uitdelen bij de AH. „What do you call that?”, zegt ze. „Maatschappelijke stage.”

Verder valt het me best tegen hoeveel mensen met afgewend gezicht langs me heen stiefelen. Maar oké, wat doe je zelf als je haast heb en moe bent na je werk? Boven dien kun je hier drie keer per week je geld aan een goed doel kwijt. En toch: ieder uur zijn er weer twee grote boodschappenkarren gevuld met gedoneerde levensmiddelen. Met moeite rijden we ze om de beurt

naar het wijkcentrum verderop, waar aan het eind van de week 259 op elkaar gestapelde kratten staan, klaar om te worden afgeleverd aan de voedselbankwinkels.

En dan de broer en de zus die hun hele leven al in de Archipelbuurt wonen, hun vader had er vroeger een garagebedrijf. Zij werkten vroeger op het postkantoor, hij restaureert oldtimers en 's zomers zitten ze bij mooi weer samen op het blauwe bankje voor hun huis. Ze groeten iedereen die voorbijkomt en iedereen groet hen. Op deze donderdag in december lopen ze met een helemaal door henzelf gevulde boodschappenkar naar het wijkcentrum, ze kunnen hem nauwelijks recht houden, zo zwaar is hij. Ze zeggen dat ze graag een mens in armoede helpen. Maar wat een schande dat het nodig is, in een welvarend land als Nederland.

Jannetje Koelewijn

BORSELE
Kwadendamme

Het besluit was al genomen: de kerk in Kwadendamme moest sluiten. Met die wetenschap begon het dorp aan 2025. Kerkgangers zouden voortaan maar naar Goes moeten, een halfuur fietsen verderop. De verslagenheid was groot. De katholieke Bonifaciuskerk was na uitgebreid onderzoek naar alle parochies in Nederland niet „vitaal” genoeg gebleken, zegt Theo Audenaerd (68), die al veertig jaar tegenover de kerk woont en vicevoorzitter van de parochiekerncommissie is.

Kunnen we behouden wat we hebben? Gaat het ons lukken? In een klein dorp als Kwadendamme, aan de rand van Nederland en ver weg van grote steden, is dat de vraag die steeds weer opspeelt, bleek tijdens de bezoeken die NRC het afgelopen jaar aan het dorp in het Zeeuwse fruitteeltgebied bracht. Voorzieningen zijn er geen gegeven.

De sportverenigingen bijvoorbeeld. Die moeten veel moeite doen om te blijven bestaan, om leden te werven en te behouden. Afhakers komen altijd met hetzelfde verhaal, zei wipschutter (traditionele sport met pijl en boog) John Kopmels afgelopen najaar. „Ze doen al zoveel: voetbal, judo, tennis. Ze hebben geen tijd.”

Ook de senioren-eetclub in buurthuis de Burcht staat onder druk. Imara van Liere nam de verantwoordelijk voor het diner voor ouderen dit jaar over. De frequentie liep terug van wekelijks naar tweewekelijks. Met een jong gezin lukt het haar niet om elke week voor anderen te koken, vertelde ze. En de enige supermarkt in het dorp heeft het moeilijk. De prijzen liggen er vrij hoog en ook doordat ze geen sigaretten meer mo-

De standplaatsen in cijfers

Schiebroek-Zuid

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger: onbekend
Koopwoningen: 20 procent
Gemiddelde woningwaarde: 276.000 euro
Grootste leeftijdsgroep: 25- tot 45-jarigen (25 procent)

Archipelbuurt

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger: 72.400 euro
Koopwoningen: 54 procent
Gemiddelde woningwaarde: 639.000 euro
Grootste leeftijdsgroep: 45- tot 64-jarigen (30 procent)

Kwadendamme

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger: 36.400 euro
Koopwoningen: 72 procent
Gemiddelde woningwaarde: 317.000 euro
Grootste leeftijdsgroep: 45- tot 65-jarigen (30 procent)

Vathorst-De Laak

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger: 52.200 euro
Koopwoningen: 64 procent
Gemiddelde woningwaarde: 491.000 euro
Grootste leeftijdsgroep: 30- tot 39-jarigen (29 procent)

gen verkopen lopen ze een deel van de vroegere klanten mis. Die gaan naar prijsstunters in Goes. De filiaalhouder maakt zich zorgen over het voortbestaan. „Alleen van hier en daar een vergeten banaan gaan ze het niet redden”, vertelde een klant in het voorjaar.

Maar die onzekerheid zorgt ook voor verbinding, het wakkert energie aan om te vechten voor wat moet blijven. Dat zag Theo Audenaerd bij zijn kerk gebeuren. In de loop van het jaar werd het besluit om de kerk te sluiten toegelicht op een informatieavond. „En die avond werd buitengewoon goed bezocht. Door jong en oud. Er was veel verdriet, boosheid en onbegrip.”

De kerk in Kwadendamme is ook voor niet-gelovigen van veel waarde, zeggen inwoners. „Als ik de kerktoeren zie, dan weet ik dat ik thuis ben”, zegt Miranda Hoekman, die geen geloof belijdt maar wel regelmatig bij de kerk te vinden is, bijvoorbeeld als bezoeker van concertjes in de pastoriëtuin.

Na alle opschudding besluit het bisdom de beslissing tot sluiting nog even uit te stellen. „Maar het beleid is, en dat hangt toch boven ons hoofd, dat uiteindelijk maar één van de drie kerken in de Zak van Zuid-Beveland open mag blijven.”

Door de onzekere toekomst zijn de meer dan honderd vrijwilligers van de kerk nog een tikje harder gaan werken, ziet Audenaerd. Er wordt de komende dagen gerepeteerd door muziekverenigingen, onder meer door een protestants koor. „De akoestiek is hier zo goed, dat zij ons gebouw willen gebruiken.” En dat mag natuurlijk gewoon, zegt Audenaerd. Een inzameling voor de voedselbank – een samenwerking tussen supermarkt en kerk – heeft al tien bananendozen vol opgeleverd. Tijdens het gesprek wordt de hele kerk gepoetst door vrijwilligers vanwege het aanstaande kerstconcert. „Laten we het doen zolang het kan. Laten we met zijn allen betrokken blijven.”

Kim Bos

AMERSFOORT
Vathorst-Laak

Je zou denken dat de Hollandse erwtensoep, zo'n stevige zak van Unox, snel is meegenomen uit het deeltastje aan de straat. Maar nee hoor, die staat er al een tijdje. Net als het blik goulashsoep. En de slippers. En dochters blond-shampoo, die bij nader inzien toch niet zo beviel. Maar het maandverband is steevast wel binnen enkele dagen weg. En ook de mooie, maar lege doos voor Nespresso-cups vloog er snel uit.

Peter de Ruiter zamelt in de Archipelbuurt in voor de Voedselbank. FOTO'S BART MAAT

Ingezameld eten voor de voedselbankwinkels in Den Haag.

Cynthia van Wolferen bij haar deelkastje. FOTO'S DIEUWERTJE BRAVENBOER

VERVOLG VAN PAGINA 23

Als het houten deelkastje met voedsel en spulletjes in de voortuin van Cynthia van Wolferen (48) een spiegel van de wijk is, wat zegt het dan? Nou, dat het met de honger in Amersfoort-Vathorst wel meevalt, denkt ze. Zwervers kom je in het winkelcentrum niet tegen. Blikjesrapers? Never. En die chique

doos voor cups: „voor de luxe-shoppers”. Maar dat de simpele verzorgingsproducten die ze wekelijks in het kastje zet - „1 euro bij de Kruidvat” - óók verdwijnen is misschien een signaal. „Blijkbaar wonen er toch mensen die het nodig hebben.”

Amersfoort-Vathorst is, meedeinend op de golven van economische groei, een wijk met veel voorspoed. Dat viel me al op toen ik de nieuwbouwwijk december vorig jaar

de eerste keer bezocht. Toen sprak ik een postbezorger die de kerstpakketten elk jaar groter zag worden. Gouden boxen, rode linten. En steeds vaker bezorgde hij ook bloemen in een doos - scheelt de afzender een bezoekje.

Want Vathorst is ook een wijk in permanente tijdnood. Grote huizen, lege parkeerplaatsen. De hypotheek moet betaald, de kinderen naar school. Je ziet de mensen hier jongleren. „Alle ballen in de lucht”, zegt Van Wolferen, aan de eettafel in haar kleurrijke woonkamer. Zij kan het weten: drie kinderen, drie katten en een managementbaan in zorg. „De bezorgdienst van Albert Heijn doet hier goede zaken.”

En zo was het ook begonnen, met dat deelkastje. Af en toe kreeg ze wat gratis producten bij de bestelling. „Dan willen ze iets promoten en denk je: wat moet ik hier nou mee?” Het kastje maakte ze deze zomer eigenhandig met hout dat ze nog had liggen. En na een oproep in de buurtapp - „vul vooral bij!” - gaat er zo af en toe wat in en uit.

Van Wolferen, Vathorster van het eerste uur, woont nog altijd in de woning die ze, net bevallen, 21 jaar geleden betrok. „Toen was het hier nog één groot weiland.” Ze heeft de wijk zien ontluiken en vindt hem prachtig geworden. Paradijselijk, bijna, met „heel veel mensen die het heel goed hebben”. Misschien wel té veel. Want waar zijn alle Nederlanders gebleven die het minder hebben dan zichzelf? Van haar hadden alle lagen van de bevolking in de wijk best wat meer vertegenwoordigd mogen zijn. „Dan leer je van elkaars verschillen, ook dat is rijkdom. De wereld is niet alleen zoals Vathorst, toch?”

Wellicht was haar kastje dan ook eerder leeg geweest. Had iemand zelfs de koolhydraatarme wortelpasta meegenomen die een van de burens laatst erin had gezet en die er weken, weken, heeft gestaan. „Totdat ik dacht: dan gooi ik 'm zelf maar weg.”

Freek Schravandes

ROTTERDAM Schiebroek-Zuid

Eallison (11) is de laatste tijd snel geïrriteerd, dan slaat hij zijn kamerdeur hard dicht. Eén keer, toen hij de vriendin van zijn moeder Erima Domitilia (33) aan de telefoon had en zij net als zijn moeder op hem in probeerde te praten, zei hij: „Houd jullie mond.” Hij schrok er zelf van. Dus ja, hij had gelijk toen hij in januari voorspelde dat hij zou gaan puberen; hij wist het zeker, hij zweette al. **NRC** had moeder en zoon eind 2024 gevraagd wat hun verwachtingen waren voor 2025.

Waar droomden ze van? Waar waren ze bang voor?

Zijn dromen kwamen uit, vertelt Eallison in kinderbuurtcentrum Wijkie, tegenover zijn school. De nieuwe *Minecraft*-film was leuk en hij ging „nog meer van basketbal houden”. Hij leerde goed lezen. Aan het eind van groep 6 was hij ‘AVI uit’. Dat lukte 15 van de 27 kinderen in zijn klas. Erima denkt dat zijn nieuwe telefoon hielp. „Eallison stuurde ons spraakberichten, maar wij tikten lange berichten terug. Die moest hij wel lezen.”

Bang voor oorlog is Eallison niet meer. Hij had een hamer op zijn kamer voor als de vijand wilde binnenkomen. Nu denkt hij alleen nog soms aan de elektriciteit die kan uitvallen.

Hij is „wel een beetje sip over opa”, vertelt Eallison. Mag hij nu op het schoolplein spelen?

Zijn moeder knikt, hij vraagt er vaak om en nu kan het. Vanaf hier kan ze hem in de gaten houden. Haar zoon vertrouwt ze „volledig” maar de kinderen aan deze kant van de buurt vindt ze „te ruw”. Waar is ze bang voor? „Dat ze gaan vechten.”

Haár verwachtingen schuift ze vooruit, het was een zwaar jaar. Ze zou vrijwilligerswerk gaan doen, haar rijbewijs halen, haar opleiding afmaken, werk vinden. Dat alles was stil komen te staan toen ze Sharvy, haar pleegkind, als baby in huis had genomen en in 2025 zou ze de boel weer oppakken. Ze meldde zich bij de Unie Van Vrijwilligers Rotterdam.

Maar na de zomervakantie liep haar relatie na tien jaar stuk. Ze kreeg een wond onder haar voet waardoor ze weken op krukken moest lopen. In oktober overleed haar vader aan longkanker.

Erima ging dit jaar ook voor het eerst, met de kinderen, naar ‘Het zout der aarde’, met ongeveer veertig kerkgangers elke zondag in een schoolgebouw in Schiebroek-Zuid. Iemand van de kerk had haar op straat aangesproken. Het christelijk geloof sprak haar altijd al aan en ze dacht: waarom niet. Ze had haar angstige vader nog leren bidden op zijn sterfbed.

Morgenochtend om half vijf staat de taxi klaar. Met Eallison en Sharvy, nu twee, vertrekt ze voor vier weken naar haar ouderlijk huis op Curaçao, haar zus woont daar nu. Twee moeders van school en hun kinderen staan voor de deur van Wijkie voor een laatste knuffel: „Sharvy! Sharvy!” Nu moet ze gaan. De koelkast moet leeg en ze wil haar haar nog in een wat paarsige kleur mahonie verven.

Concrete plannen voor 2026 maakt ze niet. „Ik heb geleerd om niets te plannen, dan gaan dingen juist mis.”

Esther Rosenberg

Timo Jansen in actie voor Rutgers University, in september van dit jaar tegen Penn State University. FOTO DAKOTA MOYER PHOTOGRAPHY

SPORTTALENT

Het gedroomde leven als prof in Amerika

Jaarlijkse melden zich honderden jonge Nederlandse sporters aan voor een studiebeurs in de Verenigde Staten; ze dromen ervan prof te worden. Voor Amerikaanse universiteiten is jong sporttalent ook erg interessant. „Het gaat om prestige.”

Mark Lievisse Adriaanse

NEW BRUNSWICK/DEN BOSCH

Jenthe Kluyt ziet het al helemaal voor zich. Als de vijftienjarige vwo-scholier over anderhalf jaar klaar is met school, gaat ze naar een Amerikaanse universiteit. Ze zal er gaan studeren, dat zeker ook, „keihard studeren” zelfs, al heeft ze nog geen idee wat precies en, zegt ze, eigenlijk haar maakt dat ook niet zo uit. Ze gaat voor iets anders: het hockey.

Daarom zit ze op een woensdagochtend begin december in haar keepersoutfit in het clubhuis van Hockeyclub 's-Hertogenbosch. Buiten rennen tientallen speelsters over het veld, allemaal dragen ze een blauw of paars shirt met een rugnummer. Allemaal hebben ze dezelfde droom al Kluyt: als hockeyster met een beurs naar een Amerikaanse universiteit. En allemaal hopen ze daarom indruk te maken op de scouts en coaches van 35 Amerikaanse universiteiten die vanaf de tribune alles wat de speelsters doen in de gaten houden en no-

teren op hun notitieblokje, iPad of laptop.

Ze weten dankzij de rugnummers en kleuren precies wie wie is: in een groot bestand staan de profielen van de speelsters, met daarin niet alleen hun posities en kwaliteiten, maar ook schoolcijfers. Want de universiteiten willen niet alleen goede speelsters, zegt Paul de Koning, die de ‘showcase’ georganiseerd heeft: „Ze willen geen feestbeesten, maar studenten die ook in de klas presteren.”

Toen hij in 2007 naar Brooklyn ging om aan een universiteit te voetballen en te studeren, moest hij alles zelf regelen. Hij hield een blog bij, anderen vroegen daarna hoe hij het had gedaan. Dat moest simpeler kunnen, bedacht hij, en in 2015 hielp hij met zijn bedrijf Kings Talent de eerste twee Nederlandse studenten aan een sportbeurs bij een Amerikaanse universiteit. Inmiddels begeleidt dat bedrijf jaarlijks 250 jonge Nederlanders bij iets dat ze tot voor kort wellicht kenden uit series en films, maar dat zelden tot hun eigen mogelijkheden leek te behoren: een leven als sportstudent op een Amerikaanse campus.

Honderden talenten

Precieze cijfers ontbreken, maar zeker is dat steeds meer Nederlandse scholieren voor zo'n pad kiezen. Naast Kings Talent is er nog een handjevol professionele organisaties dat jaarlijks honderden talentvolle scholieren werft, begeleidt en helpt aan een plek op een Amerikaanse universiteit en in een sportteam. De hoogte van toegelaten studiebeurzen hiervoor variëren van zo'n 20.000 euro tot wel een ton. De meeste talenten voetballen of hock-

”
Amerikaanse universiteiten willen geen feestbeesten

Paul de Koning

begeleider van studenten

keyen, maar er zijn ook zwemmers, roeiers, golfers, tennisers, basketballers, volleyballers en een enkeling die lacrosse speelt.

Waarom willen Nederlandse scholieren zo graag in Amerika gaan sporten en studeren?

Timo Jansen droomde niet van Amerika, maar van de Arena. Opgegroeid in Oegstgeest werd hij als twaalfjarige gescout door Ajax en zes jaar lang voetbalde hij er in de jeugd. Hij had talent en speelde met onder meer Jorrel Hato, die afgelopen zomer aan Chelsea werd verkocht, maar was ook klein. Toen hij voor het tweede seizoen op rij in de onder 17 speelde en eindexamen deed, vroeg zijn vader: is Amerika niet iets voor je? Via een agentschap kwam hij in contact met twee Nederlanders die in Santa Barbara voetbalden, in Californië. Zij zaten tijdens een videogesprek op het strand en vertelden dat hun huis een zwembad had. Jansen: „Toen dacht ik wel: misschien is dit een goede optie.”

Ruim drie jaar later loopt hij op een koude herfstdag door het sportcentrum van de Rutgers University in New Brunswick, een stadje op een uur trainen van Manhattan. Topfitte studenten in trainingspakken lopen af en aan. Een luidruchtig lacrosseteam komt

LEES VERDER OP PAGINA 26

Timo Jansen van Rutgers University wordt aan het het publiek voorgesteld, bij een wedstrijd tegen Penn State University in september.
FOTO DAKOTA MOYER PHOTOGRAPHY

VERVOLG VAN PAGINA 25

voorbij, flinke kerels die voordat ze het krachthonk induiken een paar keer blaffen als vechthonden en wat yells doen. Tegenover het gebouw staat het footballstadion waar zo’n vijftigduizend mensen in kunnen – en bij de meeste wedstrijden zitten die er ook. Aan de andere kant ligt het voetbalstadion, dat met één tribune van plastic banken minder indrukwekkend is. „Maar de faciliteiten hier zijn beter dan bij Ajax”, zegt Jansen. Hij laat het trainingsveld zien: een puike grasmat met de tactische krijtlijnen die je ook bij topclubs ziet. Daarachter ligt een opblaasbare indoorhall die in Nederland alleen de jeugdopleiding van Ajax een tijdje had, tot-ie bij een storm instortte. Binnen heeft elk team een eigen kleedkamer, in een lange hal met tientallen kluisjes. Jansen wijst naar een luikje: daar legt hij na de training zijn vuile kleding in, de volgende ochtend ligt er dan een schone outfit klaar in zijn kluisje. Hij en zijn teamgenoten krijgen sportmaaltijden mee en bonnen om in gezonde restaurants te eten. Alle data van trainingen en wedstrijden worden bijgehouden en geanaly-

De faciliteiten hier zijn beter dan bij Ajax

Timo Jansen
voetballer Rutgers University

seerd, er is een professionele video-analist. **Leven als een prof** In New Brunswick leeft hij dan ook als een prof. Het ritme van zijn leven is er niet eens heel anders dan bij Ajax, zegt hij. ‘s Ochtends traint hij, ‘s middags studeert hij. Maar alles eromheen is wél anders. Dat begint al bij het voetbal zelf. Tijdens het seizoen, dat vier maanden duurt, speelt hij op dinsdag en vrijdag. „Soms vliegen we de ene week naar Michigan en volgende naar Californië en spelen we tussendoor een thuiswedstrijd.” En tijdens die wedstrijden rent hij zich rot. „Het voetbal is minder tactisch, maar veel intensiever.” Dat komt ook doordat in de studentencompetitie onbeperkt mag worden gewisseld. „Soms wordt er iemand ingebracht die alleen maar de opdracht krijgt om een kwartier lang heel hard druk te zetten. Of je speelt in de tweede helft ineens tegen acht andere, fitte spelers.” Bovendien: zijn studie economie móét goed gaan. „Want als je cijfers niet goed zijn, speel je niet. Dus zit je op het

vliegveld of je hotelkamer in de boeien.” Rutgers behoort tot de beste collegeteams van het land, in vrijwel elke sport. En precies daarom wilde Jansen er graag in zijn vierde en laatste collegejaar in de VS naar toe. In Santa Barbara had hij een „hele leuke tijd”, maar het voetbalniveau viel tegen. Na anderhalf jaar bij een universiteit in Albany, in het noorden van de staat New York, belandde hij begin 2025 bij Rutgers. „Ik had drie goede seizoenen gespeeld en veel gescoord. Daar kijken ze hier héél erg naar, daarom ben ik ook wat aanvallender gaan spelen dan in Nederland. En ik wilde daar een team waar ik een goede kans maak om door te stromen naar het profvoetbal.” Na de kerstvakantie, die hij bij familie en vrienden in Nederland doorbrengt, gaat Jansen op zoek naar een profclub, omdat zijn tijd bij Rutgers er komend voorjaar op zit. Onrealistisch is dat niet. Twee Nederlandse voetballers werden de afgelopen jaren vanuit universiteitsteams opgepikt door clubs uit de Major League Soccer, het hoogste voetbalniveau in de

binden en reizen coaches de hele wereld over op zoek naar spelers die bij hun team passen.” Op de campus van Rutgers denkt Jansen even na en zegt dan: „Het gaat om prestige.” Langs de rand van het hockeyveld in Den Bosch kijkt Shannon LeBlanc naar de trainingen. Al 25 jaar coacht ze het dameshockeyteam van UMass Lowell, een grote universiteit in de staat Massachusetts. Ze is voor de „zevende of achtste keer” naar de *showcase* van De Koning gekomen. Elk jaar weet ze dat een aantal van haar speelsters zal afstuderen en dus vervangen moet worden. Daarvoor kijkt ze over de hele wereld, maar vooral in Nederland; in haar huidige team zitten vier Nederlanders. „Zij hebben vaak gewoon de kwaliteiten die we zoeken”, zegt LeBlanc. *Field hockey* is in de VS veel minder populair dan ijshockey, terwijl Nederland tot de wereldtop van het veldhockey behoort. „Talent is het belangrijkste. Maar als ik een goede speler zie, kijk ik direct daarna naar haar schoolprestaties. Als die ook goed zijn, gaan we in gesprek. Ik wil karakter bij ze zien, de absolute wil om uit te blinken op het veld en in de klas. Ze moeten *growth minded* zijn.” Mentaliteit. Doorzettingsvermogen. De wil om te winnen. Dat is precies waar de zeventienjarige Julia van ’t Hoff naar snakt. In Nederland, zegt haar moeder Suzanne tijdens de lunchpauze, moet hockey vooral leuk zijn. Maar zij wil winnen. „Echt winnen”, zegt Julia, die nu in de derde klasse hockeyt bij een Zeeuwse club. Een vriendin sport en studeert al in Amerika en diens verhalen inspireren haar. „Sindsdien zijn haar schoolcijfers flink verbeterd”, zegt moeder Suzanne over haar dochter. Julia knikt. „Het idee dat ik naar Amerika kan motiveert me enorm. Het lijkt me supergaaf.” Gratis is het allemaal niet: ouders betalen „een paar duizend euro” om hun zoon of dochter door zijn bedrijf door het hele aanmeldingstraject te laten loodsen, zegt De Koning. Als een universiteit en speler „gematcht” zijn, volgt een heel proces met aanmelding, beurzen en visa. Van de immigratiebeperkingen die president Trump heeft opgelegd „merken we niks”, zegt De Koning. „Ouders hebben er wel meer vragen over dan voorheen, maar voor studenten is er eigenlijk niets veranderd.” Ook van de extra screening van sociale media op politieke boodschappen die de regering had aangekondigd, zegt hij niks te merken. „Die screening van sociale media vond vóór Trump ook al plaats.” Ook Jansen zegt dat de politieke context het leven niet veranderd heeft. „En het gaat er in de kleedkamer eigenlijk nooit over.”

Speeddate Aan het einde van showcase schrijven de scouts en coaches op briefjes met welke speelsters ze in gesprek willen. Ongeveer de helft van de ruim zestig deelnemers wordt voor zo’n ‘speeddate’ uitgenodigd, om kennis te maken. Kluyt en Van ’t Hoff zitten daar niet bij. „Maar op een lager niveau zijn mischien nog wel kansen”, zegt haar moeder een dag later. Daar had ze al aanbiedingen gekregen van kleinere universiteiten, waaronder eentje „*in the middle of nowhere* in Tennessee” – maar Van ’t Hoff wil dichtbij een grote stad: „ik wil iets van de wereld zien.” En als ook dat niet lukt? „Dan wil ik naar de pabo of studeren voor verpleegkundige.” Ook Kluyt maakt zich weinig zorgen: ze heeft heel het volgende schooljaar nog voordat ze in augustus 2027 in Amerika bij een universiteit wil beginnen. „Hoe vroeger hoe beter, maar volgend jaar heb ik een nieuwe kans.”

Het idee dat ik naar Amerika kan motiveert me enorm. Het lijkt me supergaaf

Julia van ’t Hoff
scholier

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Een ode aan Ahmed Abdillahi

Mijn laatste column van 2025 is voor Ahmed Abdillahi uit Rotterdam. Vijfentwintig keer liep hij dit jaar een marathon. Ruim 1.050 kilometer legde hij af, om aandacht te vragen voor armoede in zijn stad, in ons land, misschien wel wereldwijd. Op warme dagen, op koude dagen. Op dagen dat het regende en waaide. Hij rende door straten die hij kende. En straten die hij niet kende. Op 21 december liep hij zijn laatste.

Met een gemiddelde van drieënhalf uur per marathon had Ahmed bijna negentig uur om na te denken. Waaraan zou hij gedacht hebben onderweg? Bij de eerste stappen dacht hij aan zijn doel, dat weet ik zeker. Maar eenmaal bezig gaat je hoofd zijn eigen gang. Je neus pikt een geur op, of je hoort een bekend geluid. En ineens zit je in gedachten in je jeugd.

Voor Ahmed lag die in Somalië, tot hij op zijn twaalfde vluchtte met zijn oom en tante voor de burgeroorlog die er toen woedde. Hoe is het om dan in een dorpje in Friesland terecht te komen, waar de zon ook wel schijnt, maar niet sterker dan het lampje van de koelkast?

Voerden zijn marathons ook door Hilligersberg? Het sneeuwde die winter van 2009, hij was net postbezorger geworden. Het ging niet goed met hem. Hij dronk en blowde, om de werkelijkheid te ontvluchten – tot de vrieskou hem in de wangen beet. Zijn ogen gingen open in de sprookjesachtig witte wijk. Ahmed nam steeds vaker de fiets of zijn hardloopschoenen om Nederland te ontdekken. En hij las. Filosofen, economen, grote denkers, om de wereld te begrijpen.

Met elke stap pleit Ahmed voor gesprek, barmhartigheid

Maar misschien zorgen zijn tassen post daar pas echt voor. Hij komt overal. In de dure flats in Rotterdam waar ze geen oog hebben voor een postbode zoals hij. Hij is daar een schim, onzichtbaar bijna. In de arme wijken zitten mensen juist op hem te wachten. Hij is daar soms de enige vorm van sociaal contact.

Als hij tijd heeft maakt hij een praatje, en ontdekt hij hoe groot de armoede en eenzaamheid van velen in Rotterdam echt is. Hoe groot de verschillen zijn. Ahmed heeft ongetwijfeld ook gelezen dat het zo eenvoudig is dat op te lossen, niet alleen in Rotterdam, maar wereldwijd. De allerrijksten hoeven maar zo weinig te geven. Als de rijkste 10 procent ter wereld, en dat is iedereen die jaarlijks meer dan honderdduizend dollar verdient, twintig cent per dag geeft kan de grootste nood gelenigd worden, berekende de VN onlangs. Maar we vertik-ken het.

We gaven afgelopen jaar als wereld 2,7 biljoen euro uit aan wapens, maar wilden niet slechts 1 procent van dat bedrag besteden aan het oplossen van de allerergste ellende. Tenhemel schreiend is het dat we zelfs in Nederland kiezen voor ernstige ziektes als doel voor *Serious Request*, en niet voor armoede of vluchtelingen – omdat dat te veel polariseert.

Ik word er zo cynisch van. Ahmed niet. Hij ziet door heel zijn stad, door alle polarisatie heen, juist de overeenkomsten. Ik heb in gesprekken met mensen gemerkt dat we ondanks alles eensgezind zijn, zegt hij. Een stad is een optelsom van individuen. Hetzelfde geldt voor een land, en voor de wereld.

Met elke stap dit jaar pleitte Ahmed daarvoor: voor oog hebben. Voor een echt gesprek. Voor barmhartigheid. Daarom is mijn laatste column van 2025 voor Ahmed Abdillahi. Denk in 2026 nog eens aan hem.

Marijn de Vries is oud-profwielerenner en journalist.

Het exterieur van het nieuwe Fondation Cartier-gebouw in hartje Parijs. FOTO LUC CASTEL/GETTY IMAGES

Binnen bij de Exposition Generale in de nieuwe expositieruimte van de Fondation Cartier. FOTO MOHAMAD SALAHELDIN ABDEL GAL SAYED/ANADOLU/GETTY IMAGES

INTERVIEW **CHRIS DERCON** DIRECTEUR FONDATION CARTIER

In Parijs komt de nieuwe kunst nu van Cartier of Chanel: 'Ze willen een gevoel verkopen'

Midden in Parijs, tegenover het Louvre, heeft de Fondation Cartier een nieuwe expositieruimte geopend. Directeur is de Vlaming Chris Dercon. Wat zegt dit nieuwe prestigieuze gebouw volgens hem over Parijs als kunststad?

Merlijn Schoonenboom

PARIS

Het duurt even, maar dan komt het antwoord van Chris Dercon toch nog. Want: klopt het, zoals de laatste maanden in de internationale media rondzingt, dat Parijs weer een dynamisch centrum voor hedendaagse kunst aan het worden is? En zo ja, hoe dan, in deze stad die toch eigenlijk veel te duur is voor de meeste kunstenaars om te wonen?

De Vlaamse cultuurmanager Dercon zou het kunnen weten. Na veertig jaar in de kunstwereld, met flink wat roemrijke hoogte- en dieptepunten, is hij sinds zes jaar in Parijs neergestreken. Hij was museumdirecteur in Rotterdam (Boijmans Van Beuningen), München (Haus der Kunst), Londen (Tate Modern), intendant in Berlijn (Volksbühne), directeur in Parijs (Grand Palais). In 2022 werd hij directeur van de Parijse Fondation Cartier (zie inzet), dat een nieuw museumgebouw heeft betrokken, direct tegenover het Louvre, gerenoveerd door sterarchitect Jean Nouvel.

Iets te laat arriveert Dercon in het nieuwe gebouw, in zijn gewone vrijetijdssjas wat minder flamboyant dan op de foto's, maar wel met de bekende

aanstekelijke energie. Een eigen kamer heeft hij niet, de kantoren moeten nog worden ingericht, maar boven, aan een tekentafel tussen de dozen, legt hij uit hoe het allemaal samenhangt - met uitvoerige uitweidingen langs successen en vele namen, deze keer van onbekende Afrikaanse kunstenaars die hij „altijd al volgde” tot president Emmanuel Macron - „hij zei tegen me...” - en zijn „mentor Rem Koolhaas”.

Een 'comeback kid' is Dercon ooit genoemd, en hij noemt het vandaag zelf ook weer. Nog geen zeven jaar ge-

leden is hij in Berlijn letterlijk weggejaagd, zijn theater werd bezet, demonstranten in de stad eisten zijn aftreden: onbegrepen voelde hij zich, dat uitgerokend hij er als een soort kapitalist werd gezien die de lokale traditie wilde vernietigen. Maar hij leerde ook van zijn fouten, zegt hij, en in Parijs keerde hij terug, eerst met de renovatie van het Grand Palais, daarna met het binnenhalen van de exclusieve kunstbeurs Art Basel, die dit jaar voor de eerste keer in Parijs is georganiseerd, en nu, in het jaar dat hij met zijn 67 jaar

eigenlijk al met pensioen had moeten gaan, met dit nieuwe museum. Glunderend: „Heb je het gezien? Ik stond in september op de voorpagina van de *New York Times*.”

Parijs is terug?

Nieuw is de Fondation Cartier niet, de stichting voor hedendaagse kunst van juwelier Cartier bestaat sinds 1984. Maar met het nieuwe gebouw, volgens Franse media verbouwd voor 230 miljoen euro, is de internationale zichtbaarheid ineens een stuk groter. Het nieuwe gebouw voegt zich in Parijs ook nog eens bij een opvallende reeks particuliere expositieruimtes, allemaal van luxemerken. In 2014 opende de Fondation Louis Vuitton, de kunststichting van modemerken Louis Vuitton, een flitsend museumgebouw in het Bois de Boulogne, ontworpen door architect Frank Gehry. In 2021 opende in de Bourse de Commerce een nieuwe expositieruimte voor de kunstverzameling van de miljardair François Pinault, oprichter van conglomeraat Kering, met onder andere merken als Gucci, Balenciaga en Yves Saint Laurent.

De vraag is waar dit allemaal nu precies voor staat: zien we met deze kunsttuimtes in Parijs slechts het spierballenrollen van miljardairs met te veel geld, of is er ook echt een nieuwe artistieke dynamiek te bespeuren?

Chris Dercon bij de opening van het nieuwe gebouw. FOTO LUC CASTEL/GETTY IMAGES

Dynamische architectuur

De Fondation Cartier in Parijs is de stichting voor hedendaagse kunst van design-merk Cartier, bekend van horloges, juwelen en tassen. Sinds eind oktober is de stichting in een voormalig negentiende-eeuws warenhuis tegenover het Louvre getrokken, dat werd gerenoveerd door architect Jean Nouvel. Tussen 1984 en 1994 had de stichting een gebouw buiten Parijs, tussen 1994 en 2025 had het in het veertiende arrondissement een nieuw gebouw ontworpen door Nouvel. De belangrijkste vernieuwing van Nouvel zijn vijf bewegende platformen in de museuzalen. Daardoor kunnen de ruimtes van rond de 6.500 vierkante meter per tentoonstelling worden aangepast. 'Dynamische architectuur' noemt directeur Chris Dercon het, die volgens hem past bij de dynamiek die het gebouw wil uitstralen: de hoge glazen ramen moeten de buitenwereld naar binnen halen en de hedendaagse kunst binnen laten resoneren met de oude kunst van het Louvre ertegenover.

Toerisme, dat staat op deze locatie met zijn statige gebouwen voorop. Rondom de nieuwe ruimte van Cartier worden vandaag stromen bezoekers voortgestuwd; ze komen van het Louvre, gaan richting Centre Pompidou, Les Halles of de Bourse. De buurt herinnert aan de hoogtijdagen, de jaren 1870, toen Parijs de belangrijkste kunststad ter wereld was; een tweede opleving kende de stad in de jaren zestig. Maar sinds eind twintigste eeuw werd Parijs door de hedendaagse kunstwereld toch vooral gezien als een nostalgisch en peperduur reservaat, geschikt voor zakenlui en dagjesmensen. De dynamiek in de Europese kunstwereld kwam in de jaren negentig uit Londen, met de provocatieve glamour van Britart, later uit Berlijn, met zijn experimentele vrijheid en 'arm-aber-sexy'-belofte.

Kunst en geld

Dit is wat volgens Dercon nu in Parijs samenkomt: experiment, publiek én geld. Dercon vindt er geen doe-kjes om. Toen hij in Rotterdam werkte had hij het nooit („in het Rotterdamse kunstcentrum Witte de With [nu Melly] begon ik de dag met minus 15 vriesd”), in de Tate Modern moest er altijd naar gezocht worden, en nu hoeft hij voor de eerste keer in zijn werkende leven „geen geld meer te zoeken”. Hij kent de wereld van de luxemerken „van binnen en buiten”, en, al zegt hij het zelf, hij is er goed in, in het overtuigen en het binnenhalen. Ja, hij heeft lang getwijfeld of hij dit zou doen, maar nee, zijn ziel heeft hij heus niet aan het grote geld verkocht, zegt Dercon. Sterker: na veertig jaar kan hij eindelijk doen wat hij bij zijn eerste experimentele kunstcentra ook al wilde: het bewegen tussen de disciplines, tussen design en architectuur, tussen fotografie en cinema.

Misschien is het niet toevallig dat hij nu ook veel bezoekt uit Nederland krijgt: vandaag alleen al mensen van Droom en Daad, bekend van Fenix Rotterdam, en van de Hartwig Art Foundation, die in Amsterdam aan een museum werkt. „De hele kliek”, noemt Dercon het ironisch, geen man om daar moeilijk over te doen. Want die kliek, die van het particuliere geld in de kunstwereld, drukt ook in Nederland met flinke gebouwen en publiekssuccessen zijn stempel. Het is niet zo dat de dynamiek nu alleen van hen komt, zegt Dercon, maar meer dan vroeger spiegelen de werelden zich aan elkaar, en leren van elkaar: oude en nieuwe kunst, privé-musea en staatsmusea, de werelden van het geld en die van de experimentele kunst. Ze waren vroeger strikt gescheiden - alleen de overheid subsidieerde kunst - maar nu is die scheiding voorbij, denkt hij: „De muren zijn poreus geworden.”

Even komt in Parijs daarom alles samen waar de kunstwereld van nu mee te maken heeft, denkt Dercon: „Al kan het over vijf jaar natuurlijk weer voorbij zijn.”

XXX
AMSTERDAM

Voel het ultieme zitcomfort

U kiest bewust voor duurzaamheid en tijdloos design. Maar een bank die niet bij u past, voelt u elke dag. Daarom maken wij al meer dan een eeuw zitmeubelen die precies aansluiten op uw comfort.

perida.nl
zitcomfort op maat

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

ROTTERDAM

Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL
AFSCHEID

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 - 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

IN EUROPA

Hoe harder Trump en Poetin Europa bedreigen, hoe sterker het wordt

CAROLINE DE GRUYTER

En van de eerste keren dat Europa als politiek begrip werd genoemd, was in de vijftiende eeuw. Dat was in 1458, om precies te zijn, in een Latijnse tekst getiteld *De Europa*. Daarin noemt de auteur, Enea Silvio Piccolomini, die in datzelfde jaar tot paus (Pius II) werd gekozen, de bewoners van het continent afwisselend ‘christenen’ en ‘Europeanen’. Christenen, dat was de oude benaming: mensen met één religie. Maar Europeanen, dat was nieuw. Voor het eerst werd gezinspeeld op het feit dat zij ook een politieke, sociale en culturele lotsverbondenheid hadden. Dat gebeurde niet toevallig op het moment dat er Turkse invasies waren op de Balkan. Toen Piccolomini zijn tekst schreef, probeerde een Hongaarse generaal de troepen van de sultan bij Belgrado tot staan te brengen. Dit was ook de tijd van de kruistochten. Kort en goed: door de confrontatie met buitenstaanders kreeg het begrip Europa vorm.

In het huidige Europa zie je iets soortgelijks gebeuren: ook dat krijgt vorm door de confrontatie met vijandige grootmachten. Een van de voorbeelden daarvan is het besluit op de Europese top vorige week om collectief, met de EU-begroting als onderpand, goedkoop geld te lenen op de financiële markten en dat renteloos door te lenen aan Oekraïne. Tien, vijftien jaar geleden was het gebruik van eurobonds – want daar hebben we het hier over – een van de grootste taboes in Europa, zeker in onze contreien. Op 18 december besloten de regeringsleiders in een paar uur tijd om eurobonds uit te geven.

Veel commentatoren focussen op wat er *niet* gelukt is tijdens die top: Russische tegoe-den in Europa gebruiken om Oekraïne te steunen, bijvoorbeeld. Ook zijn velen nog altijd bezig om de winnaars en verliezers te duiden. Heeft Friedrich Merz „verloren”? Hebben Emmanuel Macron en Giorgia Meloni hem „in de gracht gereden”, met hun nee tegen zijn voorstel om die Russische tegoe-den te gebruiken? Of was de „winnaar” juist de Belgische premier Bart De Wever, die Macron en Meloni voor zijn standpunt wist te winnen? Allemaal begrijpelijk. De strijd om

de Russische tegoe-den had maanden geduurd. En aangezien regeringsleiders alle belangrijke beslissingen nemen in Europa, is het niet onbelangrijk om te weten wie er zegeviert tijdens zo’n top. Maar je moet wel door de bomen het bos blijven zien. En dat bos wordt steeds dichter. Precies wat er nodig is in het moderne Europa, actief tegengewerkt door mercantiele grootmachten Rusland en China, en zelfs door Amerika, eens Europa’s rotsvaste bondgenoot. Als gezegd: tijdens de eurocrisis waren eurobonds in het Europese noorden onbespreekbaar, omdat ze werden geassocieerd met steun aan landen die hun financiële huishouding niet op orde hadden en (volgens de calvinistische moraal) eigenlijk geen steun verdienden. Nu zijn eurobonds ergens anders voor: een land overeind houden dat buiten zijn

Je moet door de bomen wel het bos blijven zien. En dat bos wordt steeds dichter

schuld door rampspoed van buiten wordt getroffen. Het voorspel zagen we in 2020, toen een van de rijkste regio’s van Europa – het Italiaanse Lombardije – door een virus uit China werd platgelegd. De top waarop ze dat besloten, duurde drie dagen en nachten. Het was een „eenmalige, tijdelijke” actie, haastten noordelijke regeringsleiders zich te zeggen, geen *Hamiltonian moment* naar Amerikaans voorbeeld waarbij de federale staat garant ging staan voor schulden van de deelstaten. Dat deels dezelfde regeringsleiders nu in drie uur een herhaling goedkeurden, ditmaal om Oekraïne voor twee jaar te financieren, spreekt boekdelen.

Dit is een krachtig, Europees gebaar. Niet alleen omdat Oekraïne daarna ongetwijfeld meer geld nodig heeft, en het ditmaal dus niet om iets eenmaligs gaat maar om solide beleid. Maar ook om andere redenen is dit

een krachtig besluit. Eén: de Europeanen nemen als financiers van Oekraïne resoluut de plek in van de Amerikanen, die zijn opgestapt, en positioneren zo Europa als geopolitieke speler met een duidelijke strategie. Twee: er waren drie dissonantjes (Hongarije, Slowakije en Tsjechië), maar die kregen een opt-out en blokkeerden niks. Na jarenlange heisa rond het ‘Hongaarse veto’ is dit een resolute stap op weg naar meerderheidsbesluitvorming. En drie: de uitgifte van gezamenlijke Europese obligaties versterkt de positie van de euro. Dit punt wordt veel te weinig gemaakt. In een tijd waarin Amerika zijn munt als wapen inzet, is dit een signaal dat Europa niet over zich heen laat lopen. Washington gebruikt de dollar om Europese bedrijven en landen te koeioneren en chanteren, Europese voorvechters van digitale regulering als oud-eurocommissaris Thierry Breton sancties op te leggen en de Europese interne markt kapot te maken. Bij wijze van antwoord bieden Europese regeringsleiders, met de uitgifte van eurobonds, beleggers nu extra kansen om in Europa te investeren – wat de interne markt juist sterker maakt en minder afhankelijk van de dollar. Klasse.

Dit besluit was een mooie afsluiter van een moeilijk jaar en geeft hoop voor 2026. Met een paukenslag laten de Europeanen, met alle stommititeiten die ze soms begaan, zien dat ze begrijpen welke kant het op moet. Hoe harder Trump en Poetin Europa bedreigen, hoe sterker het wordt als gemeenschap. Precies hetzelfde effect dus als vanaf de vijftiende eeuw, toen er onder druk van buiten voor het eerst sprake was van een gedeelde, Europese identiteit. Het effect daarvan kan weleens zijn dat de interne polarisatie in Europa afneemt. Zoals de Groningse hoogleraar Pieter de Wilde in zijn boek *Het Veiligheidsverhaal van Europa; Van vrede stichter tot behoeder van de democratie* schrijft: „Hoe meer we het over veiligheid hebben, hoe minder de aandacht zal gaan naar thema’s die aan de basis liggen van de huidige polarisatie: diversiteit en inclusie en – bovenal – migratie.” Waarom niet. Zoals Piccolomini schreef, uiteindelijk zijn we allemaal „Europeos homines”. Onder druk van buiten zie je dat altijd wat beter.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie
of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties
T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht
© NRC, 2025.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

Commentaar

2025

Anderhalve graad, polarisatie, dienstplicht en AI: het afgelopen jaar in enkele gedachten

Alles is vervelend en naar, nog erger dan het vorige jaar”, zeggen de lemmingen in de film *De kleine ijsbeer*. Terwijl ze richting de afgrond marcheren, de eerste lemmingen zijn al over de rand gekukeld, verschijnt er een pinguïn die ze tegenhoudt en beargumenteert: „Niet wanhopen! Je kan altijd beter hopen dan wanhopen.” Hoe het jaar 2025 af te sluiten en 2026 in te gaan? Als lemming of als pinguïn?

Op de Noordpool zijn geen pinguïns maar *De kleine ijsbeer* is een kinderboek en dan is elke blijte tegenstem welkom. In de werkelijke wereld mag de ozonlaag dan verder gedicht zijn, de ambitie om de opwarming van de aarde niet verder te laten oplopen dan anderhalve graad is losgelaten. Fossiele brandstoffen blijven gebruikt worden omdat in sommige landen politici hun toekomstvisie niet kunnen verkopen aan de kiezer of omdat landen kozen voor een leider die klimaatverandering ziet als een hoax.

De politiek blonk in 2025 uit in polarisatie. Nederland nam afscheid van het wankele kabinet dat een loopje nam met de rechtsstaat en mocht naar de stembus. Iedereen kon zich laten horen, en werd ook gehoord. Niet elk geluid werd echter ingewilligd, al was het maar omdat er soms wetten in de weg staan of praktische bezwaren, met als gevolg dat steeds vaker mensen door dwang en bedreiging onze volksvertegenwoordigers op andere gedachten wilden brengen. Veel raadsleden (maar zij niet alleen) werden daarvan de dupe. Het is een kostbaar goed dat iemand zich wil inzetten voor de lokale gemeenschap, maar met de toegenomen polarisatie en bedreiging blijven op den duur alleen politici met een dikke huid en weinig empathie over.

Het onderwijs werd door de bezuinigingen van het kabinet-Schoof een stevige klap toegebracht. Ook gaat het al tijden niet goed met de prestaties van scholieren op het gebied van taal en rekenen. Desondanks werken mensen elke dag met veel passie aan de ontwikkeling van jonge mensen, onder wie een soms heftig maar levendig debat gaande is over actualiteiten die ons allemaal bezighouden. Hier is veerkracht en eensgezindheid bij het nadenken over oplossingen in economisch en psychologisch moeilijke tijden. Saamhorigheid moet niet alleen belangrijk worden gevonden, maar ook worden opgezocht, stelde het kerstcommentaar afgelopen woensdag.

In Gaza is volgens de VN officieel geen hongersnood meer, maar nog steeds hebben zo’n 1,6 miljoen mensen te maken met een „hoog niveau” van voedselonze-kerheid, voor zo’n honderdduizend Gazanen is dat zelfs nog steeds een „catastrofaal niveau”. Er werden meer dan 67.000 Gazanen gedood en volgens Save the Children gaan komend jaar vier op de vijf kinderen daar het nieuwe jaar in met ernstige honger. De wereld trok haar handen verder af van Soedan, waar niet alleen een genocide op niet-Arabische Soedanezen wordt voltrokken, maar waar de sporen van die genocide ook worden gewist, bleek uit

onderzoek van Yale University.

Oekraïne mag nog standhouden en Europa daarmee overeind houden, dankzij het gebrek aan loyaliteit uit Washington kon Poetin zijn oorlog ongebreideld voortzetten. De oorlog op het Europese continent leidt ook tot een nieuwe, noodzakelijke nadruk op defensie. De personele uitbreiding van de krijgsmacht en de mogelijke reactivering van de dienstplicht brengen voor het eerst in decennia gesprekken op gang aan Nederlandse keukentafels over ‘je inzetten voor iets groters’. Op dit moment is dat nog een keuze voor een carrièrepad, maar uiteindelijk is het een tergend vraagstuk over leven en dood, over opoffering en de vraag of de kinderen daar uiteindelijk zelf iets in te kiezen zullen hebben.

2025 was voor de Oekraïne-oorlog het jaar van de drone, waar die zich ontwikkelde tot moordwapen. Voor de wereld was 2025 het jaar van AI. Deze kan ingezet worden om de samenleving verder te brengen, en maakt zaken gemakkelijker en toegankelijker, maar maakt de mens op vlakken ook overbodiger en luier. Bedrijven nemen jongeren niet meer aan omdat AI het werk wel kan doen, ervaring opdoen verdwijnt. Politici misbruiken AI om hun valse beloften kracht bij te zetten, of om een bedrieglijk beeld van de werkelijkheid te schetsen. En ondertussen vreet AI energie.

Vanuit fascistisch perspectief was het echt een geweldig jaar’, aldus talkshowhost Jimmy Kimmel in zijn kerstrede

Vanuit fascistisch perspectief was het echt een geweldig jaar”, zei de dit jaar geplaagde talkshowhost Jimmy Kimmel in zijn kerstrede voor de Britse zender Channel 4. Van duistere krachten die de vrijheid van meningsuiting willen indammen had niet alleen Kimmel last. Aanvallen op de vrijheid van meningsuiting vonden overal plaats. Het aantal journalisten dat werd gedood bereikte in 2025 een record, mediakanalen werden het zwijgen opgelegd, kregen miljardenclaims aan hun broek of pasten zich alvast aan uit vrees ‘woke’ gevonden te worden. David Remnick, hoofdredacteur van *The New Yorker*, stelde terecht in de film *New Yorker at 100*: „Mensen willen meer lezen dan alleen belachelijke tweets. Ze willen weten wat er speelt, en ze willen eerlijkheid, factchecking en een zekere mate van fatsoen.” Ondanks de druk van leiders die een loopje nemen met eerlijkheid, geen fatsoen kennen en (wetenschappelijke) feiten aan de laars lappen is het voor media van levensbelang om vol te houden, ook wanneer wantrouwen, polarisatie en aanvallen op de media de druk vergroten.

„Ik kan geen pessimist zijn, want ik leef”, zei James Baldwin ooit. Hieraan koppelde hij het idee dat hij gedwongen werd optimistisch te zijn: „Ik ben gedwongen te geloven dat we kunnen overleven, wat we ook moeten overleven.”

Advertentie

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

Advertentie

zorg kiezer

Bespaar tot € 511 op je zorgverzekering!

- 100% onafhankelijk: vergelijk alle 58 zorgverzekeringen op prijs én inhoud
- Altijd de laagste prijs: premies lager dan bij de verzekeraar zelf
- Overstapgarantie: wij zorgen dat je oude verzekering wordt opgezegd

Prijs-, druk- en zelffouten voorbehouden. Besparing gebaseerd op het verschil tussen de duurste en de goedkoopste optie.

Advertentie

BERT schrijft een BOEK

SINDS IK AAN DIT BOEK
BEZIG BEN HEB IK NERGENS
ANDERS NOG TIJD
VOOR

WASSEN, SCHEREN, ETEN,
DRINKEN OF EPILEREN...

HET WORDT een
DOE - BOEK

EINDELIJK
TIJD VOOR
MEZELF

KAMAGURKA

ikje

Lezers zijn de auteurs
van deze rubriek. Een Ikje is
een persoonlijke ervaring
of anekdote in maximaal
120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

VERSLAVING

Aldi, 08.14 uur 's ochtends. Ik sta bij de kassa met boodschappen voor een dag ongestoord schrijven. De man voor mij, in trainingsbroek en hoodie, heeft twee blikken Schultenbräu op de band liggen. Hij draait zich om, kijkt me scherp aan: „Je moet oppassen!”

Ik had al een metertje extra mensruimte genomen maar deins nog wat terug. Hij glimlacht: „Die schoolkrijtdropjes, die zijn heel verslavend!”

Sybrand Frietema de Vries

YOUP

Fronsend kerstdiner

Een vriend van mij heeft sinds kort een jonge vriendin. Niet omdat hij knap of slim is, maar hij is gewoon rijk. En u weet: een bepaald soort vrouwen is daar gevoelig voor. Niet de slimste soort. Of misschien juist wel.

Hoeveel jonger ze is? Bijna vijftien-veertig jaar. Donderdag maakte hij op zijn 71ste zijn kerstdinerdebuut bij zijn nieuwe schoonouders, waar haar broertjes hem uit balorigheid aan de bejaardentafel hadden gezet. Zijn verse liefde zat met haar leeftijdgenoten aan de lactosevrije vegadis. En dan ook nog in het glutenallergiehoekje.

Het gezelschap bestond uit bijna vijftig familieleden verdeeld over twee rijkversierde tafels in een groot familiehuis in de Achterhoek. Hij zat naast de opa van zijn nieuwe vriendin. Die is negenennegentig en liet hem onmiddellijk weten dat hij komend jaar de honderd gaat aantikken. En daarna gaat hij lekker dood. Euthanaspuitje. Afsproken met de tehuisarts. Mooi geweest. Aftakelen in een pamber is alleen voor dombo's.

Toen vroeg hij aan mijn vriend wie hij was en wat hij daar precies kwam doen. Die vertelde dat hij de nieuwe liefde van zijn kleindochter Rosalie was. Waarop de oude baas onmiddellijk begon: „Oh dat ben jij. Jij bent die rijke viespeuk die aan ons jonge blaadje zit te knabbelen.”

De broertjes van Rosalie hadden opa niet voor niks naast hun nieuwe zwager gezet. Er moest aan zo'n jaarlijks suf familiediner ook gelachen worden. Binnen de kortste keren vroeg opa zich schreeuwend af waarom hij in godsnaam naast deze vunjige prins Andrew was moest zitten. En waar hij het met deze kinderlokker over moest hebben? Zijn teddyberenverzameling?

Hij eiste direct een andere plek aan tafel. Het probleem was dat al jaren niemand naast opa wilde zitten. Mijn vriend bood voorzichtig aan om bij Rosalie aan te schuiven aan de jongerendis, maar aan die tafel had niemand trek in deze belegde carnivoor. Ook opa was daar fel tegen. Die enge Woody Allen moest zo ver mogelijk bij zijn kleindochter uit de buurt blijven. Nee dan maar naast hém. Dan kon hij deze pedo een beetje in de gaten houden.

Daarna ging opa los. Vrolijk gekruide meningen over de Gaza-genocide, de geslepen Rutte die de geriatrische

vredestichter Trump geleerd heeft hoe je de waarheid zwart moet lakken, over de Olympische Winterspelen zonder sneeuw, over Groenland dat binnenkort zonder bloedvergieten van eigenaar verandert, over Poetin die humor heeft omdat hij vindt dat de VS Venezuela niet mogen binnenvallen, over de slaafjes in de Amsterdamse sportschool Saint & Stars die de rotzooi van de geëngageerde gordelkrenge moesten opruimen...

Hierop riep een meisje vanaf de vegadis dat hij 'tot slaaf gemaakten' moest zeggen. Waarop opa riep dat hij schijt had aan hun wollige woke wauwelwoorden. Opeens begon hij zijn dure bourgogne door een rietje te drinken. Dat deed hij uit solidariteit met Jake Paul, die zich voor de ogen van tachtig miljoen kijkers onlangs had laten verbouwen door een echte bokser. Hij hield er veertig miljoen dollar aan over. Plus een kop die voorlopig met vier titaniumplaten bij elkaar wordt gehouden. Jake Paul was volgens hem een metafoor voor onze planeet.

Jake Paul was volgens opa een metafoor voor onze planeet

Tot slot bracht hij een toost uit op het laatste legale vuurwerkseizoen dat nu al een eclatant succes is. De zwaargewonden zijn niet meer op één hand te tellen. Als je die hand tenminste nog hebt. Hoewel hij de laatste tijd ook de indruk had dat veel vrouwen door een afgewaaide vuurpijl hun wenkbrauwen waren kwijtgeraakt. Hij zag zoveel dames met tragische viltstiftstreepjes boven hun ogen. Terwijl we onze wenkbrauwen harder nodig hebben dan ooit. Er valt namelijk veel te fronsen. Heel veel zelfs.

Hierna stond hij op, wenste de beide tafels een vrolijke voortzetting van de maaltijd. Zowel de groenvoerknagers als de bejaarde reerugbruten. Verder raadde hij Rosalie aan om snel in gemeenschap van goederen te trouwen. En daarna lekker scheiden. Mijn vriend kreeg tot slot een knipoog. Een hele vette knipoog.

Hierna riep hij verre van dramatisch: „Lieve mensen, dit was mijn laatste rondje Kerst. Ik wens jullie het allerbeste.”

FOKKE & SUKKE WONEN IN AMERIKA

WIJ VIERDEN DE
DONALD J. TRUMP-
HOLIDAY GEWOON

MET PAKJES
ONDER DE DONALD
J. TRUMP-BOOM

Achterpagina.

Samen tegen eenzaamheid. Samen tegen lepra.

We leven in een tijd waarin eenzaamheid steeds meer aandacht krijgt. Voor mensen met lepra, zoals bij de 19-jarige Vina, is sociaal isolement vaak een gevolg van stigma, maar ook een directe drempel naar tijdige zorg.

Help Vina

Lees hier verder

2 0 2 5

ZATERDAG 27 DECEMBER &
ZONDAG 28 DECEMBER 2025

FOTOSPECIAL

nrc

(Toe)vlucht

11 verrijkende cultuurreizen

Neem deel aan onze thematische cultuurreizen met originele invalshoeken. U heeft keuze uit een keur aan reizen naar uiteenlopende bestemmingen waarbij u in gezelschap reist van bevroegen deskundigen en insiders. Specialisten als (cultuur)historici, journalisten en wetenschappers delen hun kennis en expertise op geheel eigen wijze en tillen uw beleving naar een hoger niveau. In een kleinschalig, gelijkgezind gezelschap voelt ook een individualist zich thuis.

Gegarandeerd op reis met academici & kunsthistorici!

ga naar de website

VERTREKSGARANTIE

Kunst van Sterarchitecten aan de Golf: van Doha tot Dammam

VOYAGE & CULTURE

7-daagse reis: 31 maart 2026
Reissom € 2.995 p.p.

De Golfstaten hebben zich ontwikkeld tot cultuuroasen met zowel iconische wolkenkrabbers als musea. Het werk van sterarchitecten als Jean Nouvel, Zaha Hadid en Rem Koolhaas passeert de revue naast internationale kunstbiënnales en architectuurhoogstandjes in de woestijn. Een afwisselend programma laat u kennismaken met imponerende architectuur en musea, majestueuze moskeeën en moderne soeks; met stadsplanning, design en branding - tegen het decor van kleurrijke tradities van de Perzische Golf.

o.l.v. drs. Neil van der Linden

VERTREKSGARANTIE

Oezbekistan - hart van de Grote Zijderoute

VOYAGE & CULTURE

12-daagse reis: 2 april 2026
Reissom € 2.795 p.p.

De roemruchte Zijderoute verbond volkeren en beschavingen en bepaalde eeuwenlang de koers van de wereldgeschiedenis. Terwijl Europa tot na 1500 aan de periferie lag van 'de beschaaftde wereld', bloeiden in het Oosten grote welvarende steden, wetenschap en kunsten op. Rouslan Nimetoullaev voert u langs de hoofdroute van de Zijderoute, nergens zo tastbaar als in Oezbekistan met zijn sprookjesachtige oasesteden Samarkand, Boechara en Chiva met talloze bazaars, karavanserais, moskeeën en badhuizen.

o.l.v. drs. Rouslan Nimetoullaev

VERTREKSGARANTIE

Hart en ziel van de Provence

ACADEMISCHE REIZEN

8-daagse reis: 27 april 2026
Reissom € 2.995 p.p.

Volgens de Franse schrijver en dichter Jean Giono gaat er niks boven de Franse streek de Provence: 'Als je ervan houdt, hou je van de wereld en anders hou je nergens van.' En inderdaad, de Provence heeft bijna alles wat het leven mooi maakt. Frankrijk-deskundige Angélique van der Horst maar liefst elf jaar hoofdredacteur en uitgever van En Route, tijdschrift voor Frankrijkliefhebbers. Zij schreef talloze columns, routes en reisreportages en is actief als schrijfster van reisboeken voor Uitgeverij Lannoo. Ze leidde vele reizen.

o.l.v. drs. Angélique van der Horst

Cultuurbehoud is één van de pijlers van de impact van reizen.

culture
by
experience
travel

Romeins en Romaans Apulië

8-daagse reis: 13 maart 2026
Reissom € 2.695 p.p.

Dagtochten door het fraaie landschap van Apulië brengen ons bij pittoreske plaatsjes en fraaie steden. We bezoeken vele Romeinse en enkele Griekse monumenten en komen daarbij meermalen op het tracé van de Via Appia. Ook forten en romaanse kerken uit de tijd van de Normandiërs en de Hohenstaufen, alsmede de indrukwekkende barokstad Lecce staan op het programma.

De uitbundige creativiteit van de Côte d'Azur

7-daagse reis: 15 maart 2026
Reissom € 2.395 p.p.

De Côte d'Azur was in de vorige eeuw één grote speeltuin voor kunstenaars als Henri Matisse, Marc Chagall, Pablo Picasso, Fernand Léger, Georges Braque en Jean Cocteau. Dat heeft een lang lint opgeleverd aan fameuze musea en kunstzinnige tuinen. Naast een haast onuitputtelijke bron van creativiteit, is de Côte d'Azur ook 'gewoon' een streek van oude ambachten en boerentradities.

VOYAGE & CULTURE

o.l.v. prof. dr. David Rijser

o.l.v. drs. Angélique van der Horst

ACADEMISCHE REIZEN

Verborgen Parel van Noordwest-Toscane

7-daagse reis: 23 maart 2026
Reissom € 2.395 p.p.

Ontdek de verborgen kunstschat van Noordwest-Toscane vanuit het sfeervolle Lucca. Tijdens deze reis langs verlaten stadjes, romaanse kerken en intieme musea ontvouwt zich onder leiding van kunsthistoricus Jeroen Stumpel een fascinerend verhaal van middeleeuwse vroomheid en renaissance-istische vernieuwing, van de oudste verbeelding van Franciscus van Assisi tot fresco's van Buffalmacco en werken van Pontorno en Tintoretto.

Arabishe invloeden in Andalusië

8-daagse reis: 13 april 2026
Reissom € 2.695 p.p.

In het jaar 711 veroverden de moren in rap tempo het Iberisch schiereiland. Eeuwenlang floreerde de Arabische beschaving, hetgeen resulteerde in enkele schitterende hoogten. Fijn gedecoreerde moskeeën ontstonden uit Visigotische kerken, maar de herinnering aan acht eeuwen Arabisch Andalusië is nergens zo tastbaar als in het ongeëvenaarde Alhambra.

ACADEMISCHE REIZEN

o.l.v. prof. dr. Jeroen Stumpel

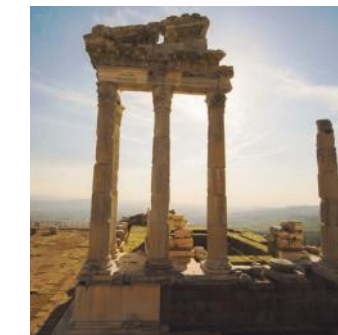
o.l.v. dr. Luit Mols

ACADEMISCHE REIZEN

Milaan: decor van Art Nouveau, Novecento en moderniteit

5-daagse reis: 13 april 2026
Reissom € 2.395 p.p.

Milaan is het centrum van de Stile Floreale - de Italiaanse variant van de art nouveau -, de klassiek-traditionele Novecento - bouwkunst van de jaren '20 en '30 - én van de art deco, met zijn elegante en strakke vormen. Weelderige villa's en sensuele vormgeving steken elkaar de loef af.

In het spoor van goden en apostelen - Turkije

9-daagse reis: 22 april 2026
Reissom € 2.495 p.p.

Het rijke verleden van Turkije is verrassend en tastbaar. Deze reis treedt in het spoor van de oude Grieken en in het antieke Ephesus (Efeze), Pergamon, Troje en Assos. En volgt de route van de apostelen-evangelisten Paulus en Johannes, vanaf Constantinopel, huidige Istanbul: een van de vijf centra van het christendom, samen met Antiochië - hedendaags Antakya -, Rome, Alexandrië en Jeruzalem.

VOYAGE & CULTURE

o.l.v. drs. Robert-Jan Muller

o.l.v. drs. Rouslan Nimetoullaev

VOYAGE & CULTURE

De Cotswolds

8-daagse reis: 23 mei 2026
Reissom € 3.295 p.p.

In het zacht glooiend landschap van de Cotswolds maken we kennis met de mooiste dorpen en stadjes van de regio die bekend staat om zijn uitzonderlijke natuur-schoon. We verkennen drie van de vijf counties die samen de Cotswolds vormen. Tijdens onze bezoeken aan de eeuwenoude dorpen, landhuizen en tuinen blikken we onder meer terug op de Romeinse geschiedenis en de voorkeur van de Prerafaëlieten voor de streek. Daarnaast staan bezoeken aan imposante monumenten als de kathedraal van Gloucester en Blenheim Palace, alsmede aan de indrukwekkende kunstcollectie van Birmingham Museum and Art Gallery op het programma.

o.l.v. drs. Hettie Peterse

o.l.v. drs. Frederik Erens

VOYAGE & CULTURE

Baltische Landen

9-daagse reis: 7 mei, 18 juni en 10 sept 2026
Reissom € 1.995 p.p.

Sedert 1991 maakten Estland, Letland en Litouwen een stormachtige ontwikkeling door, wat in 2004 resulteerde in lidmaatschap van de EU. In het verleden zwaaiden diverse vreemde mogendheden er de scepter. De Denen drukten hun stempel op Tallinn, Vilnius herbergt een Joods verleden en Riga werd ingericht door handelslieden uit Duitsland, Scandinavië en Rusland. Frederik Erens, specialist Baltische geschiedenis, leidt u rond en belicht tevens actuele sociaaleconomische- en politieke ontwikkelingen.

Bel 020 - 620 46 95

ma t/m vr 09.00 - 20.00 uur
za 09.00 - 17.00 uur

Culture@ExperienceTravel.nl
www.ExperienceCulture.nl

Persoonlijk
reisadvies
op maat

Neem gerust contact met ons op voor een reisadvies op maat naar een van onze 150 bestemmingen. U kunt een persoonlijk afspraak maken in 's-Hertogenbosch, Laren en Apeldoorn of bij u thuis. (huisbezoek ook na kantooruren mogelijk).

culture
experience
travel
silverjet holidays

Hambakenwetering 8a, 5231 DC 's-Hertogenbosch
Torenlaan 2, 1251HJ Laren
Mr. Van Rhemenslaan 3, 7316 AJ Apeldoorn

Labrys Reizen

Reizen op niveau met zeer bevlogen en deskundige reisleiders,
uitgekiende programma's, kleine gezelschappen en uitstekende hotels.
Ga voor ons volledige overzicht naar labrysreizen.nl/exclusieve-groepsreizen.

EEN GREEP UIT ONS AANBOD

ONBEKEND VENETO

8-daagse vlieg- of treinreis o.l.v. drs. Rolf Smit en Inge Smit • 21 t/m 28 april 2026
Aan de voet van de Dolomieten wachten ons talloze verborgen parels. In steden als Vicenza en Treviso en in elegante villa's bewonderen we werken van Palladio, Veronese en Canova. We genieten van de verfijnde keuken en vangen een unieke blik op deze boeiende kant van Noord-Italië.

ETRURIË

9-daagse vlieg- of treinreis o.l.v. drs. Cornelis Jonkman • 1 t/m 9 mei 2026
De Etrusken waren befaamd om hun handelsgeest, kundigheid ter zee, rijke cultuur en vruchtbare en mineraalrijke leefgebied. Hun nalatenschap vinden we terug in Toscane en Latium. Ook bezoeken we schitterende middeleeuwse plaatsen als San Gimignano en de abdij Monte Oliveto Maggiore.

DE BEWOGEN HISTORIE VAN KAUNAS EN VILNIUS

7-daagse vliegreis o.l.v. drs. Karel Onwijn 3 t/m 9 mei 2026
We ontdekken deze eeuwenoude Litouwse steden en maken kennis met diverse bouwstijlen, van barokke pracht en art deco tot modernisme en functionalisme. Er is aandacht voor de Joodse geschiedenis en de Sovjettijd. Een reis vol nieuwe indrukken, ook voor wie hier eerder is geweest.

SINGAPORE EN MALEISIË

22-daagse vliegreis o.l.v. dr. Leo van Grunsven • 12 mei t/m 2 juni 2026
Van de hypermoderne stadstaat Singapore naar het ongerepte Maleisische Borneo. We ervaren de cultuur van inheemse volkeren en de prachtige natuur, maar ook steden vol historie en UNESCO-werelderfgoed. We zien hoe modernisering, ontbossing en etnische diversiteit samen het huidige Zuidoost-Azië vormen.

MODERNE ARCHITECTUUR AAN DE CÔTE D'AZUR

7-daagse vlieg- of treinreis o.l.v. Bob Witman 18 t/m 24 mei 2026
De Côte d'Azur oefent van oudsher een grote aantrekkingskracht uit. Er zijn architectonische parels te vinden, van art-decopaleizen tot modernistische villa's en experimentele bubbelhuizen, van projecten van Le Corbusier, Antti Lovag en Eileen Gray tot bouwwerken van hedendaagse architecten.

TUINEN VAN NORMANDIË

8-daagse touringcarreis o.l.v. drs. Erik Jan Bakker • 7 t/m 14 juni 2026
Franse geometrie en Britse invloeden zorgen voor een grote verscheidenheid aan tuinen, in een landschap van kruitroten, vissersdorpjes en appelboomgaarden. Van ommuurde potagers, schitterende kasteelparken en paradijselijke bloementuinen tot moderne ontwerpen en kunstenaarscreaties, waaronder Monets betoverende tuin.

DE DONAUDELTA

8-daagse vliegreis o.l.v. dr. Manuela Seifert 18 t/m 25 juni 2026
In de Donaudelta leven honderden vogelsoorten, van de zwarte ibis en de hop tot de kleine aalscholver en de roze pelikaan. Ook reigers, sterns en eenden zijn volop aanwezig. Per comfortabele privéboot en met excursiebootjes verkennen we de delta en de lagunen bij Histria, waar steltlopers en zangvogels leven.

Vraag gratis onze fraaie papieren nieuwsbrief aan op labrysreizen.nl/nieuwsbrief

FOTOSPECIAL 2025

LIEFDE

Gevlucht voor de oorlog, en om te kunnen trouwen

6

TENT

In Gaza is er geen tijd om de noodtent huiselijk te maken

10

TUSSENLANDING

De grens met de VS is dicht: geparkeerd leven in Mexico

14

SPIEGELING

Hoe Senna (17) dieren begrijpt, en andersom

18

HERINNERING

De geluiden van de stad konden niet meevluchten

20

SCHOONHEID

Botox en facelifts in het Afghanistan van de Taliban

24

UITZICHT

Het thuis van Erika en Roger ligt 27 kilometer zee verderop

26

VOORWOORD

BESTE LEZER

Artur en Tomas Ptahka zijn altijd samen. Al vijf jaar. De twee dertigers uit Oekraïne konden in hun eigen land niet trouwen, in Nederland wel. Ze zijn elkaars anker, elkaars toevlucht. Voor deze special ging de NRC-fotoredactie op zoek naar momenten van kalmte en troost in een wereld vol onrust, gevaar, onderdrukking en geweld. Want hoe onmogelijk de omstandigheden ook zijn, mensen zoeken houvast. Ze willen een normaal leven, tegen de klippen op. Soms beperkt de houvast zich tot een tent. In Gaza zijn zeven soorten noodhulptenten in omloop. Maar hoe kun je schuilen, als bommen dreigen en je tent zo koud is dat je er een tweede tent in wil bouwen om je kinderen warm te houden? 'Domicide' hebben de VN de ge-

richte vernietiging van woonwijken en infrastructuur in Gaza door Israël genoemd. De Palestijnen zoeken hun toevlucht in hele wijken van tenten tot het Israëlische leger ze, steeds opnieuw, dwingt te vertrekken. In hun hoofden de herinnering aan de huizen waar ze ooit woonden, het leven dat ze ooit leidden. Wat dat betekent, doorleven met de verse herinnering aan het leven dat je eigenlijk had, laat de Soedaneese filmmaker en fotograaf Mosab Abushama zien in zijn project *Tadween*. Hij projecteert foto's van zijn geboortestad en van zijn vroegere woonhuis op de ruïnes die daar door de oorlog in Soedan nog van over zijn. Hoe moet dat, vraagt buitenlandredacteur Hanna Hosman zich af, „als de oorlog je niet alleen je stad af-

neemt, maar daarmee ook je herinneringen dreigt af te pakken?" Vrouwen in Afghanistan die door de Taliban uit het openbare leven zijn gewist, bezoeken achter de schermen de nog wél functionerende schoonheidsklinieken. Ze willen botox en facelifts. De twee Venezolaanse migranten die Mona van den Berg op Aruba fotografeerde, hebben geen papieren en hun toekomst is onzeker. Maar ze zijn trots op hun huis, hun werk, het leven dat ze er hebben opgebouwd. Ze willen voorwaarts, opwaarts. Zoals Tomas en Artur. Tomas: „Onze eerste droom is uitgekomen. In september zijn we getrouwd. Nu werken we aan een volgende droom."

Patricia Veldhuis, hoofdredacteur

COLOFON

Fotoredactie
Paula van Akkeren
Marloes Heineke

Teksten
Hanna Hosman

Eindredactie
Simone van Driel
Lisette van Eijk

Vormgeving
Claudia van Rouendal
Lars Zuidweg

Alles samen - altijd samen

Fotografie
**Mona
van den Berg**

Tekst
Hanna Hosman

A

Artur: „Wij zijn altijd samen.”
Tomas: „Ja, we doen alles samen. We werken ook bij hetzelfde bedrijf.”
Artur: „Na twee weken gingen we samenwonen.”
Tomas: „Ja. Op 7 september hadden we onze eerste afspraak. Om zes uur 's avonds hadden we afgesproken. We waren samen tot vier uur 's nachts. Op 21 september gingen we samenwonen.”
Artur: „Jij was ziek, corona. Je had een datingapp gedownload. Dat deed je meestal niet maar je had veel vrije tijd.”
Tomas: „Ja, na een paar minuten kreeg ik al een bericht, van jou.”
Artur: „Dat was 4 september.”
Tomas: „Nu zijn we vijf jaar samen. Ons eerste probleem was met bloemen.”
Artur: „Ooooooh, ja. Ja, onze tweede ontmoeting. Thomas gaf mij bloemen. We stonden bij een supermarkt, die had een grote glazen pui. Iedereen kon het zien, van de bloemen.”
Tomas: „Ja, en jij werd daar een beetje boos van. Of bang. Het was in een dorp, en dan is het een beetje gevaarlijk als twee mannen samen...”
Artur: „Ik denk dat het ook de laatste keer was, dat ik bang was.”
Artur: „Het was een dorp dicht bij Lviv, daar woonde ik. Net zo dicht als Haren bij Groningen ligt. Daar wonen we nu.”
Tomas: „We wilden trouwen. Dus we

LEES VERDER OP PAGINA 8

Fotograaf Mona van den Berg liep mee in het leven van Artur (32) en Tomas (33) Ptakha. Ze namen al in Oekraïne dezelfde achternaam aan. Inmiddels wonen ze samen in Haren, bij Groningen. Ze vertelden hun verhaal samen aan de telefoon.

Eenzaamheid kent geen grenzen

‘LEPRA IS ONNODIG LEED, DAAROM MOETEN WE DEZE ZIEKTE STOPPEN’

We leven in een tijd waarin eenzaamheid steeds meer aandacht krijgt. Voor mensen met lepra, zoals bij de 19-jarige Vina, is sociaal isolement vaak een gevolg van stigma, maar ook een directe drempel naar tijdige zorg. Toch komt een wereld zonder lepra dichterbij, zegt de directeur van de Leprastichting Linda Hummel, als we nu samen de schouders eronder zetten.

Linda Hummel: “Dankzij gerichte opsporing worden steeds meer mensen op tijd bereikt”

beschikbaar worden. Maar het allerbelangrijkste is dat wat we nú al weten, sneller toepassen. Daarmee voorkomen we het meeste leed, beperken we handicaps en doorbreken we stigma en eenzaamheid.”

DONATEURS VAN ONSCHATBARE WAARDE
Hummel benadrukt de cruciale rol van donateurs. „Ze zijn van onschatbare waarde. Veel donateurs steunen ons al generaties lang, anderen nemen ons op in hun testament. Hun steun maakt het mogelijk dat we doorgaan.” De Leprastichting ontvangt jaarlijkse steun van de Postcode Loterij, waaronder een uitzonderlijke bijdrage van 10 miljoen euro voor het Droomfondsproject om nieuw preventief onderzoek te ontwikkelen. Dat gaat een enorme versnelling geven aan leprabestrijding. Structurele donaties zijn essentieel voor de continuïteit. „Grote onderzoeksprojecten, meerjarige opsporingsprogramma’s of trainingstrajecten kun je alleen uitvoeren als je weet dat je over drie jaar nog steeds kunt doorgaan. Donateurs maken dat mogelijk.”

LEPRA ALS IETS VAN VROEGER
Hoe ziet 2040 eruit als de missie slaagt? Hummel glimlacht. „Dan gaat lepra een historisch

SAMEN TEGEN EENZAAMHEID. SAMEN TEGEN LEPRA.

Het verhaal van Vina laat zien dat er hoop is. Lepra is te behandelen, te voorkomen én te overwinnen. Dankzij steun van donateurs werkt de Leprastichting toe naar een wereld zonder lepra in 2040. Het streven is om 50.000 mensen te helpen in deze donkere dagen.

WAAROM DONEREN HELPT

Deze resultaten zijn bereikt in 2024:

 13.041 nieuwe leprapatiënten werden opgespoord en behandeld.

 384.879 naaste contacten van leprapatiënten werden preventief behandeld.

 6.031 gezondheidswerkers kregen voorlichting over lepra en zijn getraind op het voorkomen van handicaps en discriminatie.

 Voor **24 euro** bescherm je al een gezin van **4 personen** tegen lepra.

 Voor **50 euro** kunnen we één persoon die is getroffen door lepra behandelen en genezen.

 En voor **120 euro** bescherm je **20 naaste contacten** van een persoon die is getroffen door lepra.

HELP OOK MEE
Of ga naar: leprastichting.nl/doneertegeneenzaamheid/

fenomeen worden, iets waar we over spreken in de verleden tijd. Ook Nederland kende lepra tot in de middeleeuwen – en we zijn er vanaf gekomen. Dat we deze eeuwenoude ziekte kunnen uitbannen, motiveert enorm, ook om andere infectieziekten voorgoed aan te pakken.” Dit kan alleen dankzij internationale samenwerking: lokale organisaties, overheden, wetenschappers, ex-leprapatiënten die als ervaringsdeskundige worden ingezet én donateurs. „Alleen samen kunnen we een einde maken aan een ziekte die generaties lang mensenlevens heeft verwoest. De laatste stappen liggen binnen handbereik en met gezamenlijke inzet wordt lepra een hoofdstuk uit het verleden. En daar mogen we ongelofelijk trots op zijn.”

Deze advertentie is gemaakt voor de adverteerder, die de inhoud heeft goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC.

VERVOLG VAN PAGINA 7

hadden al plannen om naar het buitenland te gaan, want dat kan in Oekraïne niet.”

Artur: „We gingen in mei 2023.”

Tomas: „Met de trein. We waren op de grens van Polen en Oekraïne. Een agente kwam de wagon in. Er was veel lawaai.”

Artur: „De agente was heel serieus, ook tegen ons.”

Tomas: „En ze vroeg: wat is jouw reden om naar het buitenland te gaan? Want er was oorlog, je moest blijven.”

Artur: „En toen heb je gezegd...”

Tomas: „We gaan weg omdat we gaan trouwen, want in ons land is dat helaas niet mogelijk.”

Artur: „Hele wagon stil.”

Tomas: „Onze eerste droom is uitgekomen. In september zijn we getrouwd.”

Artur: „Het was nog niet zo makkelijk toen we hier kwamen.”

Tomas: „Want we hadden dezelfde achternaam.”

Artur: „Dat hadden we al veranderd in Oekraïne.”

Tomas: „Maar toen moesten we hier bewijzen dat we geen broers zijn. Dat duurde twee jaar.”

Artur: „Ja, alle documenten regelen...”

Tomas: „Nu werken we aan een volgende droom.”

Als er één woord is dat Hummel drijft, dan is het verantwoordiging. Niet alleen over lepra zelf, maar over het feit dat de ziekte nog steeds levens verwoest. „We weten hoe we lepra moeten genezen en voorkomen,” zegt ze. „Dan is het onacceptabel dat mensen nog altijd hun baan, partner, opleiding en toekomst kwijtraken door sociale uitsluiting en onwetendheid.” Dat dit onnodige leed kan verdwijnen, maakt haar vastberaden. „Lepra bestaat waarschijnlijk al 4000 jaar. We staan zó dichtbij het einde. De finishlijn is in zicht, als we in 2040 een wereld zonder lepra willen hebben, juist dan moet je doorzetten.”

DALING VAN BESMETTINGEN

Wereldwijd werden afgelopen jaar 173.000 nieuwe lepragevallen gemeld, een daling ten opzichte van 183.000 het jaar ervoor. Vooral één indicator geeft hoop: het aantal kinderen met lepra neemt gestaag af. „Als een kind wordt besmet, weten we dat de besmetting recent heeft plaatsgevonden. Die daling laat zien dat we de keten doorbreken,” zegt Hummel.

EEN WERELD ZONDER LEPRA. HET MOET. EN HET KAN.

De Leprastichting werkt aan een wereld zonder lepra in 2040. Een wereld waarin niemand meer besmet raakt met lepra en de ernstige lichamelijke en psychische gevolgen daarvan. Lepra berooft dagelijks honderden mensen van hun toekomst. Ze worden verstoort door hun omgeving, zelfs door hun eigen familie, en raken geïsoleerd. Hartverscheurend en onnodig, want lepra is te genezen én te voorkomen.

TENT●

De Palestijnse fotograaf Bashar Taleb werkt vanuit Gaza voor onder meer *NRC* en het Franse persbureau AFP. Hij is de afgelopen jaren meerdere keren gevlucht binnen Gaza. Deze zomer moest hij zijn werkzaamheden staken: door het gebrek aan eten was hij te zeer verzwakt. Hij werkt nu weer, en maakte voor *NRC* deze fotoreportage.

Thuis, dat is nu een tentdoek, vijf stokken en zes haringen

D

Fotografie
Bashar Taleb

Tekst
Hanna Hosman

De beste noodhulptent zet je op met drie mensen en dat duurt een uur. De Geodesic-tent is een koepeltent, geschikt voor een gezin van vijf. De tent heeft twee ingangen, zes ramen, en een net dat beschermt tegen mugen. Je krijgt er een reparatiekit bij, voor klein herstel. Ingepakt is de tent een pakket van 110 bij 45 bij 35 centimeter, opgezet een ruimte van 18 vierkante meter. Hij weegt 47,5 kilo.

Er zijn zeven soorten tenten in Gaza, althans: van het soort dat hulporganisaties pogen te verstrekken, constateert hulporganisatie Palestine Shelter Cluster. Na de koepeltent is de Humanitarian Standard Family-tent favoriet. Het is een rechthoekig ding dat 23 vierkante meter biedt, maar met een paal in het midden waardoor de ruimte beperkt wordt. Hij is ook niet zo sterk en er blijft water liggen op het tentdoek. Dan zijn er de tenten uit Egypte, Saoedi-Arabië en van de Chinese markt, die zijn van slechte kwaliteit. De tenten uit de Verenigde Arabische Emiraten en uit Qatar lijken op de rechthoekige standaardtent, maar met dunnere stof.

De koepeltent wordt opgezet met vijf vouwstokken, zes haringen, tien tentpennen, een hamer. Probeer hem ergens neer te zetten op een plek zonder overstromingsrisico, staat in het instructieboekje. Probeer het kamp op te slaan op een plek zonder vervuild water, afval, vallende stenen, puin of explosieve munitie. De tent zou moeten blijven staan bij windsnelheden tot 120 kilometer per uur. Hij gaat minstens een jaar mee in gebruik, minstens vijf jaar op de plank.

In Gaza is een tekort aan alles en ook aan tenten. Sinds het staakt-het-vuren dat begin oktober inging tussen Israël en Hamas zijn er enkele tienduizenden tenten geleverd. Er zijn er 300.000 nodig, minstens. Dat is eind november de schatting van Amjad Shawa, hij coördineert een Palestijns netwerk van ngo's. Negen op de tien mensen zijn ontheemd. Op 761 plekken in de Gazastrook verblijven bijna 850.000 mensen, vaak in een tentenkamp, schreef het VN-coördinatiebureau voor noodhulp begin december. Ruim tweehonderd van die locaties zijn dan al eens overstroomd geweest.

„Het leven van de ontheemden in deze tenten is een ramp”, appt de Palestijnse fotograaf Bashar Taleb. Hij maakte foto's van de tenten waar mensen in wonen in Deir al-Balah, aan de kust. De tenten moesten de afgelopen jaren telkens worden afgebroken, ingepakt, verhuisd, weer opgezet. Ze slijten, ze scheuren, reparatiemateriaal is er nauwelijks. Taleb: „En met de komst van de winterstormen is het leven voor de ontheemden alleen maar ondraaglijker geworden.”

Er is geen rust, geen tijd om de tenten huiselijk te maken, schrijft Taleb. De grootste zorg is het vinden van een tent „die hen beschermt tegen de blikken van voorbijgangers, tegen de kou van de winter, tegen de verzen-gende hitte van de zon waar ze in de zomermaanden onder hebben gele-den”.

’s Winters is het in de tenten koud. In een essay voor *NRC* schreef de Palestijnse journalist Rita Baroud vorig jaar vanuit Gaza: „Een hulpelo-ze vader vraagt zich af: ‘Hoe kan ik in deze tent nóg een tent bouwen, om mijn kinderen warm te hou-den?’”

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
januari of
september

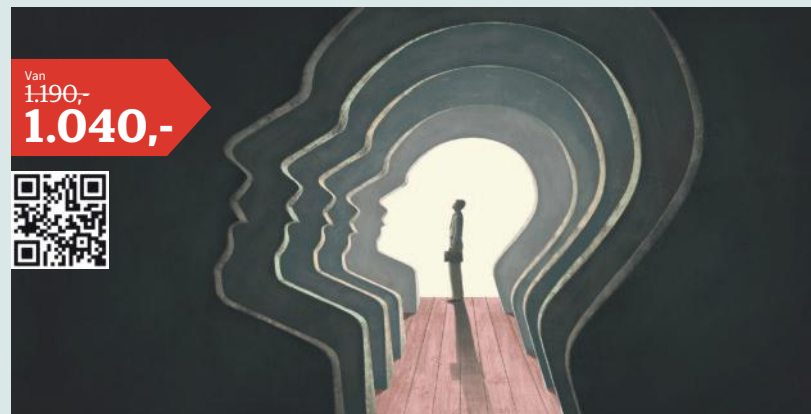
Jaaropleiding Geschiedenis

Ga mee op een inspirerende reis door de tijd. Ontdek hoe beschavingen ontstonden, hoe grootmachten opkwamen en verdwenen, en hoe ideeën en uitvindingen onze wereld blijvend veranderden.

- › 40 hoorcolleges
- › Start in september 2026
- › Online of in Amsterdam

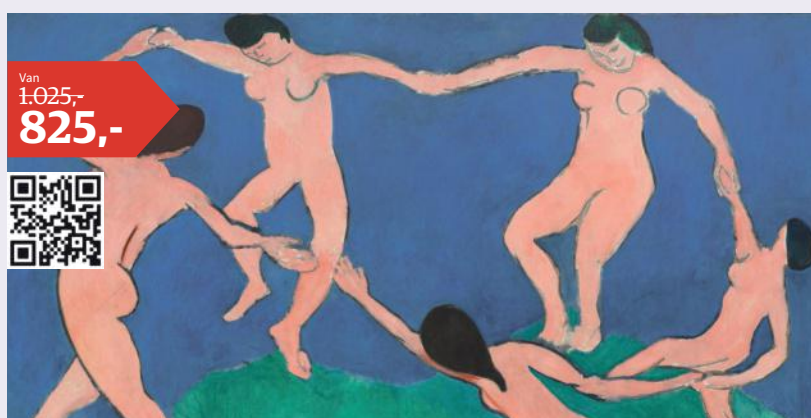
Jaaropleiding Psychologie

Duik in het menselijk gedrag. Van Plato tot Freud en moderne psychologie – verken bewustzijn, identiteit, moraal en sociale invloed in 40 intensieve colleges met filosoof Rico Sneller.

- › 40 colleges
- › Start in september 2026
- › Op locatie of online

Jaaropleiding Moderne kunst

Deze diepgaande reeks geeft inzicht in de stromingen, invloedrijke kunstenaars en controversiële werken die de kunstwereld hebben gevormd. Je leert hoe kunst zich sinds 1800 heeft ontwikkeld en krijgt een compleet begrip van moderne kunst.

- › 32 hoorcolleges
- › Start in januari of oktober 2026
- › Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

Wat hebben grote denkers ons te zeggen over waarheid, kennis en zingeving? In de Jaaropleiding Filosofie verdiep je je in de ideeën van klassieke én hedendaagse filosofen, uit het Westen én daarbuiten. Je leert denken over levensvragen, morele dilemma's en de kunst van het leven. Voor wie met filosofie de wereld én zichzelf beter wil begrijpen.

- › 34 hoorcolleges
- › Start in september 2026
- › Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

Van de majestueuze piramides tot de futuristische Jeddah Tower: ontdek hoe onze omgeving is ontstaan en ontworpen door de tijd heen. Verken niet alleen de esthetiek, maar ook de technische, maatschappelijk en culturele context van de gebouwen die onze wereld vorm geven.

- › 32 hoorcolleges
- › Start in januari of september 2026
- › Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Altijd al kunst écht willen begrijpen? De Jaaropleiding Kunstgeschiedenis biedt een diepgaand overzicht van de westerse kunst, van de Oudheid tot nu, met oog voor context, betekenis en interpretatie. Ontwikkel een stevige basis en leer met nieuwe blik kijken. Schrijf je vandaag nog in!

- › 40 colleges
- › Start in januari of september 2026
- › Op locatie of online

Ontdek de mooiste aanbiedingen

GRAYPANTS

Wick tafellamp

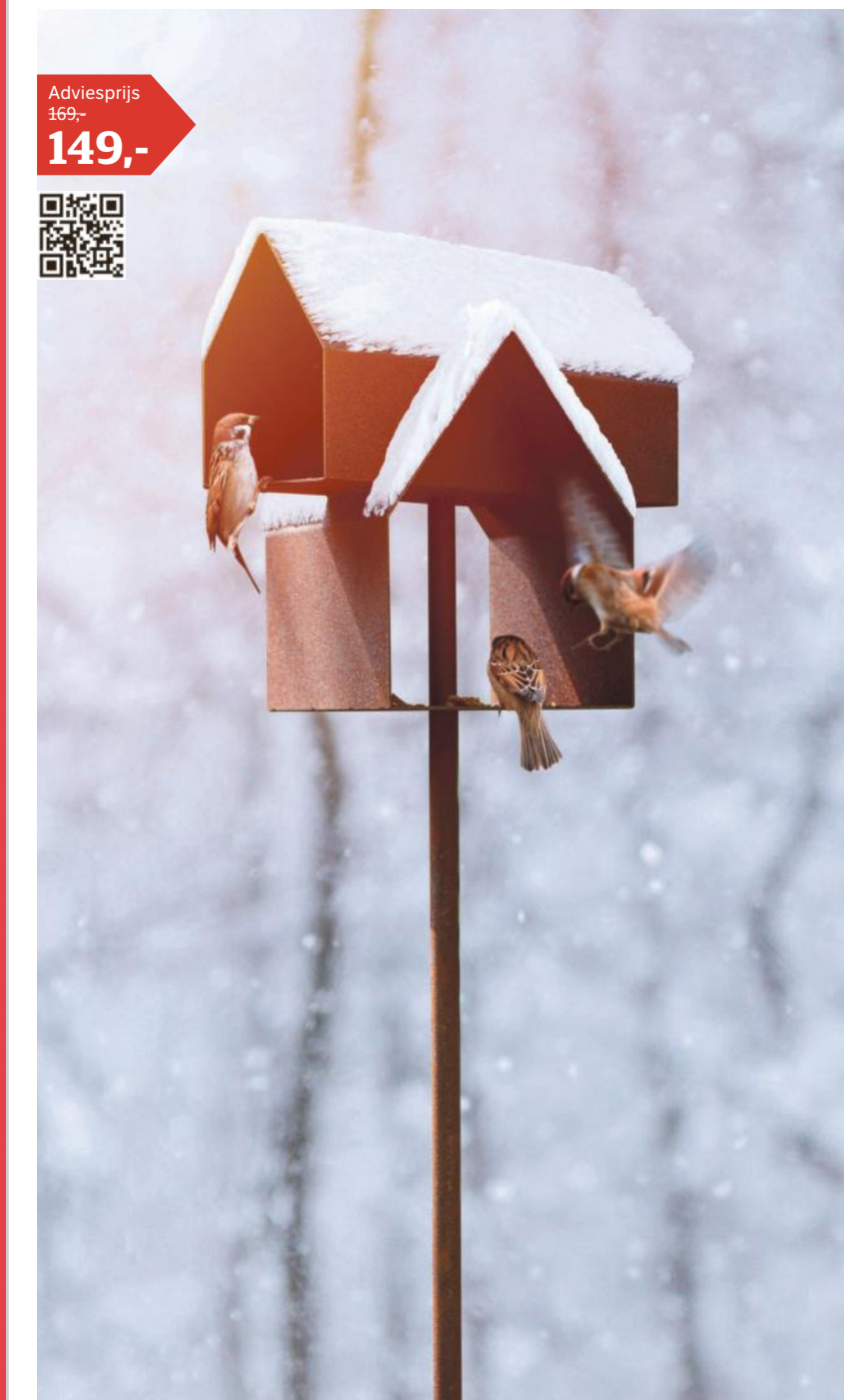
CADEAU-TIP

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Verkrijgbaar in 2 formaten, dimbaar in 4 standen
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

FREDERIK ROUÉ

Vogelhuis

- › Architectonisch design voor vogel- en designliefhebbers
- › Biedt onderdak aan verschillende vogelsoorten
- › Een blikvanger in elke tuin

HAY

Trapje

- › Helpende hand in huis
- › Multifunctioneel en design in één
- › Van opstapkrak tot bijzettafel

Puzzelbord met opbergsysteem

CADEAU-TIP

- › Geschikt voor puzzels tot 1000 stukjes
- › 4 schuifades met vilt | afmeting 77 x 57 centimeter
- › Met kantelfunctie voor optimaal puzzelplezier

TUSSENLANDING ●

Fotografie
**David
Lombeida**

Tekst
Hanna Hosman

Fotograaf David Lombeida woont in Mexico-Stad. Hij werkt aan een project over de verloren Amerikaanse droom van migranten die het land niet meer in komen, maar ook niet meer terug kunnen of willen naar het thuis dat ze achter zich hebben gelaten. Over mensen die in een tussenfase leven die zich maar uitstrekt en doorzet, zonder duidelijk einde. Hij vertelt over Ulises Chávez Enamorado (37) en Sarahi Martínez (33) die uit Honduras zijn gevlucht met Sarahi's kinderen Sandra (6), Roni (8), Axel (10), Michael (13), en Carlos (15).

V

„Vijf jaar geleden werden Sarahi en Ulises verliefd. Ze woonden allebei in San Pedro Sula, in Honduras. Hij bestierde een buurtwinkel, zij verkocht eten vanuit huis, pollo con tajadas. Sarahi had al vijf kinderen, Ulises zorgt nu ook voor hen.

„Een bende wilde Ulises en de oudste kinderen rekruteren. Ze kwamen steeds terug, de vierde keer was het menens. Ze zetten Sarahi een pistool tegen het hoofd. Daarna vertrok het gezin, midden in de nacht, 15 oktober 2023. Ze zouden naar de Verenigde Staten gaan, daar hadden ze familie.

„Ze kwamen terecht in een opvang voor daklozen in Mexico-Stad. Veel migranten komen daar aan. De regels bij de opvang zijn erg streng: wanneer je moet opstaan, wanneer je er weg moet, de mannen en vrouwen moeten apart leven. De meeste migranten trekken de conclusie: hier kunnen we niet wonen.

„Daarna kwamen ze in een vluchtelingenkamp terecht. De eerste maanden hadden ze een tent, die stond bij het spoor.

„Een Venezolaanse familie beschuldigde hen van het stelen van 5.000 pesos en bedreigde hen. Uiteindelijk hebben ze die 5.000 pesos betaald, om er vanaf te zijn. Dat is veel geld voor ze. En ze zijn zelf ook beroofd, zeggen ze. Al hun geld, telefoons, alles van waarde.

„Na een paar maanden vertrok een andere Venezolaanse familie, die kon naar de VS, en mochten Ulises en Sarahi het huis overnemen. Dat wordt onderling geregeld. Want als de autoriteiten een leegstaand huis in het kamp zien, slopen ze het. Het huis is een soort constructie van houten en plastic panelen en pallets, één kamer.

„Het is hier niet veilig. Hun buurman is door een lokaal drugskartel in elkaar geslagen. Twee Mexicaanse jongens hadden geprobeerd om migranten te beroven. De migranten kregen veel bijstand van hun vrienden in het kamp. Maar ze hadden niet door dat de jongens bij een kartel

LEES VERDER OP PAGINA 16

*Er is geen terug,
er is geen
vooruit.
Dus ze leven*

— VERVOLG VAN PAGINA 15 —

hoorden. Ze kwamen terug, met meer mannen, en sloegen hier mensen in elkaar.

„Ze hebben geen stromend water. Het gezin gebruikt de wc bij een supermarkt in de buurt. Elektriciteit tappen ze af. Iedereen neemt liters water mee naar het kamp. Veel jonge migranten drinken veel, blijven laat op. Het houdt iedereen wakker.

„Toen ik ze voor het eerst ontmoette, verkochten Sarahi en Ulises sap op straat. Dat maakten ze zelf. Het hele gezin deed mee, de jongens verkochten het sap bij de stoplichten.

„Ze waren van plan om naar de Verenigde Staten te gaan. Maar ze komen er niet in, door Trump. Vrijwel geen van de migranten die ik in het kamp sprak, gaat het nog proberen. Sommige mensen gaan zelfs terug naar waar ze vandaan komen.

„Ze willen nu naar de stad Monterrey in het noordoosten van Mexico, daar woont een neef van Ulises. Daar zal het veiliger zijn, denken ze. Maar ze hebben het geld niet voor de reis, ze leven nu van dag tot dag.

„Sarahi kan niet meer werken, ze heeft problemen met haar gezondheid. Het is nu aan Ulises om het geld te verdienen. Hij neemt allemaal baantjes aan, hij werkt soms in de bouw, en hij versjout meubels voor mensen. Soms geven ze hem fooi, soms geven ze hem niks. De jongens helpen, ze wassen autoruiten op straat.

„Ulises en Sarahi zijn toegewijde christenen. Ze praten altijd over God, en dat God hen zal helpen. Ze zitten vast in een tussenfase. Maar ze hebben niet veel tijd om daar over na te denken.”

SPIEGELING ●

Paarden geven je een eerlijk antwoord

Ze kan een varken laten zitten op commando. Senna (17) legt het uit. Ze ging overdag naar een zorgboerderij, daar hadden ze veel verschillende dieren. Elk dier leerde ze trucjes aan, bij het varken was dat dus zitten, en een poot geven. Hoe? Ze zoekt altijd, vertelt ze, naar: waar reageert een dier op? Wat krijgt-ie er voor terug?

Een dier wil een beloning. Dus probeer je te ontdekken waar het een goed gevoel van krijgt. Ze maakt ergens een beginnetje. En als het er al een beetje op lijkt, op zitten, ook al zouden andere mensen zeggen: dat lijkt er helemaal niet op, dan beloont ze. En dan, legt ze uit, ga je telkens een stapje verder. Tot het lukt.

Het is héél leuk als een dier je begrijpt, zegt ze. En ook als jij een dier begrijpt.

Ze denkt dat ze dieren goed begrijpt doordat ze autisme heeft, zegt Senna. Ze ziet veel details. Dingen als geluiden vallen haar op, aanrakingen, gevoelens, eigenlijk alles. Vroeger wist ze daar niet zo goed mee om te gaan, vertelt ze. Maar eigenlijk is het een beetje zoals bij een dier, ziet ze nu: dat reageert óók op alles wat er nú is.

Senna, zegt haar moeder, ze hangen samen aan de telefoon, is buiten het onderwijssysteem gevallen. Al twaalf jaar. School ging niet, toen volgde een lang traject met hulpverleners. Maar ze heeft het toch voor elkaar gebokst, zegt haar moeder: een eigen plek in het leven, met dieren op een stukje land in de buurt van haar huis. Twee shetlanders, twee pony's, geiten, kippen, twee duiven, eenden, een stalkat en een voedselbos.

Ze was twaalf toen ze zelf een paard kocht. Dat was Ollie. Ze had het dier zien staan in een weiland en was langsgefietst bij de eigenaar. Of ze 'm mocht kopen. Ze had al een pony, Qochata, dat was haar beste vriend. Die eigenaar, vertelt ze, vond het wel stoer. Het mocht. Ze verkocht een beeldje dat ze van haar buurman had gekregen, een beeldend kunstenaar. Met de opbrengst kocht ze haar shetlander.

Als ze niet goed in haar vel zit, zegt Senna, dan merkt ze dat aan de pony's. Die spiegelen: als zij opgewekt is, zijn de pony's dat ook. Als ze neerslachtig is, ziet ze dat terug bij de paarden. Ze begrijpen haar. Ze heeft nooit begrepen hoe ze zich voelt, zegt ze, maar paarden geven je een eerlijk antwoord.

Nu gaat ze met shetlandpony's Bob of Ollie langs bij verzorgingstehuizen. Eerst een paar keer voor de leuk, maar nu heeft ze een zakelijke afspraak met een zorginstelling. Met de pony's bezoekt ze mensen op hun kamer, om ze op te vrolijken. Ja, echt op de kamer, de dieren gaan zelfs mee in de lift. Er was een vrouw, vertelt ze, die al een jaar niet had gepraat. En die zei opeens: „O, wat mooi.”

De achternaam van Senna is bekend bij de redactie.

Z

Fotograaf Marieke Mulder volgt Senna voor een doorlopende serie, *Into my arms*. Senna wil later een plek beginnen waar ze jongeren met mentale problemen vooruit kan helpen met dieren, daar heeft ze stichting Bont Gezelschap voor opgericht.

Fotografie
Marieke Mulder

Tekst
Hanna Hosman

HERINNERING ●

De geluiden kon je niet meenemen

J

Je kan het je grootmoeder niet vertellen. Jullie hebben besloten dat ze te oud is, dat jullie haar ontzien. Ze weet het nog niet, van het huis dat vijftig jaar lang het middelpunt was.

Als iemand er opeens niet meer is, worden gewone dingen monumenten. Je zoekt of er op de video's op je telefoon een stem is vastgelegd. Je koestert een boodschappenlijstje dat je tussen een kookboek vond. Je wenst dat je betere foto's had, met een echte camera gemaakt, dat je er meer had. Je hebt nog een geur in een sjaal, maar je wéét: die kan ik niet vasthouden, ook die verdwijnt.

Hoe moet dat met een heel leven? Als het huis waarin je altijd woonde wordt weggevaagd, als de buurt waar je rondliep, waar je wist welke brommer, welke auto van wie was, waar je voelde: hier hoor ik, wat als dat kapot wordt gemaakt? Als de oorlog je niet alleen je stad afneemt, maar daarmee ook je herinneringen dreigt af te pakken?

De wijk was een van de oudste in de stad. Het was een plek waar generaties wortelden: vader, grootvader, overgrootvader, bet-overgrootvader. Je woonde in een groot huis van drie verdiepingen met je grootmoeder, tantes, nichtjes, neven, allemaal groeiden jullie daar op. Er waren be-

LEES VERDER OP PAGINA 22

Filmmaker en fotograaf Mosab Abushama woonde in Omdurman, de grootste stad van Soedan. Hij woont inmiddels in New York en studeert aan de School of Visual Arts. De foto's komen uit zijn project *Tadween*. 'Tadween' betekent documenteren, vastleggen, maar is sinds de oorlog ook een woord om een bombardement aan te duiden: „Daar was een tadween, er zijn vijftien mensen omgekomen”, geeft hij als voorbeeld. Met zijn project wil Abushama „niet alleen de omvang van de vernietiging laten zien, maar ook het gewone leven in Soedan documenteren”.

Fotografie
**Mosab
Abushama**

Tekst
Hanna Hosman

— Vervolg van pagina 21 —

grafenissen, er waren bruiloften, jullie gaven onderdak aan familie op doorreis, soms een dag, soms een week. Als iemand ziek was, bracht je ze naar het grote huis, daar werden ze verzorgd.

Tegen de wapens kon je niets doen, wist je. En dus vertrokken jullie. Het huis werd bezet door strijders. En toen je tien maanden later terugkwam, kon je de weg niet vinden, alles was kapot, je herkende je eigen straat niet.

Maar je hebt foto's, je was drie maanden voor de oorlog uitbrak met fotograferen begonnen. Gewoon, bij wijze van dagboek. Je wandelt door de buurt, vindt je huis toch terug. Je ontwaart de ruime salon, de woonkamer voor bezoek, waar je bijeenkwam met grote groepen. Waar je na het overlijden van je grootvader zat om te bidden op het groengeel geblokte tapijt. Wat over is: een betonnen structuur, puin, de wieden van de plafond-

ventilatoren hangen slap, gesmolten. Je legt het vast.

In jouw straten is het nu stil. Als je andere Soedanezen spreekt, in New York, waar je nu woont, of bij tentoonstellingen waar je exposeert, dan vertellen ze je: het geluid, dat mis ik. En dan laat je ze de video's zien, de gewone geluiden op straat van mensen, vogels, auto's, je hebt ze nog.

Je ziet het niet als je er rondloopt maar je hebt bewijs, je hebt de foto's: hier werd gevoetbald, hier werd gekookt, hier aan dit bureau werkte je, en daar op de hoek van de straat bij die rode muur stonden de schoolkinderen in hun groene shirts, rugzakjes om. Hier had je een leven, een heel gewoon leven.

SCHOONHEID ●

De Taliban zijn slecht voor je huid

Fotograaf Wakil Kohsar was in september voor het Franse persbureau AFP in een botoxkliniek in Kabul, de hoofdstad van Afghanistan. Het lijkt een heel andere wereld binnen het strenge Talibanregime, schrijft het persbureau.

Fotografie
Wakil Kohsar

Tekst
Hanna Hosman

Z

Ze lijken niet te praten, maar dat kun je niet zeker weten. Misschien hadden ze een gesprek voordat de foto werd genomen. In drie blauwfluwelen kuipfauteuils zitten drie vrouwen, twee dragen een blauwe boerka, een derde vrouw is in het paars, in de linkerhand houdt ze een koffie to go, in de rechter haar telefoon. Misschien is de wachtkamer een plek waar de vrouwen tot onverwachte ontmoetingen komen, met elkaar over hun leven praten, zoals dat kon in de schoonheidssalons toen die nog niet gesloten waren.

De Taliban zijn slecht voor haar huid. Het is de constante stress die je hier hebt als je een vrouw bent, zegt Silsila Hamidi (25) tegen een journalist van het Franse persbureau AFP. En dus is ze hier in een schoonheidskliniek in Kabul, voor een tweede facelift. Eerder had ze het onderste deel van haar gezicht laten liften, nu is ze terug voor het bovenste. Als de reguliere schoonheidssalons nou nog open waren, dan was ze hier niet. Dan was haar huid niet in zo'n slechte staat.

Maar de ongeveer 12.000 schoonheidssalons die Afghanistan had zijn dicht. Zestigduizend vrouwen verdienden er hun inkomen. De salons gingen niet meteen dicht, het afbreken van de vrijheid van vrouwen na de machtsgreep door de Taliban ging stap voor stap.

Onderwijs werd verboden voor meisjes ouder dan twaalf, dienstver-

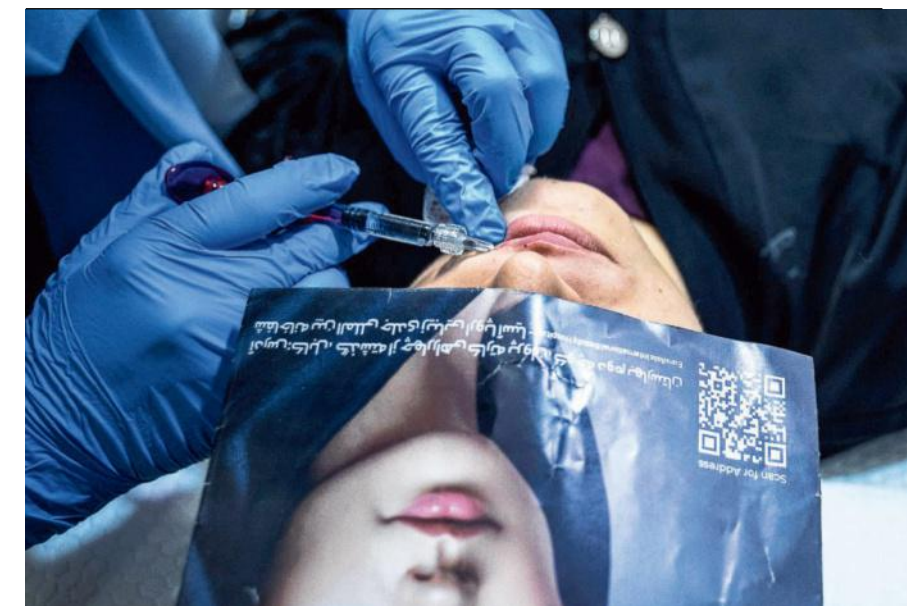
banden van vrouwen aan de universiteit werden beëindigd, de zedenpolitie ziet erop toe dat vrouwen op straat vrijwel volledig bedekt zijn. Er mag geen muziek geluisterd worden, een vrouw moet op veel plekken door een man worden begeleid, vrouwen mogen de parken niet meer in, ze mogen niet sporten.

En nu ziet Kabul een toename van schoonheidsklinieken, waar mensen botox kunnen laten inspuiten, of een facelift of haarimplantaten kunnen krijgen. Er zijn er zo'n twintig, volgens AFP. Die zijn nog niet verboden. Volgens de medewerkers van de klinieken is dat omdat de Taliban de ingrepen zien als gezondheidszorg. De medewerkers zeggen dat sommige Talibanmannen zelf cliënt zijn. Ze laten haar implanteren, zeggen ze, baarden.

In een kliniek die AFP bezocht, staan de behandelstoelen in een ruimte met sierlijke houten lambrisering en diepblauw geverfde muren. Witte kamerschermen scheiden de cliënten van elkaar. Vrouwen worden behandeld door vrouwen, mannen door mannen. De zedenpolitie controleert of die regels worden nageleefd.

Sommige vrouwen willen wel op de foto, maar alleen onherkenbaar. Ze houden de folder van de kliniek voor hun gezicht. Een vrouw, die liggend in de stoel is geportretteerd, laat de folder balanceren op haar voorhoofd.

Waarom eigenlijk, die botox? Hamidi zegt: er mooi uitzien geeft energie. Ook al kunnen andere mensen haar niet zien, zegt ze, zij ziet zichzelf nog, in de spiegel.

Tussen de regels door bouwen ze een bestaan op

Fotograaf Mona van den Berg legt het dagelijks leven van vluchtelingen vast, en hoe mensen kunnen vastlopen in een asielsysteem of, in het geval van Aruba, het gebrek daaraan. Ze liep op Aruba mee met Erika en Roger uit Venezuela die hun leven hebben opgebouwd op het eiland, maar er geen verblijfsstatus hebben. Ze kwam met hen in contact via UNHCR, de VN-vluchtelingenorganisatie.

D

De witte kat van Roger ziet hem niet zo vaak. Roger rijdt heen en weer in zijn auto over het eiland, hij werkt zeven dagen per week in de bouw om de huur te kunnen betalen. Fotograaf Mona van den Berg reed met hem mee, en vertelt *NRC* over zijn leven. Als hij thuiskomt frist hij zich op. Daarna gaat hij vaak even liggen. Soms kookt hij voor zichzelf. Het fi-
neer van de keukendeur laat los in de linkerbovenhoek.

In Venezuela werkte Roger bij een oliebedrijf. Dat werd overgenomen door de staat. Daarna heeft Roger zijn land verlaten. Hij wil niet te veel over politiek praten.

Als het helder weer is en je staat boven in de vuurtoren van Cabo San Román, op het puntje van Venezuela dat het dichtst bij ligt, dan zou je Aruba kunnen zien. Het ligt ongeveer 27 kilometer noordelijk. De Caribische Zee ertussen is niet meer dan 200 meter diep.

Je bereikt de vuurtoren via een slecht begaanbare weg waarover je beter niet met een lage auto kunt rijden, waarschuwen toeristen elkaar in online reviews.

Vijf seconden is het donker. Dan schijnt het licht van de vuurtoren, één seconde. Dan is het weer donker, vijf seconden lang.

Misschien kun je het verhaal vanuit mijn perspectief vertellen, stelt fotograaf Mona van den Berg voor. Ze was op Aruba om de situatie van Venezolaanse vluchtelingen vast te leggen. Wat ze zag, vertelt ze aan de telefoon, is angst. Angst om gezien te worden. Angst om te praten. Angst om opgepakt en uitgezet te worden.

Langs de kust van Aruba patrouilleren Nederlandse marineschepen. Ze houden Venezolanen buiten. Eén op de vijf mensen op het eiland is vluchteling. Het asielsysteem op Aruba is niet toegerust op de hoeveelheid mensen, ze belanden in een juridisch tussengebied. Ze bouwen een leven op, huren een huis van een particulier, vinden werk, voeren

hun kind op, blijven ongedocumenteerd.

Erika en Roger zijn per vliegtuig gekomen, legt Van den Berg uit. Ze zijn 'overstayers', mensen die legaal zijn binnengekomen op een toeristenvisum, maar te lang zijn gebleven. Mensen die per boot zijn gekomen hebben geen binnenkomststempel. Die lopen elke dag het risico opgepakt en uitgezet te worden.

In oktober, november en december liep er een tijdelijke regeling waarmee ongedocumenteerde overstayers een werkvergunning kunnen krijgen. Roger heeft een aanvraag ingediend. De vergunning is voor één jaar, en wordt maar één keer uitgegeven.

Een militaire interventie van de Amerikanen zou goed zijn, denkt een meerderheid van de Venezolaanse diaspora. Dat onderzocht het Braziliaanse peilingbureau AtlasIntel. Of het ook werkt, of de democratie in hun land dan hersteld kan worden, daar twijfelen de Venezolanen over, maar het zal beter werken dan diplomatieke gesprekken of onderhandelingen, denken ze. Daar hebben ze geen vertrouwen meer in.

De Amerikanen voeren ondertussen hun militaire aanwezigheid rond

LEES VERDER OP PAGINA 28

Venezuela op. Ze gooien bommen op boten in de Caribische zee. Trump zegt dat het drugsboten zijn met 'narcoterroristen', zonder bewijzen daarvan openbaar te maken. Halverwege december zijn zo al bijna honderd mensen vermoord.

- Erika werkt zes dagen per week en op de zevende is ze moe. Als ze thuis komt van huizen of hotels schoonmaken, gaat ze koken voor haar zoon. Iets simpels, meestal, laat de tolk nadenken. Ze bakt rundvlees, kip, of vis, met rijst en salade erbij. Dan eten ze samen.

De keukenkraan staat scheef, zie je op de foto's van Van den Berg. En het plafond boven haar keuken is hetzelfde als bij Roger: op de witte planken boven het fornuis hoopt het vet zich op.

Ze vertrok met haar zoon omdat ze het niet meer veilig vond, ze wilde hem een minder gevaarlijk bestaan geven, vertelt de fotograaf. Dat was zes jaar geleden en nu is hij veertien en houdt-ie van sporten. Erika mist haar land aldoor. Al haar familieleden zijn nog in Venezuela, ze hebben elke dag contact.

Veel vrienden heeft ze niet gemaakt op Aruba. Soms neemt ze haar zoon mee naar het strand. Er liggen zeilboten voor anker, catamarans. En er zijn een paar plekken, laat de tolk nog weten in een appje, vanwaar je Venezuela kan zien liggen.

- Erika en Roger hebben een fijn leven op Aruba, zeggen ze. Ze willen er blijven.

De achternamen van Erika en Roger zijn bekend bij de redactie, ze willen die vanwege zorgen over hun verblijfsstatus niet in NRC.

D-reizen

Ontdek Marokko
Met de beste vroegboek **Deals**

Boek jouw reis naar Marokko nu op D-reizen.nl of in één van onze winkels

Boek **24/7** jouw vakantie! ✓ Altijd de **beste** deal ☀ Klantenbeoordeling: **9.0** 🗨 **Persoonlijk** advies op maat

Luxe hotelovernachtingen tot -58% korting

Van de Zeeuwse kust tot historische steden als Zutphen en Den Haag, en van bosrijke landgoederen tot culinaire topadressen: ontdek bijzondere plekken waar luxe, rust en verfijning samenkomen. Deze zorgvuldig samengestelde hotelarrangementen combineren comfort, culinaire verwennerij en aantrekkelijk voordeel. Ideaal om het jaar stijlvol af te sluiten of om alvast uit te kijken naar een ontspannen begin van 2026.

★★★★

Grand Hotel Ter Duin, Burgh-Haamstede

Luxe strandbeleving in een 4* hotel aan de Zeeuwse kust

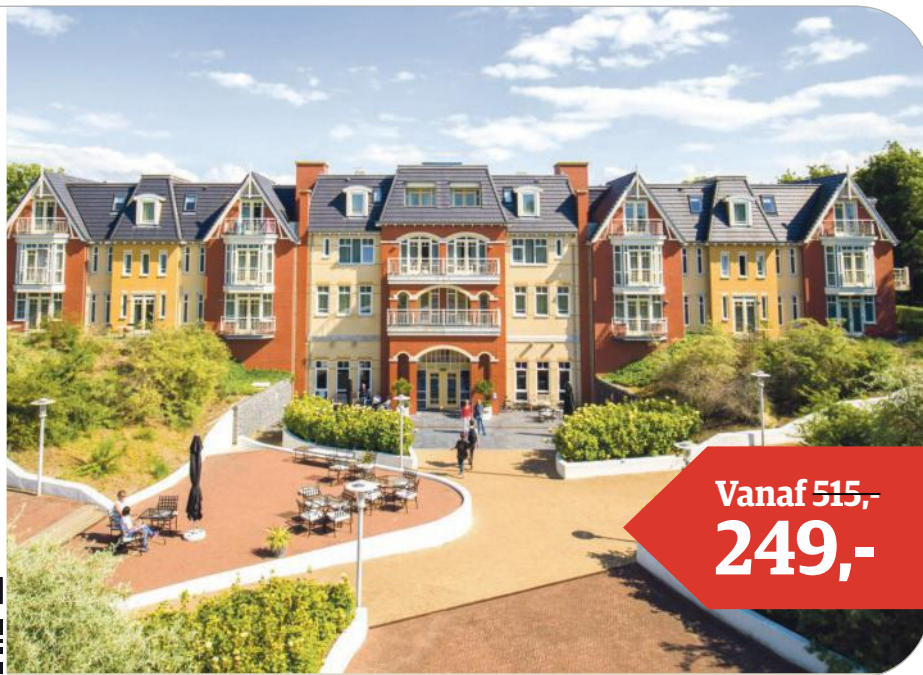
Geniet van een luxe strandverblijf aan de Zeeuwse kust in Grand Hotel Ter Duin, op loopafstand van zee en duinen. Twee ontspannen nachten worden gecombineerd met een smaakvol driegangendiner, een warm welkom met tasting-uurtje en uitgebreide wellnessfaciliteiten. Een verzorgde en rustgevende mini-break voor wie wil uitwaaien, ontspannen en genieten van comfort aan zee.

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ 3-Gangendiner
- ✓ Welkomstdrankje & tasting uurtje 17:00 - 18:00
- ✓ Gebruik van zwembad en wellness
- ✓ Late check-out tot 12:00

Korting 52%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €249 (€62,25 p.p.n.)

Vanaf 515,-
249,-

Vanaf 472,-
329,-

★★★★

Hotel 's Gravenhof

Historisch genieten in Zutphen

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ 3-Gangendiner
- ✓ Musea entreekaart
- ✓ Early check-in vanaf 13:00
- ✓ Late check-out tot 13:00

Korting 30%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €329 (€82,25 p.p.n.)

Vanaf 601,-
319,-

★★★★

VOCO®, Den Haag

Verblijf in een historisch gebouw in centrum Den Haag

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ Kamerupgrade naar een Premium kamer
- ✓ 3-Gangendiner in restaurant Botanica
- ✓ Welkomstcocktail & -attentie
- ✓ Late check-out tot 13:00 (o.b.v.b.)

Korting 47%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €319 (€79,75 p.p.n.)

Voorjaars-favoriet

Vanaf 411,-
249,-

★★★

La Grande Cure

Ontdek 3 dagen de omgeving van de Belgische Ardennen

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ 3-Gangendiner
- ✓ Bezoek aan lokale chocolatier
- ✓ Een toeristische kaart
- ✓ Gratis parkeren

Korting 39%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €249 (€62,25 p.p.n.)

Vanaf 544,-
229,-

★★★

Hotel Bentheimer Hof, Bad Bentheim (DE)

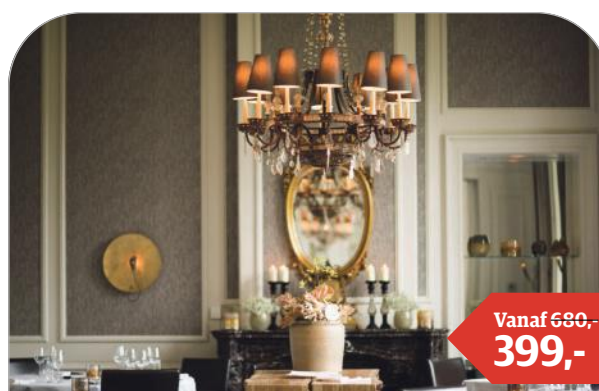
Een heerlijk verblijf in een historisch kuuroord

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting incl. ontbijtbuffet
- ✓ Dagelijks 3-gangendiner
- ✓ Gratis gebruik trein en bus in de Graftschaft Bentheim
- ✓ Gratis nachtwandeling met stadsomroeper
- ✓ 50% Korting op Museum en sauna Badepark

Korting 58%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €229 (€57,25 p.p.n.)

Vanaf 690,-
399,-

★★★★★

Landgoed Lauswolt, Beetsterzwaag

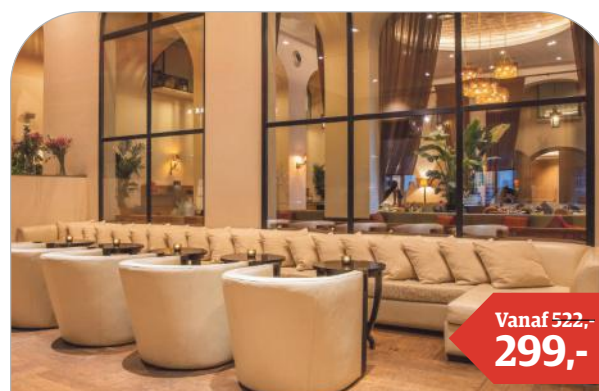
Culinair verblijf in luxe 5*-hotel in prachtig Friesland

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 1x Overnachting, incl. champagne ontbijt
- ✓ Kamerupgrade naar Junior Suite (o.b.v.b.)
- ✓ 3-Gangen-Michelin-diner bij De Heeren van Harinxma
- ✓ Gebruik van zwembad & wellness
- ✓ Extra late check-out tot 18:00 (o.b.v.b.)

Korting 41%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €399 (€199,50 p.p.n.)

Vanaf 522,-
299,-

★★★★

The Dominican, Brussel

Prachtig boutique hotel in voormalig klooster

Compleet arrangement voor 2 personen

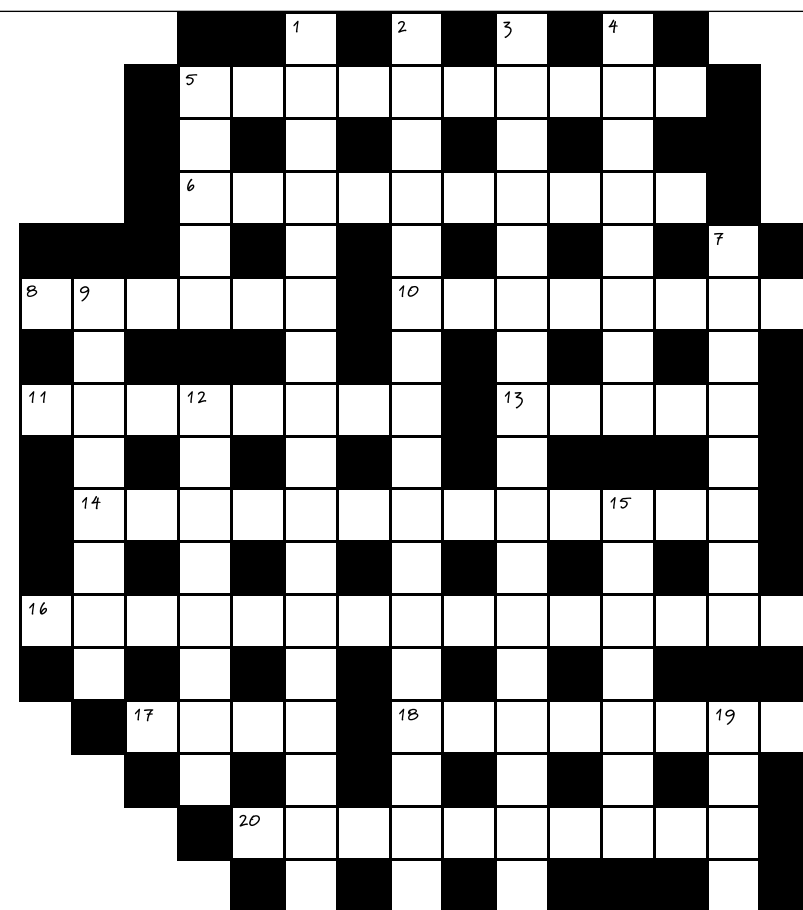
- ✓ 2 x Overnachting incl. ontbijtbuffet
- ✓ Kamerupgrade (o.b.v.b.)
- ✓ Gratis gebruik van de sauna
- ✓ Late check-out tot 14:00 (o.b.v.b.)
- ✓ Midden in het centrum van Brussel

Korting 43%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €299 (€74,75 p.p.n.)

SCRYPTO

Horizontaal:

5. De koffie is al vies, maar wat de BBB betreft komen daar nog tonen van poep bij (10)
6. Je voelt je opgelaten als je vervoerd wordt in 19 verticaal (10)
8. Beperken de vliegbewegingen (6)
10. Drinken je vrienden uit, noch te veel noch te weinig (8)
11. Talig iemand die groene blaadjes binnengelde (8)
13. Die dans schrijf je met een T (5)
14. Onbeschaamde familieleden van de tapijtkevers (13)
16. Vorm van actie voeren die onzekere types nodig hebben (15)
17. Neem je, van onder naar boven, in handen (4)
18. Voetgangerslicht (8)
20. De foodprocessor zo gebruiken dat je er enorm van moet bijkomen (4+6)

Verticaal:

1. Uit ons onderwijssysteem komen topstukken (9+8)
2. Elektrische transmissie (17)
3. en 4 Het klopt helemaal, de prijs staat vast (4+4+5+2+2+2+6)
4. Zie 3 verticaal (2+6)
5. In bochten lopende kelnier die toch niet gedronken heeft (5)
7. Kopstukken op het slagveld (8)
9. Met een zeem verwijderen zodat het nog even meegaat (8)
12. V(olkomen verknocht aan een omroep) (8)
15. En dan is het ook nog niet onderscheidend genoeg (7)
19. Voor boodschappen en honden (4)

Drie inzenders van een goede oplossing krijgen een boekenbon van 20 euro. Oplossingen moeten uiterlijk a.s. woensdag om 9 uur in het bezit zijn van de

Scryptogram-redactie. Per brief, briefkaart: postbus 20652, 1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

Oplossing scryptogram van 20 december:

Horizontaal:

5. doorkneed; 7. niet te harden; 9. Staten-Generaal; 10. keurvorst; 11. wijste; 13. wip; 14. perversie; 15. brilduiker; 16. hit; 17. nutsbedrijf; 18. regelneef.

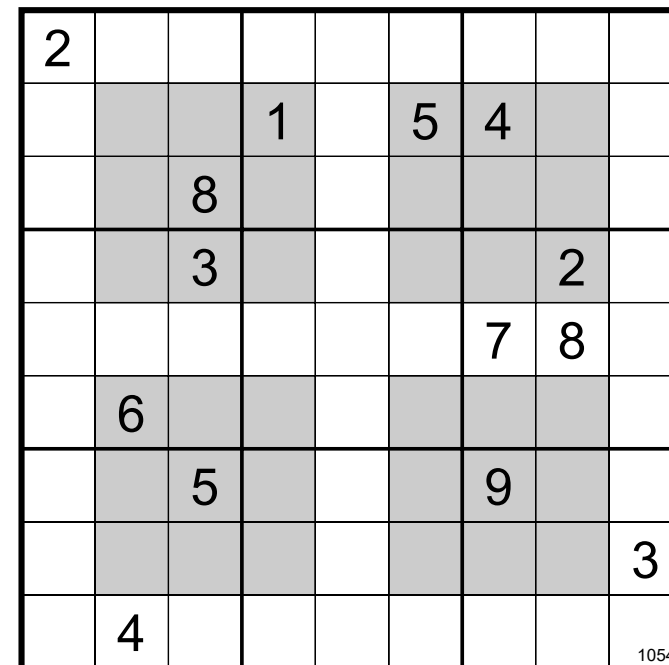
Verticaal:

1. moet je nog peultjes; 2. er met gestrekt been ingaan; 3. ingaan; 4. herderlijk schrijven; 6. gitaar spelen; 8. naastbest; 9. stelwerk; 12. bedrading.

De winnaars van de boekenbonnen van het scryptogram van 20 december staan in de krant van 3 januari.

J. J. Steenhuis

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

2	5	4	3	7	1	6	9	8
6	1	8	5	2	9	4	7	3
7	3	9	6	4	8	1	2	5
8	4	2	7	1	6	3	5	9
9	7	1	8	3	5	2	4	6
5	6	3	4	9	2	8	1	7
4	8	5	1	6	7	9	3	2
3	2	7	9	8	4	5	6	1
1	9	6	2	5	3	7	8	4

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.

© **Peter Ritmeester**
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

Advertentie

HOOGWAARDIGE KWALITEIT. VAKBEKWAAM GEMONTEERD. AANTREKKELIJK GEPIJSD.

Dit is onze keuken!

Küchenhaus Ekelhoff Hauptstrasse 14-16, Nordhorn, D / T +49 5921 80480 / info@ekelhoff.de
Küchenland Ekelhoff Bentheimer Strasse 259, Nordhorn, D / T +49 5921 80210 / kontakt@ekelhoff.de
ma - vr: 9 - 18 uur, za: 9 - 17 uur / Bel of mail ons a.u.b. voor een afspraak, zodat we ruim de tijd voor u hebben.

70 eigen keukenmonteurs / Direct over de grens (A1/31) / Serieuze klantenbenadering / Betaalbare Duitse topkeukens / 200 keukens op 10.000 m² / Wij spreken Nederlands.

200 COMPLETE KEUKENS,
10.000 m² INSPIRATIE

"ERG BLIJ"

Ekelhoff Küchen heeft bij ons een hele mooie keuken afgeleverd en erg goed geïnstalleerd. Vanaf het eerste moment in de showroom waar de keuken is ontworpen door meneer Palstring tot en met de installatie hebben wij heel goed contact gehad. Alle vragen en opties zijn goed besproken en tot in de details is alles doorgelopen. Ekelhoff Küchen heeft echt een super keuken geleverd! De afwerking is keurig. Wij zijn erg blij!

Familie S.

EKELHOFF
K Ü C H E N

maakt je blij!

WWW.EKELHOFF.DE

Alle getoonde prijzen zijn exclusief €24,95 boekingskosten

Boek nu > nrcwebwinkel.nl/overnachtingen

Of bel met +31 85 888 0825 ma - vr 8.00 - 18.00 u.

nrc

ZATERDAG 27 DECEMBER & ZONDAG 28 DECEMBER 2025

DUTCH DESIGN EVENT BIJ VAN TIL

Zaterdag 3 januari 2026

Op deze dag staat Van Til Interieur in het teken van Dutch Design. Met diverse Nederlandse merken als Gelderland, Label, Pastoe, Arco en Metaform organiseren wij dan een speciaal event.

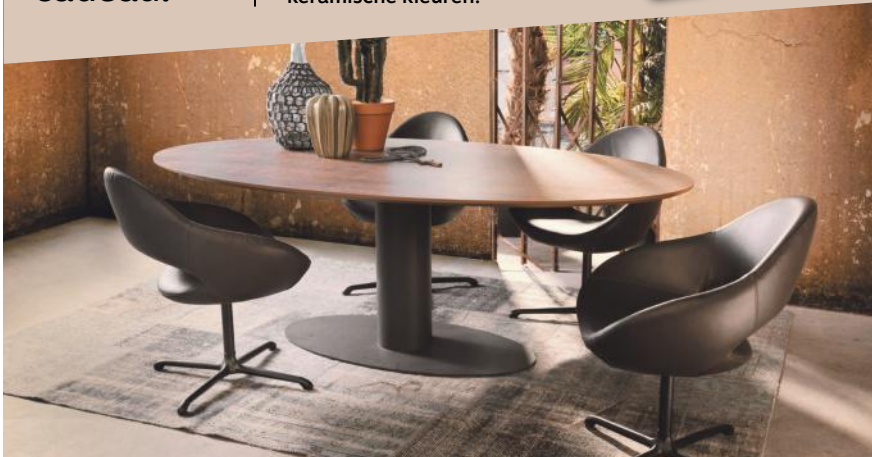
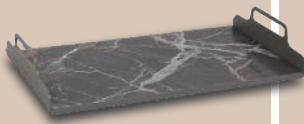
Specialisten van de genoemde merken zijn tijdens dit event aanwezig! Maak nu geheel vrijblijvend uw afspraak met één van hen op www.vantil.nl.

U bent van harte welkom!

Dienblad
t.w.v. 195,-
cadeau!

Bij aankoop vanaf 1500,-
aan Metaform meubelen
ontvangt u een gratis dienblad!
U heeft de keuze uit diverse
keramische kleuren.*

METAFORM ORFIS

Ontwerp: Ger Batenburg.
Stijlvol en veelzijdig: de Orfis is een elegante designtafel. Met talloze personalisatie mogelijkheden, zodat u hem naar uw eigen smaak kunt aanpassen. Keuze uit verschillende afmetingen en materialen.

metaform

METAFORM NOBBY

Ontwerp: Ger Batenburg.
De Nobby salontafel combineert modern design met organische vormen. Het sierlijke frame en keramische blad zijn verkrijgbaar in verschillende kleuren en formaten.

WIE JARIG
IS TRAKTEERT

Ter gelegenheid van het 40-jarig
jubileum van de Vision-kasten
ontvangt u bij aankoop nu een
waardebon van 10% voor uw
volgende aankoop.*

ARCO ESSENTIAL FAMILY

Ontwerp: Gudmundur Ludvik.
Deze collectie biedt twee duurzame tafels: de robuuste Barrel met massief houten blad en de strakke Rectangular in fineer of meubellinoelium. Verkrijgbaar van 180-280 cm en er is ook maatwerk mogelijk. **Leverbaar vanaf 2312,-**

arco

ARCO CLOSE FAMILY

Ontwerp: Gudmundur Ludvik.
De Close familie combineert eenvoud met hoog comfort. De ronde rug omsluit uw lichaam voor een zachte, ondersteunende zit. De collectie bestaat uit de Close, Close Plus, Close Bench, Close Lounge en Close Barstool. **Leverbaar vanaf 563,-**

Ontvang een
Van Til
Waardebon!

Ontvang tijdens het event een
waardebon t.w.v. 15% van uw
aankoopbedrag bij aankoop
van diverse Gelderland en
Pastoe meubelen.*

GELDERLAND 6400

Ontwerp: Henk & Roderick Vos.
Deze banken serie biedt tijdloos, veelzijdig design voor menig interieur. Verkrijgbaar in diverse uitvoeringen. Nu tevens mogelijk met lage armleuning.

Profiteer alleen tijdens het event van onze actie! U ontvangt 15% korting bij de aankoop van een 6400 bank of fauteuil.*

GELDERLAND

PASTOE

Ontvang een
cadeau bij uw
Label aankoop!

Bij aankoop van een
Label Vandenberg fauteuil
of bank ontvangt u tijdens
het event een gratis
Label-tas of stijlvol
sierkussen t.w.v 250,-

LABEL VANDENBERG BUCK BOLD MODULAR SOFA

Ontwerp: Chiel Janssen.
Nieuw in de collectie: de Buck Bold bank. Hij lijkt te zweven dankzij het ontwerp zonder zichtbare poten. Kies uit diverse stof- en leersoorten en formaten om hem naar wens samen te stellen.

LABEL
VANDENBERG

Exclusief tijdens
het event:

EETSTOEL MALI
5+1 GRATIS*

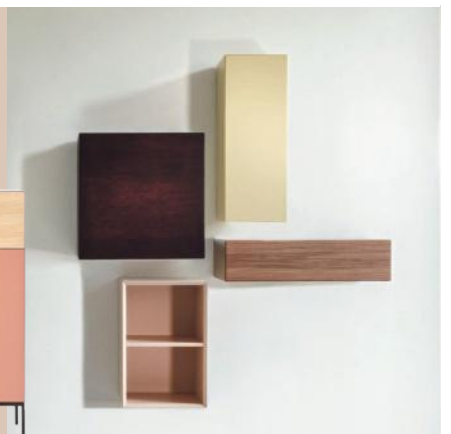
LABEL VANDENBERG MALI

Ontwerp: Gerard van den Berg.
De Mali stoel heeft een nonchalante losse stoffering. Dit model biedt ultiem zitcomfort met fijne lendesteun, ideaal voor lang tafelen. Ook leverbaar met een actievere zit. In diverse stof- en leersoorten.

ARCO VISION

Ontwerp: Mazairac & Boonzaaijer.
Het modulaire opbergconcept uit 1985 is sinds 2025 onderdeel van Arco. Kies uit elegante opbergoplossingen of sculpturale wandlandschappen in een uitgebreid, vernieuwd kleurenpalet.

ADRES

Noorderkade 1038 Telefoon (072) 5112760
1823 CJ Alkmaar www.vantil.nl / info@vantil.nl.

OPENINGSTIJDEN

ma-di-wo: 9.30 - 17.30 uur zaterdag: 9.30 - 17.30 uur
do-vr: 9.30 - 21.00 uur zondag gesloten

Druk- en zetfouten voorbehouden.* Vraag naar de voorwaarden. Niet bij aankoop van aanbiedingen, opruiming of i.c.m. andere kortingen.

van tilinterieur

& VERDER

2/3

Heffingen

De wereld draait nog. Zijn de economische modellen kapot?

18/20

Avantium

Afgelopen jaar was het 'zwaarste uit mijn carrière', zegt de topman

22/23

Pensioenen

Zit je bij een fonds? Grote overstappen in je carrière kunnen veel geld kosten

FOTO LARS VAN DEN BRINK

De stijlbreuk van Sleijpen

De Nederlandsche Bank kreeg dit jaar een nieuwe president. „Ik zeg wat ik vind en durf me kwetsbaar op te stellen.”

12/14

nrcwebwinkel

150 jaar Nederlandse Scheepvaartaffiches

Adviesprijs 79,50
59,50

150 jaar Nederlandse Scheepvaartaffiches

Vincent Verschoor / Irene Jacobs / Tom Nouwen / Arjan

400 AFFICHES

Onze rijke scheepvaart- geschiedenis in beeld

- › Rijke visuele geschiedenis van de scheepvaart
- › Ontdek meer dan 400 unieke scheepvaartaffiches
- › 304 pagina's | 2,5 kilogram | afmetingen 25 x 35 cm

150 jaar Nederlandse Scheepvaartaffiches bevat alle belangrijke, mooie, interessante en bijzondere scheepvaartaffiches die ooit in Nederland zijn verschenen. Ze zijn gemaakt door 120 verschillende ontwerpers. Het boek is ingedeeld naar rederijen, bestemmingen en thema's (waaronder binnenvaart, waterrecreatie en marine).

Bestel nu **› nrcwebwinkel.nl/scheepvaart**

De effecten van Trumps importheffingen zijn in **de Amerikaanse kerstindustrie** groter dan in veel andere bedrijfstakken, vanwege de sterke afhankelijkheid van China. FOTO TERRY CHEA/AP

HO, HO, HOGE HEFFINGEN

Het was geen lekker
seizoen in de door
heffingen getroffen
kerstwinkel van
Larry Gold in LA

Heffingen stalen de Kerst van ondernemer Larry Gold. Dit jaar slikte hij nog veel van de kosten zelf, maar volgend jaar gaat hij dat niet meer doen en zullen de prijzen verder stijgen, zegt hij. „Ik denk dat dat voor iedereen geldt. Ik bedoel: we moeten wel geld verdienen.”

Milo van Bokkum

SAN FRANCISCO

Larry Gold, eigenaar van kerstdecoratiewinkel Aldik Home in Los Angeles, is net terug van een paar dagen in Nederland. Vlak voor Kerst was hij op bezoek bij een Nederlandse leverancier. „Ze hadden altijd een showroom in Atlanta”, vertelt hij aan de telefoon. Daar ging hij meestal heen. „Maar met alle onzekerheid over de Amerikaanse markt wilden ze niet weer een contract voor drie jaar tekenen.”

In 86 van de 87 landen waar het bedrijf naar exporteerde hadden ze geen last van importheffingen, zeiden ze tegen Gold. Dus moest de 72-jarige winkeleigenaar nu wel naar Nederland om te overleggen. Niet dat hij dat heel erg vond. „Prachtig, De Negen Straatjes in Amsterdam.”

Hoe is 2025 verlopen voor een Amerikaanse ondernemer in een bedrijfstak die volop door Trumps heffingen geraakt is? *NRC* sprak in september uitgebreid met Gold. Hij was toen net met veertig werknemers de 1.000 vierkante meter grote winkel - breed bekend in Los Angeles vanwege de sprookjesachtige decoratie - aan het versieren voor het kerstseizoen: de kunstkerstbomen (met en zonder nepsneeuw) reikten tot aan het plafond, overal hingen kerstballen.

'Schok voor klanten'

Bijna alles kwam uit China; ook wat hij bij buitenlandse leveranciers inkoopst komt vaak uit het Aziatische land. Dat betekent: op alles zat een importheffing van 30 procent, een van de hoogste die Trump heeft ingevoerd.

Gold, die het merendeel van zijn omzet in de aanloop naar Kerst behaalt en de rest van het jaar tuinmeubelen en kunstplanten verkoopt, maakte zich grote zorgen over de gevolgen. De prijzen in zijn winkel waren dan wel niet met 30 procent gestegen - de importeur en hijzelf namen een deel van de pijn - het ging toch om percentages van meer dan 10 procent. „Dat wordt een schok voor klanten”, zei hij. „Een kerstboom die eerst 900 dollar kostte, wordt nu meer dan 1.000.”

Gold had ook zelf geld ingelegd: zo'n 200.000 dollar om een enorme heffingenrekening te betalen; niet alles loopt via een importeur.

Terug in Los Angeles vertelt Gold dat zijn vrees voor een groot deel is uitgekomen. „Onze verkoopcijfers waren ongeveer hetzelfde als vorig jaar.” Hij draaide een omzet van rond de 7 miljoen dollar. Maar gezien de prijsverhogingen betekent dat: „Er is zeker weten minder de deur uit gegaan.” Je kunt zelf bedenken welk effect dat heeft gehad, zegt hij. Hogere inkooprijzen, maar zelfde omzet. „Hebben we alles terugverdiend? Nee.”

In de winkel was het druk. Gold hoopte in september al dat mensen extra behoefte zouden hebben aan de warmte van Kerst, als een „ventileer-
klep voor alle gekte” in de Verenigde Staten. „Dat was volgens mij ook zo. Maar mensen kochten minder en goedkopere dingen.” Hij hoorde van klanten ook dat ze merkten dat de prijzen hoger lagen, ofschoon ze gelukkig niet erg verontwaardigd waren. „Ik denk dat het geen verrassing was. Ze hebben gewoon hun uitgavenpatroon aangepast.”

Gold benadrukt dat 2024 al geen al te best jaar was: na de verkiezing van Trump in november zakten de verko-

Het blijft hem frustreren dat de heffingen wat hem betreft 'geen enkel doel' dienen. Niemand in de VS gaat deze producten maken, zegt Gold

pen opeens in. „We hebben toen niet echt geld verdiend en hebben nu twee jaar op rij die niet best zijn. Volgend jaar gaan we in de winkel de prijzen bepalen op basis van onze gebruikelijke marges. Ik denk dat iedereen dat gaat doen. Ik bedoel: we moeten wel geld verdienen.”

De effecten van importheffingen zijn in de Amerikaanse kerstindustrie groter dan in veel andere bedrijfstakken. Ze is bovengemiddeld blootgesteld aan ook nog eens relatief hoge heffingen, vanwege de sterke afhankelijkheid van China. De inflatie in de VS is tot dusver relatief weinig opgelopen als gevolg van heffingen, een kwestie die economen de nodige hoofdbreken oplevert. Vermoedelijk speelt het afbouwen van voorraden hierbij een rol, plus het feit dat ondernemingen zelf heffingen slikken.

Veel economen verwachten dat dit in 2026 alsnog zal veranderen, als voorra- den opraken en het doorberekenen van prijzen noodzakelijk wordt. Zij blijven sceptisch over de Amerikaanse econo- mie, die - na een periode met weinig in- formatie als gevolg van de overheids- shutdown - zorgwekkende signalen blijft afgeven. Zo bleek de werkloos- heid (4,6 procent) in november het hoogste sinds vier jaar. Het bbp groeide in het derde kwartaal wel met een forse 4,3 procent op jaarbasis, bleek dinsdag, maar dat cijfer lijkt sterk vertekend door kolossale AI-investeringen.

Als de inflatie doorzet en de economie verder verslechtert, kan dat grote politieke gevolgen hebben. 'Betaalbaarheid' is in rap tempo het grootste politieke thema in de VS geworden, en een groeiend probleem voor Donald Trump in de aanloop naar de tussentijdse verkiezingen in 2026.

Een grote onzekerheid is wel nog of

het Amerikaanse Hooggerechtshof binnenkort een einde maakt aan veel van de heffingen. Maar Gold heeft daar weinig verwachtingen van. Gaat Trump zich daar dan echt bij neerleggen of op een andere manier heffingen invoeren? „Of raakt hij gewoon helemaal afgeleid door een oorlog in Venezuela? Ik weet het niet. De onzekerheid alleen al is gewoon slecht voor het bedrijfsleven.”

Veel voorraad over

Voor hemzelf is er richting 2026 één 'voordeel': hij heeft veel voorraad over. „Daar zullen we de prijzen niet voor verhogen.” In theorie kan dat volgende jaar een deel van dit jaar goedmaken. Het betekent wel dat hij „conservatief en minder” gaat inkopen.

Vooral de wat „leukere“ producten gaat hij achterwege laten. De kunstkerstbomen, daar komt hij sowieso wel vanaf. „Maar er zijn ook dingen waarvan we minder zeker zijn dat ze uitverkopen. Dit jaar hadden we 36 grote rendieren, negen *feet* hoog [bijna drie meter]. We hebben ze nu allemaal uitverkocht, maar ik weet het voor volgend jaar niet zo zeker.”

Zou het ook nog kunnen dat hij een doemdenker is en dat de impact uiteindelijk wel meevalt? Gold denkt van niet. Hij begint over het (niet-publiek toegankelijke) showroomcentrum voor de Amerikaanse kerstindustrie in Atlanta. „Ze hadden daar altijd vijf verdiepingen. Een daarvan is nu leeg.”

Het blijft hem frustreren dat de heffingen wat hem betreft „geen enkel doel” dienen. Niemand in de VS gaat deze producten maken, zegt Gold. „Dit jaar voelde echt als tien jaar. Ik hou van deze industrie en ik hou van mijn mensen. Maar dit is een existentieel probleem. We moeten ermee dealen.”

TRANSATLANTISCHE SPANNINGEN

Washington beschuldigt EU van censuur, Europa VS van intimidatie

Spanningen tussen VS en EU lopen op door Amerikaanse sancties tegen Europeanen die zich inzetten tegen online-haat.

Juurd Eijvoogel en
Marloes de Koning

AMSTERDAM

Al voordat Donald Trump voor de tweede keer tot president was gekozen, sprak hij met afschuw over de regulering van sociale media en over de pogingen om haat en desinformatie op onlineplatforms tegen te gaan. Want dat zou niet minder zijn dan censuur.

Toen Trump in 2022 zei dat „het censuurkartel ontmanteld en vernietigd moet worden”, doelde hij nog op grote Amerikaanse tech-bedrijven als Meta en Google en hun bazen („tirannen uit Silicon Valley”). Inmiddels heeft Big Tech zijn regels voor wat online gezegd en geschreven kan worden versoepeld, en de moderatie-afdelingen die daar toezicht op hielden, drastisch ingekrompen. En nu moet de Europese Unie, met haar uitgebreide wettelijke regulering van digitale media, het ontgelden.

Tegen voormalig Eurocommissaris Thierry Breton, en vier andere Europeanen die verbonden zijn met de bestrijding van online haat en desinformatie, heeft Washington deze week sancties afgekondigd. Die kunnen ertoe leiden dat zij en hun gezinsleden de VS niet meer in komen en als ze er al verblijven zelfs uitgezet worden.

Ze zouden „radicale activisten” zijn die „Amerikaanse platforms willen dwingen Amerikaanse standpunten waar ze tegen zijn te censureren en te onderdrukken”, aldus minister Marco Rubio (Buitenlandse Zaken). Ze zouden „agenten van het wereldwijde censuur-industriële complex” zijn en geen visum voor de VS meer krijgen.

Europese soevereiniteit

Daarmee zijn de politieke spanningen tussen de VS en de EU, nog geen maand na de harde kritiek op de EU in de Amerikaanse Nationale Veiligheidsstrategie, verder opgelopen. Voor zowel Washington als Brussel zijn kernwaarden in het geding: Washington zegt dat de vrijheid van meningsuiting wordt bedreigd door Europese regels. Brussel ziet de soevereine vrijheid om eigen wetgeving te maken bedreigd door de Amerikaanse bemoeienis.

Een woordvoerder van de Europese Commissie veroordeelde de sancties woensdag krachtig: „Zo nodig zullen we snel en besluitvaardig reageren, om onze autonomie op het gebied van regulering te verdedigen tegen onrechtvaardige maatregelen. De EU is een open, op regels gebaseerde gemeenschapelijke markt, en heeft het recht economische activiteiten te reguleren in overeenstemming met onze democratische waarden en internationale verplichtingen.”

De Franse president Macron noemde de sancties „intimidatie, gericht op ondermijning van de Eu-

Josephine Ballon (derde van rechts) en Anna-Lena von Hodenberg (geheel rechts) demonstreerden begin dit jaar voor het Rijksdaggebouw in Berlijn tegen online-haat en desinformatie. De Amerikaanse regering heeft visumsancties tegen hen afgekondigd. FOTO ANP / LAIF AGENTUR

ropese digitale soevereiniteit”. Breton zelf verdedigde op X de Digitale Dienstenwet (DSA), die voor de Amerikanen steen des aanstoots is en die onder zijn aanvoering is ingevoerd. Breton wees erop dat 90 procent van de Europarlementariërs heeft ingestemd met de DSA, evenals alle 27 EU-lidstaten. „En aan onze Amerikaanse vrienden: censuur is niet daar waar jullie denken dat het is.”

Begin december legde de Commissie het platform X een boete van 120 miljoen euro op, tot grote woede van eigenaar Elon Musk, voor het niet nakomen van de verplichtingen onder de DSA en misleiding van de gebruikers van X.

Als Eurocommissaris kreeg Breton al veel kritiek in de VS, en niet alleen van Republikeinen. Na langdurige rellen in Parijs in de zomer van 2023, toen de politie een 17-jarige jongen had doodgeschoten, dreigde hij sociale media met boetes en „verbaning van ons grondgebied” als ze hatelijke berichten over de rellen bleven toelaten. „Een heel riskante vorm van overheidsinterventie”, zei de Ameri-

kaanse hoogleraar internationaal publiekrecht (en voormalig VN-rapporteur voor de vrijheid van meningsuiting) David Kaye daarover in NRC. Volgens Kaye, die in principe voorstander is van de Europese regulering, ging Bretons bemoeienis met de inhoud van berichten op sociale media verder dan de bepalingen van de DSA.

Aan onze Amerikaanse vrienden: censuur is niet daar waar jullie denken dat het is

Thierry Breton

voormalig Eurocommissaris

De Duitse minister van Justitie, Stefanie Hubig, noemde de Amerikaanse sancties woensdag „onacceptabel”. Twee van haar landgenoten horen tot degenen aan wie nu een visum voor de VS is ontzegd: Anna-Lena von Hodenberg en Josephine Ballon, van de Duitse organisatie HateAid, die steun

geeft aan slachtoffers van haatberichten op sociale media. In een verklaring zeiden ze dat ze zich niet laten intimideren door deze „daad van repressie van een regering die de rechtsstaat steeds meer minacht en uit alle macht probeert critici het zwijgen op te leggen”.

‘DSA niks met censuur te maken’

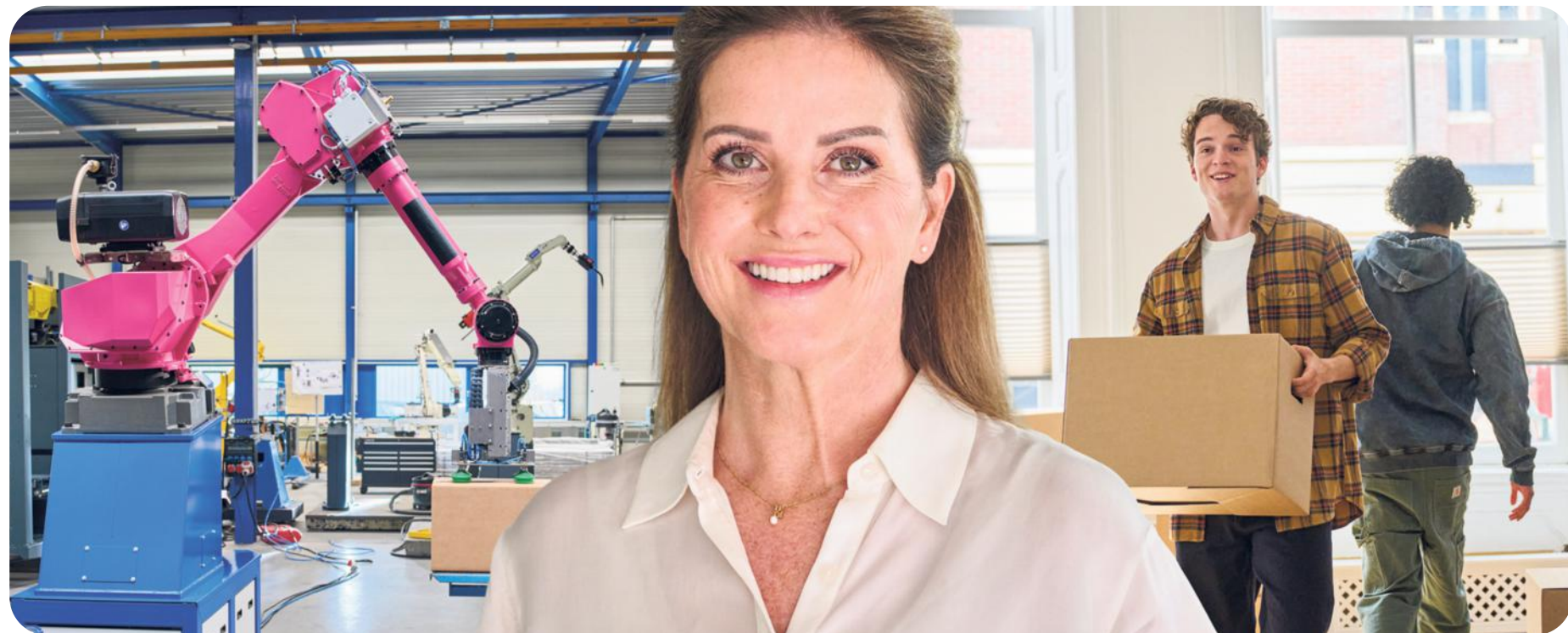
De andere twee door sancties getroffen zijn de Britse Clare Melford van Global Disinformation Index, een organisatie die beleidsmakers en bedrijven adviseert over teengaan van desinformatie, en Imran Ahmed van het Centre for Countering Digital Hate (CCDH).

Ahmed werd in 2023 aangeklaagd door Musk, nadat het CCDH in kaart had gebracht hoe sterk het aantal haatberichten op het toenmalige Twitter was toegenomen nadat Musk het platform had overgenomen. De rechter verwierp de klacht van Musk. De Brit Ahmed verhuisde onlangs met zijn gezin naar de VS, maar door de nu afgekondigde sanctie hangt hem deportatie boven het hoofd, schrijft *The New York Times*.

Demissionair minister David van Weel (Buitenlandse Zaken, VVD) keurt de Amerikaanse sancties af, stelt hij in een verklaring. „De DSA pakt de verspreiding van illegale online-inhoud en desinformatie aan met als doel een veilige, voorspelbare en betrouwbare online omgeving. Dit is belangrijk om te zorgen dat online niet kan wat offline verboden is.” Hij noemt het „van belang om actief in gesprek te blijven met de VS en techbedrijven over naleving van de DSA.” Volgens de Nederlandse ict-expert Bert Hubert, die zich al jaren uitspreekt over de noodzaak digitaal onafhankelijker te worden, is „de Amerikaanse boodschap: zolang jullie onze technologie gebruiken, moeten jullie die gebruiken zoals wij dat willen. Je moet niet zelf regels gaan schrijven. Dat heeft gevolgen voor al het EU-gebruik van technologie.”

Hubert wijst erop dat Breton adviseur is van de Bank of America. „Dat zal Breton dan voorlopig op afstand, via Teams (van Microsoft), moeten doen. Zolang hij nog op Teams mag.”

EEN EXTRA INVESTERING IN JE ZAAK

EN HET EERSTE KOOPHUIS VOOR JE KIND?

ONZE BANK. OOK VAN ONDERNEMERS DIE MEER UIT HUN ÉIGEN VERMOGEN WILLEN HALEN

Als ondernemer ben je dag-in, dag-uit bezig met je zakelijke vermogen. Maar ook privé wil je succesvol zijn. Met Rabobank Private Banking krijg je inzicht in waar je kansen liggen. Denk aan je investeringen, je pensioen of de overdracht van je bedrijf. Met het Vermogen-in-Balans gesprek haal je meer uit twee werelden, zakelijk én privé. Dat maakt de coöperatieve Rabobank, onze bank.

RABOBANK.NL
/VERMOGEN

Rabobank
Private Banking

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht *NRC* mee bij een bedrijf. Deze week: vloerenbedrijf Tarkett uit Waalwijk.

Op een hoge tafel in de kantine van Tarkett ligt standaard een legpuzzel. Deze telt 1.500 stukjes. FOTO SIMON LENSSENS

Bij Tarkett wordt al twintig jaar
getoept tijdens de lunch

Naam bedrijf: Tarkett
Locatie: Waalwijk
Branche: vloer- en sportoppervlakoplossingen
Jaaromzet: 3,3 miljard euro
Aantal werknemers: 12.000
Kosten lunch: 1,50 – 6 euro

Op een bedrijventerrein in Waalwijk vraagt hoofd marketing Benelux Leandra Stroosnijder of ik wel even de reling van de - niet zo steile - trap wil vasthouden als we naar boven lopen: „Nee, dat is geen grapje.”

Op de reling is om de meter een sticker geplakt van een poppetje dat de reling wél vasthoudt. „Veiligheid staat bij Tarkett echt heel hoog in het vaandel”, zegt Leandra, terwijl we door de gang naar de kantine lopen. „Je mag hier ook niet bellend door de gangen lopen, als je belt kan je niet goed opletten wat er allemaal gebeurt, qua veiligheid dan.”

In de kantine staat Bas van Zon in een oranje veiligheidsvest aan een hoge tafel een legpuzzel te maken. „Bas is de puzzelmeneer”, zegt Stroosnijder. Hij staat altijd te puzzelen. We vragen of Bas de puzzelmeneer is. „Nee.” Bas is de *quality process engineer*; hij moet ervoor zorgen dat alles in de fabriek soepel verloopt. Veel verantwoordelijkheid, in de pauze praat hij liever even niet. De puzzel is een uitkomst.

Bas is net een week ziek geweest. Gelukkig lag de puzzel er nog hetzelfde bij als de week ervoor. „Dit is een rot-puzzel”, zegt Bas, starend naar de 1.500 stukjes met golfende stripfiguren voor hem. Veel rechte stukjes die lijken op zijkanten. Bas neemt de laatste hap van zijn huzarensalade. Hij heeft geen strategie: „Je moet gewoon beginnen.”

Aan een lange tafel zitten vijf mannen te toepen. Robert Verhoeven

deelt. Dave Janssen staat al op „armoe”. Joost Bus wint meestal. Hij klopt op tafel. „Niemand mee?”, vraagt Robert. „Jammer, Dave, mag je zo weer aan ’t werk.” Er wordt al twintig jaar getoept tijdens de lunch bij Tarkett. Vroeger gewoon in de fabriek, toen was er nog geen kantine.

Volgens de andere mannen aan tafel bluft Joost nooit en wint hij daarom altijd

Joost had boterhammen van thuis mee: „Iets met kip.” Ook Robert had zelf brood mee: „Dat besteed ik uit”, zijn vrouw smeert het voor hem. Bij de boterhammen drinken ze een Cup-a-Soup. Alleen Dave heeft een broodje, salade én een toetje gehaald in de kantine. Hij wordt extern ingehuurd en heeft daarom een blauw hesje aan. „Kijk, zij staan altijd op armoe”, zegt Dave, wijzend naar de broodtrommels van zijn collega’s.

Joost en Robert blijven als laatste over in het spel. „Ik heb niet veel bijzonders”, concludeert Robert, kijkend naar zijn hand vol boeren en vrouwen. Joost droogt hem in drie rondes af. Volgens de andere mannen aan tafel bluft Joost nooit en wint hij daarom altijd.

De medewerkers van het kantoor van Tarkett zitten in groepjes aan een andere tafel. In totaal werken er driehonderd mensen in Waalwijk. Leandra Stroosnijder komt ons even halen zodat we nog kunnen aansluiten bij het marketingteam. Zij neemt meestal brood of soep van huis, mee maar koopt altijd „twee melkjes van 36 cent en soms een ei” in de kantine.

Om voor wat meer cohesie tussen kantoor en fabriek te zorgen is er sinds dit jaar ook een tafeltennistafel en reuze-Jenga. „Dit is ook een beetje de ontspanningsruimte”, zegt Leandra. Eén keer per kwartaal is er een borrel om half drie ’s middags, zodat de ploegen uit de fabriek elkaar kunnen afwisselen. „Altijd alcoholvrij uiteraard, qua veiligheid, zeg maar”. Voor de kerstborrel heeft Leandra een kerstpuzzel klaarliggen. Ze hoopt dat Bas de huidige puzzel tegen die tijd af heeft.

Emma Vos

PROFIEL PIM DE WITTE TECHONDERNEMER

Deze Nederlander weigerde deal van half miljard

Nijmegenaar Pim de Witte bouwde een gameplatform dat cruciaal blijkt voor de ontwikkeling van nieuwe AI-modellen.

Nina Eshuis
AMSTERDAM

Toen Pim de Witte (30) acht jaar geleden gameplatform Medal.tv oprichtte, deed hij dat vooral uit liefde voor games. Via Medal kunnen gamers korte video’s opnemen van games die ze spelen en delen met vrienden. Het bedrijf is succesvol, maar de echte goudmijn blijken de data die Medal verzamelt. AI-bedrijven willen hun modellen er maar al te graag mee trainen.

OpenAI, het bedrijf achter ChatGPT, bood naar verluidt een half miljard dollar voor Medal. De Witte sloeg het af. In plaats daarvan startte hij begin dit jaar een nieuw bedrijf, General Intuition, dat zelf AI-modellen traint met gamedata. „We hebben onderzocht of dit soort data ook op een andere manier te verkrijgen zijn”, zei De Witte deze week in *Nieuwsuur*. Hij sluit niet uit zijn bedrijf op termijn toch te verkopen, als de voorsprong op andere AI-partijen slinkt.

Investeerdere lijken overtuigd van de waarde. In oktober haalde het bedrijf 115 miljoen euro op. Voor de invloedrijke durfkapitalist Vinod Khosla was het zijn grootste investering sinds OpenAI in 2018, zei hij tegen *The Verge*.

Met General Intuition is Europa een potentieel belangrijke AI-speler rijker. Want hoewel De Witte in de VS woont en het kantoor van Medal daar gevestigd is, staan zijn bedrijven geregistreerd in Nederland.

De Witte groeide op in Nijmegen. Als kind gamede hij al graag. Hij heeft door Gilles de la Tourette last van tics, maar in een virtuele wereld was hij „net zoals ieder ander kind”, zei hij in 2023 in podcast *The Peel*. Het liefst speelde hij RuneScape, een online fantasiewereld waarin je met andere spelers opdrachten kunt uitvoeren. Toen de game veranderde en zijn favoriete onderdelen werden geschrapt, besloot De Witte zijn eigen versie in elkaar te knutselen.

Als dertienjarige leerde hij zichzelf programmeren en bouwde hij een server waar zijn versie van Ru-

nescape, Soulsplit, op draaide. Het werd een hit. Op zijn zeventiende stopte De Witte zelfs met de havo om aan de game te kunnen werken. Soulsplit groeide naar eigen zeggen uit tot de grootste alternatieve server om een versie van RuneScape te spelen. Voordat het stopte, in 2014, had Soulsplit volgens De Witte meer dan 3 miljoen gebruikers en draaide het bedrijf een omzet van 1 miljoen euro. De gemiddelde leeftijd van de spelers was 13 jaar, zei de jonge ondernemer in datzelfde jaar tegen het *FD*.

Pim de Witte van platform Medal
FOTO RAMON VAN FLYMEN/ANP

Voor Artsen Zonder Grenzen werkte De Witte vanaf 2015 in Londen met satellietbeelden en digitale patiëntendossiers tijdens de ebolacrisis. Zo belandde hij als 19-jarige op de werkvloer bij Google, dat een van de projecten overnam.

In 2017 richtte hij Medal op met Iggy Harmsen, die hij kent sinds de kleuterklas. Onder gamers werd het platform al snel populair. Dit jaar verwacht De Witte dat er een miljard video’s worden geüpload, zelfs meer video-uploads dan op YouTube, zei hij tegen *Nieuwsuur*.

Alle acties

Medal beschikt niet alleen over de videobeelden van games, maar ook over alle acties van de spelers. Ook de handelingen op gameconsoles (links, rechts, schieten, gas geven) worden door Medal geregistreerd en gelabeld. Zo beschikt het bedrijf over „de grootste dataset van hoe mensen met elkaar en hun omgeving omgaan in gesimuleerde werelden”, aldus De Witte.

Die data leent zich uitstekend voor het trainen van ‘world models’, AI-modellen met ruimtelijk inzicht. De modellen kunnen onder meer robots en drones trainen om zelfstandig taken uit te voeren in de

echte wereld. De enorme databases van tekst en beelden waarmee taalmodellen als ChatGPT zijn getraind, zijn daar niet voor gebouwd.

Maar dat had De Witte nog niet door toen hij het gamebedrijf oprichtte, zegt hij in de podcast *AI Report* van Wietse Hage en Alexander Klöpping.

Inmiddels is hij overtuigd dat zijn bedrijf „de beste kans” heeft om de belangrijkste ontwikkelaar van de nieuwe AI-modellen te worden, zegt hij in de podcast van Klöpping. „Ik denk dat we Google met drie jaar kunnen inhalen. Anders had ik het niet gedaan, dan had ik het bedrijf verkocht.”

Europa zou volgens De Witte voorloper kunnen worden met ‘world models’, die vooral leunen op wiskundige en natuurkundige kennis. Hij wil die verder ontwikkelen aan de hand van zijn gamedata.

Hij is zich bewust van mogelijke invloed van zijn bedrijf. „Als het ooit een keer fout gaat in Europa, denk ik dat het goed is dat we een Europees bedrijf zijn”, zegt hij tegen Hage en Klöpping. De technologie die hij ontwikkelt, heeft ook potentie voor militaire systemen zoals drones, hoewel zijn modellen daar nu niet op worden getraind.

Onzeker door je ton op de bank?
Niet doen joh.
Je bent toch geen Karen?

Net haar huis verkocht. Met een leuke overwaarde. Duh. Sindsdien heeft ze het gevoel dat de ton tegen haar fluistert. ‘Doe iets met mij. Alsjeblieft. Ik verveel me.’ Haar personal trainer zweert bij crypto. Duitse staatsobligaties, zegt de buurman. Met BNR Nieuwsradio op de achtergrond speelt ze het FD van voor tot achter. Ga weg stemmetje, ga weg.

Nergens voor nodig, die onrust.

Beleg lekker bij BridgeFund. Daar wordt jouw geld gespreid over 9.500+ Nederlandse mkb'ers. Dat is super defensief voor wie van zeker houdt. Krijg je een vaste jaarrente voor tot wel 5,75%. Maandelijks uitgekeerd. Lekker hoor.

Dus hup, naar bridgefund.nl/beleggen.

Vaste rente tot 5,75%

- Spreiding over 9.500+ mkb-bedrijven
- Optie voor maandelijks rente-uitkering.

Advertentie

Dat de **goudprijs** de hoogte in ging heeft te maken met een combinatie van factoren. FOTO HIBA KOLA/REUTERS

DRIE METALEN

Waarom goud, zilver en koper dit jaar zo duur werden

In een wereld met geopolitieke spanningen, het grillige economisch beleid van Trump en de mogelijkheid van een AI-bubbel gaan economische wetmatigheden over goud, zilver en koper niet meer op.

Jorg Leijten

AMSTERDAM

Dit is geen bitcoin, altcoin of een memestock", schreef beleggingsanalist Brian Tycangco in oktober in een bericht op X. Daarbij toonde hij een grafiek met een vanaf begin 2024 vrijwel steil omhoog lopende lijn. „Het is goud.”

De grootste verbazing over het prijsniveau van het edelmetaal is inmiddels voor marktvolgers wat weggeëbld, maar wie de ontwikkeling niet kent en over meerdere jaren ziet samengevat hoe de goudprijs zich ontwikkelde, kan niet anders dan er met verwondering naar kijken.

Zo schreef de Indiase topman Harsh Goenka, van industrieel conglomeraat RPG Group, dat je in 1990 voor 1 kilo goud een Maruti 800 (een klein Indiaase autootje) kon kopen, in 2010 een Toyota Fortuner en in 2025 een Land Rover. „De les: houd je 1 kilo goud vast - in 2030 is het mogelijk een Rolls Royce waard en in 2040 een privéjet.”

Niet alleen goud is fors in waarde gestegen dit jaar. In het kielzog nam ook de belangstelling voor zilver toe. En half december tikte de koperprijs op de Londense metalenmarkt LME een recordniveau aan. Waar wereldwijd veel aandelenindices dit jaar hun beste stand ooit aanscherpten, zijn ook bepaalde edel- en aardmetalen in trek. Waarom 2025 het jaar was van goud, zilver en koper.

Goud

Zelfs in volatiele markten zijn er wetmatigheden. Zo waren de stand van aandelenindexen en die van de goudprijs jarenlang te zien als communicerende vaten: zat de een in de lift, dan ging de ander naar beneden. Goud staat van oudsher bekend als een veilige aankoop. Lopen beleggers hoge risico's op de aandelenmarkten, dan vluchten ze in goud, omdat dat een stabielere waarde heeft op de lange termijn.

Aandelenindexen zoals de Amerikaanse S&P 500, de Europese Stoxx 50 en de Britse FTSE 100 staan dit jaar dik in de plus. Dus zou de goudprijs gedaald moeten zijn. Maar waar je op 31 december vorig jaar nog 2.608 dollar per troy ounce (ongeveer 31,1 gram) goud betaalde, was de goudprijs vlak voor Kerst 4.501 dollar. Een plus van ruim 70 procent. Hoe kan dat?

Dat de goudprijs de hoogte in ging heeft te maken met een combinatie van factoren. Geopolitieke spanningen hebben de afgelopen jaren gezorgd voor een vlucht in goud. Het edelmetaal kun je fysiek vasthouden en behoudt over langere tijd redelijk zijn waarde.

Daar kwam het onvoorspelbare handelsbeleid van de Amerikaanse regering bij. Toen Donald Trump begin april een set aan hoge importheffingen aankondigde voor landen, werd dat gezien als het begin van een nieuwe handels-

oorlog. Bedrijven en beleggers wisten niet waar ze aan toe waren. Toen de aandelenmarkten in een korte paniekperiode belanden, schoot de prijs van goud omhoog.

De handelsoorlog wakkerde ook de vrees voor toenemende inflatie aan. Stijgen de prijzen, dan neemt de koopkracht af. „Mensen kopen goud om zich tegen het risico van hoge inflatie te beschermen. Goud behoudt zijn waarde wel, als verzekering tegen geld dat minder waard wordt”, stelt ING-econoom Bert Colijn.

Maar de belangrijkste aanjagers van de goudprijsstijging zijn de centrale banken. Die zijn de laatste jaren op grote schaal hun goudvoorraden aan het uitbreiden. Uit cijfers van de *World Gold Council*, de belangenvereniging van gouddelvers, blijkt dat centrale banken wereldwijd tot eind september 634.000 kilo aan goud inkochten.

Het totaal voor dit jaar lijkt - vermoedelijk door de hoge goudprijs - iets lager uit te gaan komen dan de bijna 1.060.000 kilo goud die centrale banken de afgelopen drie jaar gemiddeld per jaar inkochten. Maar dat getal ligt wel een stuk hoger dan de gemiddeld 436.000 kilo per jaar die ze in de periode 2019-2021 aanschafden. Landen als China en Rusland willen hun afhankelijkheid van de dollar afbouwen en goud wordt gezien als een neutrale reservevaluta.

„Je ziet dat centrale banken graag

willen diversifiëren”, vertelt Colijn. „Lange tijd hielden zij vooral Amerikaanse dollarreserves (bijvoorbeeld in de vorm van Amerikaans schuldpapier) aan als een soort reservevaluta, maar de koers van die munt stond zeker in de eerste helft van 2025 flink onder druk.”

Macro-econoom bij Rabobank Teeuwe Mevissen wijst op het bevriezen van Russische tegoeden na de inval in Oekraïne. „Zij kunnen niet meer bij hun tegoeden die in dollars en euro's werden aangehouden in het buitenland. Een land als China is anders gaan kijken naar de hoeveelheid dollars die ze aanhouden als reserve. Goud ligt bij jou in de kluis; daar kunnen de VS niet bij. Je kunt het bovendien tegen elke andere valuta inwisselen.”

Voor het eerst sinds 1996 bezaten centrale banken in oktober van dit jaar gezamenlijk meer goud dan Amerikaanse staatsobligaties. Mevissen wijst op het fenomeen dat *debasement trade* wordt genoemd. Dat draait om de populariteit van edelmetalen vanwege hun waardevastheid als beweging tegen de uitholling van de betekenis van geld. Sommige investeerders en centrale banken vrezen voor structurele Amerikaanse begrotingstekorten en hoge schulden. Vangen de VS die op via het aanzetten van de geldpers, dan kan dat zorgen voor een afnemende koopkracht van de dollar.

Trump kwam eerder dit jaar met zijn

nrc

ZATERDAG 27 DECEMBER & ZONDAG 28 DECEMBER 2025

‘*One big, beautiful bill*’, waarin grote Amerikaanse overheidsinvesteringen zijn vastgelegd. Het begrotingstekort - exclusief rentelasten - zal daardoor de komende tien jaar met 2.400 miljard dollar toenemen. Dat verhoogt het toch al niet geringe Amerikaanse schuldenplafond. „Men maakt zich zorgen over de waarde van de dollar op lange termijn”, stelt Mevissen. „En dus kiezen beleggers en centrale banken voor goud als verzekering tegen die *debasement trade*.”

Terug naar de vraag waarom zowel aandelen als goud dikke plussen laten zien. „Dat heeft te maken met de verzekering van goud tegen verliezen”, zegt Colijn. „Er zijn zorgen over de houdbaarheid van staatsschulden van bijvoorbeeld de VS, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Maar ook over de AI-bubbel op de markten. De ene groep beleggers denkt: dit kan niet goed gaan. Zij kopen goud als verzekering tegen onzekere tijden.”

Tegelijkertijd blijft de economie vooralsnog aardig presteren, zegt Colijn. „Een andere groep kijkt naar de beurzen en ziet hoe AI toekomstige winsten verder kan stuwen. Zij zijn optimistisch over de komende tijd en zetten nog steeds vol in op aandelen.”

Zilver

Zilver volgt in het kielzog van goud. Op 7 augustus steeg de zilverprijs naar een recordhoogte. Bijzonder, want dat was pas voor de derde keer in vijftig jaar tijd. Vervolgens steeg de zilverprijs door. Bij een goudprijs van rond de 4.200 dollar per troy ounce valt een zilverprijs van 70 dollar per troy ounce - vlak voor Kerst - weliswaar wat weg, maar toch is de procentuele waardestijging sinds begin 2025 groter: 143 procent voor zilver tegen 72 procent voor goud.

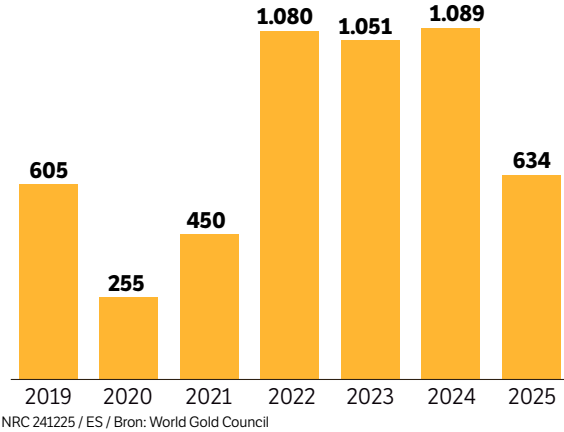
„De kracht van zilver dit jaar zit in een combinatie van factoren, waaronder een aanhoudend aanbodtekort, een sterke industriële vraag dankzij zonnepanelen - een van de belangrijkste toepassingen van het metaal - elektrische voertuigen en elektronica, en hernieuwde investeringsstromen in zilver als goedkope alternatief voor goud”, schreef ING-analist Ewa Manthey begin december in een analyse.

Net als goud is zilver een zeldzaam aardmetaal en dus niet onbeperkt beschikbaar. Trump heeft eerder bedreigd verschillende aardmetalen van importheffingen te voorzien. Dit zorgde voor een flink toegenomen vraag vanuit de VS, stelt Manthey. Daar werd het gehamsterd voordat de heffingen zilver nog duurder zouden maken.

„Zilver kent echt industriële toepas-

Centrale banken breiden goudvoorraad uit

Hoeveelheid ingekocht goud door centrale banken, in tonnen

NRC 241225 / ES / Bron: World Gold Council

singen”, zegt Rabobank-econoom Mevissen. „Natuurlijk wordt goud in bepaalde producten gebruikt, zoals juwelen. Maar zilver vind je in koelkasten, mobiele telefoons, printplaten.” Ongeveer 60 procent van het zilvergebruik komt voor rekening van de industrie, blijkt uit cijfers van belangenvereniging *The Silver Institute*.

Ook in de energietransitie en de ontwikkeling van AI speelt zilver een belangrijke rol. Voor het verwerken van alle data zijn veel nieuwe datacentra nodig - en dus energie. Hiervoor gebruiken techbedrijven onder meer zonnepanelen, en die bestaan voor een belangrijk deel uit zilver. Daarnaast is het edelmetaal onderdeel van de interne infrastructuur van AI-servers. Ziedaar waarom de VS zilver hamsteren.

Zo hard als dit jaar zal de zilverprijs volgend jaar niet stijgen, volgens ING-econoom Manthey. Maar hij zal wel op een stabiel hoog niveau blijven. Dat komt door „een industriële vraag die op peil blijft, een beperkte groei in het aanbod en een gunstiger macro-economisch klimaat,,.

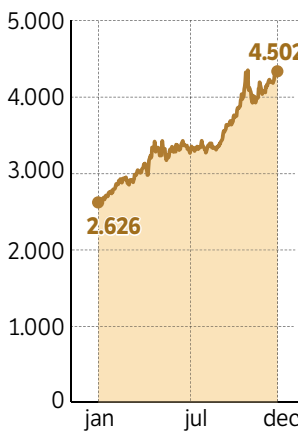
Koper

Niet alleen zilver vormt een belangrijk onderdeel bij de bouw van datacentra en de energietransitie. Kabels, connectoren en transformatoren bestaan voor een belangrijk deel uit koper. Het metaal is een goede elektrische geleider voor stroom en kent tegelijkertijd een hoge thermische geleidbaarheid die warmtewisselaars helpt bij het koelen van servers in datacentra.

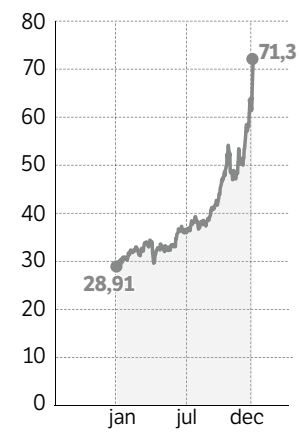
De populariteit bleek half december, toen de koperprijs op de Londense LME een recordniveau van 12.800 dollar per ton bereikte - tegenover 9.200 dollar

Prijsverloop goud, zilver en koper

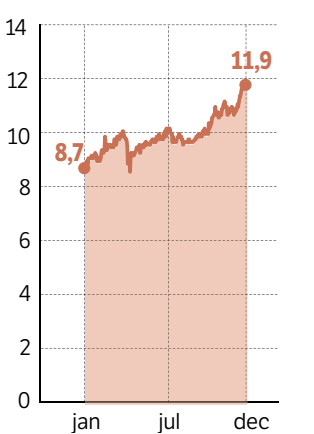
Prijs 1 troy ounce aan goud, in Amerikaanse dollars, per dag in 2025

Prijs 1 troy ounce aan zilver, in Amerikaanse dollars, per dag in 2025

Prijs van een ton koper*, in Amerikaanse dollars (x 1.000) per dag in 2025

per ton begin dit jaar. Ook prijsverhogend werkt de voortdurende dreiging van kopersancties door Trump. In aanloop naar 1 augustus, het moment dat er een importheffing van 50 procent op koper zou gaan gelden, hamsterden Amerikaanse handelaren en bedrijven het metaal. Uiteindelijk zwakte Trump zijn maatregel af en gold die enkel voor half afgewerkte producten, zoals koperdraad.

Toch is de vrees niet volledig weg: de VS hebben koper - en ook zilver - onlangs toegevoegd aan een lijst met essentiële mineralen. Die worden gezien als belangrijk voor de nationale veiligheid en binnenlandse economie. Volgens analisten verhoogt dat de kans dat ze volgend jaar alsnog met heffingen belast worden.

Daar staat tegenover dat er jarenlang te weinig is gedolven, waardoor zich nu een flink tekort aftekent, stelt onderzoeksbureau BloombergNEF. De koper-vraag zou in 2035 zo groot zijn dat er bij de huidige jaarlijks beschikbare hoeveelheid een tekort ontstaat van 6 miljoen ton koper voor datacentra. In 2025

is het totale kopergebruik naar schatting 28,7 miljoen ton. Onlangs waarschuwde ook de Amerikaanse Cigtigroep voor koperschaarste de komende jaren.

Begin september kwam er een nieuwe tegenvaller bij toen een grote modderstroom de toegang tot de op een na grootste kopermijn ter wereld, de Grasberg-mijn in Indonesië, blokkeerde. Ook in Chili en de Democratische Republiek Congo waren er eerder dit jaar productieproblemen.

De belangrijkste factor voor de ontwikkeling van de koperprijs komend jaar is of Trump alsnog heffingen gaat invoeren op geraffineerd koper, schrijft ING-grondstoffeneconoom Manthey. „Als Trump opnieuw besluit af te zien van heffingen op geraffineerd koper, zouden grote Amerikaanse voorraden terug de wereldmarkt in kunnen stromen.” Dat kan de prijs op de Amerikaanse markt „doen instorten en de wereldwijde balans zou verschuiven naar een overschot”. „Tot die duidelijkheid er is [...] blijven de wereldprijzen hoog.”

Advertentie

UTRECHT
Regio Utrecht en omstreken

Hästens
since 1852

NU:
SHOWROOM
SALE

FIDDER SLAPEN

Jaap Bijzerweg 9, WOERDEN
Hoogstraat 39A, ROTTERDAM

WWW.FIDDERSLAPEN.NL

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinemedia.nl

IMPORTHEFFINGEN

Waar blijft de door economen voorspelde hel en verdoemenis door de heffingen?

Wie de economische verwachtingen van begin 2025 volgde, was het liefst met een dekentje en een noodpakket onder de trap gaan schuilen. Trump zou een einde maken aan de economie zoals we die decennialang hadden gekend. Maar het liep anders.

Egbert Kalse
AMSTERDAM

Is de economische wetenschap verwor- den tot een gratuite voorspeller van on- heil? Een verzameling van theeblaad- jeslezers, tarotkaartleggers en piskij- kers, die op basis van verouderde mo- dellen maar wat ongefundeerd orake- len over de toekomst en vrijblijvend rampscenario's oplepelen? De aanwij- zingen voor het failliet van economisch scenariodenken stapelen zich in rap tempo op. Nog geen vijf jaar geleden voorspelden analisten een langdurige mondiale recessie als gevolg van de co- vid-pandemie. Maar dankzij grootscha- lig ingrijpen van overheden en centrale banken veerde de economie razendsnel weer op na de pandemie.

En wie terugkijkt naar de eerste maanden van 2025 en de economische verwachtingen van toen erbij pakt, was het liefst met een dekentje en een nood- pakket onder de trap gaan schuilen. De op 20 januari aangetreden president Donald Trump zou een einde gaan ma- ken aan de economie zoals we die de- cennialang hadden gekend. Het aange- kondigde handelsbeleid (de importhef- fingen) zou met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid tot eco- nomische stilstand en mogelijk zelfs een recessie leiden. Nobelprijswinnaar Paul Krugman - toegegeven, geen fan van Trump - voorspelde de grootste handelsschok in de geschiedenis.

Aan het eind van dit jaar moet vast- gesteld worden dat de schade op het oog meevalt. De wereld draait nog, de groei is weliswaar teruggefallen, maar van een dreigende recessie is voorals- nog geen sprake. En de wereldhandel heeft op de achtergrond grote verschui- vingen voor zijn kiezen gekregen, maar is noch stilgevallen, noch ingestort. Het roept de vraag op wat hier aan de hand is? Laten de officiële cijfers maar een deel van de werkelijkheid zien? Zijn de economische modellen inderdaad ka- pot? Of heeft de wereldhandel zich weerbaarder en wendbaarder getoond dan redelijkerwijs kon worden ver- wacht?

Onzekerheid als beleid

Vooropgesteld, het ramen van de effec- ten van aangekondigd beleid was nog nooit zo moeilijk als onder de notoir wispelturige Trump. En dat is precies de bedoeling geweest van de VS, zegt Simon Evenett, hoogleraar internatio-

nale handel bij het International Insti- tute for Management Development (IMD) en oprichter van Global Trade Alert, een onafhankelijke organisatie die wereldwijd handelsbelemmeringen in kaart brengt. „Trump's minister van Financiën Scott Bessent heeft dat laatst ook gewoon toegegeven: de aankondi- ging van de heffingen begin april was bewust veel te hoog ingezet. Het doel was altijd om daarna te gaan onderhan- delen en de tarieven omlaag te bren- gen.” Evenett noemt dat „onzekerheid door beleid”, het bewust ‘injecteren’ van onzekerheid in de discussie om daar later je voordeel mee te doen.

Evenett zegt grappend dat journalis- ten economen nu verwijten dat ze niet kunnen ramen, terwijl het de journalis- ten waren die de verkeerde vragen stel- den. „Jullie wilden weten wat het di- recte effect van de heffingen zou zijn zoals die werden aangekondigd. Vind je het gek dat daar extreme uitkomsten uit rolden?” Met andere woorden: de modellen zijn niet kapot, alleen als je er vuilnis ingooit, komt er ook vuilnis uit.

De wereldhandel heeft op de achtergrond grote verschuivingen voor zijn kiezen gekregen, maar is noch stilgevallen noch ingestort

Daarbij moet je ook goed bedenken wat je precies wilt weten, zegt Gerdien Meijerink, programmaleider Internati- onale Analyses van het Centraal Plan- bureau. „Iedereen die bezig is met han- delseconomie heeft een zogenoemd zwaartekrachtmodel waarmee je de im- pact van heffingen op het handelsvo- lume kunt berekenen”, zegt zij. Het CPB bracht eind 2024 al rapporten naar bui- ten die de impact van toen verwachte heffingen op de Europese en Neder- landse economie als zeer gering becij- ferden. „Van de Nederlandse export gaat maar 5 tot 10 procent naar de VS, dus de impact zou hoe dan ook meeval- len voor de meeste sectoren. Alleen een paar sectoren die voornamelijk met de VS handelen zouden er last van krij- gen”, aldus Meijerink.

Uit analyses van het Budgetlab van de Yale Universiteit blijkt dat de heffin- gen die Trump begin april aankondigde

effectief tot een tarief van 27 procent zouden optellen (de gemiddelde im- port van goederen in Amerika zou 27 procent duurder worden door de hef- fingen). Na vele rondes van onderhan- delingen resteert daar eind november nog ‘slechts’ 17 procent van, conclu- deert Yale. Nog steeds fors hoger dan pre-Trump (toen was het gemiddelde tarief 2,5 procent), maar wel veel min- der heftig. Nagenoeg alle economische machtsblokken wisten hun importhef- fingen omlaag te onderhandelen en per saldo is alleen China nog onderworpen aan een extreem hoog tarief van boven de 40 procent.

En Trump past de heffingen nog steeds op dagbasis aan als ze hem te veel pijn doen, zoals eind november nog bleek, toen hij de heffingen op rundvlees en koffie uit Brazilië plots verlaagde omdat de prijzen in winkels en restaurants wel erg hard begonnen op te lopen.

Zelfbeheersing en veerkracht

Volgens Evenett is de grootste verkla- ring voor de meevallende economische effecten dat de rest van de wereld zich heeft weten te beheersen. „De grote vraag was of economische machtsblok- ken de VS gelijkwaardige importheffin- gen zouden gaan opleggen. Dat is niet gebeurd, op China na. En aangezien de pijn van importheffingen ligt bij het land dat ze oplegt [het is immers een ex- tra belasting op import] heeft de rest van de wereld nauwelijks pijn gele- den.”

Dat bevestigt Ryan Cummings, Chief of Staff bij Stanford Institute for Econo- mic Policy Research en voormalig staf- lid bij de ‘White House Council of Eco- nomic Advisers’: „Een tegenaanval zou de gemakkelijkste optie zijn geweest, maar de wereld heeft daar grotendeels van afgezien. En dat is de verstandige keuze.” Algemeen zeggen economen dat als er wel vergeldingsmaatregelen waren genomen, het mondiale effect op de handel veel groter zou zijn ge- weest. Cummings: „Het vergt veel zelf- beheersing om dat niet te doen, en ik heb diep respect voor de landen die dat niet hebben gedaan.”

Een derde belangrijke demper van de potentieel desastreuze effecten van een handelsoorlog is de veerkracht van de wereldhandel. Spreekwoordelijk is het moeilijk om een containerschip van koers te laten veranderen, maar de snelheid waarmee hele vlotten aan con- tainers dit jaar andere routes gingen be-

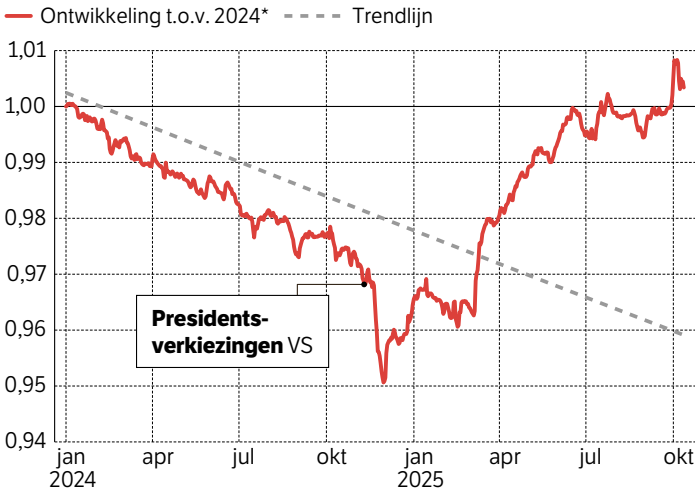

Van boven naar onder: een **fabriek in China** die stoffen produceert voor de export; een **staal- werker** in een fa- briek in het Duitse Duisburg; **winke- lend publiek** op de Champs-Élysées in Parijs. FOTO'S AFP, REUTERS EN EPA

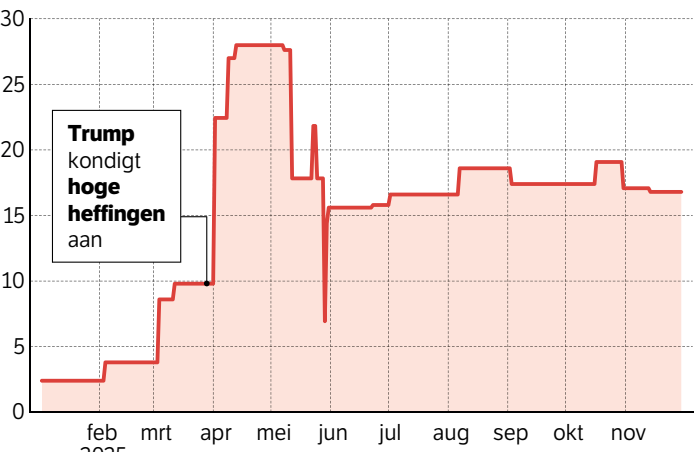
De import wordt duur betaald in de VS

Ontwikkeling winkelprijzen van geïmporteerde goederen in de VS, vergeleken met januari 2024 (verticale as afgebroken)

NRC 271225 / YD / Bron: Pricing Lab TariffTracker *Index. Januari 2024 = 1. Getal onder 0 = prijsdaling t.o.v. dat moment, getal boven nul = prijsstijging

Gemiddelde handelstarieven in de VS, in procenten

NRC 271225 / ES / Bron: LSEG

varen is imposant te noemen. Meijerink van het CPB: „Elke keer dat er een grote verstoring in de wereldhandel plaats- vindt, of dat nou een vastgelopen schip in het Suezkanaal is, een pandemie of het beleid van Trump, denken we dat het een grote ramp wordt. En keer op keer blijkt dat de handel zich heel snel weet te herpakken.” Zij ziet dat er min- der geëxporteerd wordt van Europa naar de VS, maar het is niet heel veel minder. En China heeft een deel van zijn handel met de VS weten te ver- schuiven, maar vooral binnen de regio is dat voelbaar.

De weerbaarheid van de wereldhan- del maakt dat Amerika zelf niet meer in staat is de handel stil te leggen, consta- teert Evenett. „Voorheen gold dat als de VS verkouden werden, de hele wereld daar last van had. Dat is nu geloochen- straft.” Evenett berekende dat de we- relldhandel in goederen mondiaal met 6,35 procent gestegen is ten opzichte van een jaar geleden. Gegeven het feit dat de handel met de VS vanuit bijvoor- beeld China en Europa wel is gedaald, moet de rest van de wereld dus harder zijn gegroeid. „Je zou kunnen zeggen dat we naar een evenwichtiger mondi- ale economie toegroeien”, aldus Eve- nett.

Kijken achter de cijfers

De optelsom van veerkracht, onzeker- heid en zelfbeheersing heeft een groot deel van de schade dus gedempt. *Fi- nancial Times*-columnist Tej Parikh constateerde in zijn eindejaarscolumn dan ook dat analisten niet zozeer fout zaten in het benoemen van de risico's die het beleid van Trump met zich mee- bracht, maar vooral enkele ‘tegen- krachten’ hebben onderschat. Hij voegt daar nog de AI-boom aan toe, die dank- zij hogere aandelenkoersen een posi- tieve impuls gaf aan de Amerikaanse consumptie en zo goed was voor de helft van de economische groei in de VS.

Trump viert inmiddels het feit dat zijn beleid de economie niet te gronde heeft gericht. In een nogal onwerkelijke toespraak half december claimde hij, geflankeerd door twee kerstbomen, een reeks successen zoals betaalbare boodschappen, meer werkgelegenheid en een duizelingwekkend bedrag (18.000 miljard dollar, volgens de presi- dent) aan toegezegde investeringen in de Amerikaanse economie. Allemaal onzin, zegt Evenett: „Als Trump het over investeringen heeft, gaat dat in de

meeste gevallen over het kopen van Amerikaanse goederen. Dat zijn geen echte investeringen die de productivi- teit in de VS verhogen of voor banen zorgen. We hebben hier te maken met een narratief, niet met feiten.”

Heffingen doen wel degelijk pijn

Wie achter Trumps woorden naar de werkelijke economische cijfers kijkt, ziet namelijk een heel ander beeld. De importheffingen mogen dan lager zijn dan verwacht, ze doen wel degelijk pijn. Bedrijven die naar de VS exporte- ren, Amerikaanse bedrijven die impor- teren én de Amerikaanse consument voelen ze dagelijks. Meijerink: „De pijn wordt nu alleen nog verdeeld. Niemand wil de heffingen in een keer doorbere- kenen uit angst voor verlies aan omzet. Dus verlagen exporteurs hun prijzen een beetje, leveren Amerikaanse bedri- ven in op hun marge of bezuinigen ze op hun kosten.”

Daarbij hebben veel importeurs de periode voorafgaand aan de daadwer- kelijke invoering van de heffingen ge- bruikt om meer voorraden aan te leg- gen. Die zijn in de maanden daarna te- gen lagere prijzen op de markt gebracht en hebben zo het prijsdrijvende ef- fect van de heffingen vertraagd. De in- flatie in de Verenigde Staten is dan ook niet opgelopen, maar stabiel gebleven. Maar ook dat is al een tegenvaller: tot Donald Trump zijn rentree maakte in het Witte Huis daalde de inflatie. Sinds- dien loopt die op, vooral dankzij hogere

prijzen voor geïmporteerde goederen. De door Trump aangekondigde grootschalige investeringen in Ameri- kaanse fabrieken blijven ook groten- deels uit. De Amerikaanse werkgele- genheid groeit nog amper en de werk- loosheid loopt gestaag op. Tegelijker- tijd vallen de inkomsten van de heffin- gen, volgens Trump zouden die groot genoeg moeten zijn om de inkomsten- belasting te kunnen schrappen, voor- alsnog erg tegen. Dit jaar stokt de teller op 200 miljard dollar. Meer dan dubbel zoveel als vorig jaar (77 miljard), maar het komt niet in de buurt van de belas- ting op inkomsten (2.400 miljard dol- lar).

Het is een kwestie van tijd voordat de daadwerkelijke, volledige effecten van de heffingen op de Amerikaanse consum- ent afgewenteld zullen gaan worden. De buffers van het bedrijfsleven zijn niet oneindig en om te overleven zullen zij hun verkoopprijzen moeten verho- gen. Evenett van Global Trade Alert laat zich tot een nieuwe voorspelling verlei- den. Hij schat in dat dat vóór het einde van het komend halfjaar zal zijn ge- beurd. „Dan gaan niet alleen goederen in prijs omhoog, maar ook diensten zo- als de horeca, tandartsen, persoonlijke verzorging. Dat is een groot politiek ri- sico voor Trump, want de pijn in de por- temonnee komt dan precies op het mo- ment van de midterm-verkiezingen”, zegt hij.

Met medewerking van Milo van Bokkum

De DNB had meer van zich moeten later horen **toen de inflatie hoog was**, zegt Olaf Sleijpen.

INTERVIEW **OLAF SLEIJPEN** PRESIDENT DE NEDERLANDSCHE BANK

Ja, de DNB-baas is vriendelijk. 'Maar ik weet wat ik wil'

De komst van Olaf Sleijpen als chef van DNB in juli betekende een stijlbreuk met de periode-Klaas Knot. Op monetair gebied wil de Limburger de lijn vasthouden, maar met zijn bedachtzaamheid én met een pijnlijke reorganisatie drukt hij zijn stempel op de bank.

Door **Mark Beunderman** en **Egbert Kalse** Fotografie **Lars van den Brink**

De overstap naar Amsterdam viel hem niet licht. 'De ruwheid van mensen, de directheid, dat was ik als zuiderling echt niet gewend'

ontwikkeling, de financiële sector. Als chef van DNB is Sleijpen (55) de hoeder van de financiële stabiliteit in Nederland. Uit hoofde van zijn functie zit hij in het bestuur van de Europese Centrale Bank, die de rentestand bepaalt.

Voor Sleijpen draait uiteindelijk alles om één ding, zo benadrukt hij: prijsstabiliteit. Om het bewaken van de waarde van het geld dus. „Dat is het beste wat je de economie kan geven en dat is ook wat het mandaat is van de ECB.” Sleijpen, die voor zijn presidentschap al in de DNB-directie zat, straalt wat dit betreft continuïteit uit met zijn voorgangers Klaas Knot, Nout Wellink en Wim Duisenberg – die hij tevens als leermeesters beschouwt.

Maar dat betekent niet dat er met het aantreden van Sleijpen, op 1 juli, niets is veranderd in het onlangs fraai gerenoveerde gebouw van DNB aan het Amsterdamse Frederiksplein. Een stijlbreuk is de komst van Sleijpen in elk geval. Zijn voorganger Knot, een geboren Groninger, opereerde afgemeten en straalde tegelijk – en zeker in zijn laatste jaren – zelfvertrouwen en ambitie uit. Sleijpen, afkomstig uit Limburg, maakt een bedachtzamer, zachtere indruk. „Het klopt, ik doe het op een vriendelijke manier en dat is ook de aard van het beestje. Maar ik weet ook wel wat ik wil en wat ik niet wil”, zegt hij ferm.

Voor Sleijpen was het een bewogen jaar, waarin hij – met veel vertraging – door het kabinet werd benoemd als president van DNB. En waarin hij, luttele maanden na zijn aantreden, een grote reorganisatie aankondigde bij DNB, mét gedwongen ontslagen.

Op deze grauwe dag vlak voor de kerstvakantie oogt het DNB-gebouw leeg: het jaar nadert zijn einde, maar de deur van Sleijpens werkkamer gaat nog even dicht voor een gesprek met *NRC*. We komen te spreken over die prijsstabiliteit die hij zo belangrijk vindt, maar ook over zijn leiderschapstijl, over zijn benoeming, over de balans tussen werk en privé, over zijn inzet voor lhbt-rechten én over zijn geliefde geboortegrond Limburg.

Als u zegt dat u afen toe een avond thuis wilt zijn, is dat voor u belangrijk?

„Deze baan is zwaar. En daarvoor moet je ook gewoon goed uitgerust zijn en lekker in je vel zitten, lichamelijk goed zijn. Dat kun je niet doen door alleen maar te werken, te werken en te werken. Je moet afen toe ook de tijd nemen om bij te komen. Zorgen dat je energie weer op peil komt. Joop Zoetemelk zei: de Tour de France, die win je in bed. Daarmee bedoelde hij: als je een keer een nacht niet goed slaapt, dan win je nooit de Tour. Dan heb je echt een probleem. En dat geldt hier ook.”

Hoe ontspant u?

„Ik ga drie keer in de week sporten. Dat is voor mij heel belangrijk. Eén keer in de week, op maandag, doen we dat hier met de directie, daarnaast sport ik nog twee keer in de week zelf. Maar ik vind het hele simpele niks doen ook heerlijk, gewoon een film of een serie kijken. Ik kan er ontzettend van genieten om even thuis in de tuin een sigaartje te roken, ook in de winter, met een dikke jas aan. En ik ben degene die thuis kookt. Dat vind ik heel ontspannend.”

Sleijpen leidt nu de centrale bank waar hij ooit, als 23-jarige net afgestudeerde econoom, begon bij de afdeling Internationale

Zaken. Dat was in 1993, vlak na het Verdrag van Maastricht (1992), waarin werd besloten tot de oprichting van de euro. Sleijpen, geboren in het gehucht Schoonbron (destijds de gemeente Wijlre, nu de gemeente Valkenburg aan de Geul), had zelf in de Limburgse hoofdstad gestudeerd. „Europa was helemaal *hot* in die tijd. Ik wilde daar iets mee doen.”

De overstap naar Amsterdam viel hem niet licht. „De ruwheid van mensen, de directheid, dat was ik als zuiderling echt niet gewend.” Toch bleef hij in de Randstad werken, afgezien van enkele jaren (2001-2004) in Frankfurt, als adviseur van de eerste president van de ECB, de Nederlander Wim Duisenberg. Na een tussenpoos van krap zeven jaar in de pensioensector keerde hij in 2011 terug bij DNB, waar hij opklom tot directeur Monetaire Zaken.

Wat is de drijfveer in uw carrière?

„Ik heb altijd iets voor de publieke zaak willen doen. Dat komt denk ik vooral doordat mijn moeder voor het CDA in de gemeente-raad zat. Op de een of andere manier fascineerde mij dat, als klein kind al. Ik ging vaak mee, al begreep ik er geen snars van. Dan ging het bijvoorbeeld over de begroting van de gemeente. Maar ik vond het spannend om naar te luisteren. Met de publieke zaak in mijn hoofd ben ik economie gaan studeren.”

U heeft vele jaren voor DNB gewerkt. Wanneer dacht u voor het eerst: ik zie mezelf wel aan het roer van deze club?

„Eigenlijk pas toen het moment naderde dat de termijn van Klaas toch echt voorbij zou zijn. Ik denk in het najaar van 2024.”

Waarom past leidinggeven karakterologisch bij u?

„Pff, jeetje”, zegt Sleijpen eerst. Dan: „Als ik een idee heb over hoe dingen moeten, of anders moeten, dan voel ik dat ik daar ook de verantwoordelijkheid voor moet nemen. De dingen vooruit brengen, dat vind ik leuk. Dat kun je op verschillende manieren doen. Ik doe het graag met mensen samen, dus ik hoef niet altijd op de Bühne te staan. Ik zie mezelf meer als een regisseur dan een acteur.”

U komt als een vriendelijke, zachte baas over. Maar om ergens de baas te worden, moet je dat misschien soms niét zijn. Waar zit het kartelrandje aan Olaf Sleijpen?

„Ik heb ook een duidelijke mening over dingen. We hebben nu als directie gezegd: er moet écht bezuinigd worden. Er zullen arbeidsplaatsen verloren gaan en dat kan niet zonder gedwongen ontslagen.”

Die ingreep komt na jaren van groei bij DNB. Het aantal medewerkers nam tussen 2019 en 2024 toe van krap 2.000 naar krap 2.500. De personeelskosten stegen mee, van 227 naar 337 miljoen euro. Onder Knot, eind 2024, merkte DNB in een rapport al op dat „de buitenwereld” klaagde over het gebrek aan „kostenbewustzijn” van de centrale bank. Tot de klagers behoorde de financiële sector, die zelf de kosten van DNB-toezicht moet ophoesten. Nu is besloten dat de kosten in 2030 op hetzelfde niveau moeten liggen als nu, wat gezien inflatie en loonstijgingen neerkomt op bezuinigen. Het leidt tot veel „onzekerheid” op de werkvloer, zegt Sleijpen. „Mensen zeggen: ik wil weten waar ik aan toe ben. En dat begrijp ik ook,

we willen de tijd van onzekerheid zo kort mogelijk houden.”

Ondanks zijn drukke presidentschap heeft Sleijpen een paar nevenfuncties behouden. Ze geven kleur aan de persoon Olaf Sleijpen. Zo blijft hij deeltijdhoogleraar in Maastricht. „Ik vind het superleuk om te doceren, om studenten te begeleiden. Het houdt me scherp en ik houd op deze manier de economische literatuur bij.” Nog steeds begeleidt hij één PhD-student.

Voor Sleijpen is zijn hoogleraarschap ook een manier om de band te behouden met zijn geboortegrond, waarmee hij duidelijk begaan is. „Limburg is de mooiste provincie van Nederland, maar heeft soms wat last van een calimerocomplex. Terwijl er economisch ontzaglijk veel kansen liggen.

„Hier in het westen wordt Limburg vaak als heel ver weg gezien. Maar het ligt juist in het hart van Europa.” Helaas, zegt hij, is het door versnipperde wet- en regelgeving tussen EU-landen niet altijd mogelijk om die economische kansen ook te grijpen. „Voor mkb'ers, bijvoorbeeld in de bouw, is het bijna onmogelijk om over de grens zaken te doen. En soms blijven mensen zelf ook in hun nationale hokje zitten. In Aken ligt een van de beste technische hogescholen van Duitsland. Daar wordt wel mee samengewerkt, maar heel mondjesmaat.”

Op Sleijpens cv prijkt nog een andere nevenfunctie: Voorzitter van de Raad van Toezicht van Het Blauwe Fonds, een stichting die financieel projecten steunt voor lhbt-emancipatie. „Het ligt me na aan het hart”, zegt Sleijpen, „want ik ben zelf deel van de gemeenschap.” Hij is homoseksueel.

Waarom geeft u hier via Het Blauwe Fonds een publieke invulling aan?

„Of je het leuk vindt of niet, je bent toch een rolmodel. Dat merk ik aan collega's hier die lhbt'er zijn. Er wordt naar je gekeken. Dus je zult daar echt in mee moeten. En dat bedoel ik niet negatief, hè? Om daarvoor te staan, dat vind ik echt heel belangrijk. Niet alleen intern, maar ook extern.”

„Kijk, ik heb een hele makkelijke jeugd en *coming out* gehad, deels omdat ik een hele fijne familie heb en ouders die daar heel goed en verstandig mee zijn omgegaan. Maar dat is niet voor iedereen zo. We doen bijvoorbeeld met het Blauwe Fonds veel projecten voor oudere lhbt'ers die een hele nare tijd hebben gehad. Dus dat is iets waar ik me voor wil inzetten.” Als hij in de zomer in het land is, neemt hij met andere DNB'ers deel aan de Amsterdamse Pride. „Trouwens, Klaas deed dat ook. Hij was echt een *ally*.”

‘Klaas’ is nu definitief weg. Als directielid verzegelde Sleijpen Knot al naar ECB-vergaderingen in Frankfurt, maar nu zit hij zelf op de eerste rij aan de Europese monetaire bestuursstafel. Ook doet hij nu zelf de belangrijke persconferenties en praat hij elke twee maanden met de minister van Financiën, thans demissionair, Eelco Heinen (VVD), die hij ook vaak spreekt bij internationale vergaderingen. Sleijpen – zelf ook „snurkend lid” van de VVD, zoals hij zegt – kan het op persoonlijk vlak goed vinden met de elfjaar jongere Heinen, vertelt hij. „Daarbij ben ik open, ik zeg gewoon wat ik van dingen vind en durf me kwetsbaar op te stellen. Ik heb geen verborgen agenda.”

Het is ook aan Heinen te danken dat Sle-

VERVOLG VAN PAGINA E13

ijpen de baan überhaupt heeft gekregen: het kabinet benoemt de president van DNB op voordracht van de minister van Financiën. Sleijpens benoeming kwam alleen heel laat tot stand: slechts tweeënhalve week voordat de termijn van Klaas Knot op 1 juli afliep.

Bij het bekendmaken van de benoeming kondigde Heinen ook onverwacht aan dat hij de zittingstermijn van nieuwe DNB-presidenten wil verkorten: van maximaal twee keer zeven jaar nu, naar maximaal twee keer vijf jaar in de toekomst. Sleijpens voorganger Knot had daar grote bezwaren tegen, omdat het de onafhankelijkheid die de centrale bank heeft van de politiek zou aantasten. Die onafhankelijkheid is gebaat bij relatief lange termijnen, omdat elke benoeming potentieel een moment van politieke beïnvloeding is.

Heeft u de termijnendiscussie al besproken met de minister?

„Kort voor mijn aantreden, en later ook, heeft de minister gezegd dat het iets is voor het volgende kabinet. Het lijkt me goed als wijze vrouwen en mannen naar dit voorstel gaan kijken. Europees, internationaal, ga je pas meetellen als je er een aantal jaren zit. Klaas’ tweede termijn was echt zijn meest invloedrijke. De onafhankelijkheid is ook belangrijk, dus die termijn moet niet te kort zijn. En aan de andere kant heb je het *corporategovernance*-argument, dat in het bedrijfsleven geldt: dat een bestuurder na tien jaar zijn beste tijd gehad heeft.”

Weet u waarom het zo lang geduurd heeft voordat u werd benoemd?

„De voorzitter van onze raad van commissarissen, Martin van Rijn, zei dat dit soort processen soms zo lang duren, omdat ze zo lang moeten duren. Ik denk ook dat de minister oprecht het net breed heeft uitgegooid, en niet voor de ogenschijnlijk makkelijke keuze wilde gaan, zo van: ‘we gaan voor Sleijpen’. En dat is ook goed.” Sleijpen had, als DNB-directielid met ervaring in de pensioensector én bij de ECB, sterke papieren, maar de rvc zocht ook onder meer in de financiële sector en in de academische

Olaf Seipen is sinds 1 juli **president** van de DNB.

wereld naar kandidaten.

De relatie tussen DNB en de politiek is een gevoelige. De centrale bank is gesplitst op haar onafhankelijkheid van de politiek, maar neemt wel vaak de vrijheid om zich te mengen in Haagse economische en financiële beleidsdiscussies.

Enkele uren voor het interview deed DNB, bij de presentatie van economische ramingen voor 2026-2027, wederom meerdere oproepen aan politiek Den Haag. Trek de woningmarkt uit het slop, los het stikstofprobleem op, zorg voor minder netcongestie. Door die „kelpunten” aan te pakken kan een nieuw kabinet zorgen voor meer economische groei én voor minder inflatie, meent de centrale bank. Want al die knelpunten zorgen voor schaarste, en dus voor oplopende prijzen.

Een nieuw kabinet kan nog op een andere manier helpen de infla-

tie - in Nederland met 3 procent zo’n procentpunt hoger dan in de eurozone gemiddeld - te beteugelen, stelt DNB. Dat is door strikter op de uitgaven te letten. Het in de woorden van DNB „expansieve” begrotingsbeleid jaagt de inflatie aan.

Hoe ziet u de rol van DNB in het politieke domein? Knot liet zich in 2024 kritisch uit over de Wet betaalbare huur en dat werd hem in Den Haag niet overal in dank afgenomen. Gaat u zich ook zo actief mengen in het publieke debat?

„Nou ja, je moet wel kijken waarom je iets zegt. Ik ben president van De Nederlandsche Bank en die staat voor stabiliteit, van financiële instellingen, van het stelsel. Als ik iets ga vinden van vraagstukken waarbij de besluitvorming bij de politiek ligt, moet het wel raakvlak hebben met ons man-

Of je het leuk vindt of niet, je bent toch een rolmodel. Dat merk ik aan collega’s hier die lhbt’er zijn

daat. Daarom zeg ik bijvoorbeeld wel iets over het begrotingsbeleid. Als dat ontspoord, heeft dat raakvlakken met financiële stabiliteit.

„Ik heb het me erg aangetrokken dat in 2022, toen de inflatie heel hoog was als gevolg van de Covid-pandemie en de oorlog in Oekraïne, mensen tegen mij zeiden: ‘Waar waren jullie in het debat over de inflatie? Jullie schrijven van alles over de woningmarkt en over klimaat, maar hier hebben we jullie gemist.’ Daar hebben ze echt een punt gehad, daar hadden we ons meer over moeten laten horen, zelfs als de conclusie was geweest dat we niet zoveel konden doen aan die hoge inflatie.”

DNB stelt nu dat het kabinetsbeleid de inflatie verhoogt. Begrijpen we goed dat DNB de schuld van de inflatie legt bij Den Haag?

„Nou, dat is net wat te kort door de bocht. De overheid kan wel de randvoorwaarden creëren om de inflatie laag te houden. Denk bijvoorbeeld aan de arbeidsmarkt, waar de tekorten bijdragen aan de druk op de lonen, en zo op de inflatie. De vraag is dan: hoe krijg je het onbenutte arbeidspotentieel in Nederland aan het werk? Dan denk ik aan mensen met een bepaalde afstand tot de arbeidsmarkt. Sociale partners hebben hierin ook een verantwoordelijkheid.”

Toch kijken mensen bij hoge inflatie allereerst naar de centrale bank. Is de rente die de ECB vaststelt niet simpelweg te laag voor Nederland?

„We zitten in een muntunie, en dan bepaal je niet je eigen nationale rente, zo simpel is het. Trouwens, de facto zitten we al sinds de jaren tachtig in een muntunie,

want de koers van de gulden was heel lang gekoppeld aan de Duitse Mark. Als de Duitsers de rente aanpasten, dan belden ze vijf minuten van tevoren met De Nederlandse Bank en die volgde dan eenvoudigweg. We gingen er niet over. Nu, binnen de eurozone, zitten we in elk geval zelf aan tafel bij de ECB en worden we gehoord. Ik heb het daar natuurlijk niet alleen voor het zeggen, maar er wordt wel naar me geluisterd.”

En heeft u aan die ECB-tafel voor al de Nederlandse inflatie in uw achterhoofd bij het bepalen van de juiste rentestand?

„Nee, dan kijken we in het bestuur allemaal echt naar het eurogebied als geheel. Als ik een besluit moet nemen dan doe ik wat goed is voor het eurogebied. Zo staat dat ook in mijn mandaat. Sinds de koppeling tussen de gulden en de Duitse Mark gaan we niet meer als enige over ons eigen monetair beleid. En sindsdien is de traditie gegroeid dat DNB over meer binnenlandse beleidsonderwerpen iets is gaan vinden, dat heet de traditie van het ‘gematigd monetarisme’. Via onze inbreng in discussies over begrotingsbeleid en loonbeleid proberen we te compenseren voor het feit dat we niet meer in ons eentje de Nederlandse inflatie kunnen regelen.”

U zegt dat u prijsstabiliteit het hoogste goed vindt. Dat zeggen toch alle centrale bankiers?

„Dat is waar. Maar voor mij betekent het ook echt dat je altijd moet kiezen voor inflatiebestrijding als de inflatie hoog is - óók als het economisch pijn doet. Daar sta ik voor, zo ben ik opgevoed als econoom, ook in dit huis.”

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Alle ruimte voor jouw ambities

Zet je volgende carrièrestap met YER

Integraal Kostendeskundige/Teamleider

Bedrijf

Heijmans bouwt aan de contouren van morgen. Met kennis en kunde creëren ze plekken waar mensen prettig wonen, werken en verbinden. Innovatie en kwaliteit staan centraal in hun strategie naar 2030.

Functie

In deze rol heb je een bepalende rol in het winnen van complexe, utilitaire projecten en ben je een leider die samenwerking versterkt. Je bent verantwoordelijk voor het integraal coördineren van kostenramingen voor projecten met een waarde van tientallen miljoenen euro's. Een veelzijdige functie waarbij je kunt doorgroeien naar Teamleider.

Locatie: Rosmalen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Construction / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 100.000 - € 120.000/jaar

Contactpersoon YER

Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

ALM Manager Finance

Company

Nexent Bank specializes in corporate banking, trade and commodity finance, and online retail banking. They serve small and mid-sized businesses and individuals seeking to manage their finances and reach their savings goals.

Function

Lead the ALM team to safeguard net interest income and capital. Manage liquidity, IRRBB, and CSRBB risks, align ALM strategy with regulations, and advise ALCO on hedging and funding plans. Drive reporting accuracy and strengthen balance sheet strategy. Make impact at the heart of risk management! Join Nexent Bank.

Location: Amsterdam / **Experience:** +5 jaar / **Industry:** Financial Services / **Education:** Wo Bachelor / **Compensation:** Excellent remunerations

Contactpersoon YER

Joris Jansen, +31 6 575 309 28

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment

Continuous Improvement Lead

Bedrijf

ArcelorMittal Projects Europe is onderdeel van een wereldwijd toonaangevende staalproducent en biedt complete funderingsoplossingen aan internationale opdrachtgevers.

Functie

Als Continuous Improvement Lead bij ArcelorMittal Projects stuur je procesverbeteringen aan, ondersteun je de ERP-implementatie en bevorder je de operationele efficiëntie, kostenreductie en klanttevredenheid. Je coördineert verandertrajecten, analyseert processen en rapporteert aan de CFO. Ben jij een sterke adviseur die anderen moeiteloos meeneemt in verandering?

Locatie: Heijningen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Construction / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 70.000 - € 90.000/jaar

Contactpersoon YER

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

Business Unit Manager Engineering

Bedrijf

YER Tech Solutions verbindt expertise met ambitie en biedt organisaties complete, toekomstgerichte oplossingen (SOW). Samen bouwen we aan technologie die impact maakt.

Functie

Je combineert strategisch inzicht met ondernemerschap om groei, klantwaarde en teamontwikkeling te realiseren. Je ontwikkelt en implementeert een langetermijnstrategie, bouwt een sterk team op, beheert P&L, voert business development uit en onderhoudt klantrelaties. Jij krijgt de kans om een nieuwe business unit te creëren en jouw stempel op de markt te drukken!

Locatie: hybride / **Ervaring:** +10 jaar / **Sector:** Engineering & Development / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 100.000 - € 130.000/jaar + bonus + auto

Contactpersoon YER

Vincent Lee, +31 6 527 817 95

Advertentie

NRC EINDEJAARSACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijn-effecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de

mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de

commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcodescanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofddirecteur Personeel bij het ministerie van Defensie*
Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

VAN-WERK-NAAR-WERK

Ontslagen bij de bank: laptop en pas inleveren en deur achter je dicht

Bij ASN Bank, ABN Amro en DNB verdwijnen duizenden banen. Dat levert de mensen die het aangaat een zware tijd op. „Mijn afscheid? Dat doet nog altijd wel pijn.”

organisatie te laten zien.

Na de algemene aankondiging dat er een reorganisatie zou komen - minder vestigingen, minder banen, minder merken - hoorde de ASN-medewerker in februari dat hij tot de mensen behoorde die weg moeten. Rationeel gezien staat hij achter de reden voor de reorganisatie bij zijn werkgever. „Dat we eerst vier merken voerden, zorgde er in zekere zin voor dat we vierdubbel werk deden. Vier keer administratie, vier keer dingen veranderen, vier keer daarover naar klanten communiceren.” Maar dat hij en alle collega's die hetzelfde deden bij de andere merken er allemaal uit moeten, snapt hij niet, omdat dat werk voor dat ene merk wel moet worden gedaan.

Lang hield hij dan ook hoop dat er alsnog een plek zou vrijkomen voor min of meer dezelfde functie. Die hoop hield hij, toen hij vanaf 1 juli werd vrijgesteld van werk. „Dat zorgde er ook voor dat ik maar één keer contact heb gehad met de mobiliteitsmanager die ik kreeg van de bank.” Die manager is bij ASN onderdeel van een ‘mobiliteitscentrum’, dat begeleiding biedt aan werknemers die hun baan kwijtraken.

De hoop vervloog grotendeels toen de bank een tweede reorganisatie aankondigde, in november. „Toen heb ik mentaal afscheid genomen van het idee dat ik een toekomst zou hebben bij ASN.” Al houdt hij nog steeds oog op de interne vacatures van de bank - mensen die geraakt zijn door de reorganisatie hebben daar voorrang op.

Met de coach die hij sprak bij het mobiliteitscentrum heeft hij maar vier keer gesproken. „Ik ben jong, ik dacht, ik weet wat ik wil. En ik verwachtte snel weer een andere baan te kunnen vinden.”

Dat blijkt tegen te vallen, nu hij sinds november actief is gaan zoeken. „Soortgelijke functies blijken toch niet voor het oprapen te liggen. En ik wil eigenlijk ook wel in de sector blijven werken. Ik werk er pas vier jaar, ik begin banken eindelijk te snappen. Maar nu overweeg ik wel andere sectoren. Uiteindelijk maak ik me geen zorgen. Althans, het is nu vooral de vraag - als het bij deze bank niet lukt - of ik iets vind wat ik net zo leuk ga vinden als werken bij ASN.”

Drie mensen - alledrie maakten ze meerdere reorganisaties mee - waren

hoofdkantoor werden geregeld.”

De reorganisatie van 2017 was uiteindelijk zijn laatste: per 1 januari 2018 verloor hij zijn baan. Banken stonden lang bekend als partijen met zeer ruimhartige afkoopsommen - in de kredietcrisis werden sommigen twee jaar doorbetaald. Volgens De Ree was die ruimhartigheid al flink minder toen hij weg moest. „Ik kreeg wel een flink bedrag, hoor. Ik dacht: als ik niet te veel tegenslag heb, red ik het daarmee tot mijn pensioen, als ik geen baan meer vind.”

De Ree kijkt niet met wrok terug: de bank was een goede werkgever. „Maar mijn afscheid? Dat doet nog altijd wel pijn. Die periode heb ik als eenzaam ervaren. Op 31 december heb ik mijn pasje en laptop ingeleverd en alleen het pand verlaten. Een oud-collega, die dat in de gaten had, is speciaal voor mij naar Amsterdam gekomen om nog een kop koffie met mij te drinken. Maar dat

bereid met naam hun verhaal te vertellen:

‘Afscheid doet nog altijd pijn’ Rob de Ree

Rob de Ree (1958) begon in 1982 bij wat toen de Amro was, in een van de filialen van de bank in Brabant. Vijf jaar daarna maakte hij al zijn eerste reorganisatie mee, en daarna volgden er nog vele. „Een aantal keer was het ook spannend voor mij. Mag ik blijven binnen de bank of niet?”

Na zijn eerste functie bij een Amro-kantoor rolde De Ree het personeelsvak in bij de bank: hij werd HR-medewerker. De fusie van zijn Amro met de ABN in 1991 had flinke impact op zijn werk. Hij moest de lokale filialen van beide banken qua personeel integreren. Maar tegelijk werden de HR-organisaties ook samengevoegd.

„Daarna rolde ik in het organisatieadvies, uiteindelijk als ‘implementatiemanager’ vanuit het kantoor in Eindhoven. Dat betekende dat ik de plannen van het hoofdkantoor in Amsterdam moest uitrollen bij de lokale vestigingen.” Vanaf 2009 moest Brabander De Ree naar Amsterdam afreizen, als projectmanager. „Toen was de organisatie zo ingericht dat de regie en een deel van de uitvoering vanuit het

er verder niks was, na zoveel jaren bij de bank, ruim 35, dat raakt me nog steeds.” De Ree hoorde later dat meer mensen zo’n kaal afscheid hadden gehad. „Op papier wordt het goed geregeld, zo’n reorganisatie. Maar mijn afdeling was al ontmanteld, de leidinggevende was al elders.”

De Ree vond uiteindelijk geen andere baan meer. Hij kreeg het eerste jaar na zijn vertrek een aanbod bij een andere bank, maar koos ervoor zich in dat jaar alleen maar te focussen op het trainen voor een marathon. „Die belofte had ik aan mezelf gedaan, en daar moest ik me van mezelf aan houden.”

Daarna bleek het als zestigjarige moeilijk werk te vinden. „Ik was drie keer nog dichtbij, maar werd afgewezen.” Het ‘uitzingen’ is De Ree daarna gelukt. „Ik heb strak gebudgetteerd, ik wist precies hoeveel ik kon uitgeven. Nu ik de AOW-leeftijd heb, komt de ‘geldwagen’ weer elke maand langsrijden.”

‘Stage om bankier-af te worden’ Corine Schreurs

Corine Schreurs (1974) begon als twintiger, na haar diploma van het middelbaar economisch en administratief onderwijs (meao, gelijk aan wat nu mbo is), bij het filiaal van SNS Bank in Enschede. Eerst achter de balie, daarna deed ze hypotheekadvies. „Toen ik zwanger werd van mijn tweede, was er een reorganisatie bezig en heb ik mijn hand opgestoken. Toen heb ik zes jaar thuis voor de kinderen gezorgd.”

Een poging daarna om buiten het bankwezen een baan te vinden, liep op niks uit. „Toen heb ik mijn cv achtergelaten bij alle banken, en kon ik binnen no-time aan de slag bij ING in Enschede.” Daar werkte Schreurs uiteindelijk 12,5 jaar. Eerst zestien uur per week, en daarna 24 uur.

Bij ING deed ze ook weer het eerste klantcontact in een filiaal, voor zakelijke en particuliere klanten. „Maar op een gegeven moment vond ik het werk echt niet meer leuk. Kijk, ik sta achter de digitalisering. We moeten mee met de maatschappij. Alleen: daardoor zag ik de leuke klanten niet meer. Ik was op een gegeven moment alleen nog

Het bleek voor De Ree als 60-jarige moeilijk werk te vinden

maar bezig om mensen hun wachtwoord te laten vervangen.”

Om het bankwezen te kunnen verlaten, besefte Schreurs dat ze een hbo-diploma moest hebben. „Ik werkte wel op hbo-niveau, zocht ook een baan op dat niveau, maar had het diploma niet.” Op kosten van de bank mocht ze toen in 2018 een hbo-opleiding volgen: bedrijfskunde, in een versneld project. Toen in 2020 ING het kantorennetwerk verkleinde, kwam er voor Schreurs weer een mogelijkheid om vrijwillig weg te gaan.

Schreurs liep vervolgens tegen de volgende horde aan: ze was haar hele leven al ‘bankier’ geweest, en daar konden de instellingen waar ze solliciteerde niet doorheen prikken. „Bij de gemeente Enschede mocht ik bellen over waarom ik was afgewezen. Ze zeiden: je hebt niet de ervaring die we zoeken. Maar ik had heel veel werker-aring! Alleen specifiek bij een bank. Toen zei ik: ik wil bij jullie stage lopen. Om werkervaring op te doen in een andere branche. En dat mocht! Ook van het UWV.”

Schreurs werkt nu een paar jaar bij de GGD Twente als projectmedewerker. Ze vindt het nog altijd merkwaardig dat ze als bankmedewerker zo moeilijk aan de slag kwam. „Mensen denken dat je bij de bank alleen maar met financiën te maken hebt. Zakelijke rekeningen, beleggen. Maar ik heb bij de bank geleerd hoe je met mensen omgaat. Je krijgt bij banken constant trainingen. En je wordt heel flexibel: ik heb toen ik bij ING werkte wel vier keer op een nieuwe functie moeten solliciteren. En we zijn gewend om alles strak te organiseren. Bij de gemeente was dat echt anders. Wat ik vooral wil zeggen tegen de recruiters die nu bankiers langs krijgen: neem ze vooral aan!”

‘Tijd voor iets nieuws’ Linda Vervloet

Linda Vervloet (1979) begon bij SNS Bank in een secretariële functie. In de 24 jaar die ze vervolgens bij de voormalige verzekeringstak Reaal, BLG Wonen en uiteindelijk Regiobank door-

bracht, maakte ze meerdere reorganisaties mee. „Maar die reorganisaties hebben mij elke keer wel verder gebracht. Ik mocht een opleiding doen van de bank. Ik deed een intern traineeship.”

Bij Reaal rolde Vervloet het marketingvak in, waarna ze uiteindelijk het langst bij Regiobank werkte: dertien jaar. Daar maakte ze drie reorganisaties mee, waarbij ze elke keer moest solliciteren op een nieuwe functie en daarbij telkens een stap omhoog kon maken. „Ik kreeg daar de kans aan de slag te gaan als communicatieadviseur. Bij de volgende reorganisatie werd ik hoofd communicatie. En bij de volgende kreeg ik de verantwoordelijkheid voor het merk als *brand lead*.”

De huidige reorganisatie leek eigenlijk weer een soortgelijke situatie op te leveren. „Eerst heb ik meegewerkt aan de herpositionering van het ASN-merk. Om de Regiobank daarin ook te laten terugkomen. Daarna kwam het moment weer van: mijn functie vervalt. Wil ik door? Ik moest daarvoor mijn motivatie in kaart brengen. En toen dacht ik: nu is het moment voor iets anders.”

Dat speelde al langer. „Ik roep eigenlijk al tien jaar: ik wil gaan ondernemen. Maar ja, dat was toch best wel een grote stap. Zeker als je zoveel zekerheden gewend bent. Qua inkomen, maar ook de secundaire arbeidsvoorwaarden zijn bij een bank goed.” Zo was de reorganisatie voor Vervloet opnieuw een kans, nu om een sprong buiten te wagen. Van ASN kreeg ze, als onderdeel van het sociaal plan, een externe coach die hielp bij het nadenken over ondernemerschap. „Ik dacht: ik zou gek zijn om het nu niet te doen.”

Vervloet blijft in de financiële sector: ze gaat zelfstandige financieel adviseurs helpen bij het opzetten van hun merk en communicatie, met behulp van kunstmatige intelligentie. „Daardoor is deze stap wellicht ook wel makkelijker. Ik blijf toch in het wereldje.”

Eva Smal

AMSTERDAM

Het is niet niks, wat duizenden medewerkers van banken momenteel overkomt. Door verschillende reorganisaties bij hun werkgevers verliezen zij hun vaste contract.

Voor honderden medewerkers van ASN Bank is 31 december de laatste dag dat ze in dienst zijn van de bank. In november kondigde de bank aan dat nog eens 850 tot 950 medewerkers komend jaar het veld moeten ruimen - zij gaan een onzekere Kerst tegemoet. Ook bij ABN Amro en De Nederlandse Bank verdwijnen de komende jaren duizenden banen.

Banken hebben er veel ervaring mee: reorganisaties waren de afgelopen decennia aan de orde van de dag, door fusies, kredietcrisis, eurocrisis en digitalisering. Nu worden niet alle banen geschrapt door mensen te ontslaan - er worden ook vacatures niet vervuld, gepensioneerden niet vervangen, tijdelijke contracten niet verlengd en er wordt intern met mensen geschoven naar andere functies. Maar voor de mensen die daadwerkelijk gedwongen weg moeten, betekenen deze reorgani-

saties een enorme omslag.

De banken hebben altijd al goede sociale plannen gehad, zeggen de vakbonden. Waar die eerst vooral uit een zak geld bestonden, is er nu ook uitgebreide begeleiding naar ander werk in opgenomen. Maar makkelijk is het niet - tegelijk met duizenden anderen die soms precies dezelfde ervaring hebben, de arbeidsmarkt op stromen.

Wat voor effect hebben dit soort reorganisaties op mensen? Verschillende (oud)-bankwerknemers deelden, na een oproep via LinkedIn, hun ervaringen met *NRC*.

Voor de mensen die het er moeilijk mee hebben, en de mensen die nog geen nieuwe baan hebben gevonden, is het moeilijk hierover met naam erbij in de krant te praten. Omdat ze als onderdeel van het ontslagtraject geen kwaad mogen spreken over hun - nu nog huidige - werkgever. Of omdat ze bang zijn dat hun naam in de krant bij een stuk over ontslag niet goed valt bij potentiële nieuwe werkgevers.

Een millennial-medewerker bij ASN Bank wilde onder voorwaarde van anonimiteit wel vertellen over zijn ontslag - de redactie weet zijn naam wel en ASN Bank las, zonder zijn naam te weten, mee om de feiten te checken. *NRC* laat hem anoniem aan het woord, om zo veel mogelijk kanten van een re-

nrc vastgoed

Schitterend en zeer recent (2018) integraal gerenoveerd 3 laags bovenhuis op onovertroffen locatie.

Hartje centrum Den Haag, te midden van horeca, cultuur en bedrijvigheid.

3 slaapkamers, 3 badkamers
meubelmaatwerk van boven tot beneden
dakterrassen met pantry, open haarden

Lange Voorhout 100 Den Haag
Vraagprijs € 2.395.000,- k.k.

- **Energie label A**
- **lift**
- **wijnkelder**
- **289 m² wonen en parkeren voor de deur**

Buijs Doedijns
Makelaars

WWW.BUISEDOEDIJNS.NL

Molenplein 1A | 2242 HV Wassenaar
T 070 511 73 00 | E info@buisedoedijns.nl

INTERVIEW DUURZAAM ONDERNEMEN

Het jaar waarin een duurzaam en beloftevol bedrijf bijna failliet ging

Tom van Aken van bioplasticmaker Avantium had het „zwaarste jaar van zijn carrière“. Maar het lijkt erop dat het goed komt met zijn bedrijf, dat als grote belofte geldt binnen de groene chemie. Hardlopen helpt hem het vol te houden. „Als het even tegenzit, zeggen mijn dochters: kom op, pap. Je bent nu al zo ver.“

Door Liza van Lonkhuyzen

Nooit **rende** Tom van Aken hier zo vaak als afgelopen jaar, toen zijn bedrijf Avantium in het zicht van de finish alsnog leek te struikelen. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Mijn vrouw vindt het onwijs saai”, zegt Tom van Aken. „Die heeft zoiets van: je loopt alleen maar heen en weer. Er is hier niks.“

Voor Van Aken is het therapeutisch. Hardlopen, op en neer op het strand. Vaak begint hij bij het zuidelijkste puntje van Zandvoort. Onderweg naar Noordwijk keert hij halverwege om. Nooit wijkt hij af van zijn routine, rent hij bijvoorbeeld de duinen in.

Vandaag, een doordeweekse ochtend in december, lopen de grijs tinten van het water over in de bewolking boven de zee. Het uitzicht over het lange strand eindigt in een mistbank honderd meter verderop.

„Het is grappig, want het ziet er zo ongelooflijk monotoon uit. Maar naar de zee kan ik eindeloos blijven kijken.“

NRC zoekt hem hier op, 's ochtends vóór zijn werkdag, en twee maanden eerder in Delfzijl in zijn fabriek. Van Aken is de baas van Avantium, dat op een innovatieve manier plastic kan maken uit planten (in plaats van olie of gas). De fabriek is bijna opgestart om commercieel te produceren en het bioplastic te verkopen aan klanten als Albert Heijn en bierfabrikant Carlsberg.

Maar afgelopen jaar dreigde Avantium af te stevenen op een faillissement, toen het in acute geldnood kwam. Na maanden grote financiële onzekerheid besloot het ministerie van Klimaat en Groene Groei staatssteun te verstrekken. Samen met banken, aandeelhouders en InvestNL schoot het te hulp.

Avantium geldt als grote belofte binnen de groene chemie. Maar innovatieve start-ups worden zelden groot in Nederland. Ze krijgen mondjesmaat financiering, gaan met een te krap budget van start en de opschaling blijkt complex. Hermans wilde met de steun „nieuwe innovatieve bedrijven ondersteunen”, want, zo schreef ze aan de Tweede Kamer, zij zijn hard nodig voor de verduurzaming van de Nederlandse chemie. En anders, aldus Hermans, verdwijnt de innovatie naar het buitenland.

Gedachten ordenen

NRC sprak Van Aken - twintig jaar topman van het bedrijf - afgelopen jaar meerdere keren. Hoe is het om leiding te geven in een sector die zich maar moeilijk laat vergroenen? In die gesprekken blijkt hij terug op het ondernemen tegen de stroom in en het „zwaarste jaar uit zijn carrière“.

Van Aken ziet er met zijn jongensach-

tige gezicht jonger uit dan zijn 55 jaar. Hij rent in rustig tempo over het zand, in korte broek, op blauwe hardloopschoenen. Hoe verder de bebouwing van Zandvoort achter hem raakt, hoe leger het strand. Tot hij alleen is, met de meeuwen die tot hun enkels in het water staan. En met een zeehond die zijn grijze kop boven het water steekt en een stukje lijkt mee te zwemmen.

Hier kan hij zijn gedachten ordenen. De gebeurtenissen van het werk krijgen een plek. „Wat is erg? Wat is vervelend, maar overkomelijk? Dat soort dingen kan ik beter zien als ik rustig aan het hardlopen ben.“

Nooit was hij hier zo vaak als afgelopen jaar, toen Avantium in het zicht van de finish alsnog leek te struikelen. „Er waren momenten dat ik dacht: goh, gaan we dit redden? En dat mensen om me heen wanhopig naar mij keken. Van: geloof jij nog steeds dat we dit gaan redden?“

Hij kijkt terug op een zomer waarin hij met collega's „zeventig, tachtig uur per week” werkte. En hoe harder hij werkte, hoe meer hij het nodig had om hier te rennen. Soms om de dag.

Het was een manier van werken die hem terug deed denken aan zijn vader. Tom van Aken werd geboren in Amsterdam, groeide deels op in Canada,

en woonde daarna in Amstelveen. Het gezin werd met name door zijn moeder gerund. Zijn vader was internist, gespecialiseerd in bloedveiligheid (bijvoorbeeld het voorkomen van de overdracht van virussen bij transfusies). Hij was zes, soms zeven dagen in de week aan het werk, veel in het buitenland. „Hij kwam nooit naar hockeywedstrijden, nooit op een schoolvoorstelling, of een tienminutengesprek.“

Bèta-familie

Zijn vader was met geneeskunde zelf nog een uitzondering geweest. Het was een bèta-familie, waar mensen werktuigbouwkunde, natuurkunde of chemische technologie hadden gestudeerd. Ook voor Tom van Aken, de enige zoon uit een gezin van drie kinderen, was de verwachting duidelijk. „Een natuurwetenschappelijke studie was de enige richting die mijn vaders kant van de familie een echte studie vond.“

Aken ging scheikunde studeren in Utrecht. Maar hij vond die studie erg theoretisch. Voor de afwisseling deed hij er een paar jaar economie bij. Na zijn studie kreeg hij een baan bij DSM. Hij klom op tot *director business development*, waarvoor hij veel in Azië kwam.

Van Aken, nog een twintiger, moest een markt vinden voor producten van DSM, met name jodiumproducten. Niet bijster spannend, zo leek, maar juist op dat moment besloot de Chinese regering dat kaliumjodide (een vorm van jodium) moest worden toegevoegd aan Chinees tafelzout. In die tijd leerde Van Aken pas echt onderhandelen. DSM had een goede uitgangspositie, dus in westerse landen was het snel tot een deal gekomen. Maar in China bleek dat niet zo te werken. De onderhande-

Toch ziet Van Aken het zonnig in. Omdat zijn plastic betere eigenschappen heeft, én minder vervuילend is

Directeur Tom van Aken van Avantium op het ChemiePark in Delfzijl. FOTO KEES VAN DE VEEN

laars gingen er „schaamteloos” hard in. „Was er eindelijk een akkoord over de prijs, dan begon een nieuwe onderhandeling: de betalingsvoorwaarden. En daarna de onderhandeling over hoe het verscheept wordt. En dan over wie er zou betalen voor verzekeringen.” Bij onderhandelingen in Japan leerde hij nooit te zeggen wanneer zijn vlucht naar huis zou vertrekken. „Want dat wordt gewoon keihard tegen je gebruikt.“

Mensen met een slim idee

Toen Van Aken later voor DSM in de Verenigde Staten werd gestationeerd, raakte hij bevangen door de cultuur van biotechondernemers. Mensen met een slim idee huurden een kantoor, haalden een paar miljoen op bij investeerders, schroefden een logo op de gevel en gingen aan de slag. Zo spannend was het niet bij het grote, logge DSM.

Van Aken begon rond te vragen: hoe kwam hij nou bij zo'n start-up? Tot hij werd gebeld door een headhunter: of hij eens bij Avantium in Amsterdam wilde komen praten. Zijn vader, juist trots dat zijn zoon bij DSM werkte, zag het niet zitten. „Hij had zoiets van: Avantium? Nee, daar heb ik nog nooit van gehoord. En ik zei: ik ook niet, maar *who cares?*“

Avantium richtte zich met name op het ontwikkelen van katalysatorsystemen, processen om chemische reacties te kunnen versnellen. Chemici dachten op dat moment al decennia na over het maken van plastic uit suikers. „De eerste stap - suiker oplossen - deden onderzoekers altijd met water”, zegt Van Aken. „Dat gaat goed met suiker. Maar als de in water opgeloste suiker met een zure katalysator moet reageren, wordt het stofje onstabiel. Dan krijg je later in het proces allerlei problemen.“

Gert-Jan Gruter, Avantiums technologie-expert en hoogleraar duurzame chemie aan de Universiteit van Amsterdam, besloot in 2007 hetzelfde proces te proberen met suiker die was opgelost in alcohol. Met een zakje suiker uit de kantine wordt het succesvol getest. Van Aken: „Mijn enige bijdrage was zeggen: maar zo simpel kan het toch niet zijn?“

Het was een doorbraak die er uiteindelijk toe geleid heeft dat er nu een fabriek staat op het wonderige industrieterrein in het Groningse Delfzijl. Als de fabriek commercieel draait, zullen vrachtwagens fructosesiroop uit tarwezetmeel aanleveren uit Frankrijk. De eerste stap van het proces, suiker

oplossen in alcohol, gebeurt straks in grijze reactorvaten op de begane grond van de fabriek. Met het proces kan Avantium uit tarwe, maïs, of bijvoorbeeld landbouwafval FDCA maken. Dat is de belangrijkste chemische bouwsteen voor PEF, de plantaardige variant op het plastic type PET.

Maar de weg naar de fabriek was lang. Van Aken klopte de afgelopen twintig jaar bij „honderden” investeerders aan. „Mensen uit de chemische industrie gingen in het begin soms bijna lachen”, zegt Van Aken. „Van ja, kom op: ga jij nou als start-up aan een nieuw plastic materiaal werken?“

Uiteindelijk lukte het Avantium in 2011 om een proeffabriek in Geleen te openen. In 2012 zat Van Aken in het vliegtuig naar Coca-Cola met een eerste, nog een beetje gelige PEF-fles, als alternatief voor de petflessen van het frisdrankmerk. Een fles die zelfs beter zuurstof en CO₂ blijkt te kunnen tegenhouden. Zo blijft drank langer houdbaar.

Echt trots

In 2017 gaat Avantium (na een mislukte beursgang in 2007) naar de beurs. De ouders van Van Aken zijn erbij. „Dat was voor het eerst dat mijn vader echt trots was. 'Ik zat verkeerd', zei hij ook.“

Begin 2020 maakt Avantium bekend in Delfzijl een commerciële fabriek te gaan bouwen. Op dat moment denkt het bedrijf de fabriek in 2023 te openen, en met (minstens) 150 miljoen klaar te zijn. Eind 2025 is het kostenplaatje al opgelopen tot 255 miljoen.

Dat dit soort opschalingsprojecten vaak tegenvallen en complex zijn, hoort Van Aken vaker terug van collega's in de chemische industrie. Het onbegrip komt vooral van buiten. „Media, soms ook investeerders. Ook de ceo van Coca-Cola veronderstelde in 2012 dat de nieuwe PEF-flessen binnen een jaar of vijf wel in de supermarkt zouden kunnen liggen. Je zag mensen van de innovatie-afdeling toen al vertwijfeld kijken.“

Najaar 2024 is de fabriek eindelijk echt afgebouwd. Als Van Aken koningin Máxima een rondleiding geeft, noemt hij de fabriek „zijn vierde dochter”. Ze zegt het leuk te vinden dat hij de fabriek vrouwelijk aanduidt.

Wat rest is alleen nog het opstarten van de fabriek. Dat is niet gewoon: de knop aan, dat wist Van Aken ook wel. „Je stuit op dingen in de software die niet goed zijn, kleppen die niet goed werken, filters die het niet goed doen. En dan zet je het stil, en ga je dat

fixen.”

Toch valt de opstartfase tegen. Avantium heeft meer financiering nodig. Het bedrijf kondigt in maart aan 40 miljoen via een aandelenuitgifte op te willen halen. Maar dan veroorzaakt Trump aan de andere kant van de oceaan chaos met zijn heffingen. De aandelenmarkt krijgt een dreun, en zeker kleine, risicovolle bedrijven. Tussen eind februari en begin april verliest Avantium twee derde van zijn beurswaarde. „Opeens zaten we met de situatie dat de aandelenmarkt dicht zat”, zegt Van Aken. „De banken wilden pas de rente voor onze schulden verlagen en de terugbetaaltijd verlengen als we eerst nieuw aandelenkapitaal hadden aangetrokken. We kwamen in hele korte tijd diep in de financiële problemen.“

Zeven dagen werken en wakker liggen

Er is nog maar geld om het een paar maanden uit te zingen. Er breekt een periode aan van crisis, van zeven dagen per week werken, van wakker liggen. Een deel van het team gaat zich voorbereiden op het doemscenario: een financiële ondergang. Van Aken zelf niet. „Ik zei: sorry, maar mijn focus moet volledig liggen op een oplossing vinden.“

Als het spannend wordt, zo leert Van Aken, gaan banken adviseurs en advocaten inhuren. Waar Avantium voor moet betalen. „Wij klopten aan bij de overheid. Die stelde adviseurs aan. Er waren toen zoveel adviseurs dat wij ook adviseurs moesten aanstellen om met de adviseurs te schakelen.“

Van Aken gaat alle raden van besturen van Nederlandse banken af. Hij zit bij het ministerie, bij investeerders, bij de provincie Groningen. In het begin „keek iedereen naar elkaar”, zegt Van Aken. „Maar adviseurs zijn natuurlijk niet alleen maar vervelende mensen, ze helpen je ook. Ze hebben heel goed naar het businessplan gekeken en kwamen met het advies: je moet toch meer geld ophalen dan je oorspronkelijk dacht. Om te zorgen dat je goed gefinancierd bent.“

Avantium weet in juni en juli twee keer overbruggingsfinanciering van 10 miljoen euro aan te trekken. Maar daarmee is de crisis niet weg.

De zomervakantie met zijn vrouw en drie dochters naar Griekenland gaat toch maar door. Al zijn er „alleen maar foto's waarbij ik achter mijn laptop zit,

VERVOLG VAN PAGINA E19

of zit te bellen”, zegt Van Aken. „M’n dochters graptten dat ik twee weken mijn kantoor heb verplaatst naar Griekenland.”

Tot overmaat van ramp ziet een medewerker van Avantium in augustus dat een buis in Delfzijl een vreemd verkleurde lasnaad heeft. Er wordt een onderzoek gestart.

In het proces van Avantium wordt een uit suiker vervaardigd molecuul opgelost in azijnzuur, zodat er later de bouwsteen FDCA mee gemaakt kan worden. Van Aken wijst op de vierde verdieping van zijn fabriek naar buizen, waar nu stukken uit ontbreken. „We werken met hete azijnzuur en broom. Dat is ongeveer de meest corrosieve [roestende] combinatie die ik me kan voorstellen. Titaniumbuizen kunnen daartegen, maar bepaalde lasnaden mogelijk niet. Als een lasnaad open zou gaan, zou je een enorm ongeluk kunnen krijgen.” Kortom: een extra probleem voor Avantium.

Doorbraak dankzij ministerie

De doorbraak in de crisis komt uiteindelijk door het ministerie van Klimaat en Groene Groei. „Ze zeiden: wij willen meedoen, maar dan moet iedereen bijdragen.”

Er komt een akkoord, waarbij Avantium de balans uiteindelijk met 85 miljoen zal versterken door de uitgifte van nieuwe aandelen. De staat neemt 15 miljoen daarvan op zich, en andere grootinvesteers doen samen voor ruim 12 miljoen mee.

Het pakket komt wel met voorwaarden. De belangrijkste: Avantium moet reorganiseren. Van de 300 mensen moesten er 40 vertrekken.

„Rationeel kan ik het helemaal uitleggen”, zegt Van Aken. „We maakten een omslag van een research & development-bedrijf, naar een commercieel bedrijf. Maar van goede mensen afscheid moeten nemen... Dat vind ik gewoon hartstikke pijnlijk.”

Al met al werd 2025 het „zwaarste jaar uit mijn carrière”, zegt Van Aken. „Ook omdat er zoveel verschillende partijen aan tafel zaten. Het was ongeloflijk lastig om alle kikkers in de kruiwagen te houden.”

Volgend jaar

Na het hardlopen stapt Van Aken licht bezweet binnen bij Tijn Akersloot, een strandpaviljoen op het zuidelijkste puntje van de Zandvoortse boulevard. Soms, als zijn agenda het toelaat, drinkt hij hier nog een cappuccino voordat hij naar het hoofdkantoor van Avantium in

FOTO KEES VAN DE VEEN

Amsterdam rijdt. Nu neemt hij de tijd om nog even vooruit te blikken.

Volgend jaar moet - eindelijk - de fabriek gaan draaien, het product op de markt zijn. Wanneer dat is? „Nee, daar ga ik niet in de krant iets over zeggen”, zegt Van Aken. Het zal in in ieder geval nog een „aantal weken” in het nieuwe jaar duren voordat het probleem met de lasnaden is opgelost.

Opvallend genoeg kan Avantium door een draaiende fabriek nog niet winstgevend zijn. ‘Delfzijl’ kan straks 5 kiloton plastic per jaar produceren. Ter vergelijking: oliereus Shell heeft afgelopen jaren in Pittsburg een fabriek neergezet die 1.600 kiloton plastic per jaar kan maken.

Avantium wil met de fabriek vooral aantonen dat het commercieel kán. De winstgevendheid moet komen door licenties die Avantium wil verkopen aan chemiebedrijven, die daarmee „grote fabrieken bouwen”. „Het is de bedoeling dat er fabrieken worden gebouwd die minstens 100 kiloton kunnen produceren, dus 20 keer groter zijn.”

Vanuit Japan, Korea en Thailand, en

Tot overmaat van ramp ziet Avantium een vreemd verkleurde buis. Een onderzoek wordt gestart

ook vanuit de Verenigde Staten is er interesse voor een licentie. Van Aken heeft al meerdere delegaties in de fabriek een rondleiding gegeven. „Maar iedereen zegt: ik wil eerst dat deze fabriek draait voordat ik een licentie af ga nemen.”

Interesse uit China is er ook, maar dat houdt hij af, geeft Van Aken toe. „We zijn bang dat als we één licentie in China verkopen, dat er dan tien fabrieken worden gebouwd. Het is moeilijk je intellectueel eigendom te beschermen in China.”

Een andere complicerende factor voor het toekomstig businessmodel is dat PEF voorlopig relatief duur is. PEF uit de fabriek in Delfzijl wordt vijf tot tien keer duurder dan het massaal geproduceerde fossiele broertje PET.

Toch ziet Van Aken het zonnig in. Omdat zijn plastic betere eigenschappen heeft, én minder vervuילend is. Veel bedrijven sloten al contracten, zoals biermakers Ambev, Carlsberg, en het moederbedrijf van Louis Vuitton. Sommige klanten willen van het bioplastische garens en stoffen maken.

Van Aken kijkt er „met name naar

uit” om niet meer zoveel te hoeven praten „over waarom het langer duurt”. „Dat ik mijn tijd kan besteden aan praten met chemische bedrijven over het bouwen van grotere fabrieken en nieuwe projecten.”

Onderhandelen is ‘heerlijk’

Daarbij kan hij zijn oude onderhandelstechnieken weer van stal halen. „Sommige mensen vinden dat uitermate ongemakkelijk. Maar als ik bij klanten zit en er wordt onderhandeld, dan denk ik: o heerlijk, hier ga ik even voor zitten.”

Nu in de wintermaanden is er eerst wat rust, ook voor het gezin. Dat vindt Tom van Aken belangrijk. „Ik denk dat als je het aan mijn kinderen vraagt, ik wel een ander soort vader ben dan de mijne was. Ik was wel bij de schoolavonden, bij de hockeywedstrijden.”

Aan de andere kant, zegt Van Aken, „zit er natuurlijk een enorme drive in mij om dit te doen. Dat probeer ik ook uit te leggen aan mijn dochters. En ze vinden dat eigenlijk ook wel mooi. Als het even tegenzit, zeggen ze: kom op pap. Je bent nu al zo ver.”

Coca-Cola in Nederland Lokaler dan je denkt

Sinds 1957 produceert Coca-Cola in Nederland in Dongen, Noord-Brabant. Vandaag de dag wordt maar liefst 85% van alle in Nederland verkochte Coca-Cola producten hier geproduceerd, in een 100% elektrische fabriek.

Bij Coca-Cola in Nederland werken we dagelijks aan het verder verkleinen van onze ecologische voetafdruk en nemen we onze maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus.

Wat betekent dit concreet?

- Water is ons belangrijkste ingrediënt. Daarom gaan we zo efficiënt mogelijk om met het water dat we gebruiken en geven we water terug aan de natuur door bij te dragen aan waterherstelprojecten.
- We gebruiken 100% gerecycled plastic, behalve voor de dop en het etiket, voor al onze PET-flessen. De doppen en etiketten zijn wel recyclebaar.
- Onze vrachtwagens rijden op HVO100 biobrandstof, waarmee we tot 90% CO2 reductie realiseren ten opzichte van reguliere diesel.
- Ruim 58% van ons verkoopvolume in Nederland bestaat uit suikervrije of laagcalorische dranken.
- We werken aan diversiteit & inclusie, omdat we geloven dat een divers en inclusief team ons als bedrijf sterker maakt.

Kortom: een bedrijf met een lokaal hart.

Coca-Cola
in Nederland

GEPRODUCEERD
IN NEDERLAND

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET GEOPOLITIEK ANALIST ROB DE WIJK

Terugblikken op de machtsverschuivingen van 2025

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

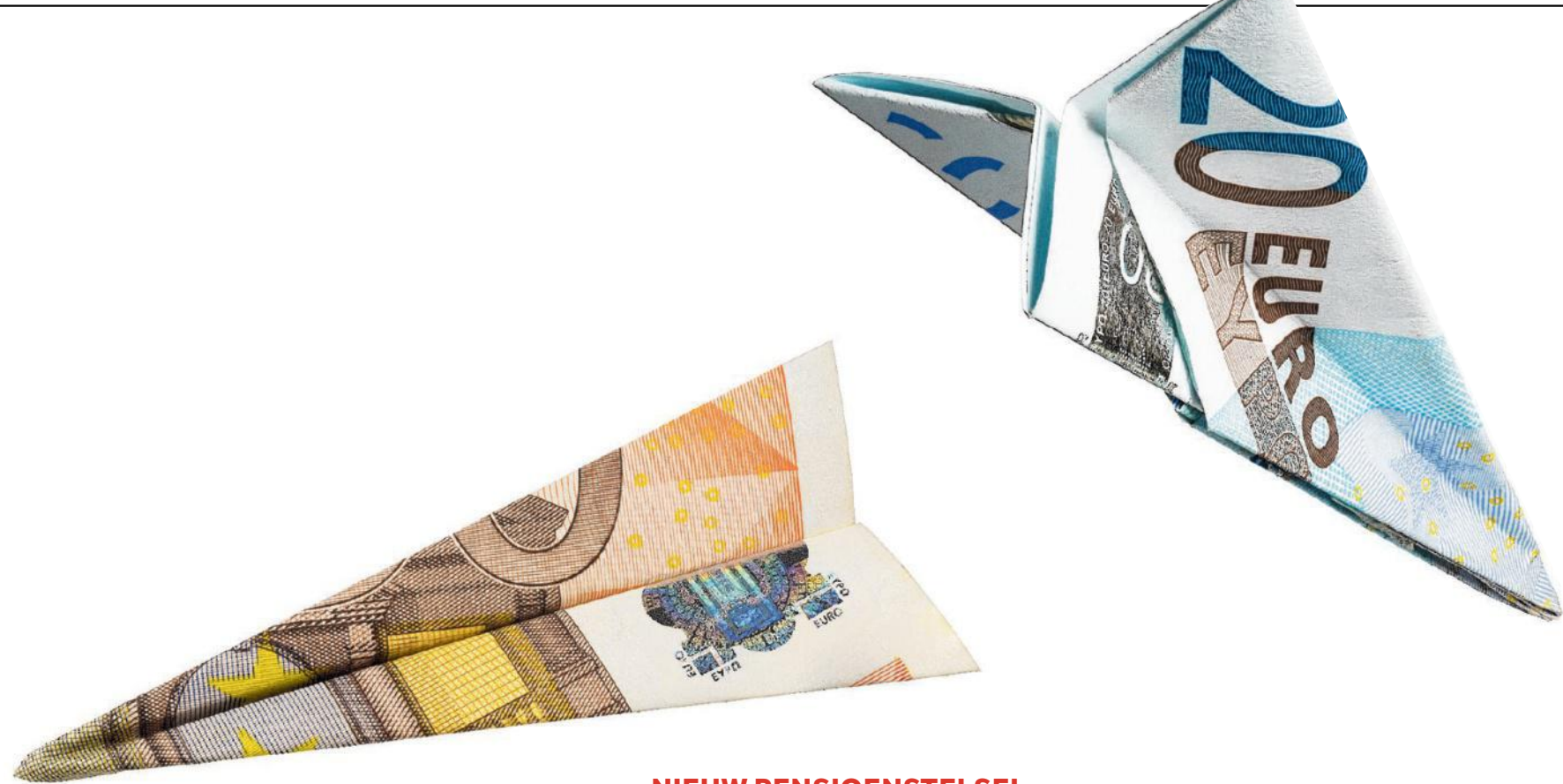
Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister in de NRC Audio-app

nrc

NIEUW PENSIOENSTELSEL

Pensioencompensatie: wie niet oplet loopt zó een groot bedrag mis

Wie bij een pensioenfonds zit, moet oppassen met grote werkveranderingen. Door de overgang naar het nieuwe stelsel kun je een flink bedrag aan pensioen mislopen als je op een onhandig moment voor jezelf begint, overstapt naar een andere baan of vroeger met pensioen gaat.

Lizanne Schipper

AMSTERDAM

N et op tijd kwam Clary te Velde (60) erachter dat ze een extra bedrag aan pensioen dreigde te verspelen, de zogeheten pensioencompensatie. Eerder dit jaar stopte ze als manager in de zorg, omdat haar vijf jaar oudere partner met pensioen ging. „Fijn om samen voor de vrijheid te kiezen. Ik heb nu meer tijd voor liefhebberijen, zoals fietsen met mijn fietsclub, wandelen en naar de film gaan.” Per half november is ze officieel uit dienst, maar door overgebleven vrije dagen kon ze al in mei stoppen.

Een familielid raadde Te Velde aan de laatste anderhalve maand van dit jaar vrijwillig pensioenpremie te blijven betalen. Haar pensioenfonds (Pensioenfonds Zorg en Welzijn, PFZW) gaat namelijk per 1 januari 2026 over naar het nieuwe pensioensysteem en geeft op dat moment - net als andere pensioenfonds - een grote groep deelnemers extra pensioen. Maar dat geldt alleen voor actieve deelnemers, dat wil zeggen de mensen die op 31 december nog werken of vrijwillig pensioenpremie afdragen. Om die extra pensioeninleg niet mis te lopen, betaalt Te Velde nu ongeveer 1.500 euro premie per maand. Dat is inclusief het deel dat normaliter de werkgever afdraagt. Ze heeft het ervoor over, want het gaat haar vanaf haar pensioendatum een extra inkomen opleveren van ongeveer 130 euro (bruto) per maand.

Veertigers en vijftigers: oppassen

Voor veertigers en vijftigers die bij een pensioenfonds zitten is het nog meer oppassen, bij

Veertigers en vijftigers hebben in hun jongere jaren te veel betaald en gaan door de nieuwe regels niet meer profiteren als zij ouder zijn

hen zal het in de meeste gevallen om hogere compensatiebedragen gaan. Dat zit zo. Door het nieuwe pensioenstelsel veranderen de regels voor de pensioenopbouw, en die gaan in zodra het pensioenfonds overstapt. Het merendeel van de fondsen doet dat op 1 januari 2026 of 2027. In het huidige stelsel bouwen jonge en oude deelnemers voor dezelfde premie evenveel pensioenrechten op, dus een even hoog inkomen voor later. Dat terwijl de inleg van de jongere deelnemer veel langer kan renderen, die zou voor dezelfde euro premie eigenlijk méér pensioen moeten opbouwen. Blijf je je hele werklevens bij hetzelfde pensioenfonds, zoals vroeger gebruikelijk was, dan wordt dat goedge maakt als je ouder bent. Want in die periode betaal je juist te weinig voor wat je ervoor terugkrijgt. Maar stap je eerder uit, bijvoorbeeld omdat je voor jezelf begint, dan krijg je geen waar voor je geld. Dit verandert met het nieuwe systeem: voortaan bouw je met dezelfde euro meer pensioen op als je jong bent.

Punt is dat vooral de groep van veertigers en vijftigers tussen wal en schip valt: zij hebben in hun jongere jaren te veel betaald en gaan door de nieuwe regels niet meer profiteren als zij ouder zijn. De pensioenfonds compenseren dat, meestal op de datum dat zij overstappen. Dan krijgen benadeelde deelnemers in één keer een bedrag in hun pensioenpot gestort. De hoogte daarvan kan per fonds variëren, afhankelijk van de buffers en de afspraken die zijn gemaakt tussen werkgevers en vakbonden. Maar volgens Ger Jaarsma, voorzitter van koepelorganisatie De Pensioenfederatie, zijn die verschillen niet heel groot. „Naarmate je er bij de berekeningen negatiever uitkomt als deelnemer, krijg je meer. Je kunt er echt van uitgaan dat je goed wordt gecompenseerd.”

Iedereen die er zonder compensatie op achteruit zou gaan, krijgt een extra bedrag. Dat geldt voor deelnemers vanaf ongeveer 35 jaar, met de piek rond 52 jaar, aldus FNV-pensioenbestuurder Roelf van der Ploeg. Hij onderhandelde vanuit de werknemerskant met het grootste pensioenfonds van Nederland, ABP. Dat maakt op 1 januari 2027 de overstap en gaat honderdduizenden deelnemers compenseren. De groep die het meeste krijgt, kan rekenen op ongeveer 40 procent van het salaris in het jaar dat aan de overstap voorafgaat, minus de AOW-franchise (dat is het deel van je salaris waarover je geen pensioenpremie opbouwt). Als voorbeeld noemt Van der Ploeg een 50-jarige met een jaarinkomen van 58.000 euro. De pensioengrondslag is 40.000 euro en de eenmalige compensatie van 40 procent komt op 16.000 euro. Dat gaat jaarlijks minimaal 800 euro aan extra pensioen opleveren, en dat is nog zonder rendement gerekend.

Serius geld

Het gaat hoe dan ook om serieuze geld, dat je in een aantal situaties kunt mislopen. Bepaald is bijvoorbeeld het jaar voor de overstap minder uren te gaan werken, dan wordt de pensioencompensatie berekend over een lager bedrag en krijg je dus minder. Hetzelfde gaat op bij een sabbatical of onbetaald ouderschapsverlof. Hoeveel dat precies scheelt, kun je bij de meeste pensioenfonds online laten berekenen. Als het aantikt, kun je - als dat lukt - beter even wachten tot het nieuwe jaar.

In andere gevallen kun je de volledige compensatie mislopen. Bijvoorbeeld wanneer je in het voorafgaande jaar met vroegpensioen gaat of als je door een carrièreswitch bij een ander pensioenfonds terecht

komt. Daar kun je weliswaar ook voor een compensatie in aanmerking komen, maar dan moet je het wel goed timen. Stel dat je in het onderwijs werkt en je stapt per 1 januari 2026 (of later dat jaar) over naar een baan in de zorg. Het pensioenfonds van de zorgsector PFZW is dan al over naar het nieuwe systeem en keert jou geen pensioencompensatie uit, aangezien je op 31 december 2025 geen deelnemer was. En van je oude pensioenfonds ABP krijg je ook niets, omdat dat pas per 1 januari 2027 overgaat. Begin je voor de overgangsdatum van jouw pensioenfonds voor jezelf en betaal je geen premie meer, dan krijg je die extra pensioeninleg sowieso niet.

‘Best renderende investering ooit’

Het is dus slim om een carrièrestap zo te timen dat je bij de switch naar een ander pensioenfonds niet buiten de boot valt. Als je voor jezelf begint of vroeg met pensioen gaat, is het een idee om vrijwillig nog een tijdje aangesloten te blijven bij het pensioenfonds. Daarmee gaan je maandlasten even flink omhoog, maar dat is het volgens FNV-bestuurder Van der Ploeg waard. „Waarschijnlijk wordt dit de best renderende investering die je ooit hebt gedaan. Bovendien valt het bedrag dat je aan premie betaalt mee doordat je het bij de belastingaangifte als aftrekpost kunt opvoeren.”

Mocht je de stap al hebben gezet, dan kun je zo’n ‘vrijwillige voortzetting’ bij de meeste pensioenfonds met terugwerkende kracht laten ingaan. Daar zit wel een termijn aan, variërend van twee tot negen maanden nadat je gestopt bent. Je moet sowieso zelf het initiatief nemen, merkte vroeg gepensioneerd Clary te Velde. Toen ze begin dit jaar bij haar werkgever aangaf dat ze eerder wilde stoppen met werken,

hoorde ze niets over de optie om de pensioenpremie door te betalen en zo in aanmerking te komen voor de pensioencompensatie. Pas na de zomer stond deze informatie op de website van het pensioenfonds.

Over de informatievoorziening door de pensioenfonds klinkt enige kritiek. Onder meer toezichthouder AFM (Autoriteit Financiële Markten) hamert op het belang van duidelijke communicatie. „Je moet deelnemers fatsoenlijk voorlichten”, zegt ook hoogleraar financiële markten Bas Werker van de Universiteit van Tilburg. „Zij moeten weten waar ze aan toe zijn, zeker als ze keuzes maken die invloed hebben op de hoogte van hun pensioen.” Hij vindt dat niet alleen pensioenfonds op dit punt soms tekortschieten, werknemers mogen van hem zelf ook wat meer belangstelling aan de dag leggen. „Het schijnt dat ongeveer driekwart de mailtjes van het pensioenfonds niet opent.”

Verschillen per pensioenfonds

Dat de hoogte van de compensatie per pensioenfonds verschilt, daar is weinig aan te doen. Werker: „In de wet staat dat de overgang naar het nieuwe systeem voor alle deelnemers evenwichtig moet zijn. Maar de fondsen zijn erg verschillend, zo loopt de hoogte van hun vermogen uiteen. Vandaar dat er geen kwantitatieve eisen aan de pensioencompensatie zijn gesteld.”

Overigens kun je die compensatie ook dubbel opstrijken, als je je carrièreswitch heel slim plant. Bijvoorbeeld als je begin volgend jaar van de zorg naar het onderwijs overstapt: de compensatie van pensioenfonds PFZW is dan al binnen, terwijl je begin 2027 nog eens de compensatie van het ABP krijgt.

Overgang naar nieuwe pensioenstelsel

In Nederland zijn zo’n 150 pensioenfonds actief, met opgeteld **ongeveer 6,7 miljoen actieve deelnemers**. Dat zijn de mensen die nog pensioenpremie inleggen. Hiervan heeft **zekeer de helft recht op een compensatie** bij de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

Die overgang moet op zijn laatst op 1 januari 2028 plaatsvinden. **Op dit moment zijn zes pensioenfonds over en komend jaar komen daar 24 bij**. In 2027 maken nog eens ruim zestig fondsen de overstap, waaronder het grootste Nederlandse pensioenfonds ABP. De overige fondsen willen op 1 januari 2028 overstappen óf hevelen hun vermogen tussentijds over naar een ander pensioenfonds of een pensioenverzekering. (Cijfers: Pensioenfederatie)

nrcwebwinkel

Adviesprijs

45,-

ONLINE CURSUS

Portretten maken met Siegfried Woldhek!

In 10 lessen laat Siegfried je de kneepjes van het vak zien

- › **Leer de essentie van portretteren**
- › **Praktische en inspirerende opdrachten**
- › **Geen basiskennis vereist**

Heb je altijd al willen leren hoe Siegfried die prachtige portretten maakt voor NRC? In deze cursus vertelt hij hoe ie dat doet en laat hij zien wat hij zelf graag jaren geleden had willen weten. Zaken die veel belangrijker zijn dan techniek of kennis van anatomie en de plek van neus en ogen. Volgens Siegfried kun je een goed portret maken met simpele middelen. De cursus is online dus je bepaalt zelf wanneer je begint en je kunt de cursus onbeperkt terugkijken.

Bestel nu [› nrcwebwinkel.nl/portretten](https://nrcwebwinkel.nl/portretten)

Lees-, kijk-, of luistertips van redacteurs over economische onderwerpen | Deze week: 'Enshittification'

RECENSIE

Opslaglocatie van Amazon in Leipzig. FOTO FABRIZIO BENSCH/REUTERS

Tirade tegen de bewuste verloedering van de platformeconomie

Volgens een vast patroon worden consumenten in drie stappen uitgeperst door grote online platforms. Over deze 'enshittification' verscheen onlangs een boek.

Neues Wort gelernt!, riep een vrouw aan de andere kant van het gangpad van de ICE-trein enigszins betrapt uit, toen ze merkte dat ik zag hoe ze gluurde naar de cover van het boek dat ik las. Daarop stond, boven een forse bruine drol met ogen, in grote letters de titel: *Enshittification*. Het woord werd drie jaar geleden bedacht door de Canadese sciencefictionauteur, internetexpert en activist Cory Doctorow en het heeft sindsdien snel carrière gemaakt. Wikipedia heeft er in 26 talen lemma's over en er zijn tal van vertalingen van, variërend van het Duitse *Verschiefßigung* tot het brave Nederlandse 'platformverval' (al heeft VPRO's *Tegenlicht* een minder brave versie in omloop gebracht met 'verkuttificatie').

Alleen kwart eeuw doet Doctorow zijn best - met artikelen, boeken en lezingen - brede belangstelling te wekken voor digitale burgerrechten en de noodzaak van een kritische blik op internet. Maar, schreef hij vorig jaar onder de kop „Vieze woorden zijn politiek krachtig” in een boeiende analyse: „De introductie van het woord Enshittification leverde me meer columns op, meer aandacht en een levendiger debat dan alles wat ik eerder had geprobeerd.” Zelfs de *Financial Times* en *Die Zeit* maakten opeens royaal plaats voor zijn ideeën. De American Dialect Society riep 'enshittification' uit tot het Woord van het Jaar 2024. Een boek met die titel kon niet uitblijven.

De betekenis van het woord is niet alleen dat op sociale media alles steeds slechter en afstotelijker wordt. Daarvan hebben Facebook, Instagram, YouTube, TikTok en niet te vergeten X de afgelopen jaren genoeg voorbeelden gegeven. Niemand hoeft een heel boek te schrijven om ons daar nog eens op te wijzen.

Vast patroon

Het gaat Doctorow dan ook om veel meer dan die terechte, maar overbekende klaagzang over de verspreiding van haat, nepnieuws, platte commerciële rotzooi, politieke propaganda en oplichterspraktijken die woekeren op het internet. Helder laat hij zien hoe een steeds groter deel van de platformeconomie in onze tijd (het 'Enshittoceen') verloedert door bewust beleid.

Dat gaat, schrijft Doctorow, volgens een vast patroon van steeds drie fases. Eerst is een plat-

form goed voor zijn gebruikers, een handige of zelfs mooie verrijking van het leven. In de tweede fase verschuift de prioriteit van het platform naar het koesteren van zakelijke partijen, ten koste van de gewone gebruikers die nu overladen worden met advertenties. En in fase drie, als zowel de particuliere gebruikers als de zakelijke klanten met handen en voeten aan het platform gebonden zijn, worden beide groepen uitgeperst om zo veel mogelijk aandeelhouderswaarde te genereren voor de eigenaars van het platform.

Zo verwordt een mooie digitale dienst in drie stappen tot - in de consequente maar op den duur wel wat vermoeiende terminologie van Doctorow - „één reusachtige hoop stront”.

Neem Amazon, dat aanvankelijk klanten verleide met zijn enorme aanbod, lage prijzen, snelle, goedkope levering en soepele retourbeleid. De consumenten stroomden toe. Vervolgens kwam daar het abonnement op Amazon Prime bij, met niet alleen een scala aan films en series, maar ook 'exclusieve aanbiedingen' en vrijstelling van bezorgkosten voor pakketjes. En tja, als de bezorging tóch al betaald is, waarom zou je dan nog ergens anders gaan winkelen?

Niet meer weg kunnen

Fijn voor de bedrijven die op Amazon hun producten aanbieden. Helemaal omdat Amazon de spullen volgens Doctorow soms voor een lagere prijs aan zijn klanten aanbiedt dan het er zelf voor betaalt. Althans, dat duurt totdat de leveranciers zó afhankelijk zijn geworden van Amazon en zijn afnemers dat ze tot de pijnlijke ontdekking komen dat het platform steeds meer kortingen bij hen begint te bedingen waar ze geen nee tegen kunnen zeggen. Want zó veel van hun klanten zitten inmiddels bij Amazon, dat ze er als leverancier niet meer weg kunnen.

En zo begint het vliegwielen van winstgevendheid voor Amazon te draaien. Omdat het bedrijf inmiddels scherp inzicht heeft in welke artikelen het best lopen, kan het daar goed gelijkende kopieën van maken om zelf te gaan verkopen. Die geeft het vervolgens een hoge notering in de eigen zoekmachine - ver boven het oorspronkelijke product, ook al is de kwaliteit van het origineel misschien wel beter en de prijs lager.

Om zijn - grotendeels terechte - punten te maken, schuwt Doctorow de retorische overdrijving niet. Zoals in zijn tegelijk grimmige en vrolijke tirade tegen het grote printerbedrijf dat beweert dat je in hun apparaten alleen maar inktpatronen kan gebruiken van het eigen merk - „die 10.000 dollar per gallon kosten” - en of je er maar een abonnement op wilt nemen. „Maar als het jôuw printer is, dan heeft HP er geen zak over te vertellen wat voor inkt je erin gebruikt, al is het slootwater of Veuve Cliquot (wat nog altijd een fractie kost van wat HP voor zijn inkt rekent).”

Toch zijn het niet de techbedrijven die volgens Doctorow de grootste schuld dragen aan de rot die in steeds grotere delen van de economie om zich heen grijpt. Als hoofdschuldige ziet hij de opeenvolgende Amerikaanse regeringen, die decennialang verzuimd hebben naleving van het mededingsrecht af te dwingen. Daardoor konden steeds grotere concerns met monopolieachtige macht ontstaan. Alleen Joe Biden heeft geprobeerd daar iets aan te doen.

Sprankje hoop

Daaraan ontleent Doctorow aan het slot van zijn boek een sprankje hoop op het begin van een tegenbeweging. Ook omdat zelfs onder de Trump-aanhang hier en daar enige weerstand leeft tegen de technologiebedrijven die ongehinderd hun macht kunnen uitbreiden. Het is niet het meest overtuigende deel van het boek. „Net als andere linkse mensen sta ik heel wantrouwig tegenover het kapitalisme”, verzekert Doctorow. En toch fundeert hij zijn voorzichtige optimisme op een van de pijlers van de vrije markt: het verbieden en ontmantelen van monopolies, zodat concurrentie weer kan bloeien.

Daarbij zou duidelijke regulering van de techreuzen - naar Europees voorbeeld - wel cruciaal zijn. „De moderne antimonopoliebeweging”, gelooft hij, „is deel van een brede coalitie, die grenzen, ideologieën en geschillen overbrugt. Ze is deel van de beweging tegen ongelijkheid, corruptie, vervuiling, arbeidsuitbuiting en discriminatie.”

Wie weet. Maar wie net meer dan 300 bladzijden goed beargumenteerde somberheid achter de kiezen heeft, is niet meteen overtuigd.

Juurd Eijssvoegel

Cory Doctorow
Enshittification; Why Everything Suddenly Got Worse and What to Do About It

MCD/ Farrar, Strauss and Giroux, 339 blz. € 32,99 ●●●○○

De partner voor beslissende momenten

Fyne

Find your next executive

Fyne begeleidt familiebedrijven en groot-MKB bij het vinden van de juiste C-level executive. Fyne begrijpt dat leiderschap geen functie is, maar een erfenis. Want de juiste leider vinden is meer dan een match maken. Het is de toekomst doorgeven.

Fyne lanceert in 2026. Tot die tijd zijn we er al, voor wie alvast praten wil:

Alfred Eilering
managing partner
+31 6 222 113 10
alfred.eilering@fyne-cls.com
www.fyne-cls.com

Geboren

Geboren!

Lily Judith Eline Bruijn

Willemijn Hilbrink en Patrick Bruijn
zusje van Philip

Amsterdam, 19 december 2025

Geboren!

Mina Anna Blok Tromp

Dochter van Cathelijne Blok en Jonne Tromp

Amsterdam, 23 december 2025

In memoriam

Deedee van Waegeningh

1 maart 1971 - 26 december 2015

Je licht ons toe, elke dag weer

Onze lieve Lotte is er niet meer

LOTTE
PIETERNELLA VAN VLIET

21 augustus 2007
19 december 2025

*“En dat het leven kort is,
dat van mij en dat van jou.
En dat ik het haar zeggen moet,
als ik van haar hou.”*

We nemen afscheid van Lotte,
je bent welkom om erbij te zijn.
Het is maandag 29 december
om 16.00 uur in de Lichtzaal van
Crematorium Amersfoort,
Dodeweg 31 in Leusden. Aansluitend
komen we samen in de Lounge.

Caroline & Pieter
Anna & Max
Brent

Correspondentieadres:
Familie Van Vliet
p/a Postbus 311
3800 AH Amersfoort

Lotte bracht leven in ieder feestje.
Wij zouden het fijn vinden als je
feestelijk gekleed komt.
Als je wilt, neem dan één onverpakte
bloem mee. Het liefst in één van de
kleuren van deze kaart.
Het afscheid is ook via een livestream
te volgen: amersfoort.liveuitvaart.nl
(met de code 5CF6C3)

Je mag een bericht voor ons achterlaten via de Condole app.
www.condole.nl (met de code FVRFAUJM)

IN MEMORIAM

Wat hebben we met je gelachen, tot op het allerlaatste moment.

*Na een lang en kleurrijk leven is vredig ingeslapen,
thuis in het bijzijn van haar dierbare familie en honden*

**De Hoogwelgeboren Vrouwe Adeline Helena Odilia
Jurgens barones van Harinxma thoe Slooten**

Echtgenote van M.R.M. Jurgens †

* Oslo, 31 december 1932 † Ruurlo, 20 december 2025

Maxim Jurgens en Annette Makineste
Pip

Livius Jurgens en Sylvia Mendizabal
Gabby

Tiago en Klaartje Jurgens – van Setten
Berend en Femke
Tijntje

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Vol mooie herinneringen hebben wij afscheid genomen
van onze dierbare tante

Ilia Jurgens - barones van Harinxma thoe Slooten

Max, Christianne, Gabrielle, Mechteld, Constant,
Sabine, René, Balth, Barbara, Marc †, Gerbrand

*Onvergetelijk mooie herinneringen
Dankbaar voor alle ontvangen liefde
Voor altijd in ons hart*

Diep bedroefd, maar intens dankbaar voor alle liefde
waarmee zij ons heeft omringd, geven wij kennis van het plotselinge
overlijden van mijn zo dierbare vrouw, onze lieve moeder,
schoonmoeder, omama en tante

Johanna Maja Huisman - de Vrieze

Haamstede, 18 juli 1943 Amersfoort, 17 december 2025

Baarn Ron Huisman

Amersfoort Marianne Huisman en Frans Rozemeijer
Charlotte, Laurine

Bussum Roel en Emilie Huisman - van Essen
Lucas, Otto, Joris

Burgh-Haamstede Carolien de Vrieze

Wij hebben in besloten kring afscheid genomen.

Correspondentieadres: Muurhuizen 45A, 3811 ED Amersfoort

Ik heb een steen verlegd
In een rivier op aarde
Nu weet ik dat ik nooit zal zijn vergeten
Ik leverde bewijs van mijn bestaan
Omdat door het verleggen van die eene steen
De stroom nooit meer dezelfde weg zal gaan
Bram Vermeulen

Marijke P. J. Bloembergen
Doesburg, 4 april 1942 - Elp, 22 december 2025

Op maandag 22 december is onze moeder,
schoonmoeder, oma, zus, schoonzus en tante
overleden.

Enorm dankbaar zijn we voor de mooie en waardige
manier waarop ze in de afgelopen weken afscheid
heeft kunnen nemen van haar familie en geliefden.
De crematieplechtigheid vindt in besloten kring plaats.

Eelco Bloembergen en Katya
Menno Bloembergen, Marijtje, Valerie en Olivier
Irene en Coen Reeser-Bloembergen, Ewoud en Eline

Verdrietig hebben wij afscheid moeten nemen van
onze lieve, zorgzame, bedachtzame, geestige, eigenwijze
en luisterende echtgenoot, (schoon) vader en opa

Franciscus Hendrikus Maria Kroon

4 juli Haarlem 11 december
1941 2025

Ineke Kroon-Alders

Elinore Scheltema-Kroon
Martijn Scheltema
Meine
Dore

Céline Nieuwenhuis-Kroon
Sander Nieuwenhuis
Camille

De uitvaart heeft in besloten kring plaatsgevonden.

In liefdevolle herinnering laten we ook jou
met Kerst los

**Engeltje Maria
Petronella Horst
Engel**

Echtgenote van Dik † en Chris †

Drachten Doorn
22 september 1942 22 december 2025

Jan-Dirk en Martine Thalen
Sophie, Lourens

Wouter Thalen en Bela Verpalen
Kaatje, Juultje, Diede

Engel is thuis. Liever geen bezoek.

Correspondentieadres:
jandirk.thalen@gmail.com

*“Hoe mooier en rijker de herinneringen,
des te moeilijker de scheiding.
Maar dankbaarheid verandert de pijn der herinnering
in stille vreugd”*
Dietrich Bonhoeffer

In alle rust is van ons heengegaan onze allerliefste,
dappere en zorgzame Jaap

Jakob Vos

Utrecht, Huizen,
15 september 1938 20 december 2025

Iet Vos-Immink
kinderen en kleinkinderen

Correspondentieadres:
Familie Vos, p/a De Groot Uitvaart
Havenstraat 23-25, 1271 AB Huizen

De begrafenis zal plaatsvinden in besloten kring.

Houdoe

In alle rust is mijn dierbare echtgenoot, onze vader, bonus vader en opa
in het bijzijn van zijn geliefde familie overleden

ir. Bastiaan Cornelis Soeteman
Cor

Eindhoven, 22 december 1934 Den Haag, 19 december 2025

Den Haag Juanita Soeteman-Mendes de Leon

Naarden Bastiaan Soeteman en Clarine de Jongh
David, Eva en Daan

Den Haag Christiaan en Marguerite Soeteman-Reijnen
Alexander en Mariana, Isabelle

Huizen Bas Adib en Anke Loijens
Samuel, Indy

Den Haag Sandy en Michael Brands-Adib
Mia, Ben

Correspondentieadres
Familie Soeteman p/a Funeral Company Gooi
Keucheniusstraat 6, 1271 BN Huizen

Het afscheid van Cor vindt in besloten kring plaats.

Geïnteresseerd, zorgzaam en attent, een echte pater familias.

Verdrietig zijn wij door het overlijden van onze oudste broer, zwager en oom

Cor Soeteman

22 december 1934 19 december 2025

Cea en Marius † Valk-Soeteman

Nico en Sineke Soeteman-de Waal

Jan en Anneke Soeteman-Arts

Marischka en Fred de Morree-Scheltus

Neven en nichten

“Non scholae sed vitae discimus”

Toch nog onverwacht is overleden onze scherpzinnige, belezen en onafhankelijke tante "Tattad". Onze tante en zuster van onze (schoon)vader Piet en onze tante Ingrid ("Itid").

Ann Kjersti de Buck

Hoorn, Terschelling 14 september 1925 Leiden, 15 december 2025

Den Haag	Rebecca en Jac Anne-Lize en Esther Rebecca Janneke
Den Haag	Adriaan † en Margot Jolein Bram Jip
Hilversum	Jan-Job en Susanne Anna Elise Charlotte

Het afscheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Rebecca de Buck, Daal en Bergselaan 104, 2565 AK Den Haag

Op 22 december 2025 hebben we in “de Cirkel” te Haren, afscheid genomen van onze schoonzuster en tante

Annie Hoogwater

Ank

Geboren 27 december 1933 te Wateringen

J. van Sabben
E.M. Hoogwater- de Jong
Nichten en neven

De crematie vindt plaats in besloten kring.

Correspondentieadres:
Goudplevier 2, 8103 ER Raalte

Wij missen onze eigenzinnige

Herman Cohen Jehoram

Emeritus hoogleraar Intellectueel Eigendomsrecht aan de Universiteit van Amsterdam

21 september 1933 - 18 december 2025

Jim Burch
Susan Cohen Jehoram en Bert ter Avest
Noa en Tessa
Tobias Cohen Jehoram en Julia Mendlik
Lieska, Hanna en Danja
Michiel Cohen Jehoram en Barbara Smeenk

Herman heeft zijn lichaam ter beschikking van de wetenschap gesteld.

Correspondentieadres: Sophialaan 14, 1075 BR Amsterdam

Dankbaar voor wat hij voor ons en vele anderen heeft betekend, nemen wij afscheid van mijn lieve man, onze lieve vader, schoonvader, altijd meelevende opa en mijn broer

LOURENS VISSER

13 november 1932 Den Haag 23 december 2025

Den Haag	Nel Visser-Speelman
Voorburg	Marlous Visser en Jan Cramer Jenne Charlot Bastiaan
Den Haag	Pieter-Paul Visser en Corine d’Haans Rik Maud
Den Haag	Jacco Visser en Mieke Douma Jip Faas
Voorburg	Louise ten Haave-Visser

Correspondentieadres: Familie Visser p/a Funeral Company
Plein 2, 2242 KB Wassenaar

Het afscheid vindt in besloten kring plaats.

Met droefheid hebben wij kennis genomen van het overlijden van onze oud-collega

prof. mr. dr. Herman Cohen Jehoram

Hoogleraar Recht van de intellectuele eigendom, media- en informatierecht

Gedurende zijn hoogleraarschap van 1966 tot 1998 was hij van onschatbare waarde voor onze faculteit. Professor Cohen Jehoram was een drijvende kracht in de nationale en internationale ontwikkeling van het informatierecht; auteursrecht was zijn passie.

Onze gedachten gaan uit naar zijn naasten.

Namens het Instituut voor Informatierecht en de Faculteit der Rechtsleerheid, Universiteit van Amsterdam

Prof. mr. dr. Mireille van Eechoud, decaan.

Na een met vreugde geleefd leven en moedig gedragen laatste zware jaren, is mijn allerliefste, eigenzinnige en scherpzinnige man en onze lieve vader, schoonvader en grootvader overleden

Klaas Anne de Jong

Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

Wymbritseradeel, 10 april 1942 Noordwijk, 19 december 2025

Noordwijk	Margaret de Jong-van Kempen
Rotterdam	Marten en Petra de Jong-van Oosten Olivia de Jong en Joshua Scholte Eduard de Jong Irene de Jong
Overveen	Mirjam en Folkert Brijker-de Jong Maaïke Brijker en Jackson Holloway Inge Brijker Lieve Brijker

Het afscheid van Klaas vindt in besloten kring plaats.

De liefdevolle zorg van Team2 van Groot Hoogwaak en van huisartsenpraktijk Vinkenveld is ons tot grote steun geweest.

Correspondentieadres:
Bloemendaalseweg 237A, 2051 GC Overveen

Met verdriet hebben we kennisgenomen van het overlijden van oud-bestuurslid van de GSRD foundation en goede vriend

Klaas de Jong

Wij hebben zijn waardevolle bijdrage aan de stichting altijd zeer gewaardeerd. Zijn originele aanpak was bewonderenswaardig. Hij was nuchter, welbespraakt en had gevoel voor humor. Dat maakte hem tot een uniek persoon.

Wij denken met dankbaarheid aan hem terug en wensen Margaret en familie veel sterkte.

Angela en Jos van Tilburg

Martien van Goor

Onze trouwe vriend en toegewijd architect is overleden
Haarlem, 22 september 1944 - Amsterdam, 18 december 2025

Pieter Beckers en Henny Beckers-Tamminga, Ingrid Bettonville en Hans Wolff, Jacques van Gerwen en Wietske van Agtmaal, Mirjam Grote Gansey en Martin Tromp, Friso Haverkamp en Petra Ketelaars, Charlotte van der Leeuw, Jesse van der Leeuw en Gabriela Gomez, Zazie van der Leeuw, Frieda Manshande, Gerd-Jan Mense en Heleen Kraetzer, Renée Miske, Bart Mispelblom Beijer en Charlotte ten Dijke, Teresa Mom en Peter van den Besselaar, Wim van Oijen, Lieke en Hanno Plate, Ann en Bert Reeser Cuperus, José Rozenbroek, Paul Rueckert, Lea en Hans Veldhoen, Bouke Walstra en Marion Appel

Yes, it was my way

eigenwijs ~ markant ~ authentiek

Liefdevol en bedroefd hebben wij afscheid genomen van

Nicolaas Johannus Maria Welschen

* Utrecht, 12 mei 1943 † Zeist, 22 december 2025

	Heleen Welschen – van Rooij Nikie Welschen en Marlies <i>Niek, Lucy, Eshe</i> Lenneke Welschen – Reijnierse en Joris <i>Jesse, Cathe, Feijs</i> Joanneke Fousert - Welschen en David <i>Hidde, Nout, Minne, Tijn</i> Anouke Algra - Welschen en Levi <i>Tjebbe, Lieve, Kiek, Ale</i>
--	--

Nico is thuis.

Het afscheid vindt in besloten kring plaats.

Correspondentieadres: Soester Hoogt 2, 3768 MK Soest

de herfst is nu zo vlak bij: wacht, kinderen, en durft de wind te vangen. twee witte duiven vliegen langs mijn venster. het is tijd - vandaag moet ik vertrekken.
Hans Lodeizen

Onze eigenwijze, bijzondere en markante moeder, schoonmoeder en oma is overleden. Wij dragen haar voor altijd mee in ons hart.

Machteld van Suchtelen - van Hattum

Beverwijk 18 december 1928 Laren 19 december 2025

weduwe van Jan Peter van Suchtelen

Anna Wanda van Suchtelen en Beer Prakken
Eva, Beer en Zenzi, Jan en Robin

Ariane van Suchtelen en Frans Stibbe
Jons en Sophie, Anna

Jan Peter en Isabeth van Suchtelen-Mijnarends
Emma en Luigi, Jan Peter, Adriaan, Arent

Wij hebben op 27 december in kleine familiekring afscheid genomen en Machteld zoals ze graag wilde bijgezet in het Van Hattum-familiegraf op Westerveld.

Wij zijn de medewerkers van De Stichtse Hof Laren dankbaar voor hun goede zorgen.

Tot ons grote verdriet is onze lieve moeder, schoonmoeder en Oni overleden.
Onvoorwaardelijk lief.
Wat zullen we haar missen.

Els van Aken - van Spaendonck

Toek

Echtgenote van Pim van Aken †

Tilburg, 8 juli 1943Heemstede, 21 december 2025

Benien en Taco Vingerhoed - van Aken
Myrthe, Willem, Michiel

Carolien van Aken en Angela Wijngaard
Marijn

Tom van Aken en Jelka Bongaerts
Emilie, Liselot, Jasmijn

Provinciënlaan 7 D-34
2101 SR Heemstede

Toek is bij ons thuis.

Het afscheid en de begrafenis zullen plaatsvinden in besloten kring.

Intens verdrietig om de leegte die hij achterlaat, maar dankbaar voor wie hij was, geven wij kennis dat na een mooi leven is heengegaan

Peter van Westrhenen

Ingen 6 maart 1942Rotterdam 17 december 2025

Wanda van Westrhenen-Flentge †

Bergschenhoek: Peter en Stephanie
Aimée
Julie

Rijswijk: Michiel en Alies
Hugo
Skip 🐾

Rotterdam: Floris en Maria
Anastasia
Aleksėj
Constantijn
Victor

Rotterdam: Fieke Landweer

De crematieplechtigheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres:
Van der Spek Uitvaart
o.v.v. De heer P. van Westrhenen
Postbus 8805 | 3009 AV Rotterdam

Bedroefd, maar met veel waardering en dankbaarheid voor de tijd die we samen gehad hebben, nemen wij onverwachts afscheid van mijn lieve man, onze vader en opa

Klaas Vink

Nicolaas Hendrikus

Voormalig directeur en voorzitter van de Raad van Bestuur van het Koninklijk Instituut voor de Tropen

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Leimuiden 7 juli 1941Monnickendam 17 december 2025

Marianne Vink - Versteeg

Cecile & Rutger Ilsink - Vink
Sebastiaan, Jade
Joost Vink & Esther Tuerlings
Kiki, Puck, Pam
Christine & Paul de Kroon - Vink
Youp, Thijs

Justin Harrison
Mark Harrison

De uitvaart heeft reeds in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentie:
Familie Vink - Versteeg
per adres: Uitvaartverzorging De Vries
Zuideinde 62a - 1121 CM Landsmeer

Vrees niet het leven te verliezen, want de dood is slechts een verandering van woning.
Pythagoras

Na een lang en mooi leven nemen wij afscheid van mijn liefhebbende en onafscheidelijke echtgenoot en onze lieve, originele vader, opa en schoonvader

Frits Kothe

Frits Christiaan Herman Adolf

Bakongan 5 juni 1930Hilversum 18 december 2025

Margaret Kothe - Lane

Saskia en Marc
Tim
Jasper
Thijs en Liduine
Sander en Katia

Tineke en Mark
Ben †
Jack en Jieun
Charlie en Lise

Liesbeth en Pieter
Max en Kee

Correspondentieadres: Familie Kothe
p/a Uitvaartcentrum Dekker & Zn.
Van Riebeeckweg 45, 1212 EH Hilversum

Het afscheid vindt plaats op dinsdag 30 december om 12.00 uur in de aula van Crematorium Zuiderhof, Kolhornseweg 13, 1213 RS Hilversum.
Aansluitend is er in de koffiekamer gelegenheid om de familie te ontmoeten.

Dag lieve, lieve Tom,

De seizoenen van het leven zijn voltooid.
Een reis over de toppen en dalen van het leven is in vrede afgesloten.
Zóveel van je gehouden en jij zoveel van ons!
We laten je in liefde gaan.

Tom van der Wees

Nieuwerkerk a/d IJssel 11 oktober 1946Dalfsen 20 december 2025

Carla
Paul & Femke
in liefdevolle herinnering Vincent “ Finsent ”

Markeweg 9, 7722 HC Dalfsen

We nodigen jullie uit om samen met ons afscheid te nemen van Tom op maandag 29 december om 14.30 uur in de Campherbeekzaal van Crematorium Kranenburg, Kranenburgweg 9 te Zwolle.

Na het afscheid van Tom is er gelegenheid om samen te komen en herinneringen te delen in Restaurant Theehuis de Agnietenberg, Haersterveerweg 23 te Zwolle. Daar is ook gelegenheid om ons te ontmoeten.

We zorgen zelf voor de bloemen.

Elck sijn waerom
Maria Tesselschade Visscher

In de langste nacht is, na een korte slopende ziekte, overleden mijn liefste vrouw, onze onvergetelijke moeder, schoonmoeder en oma

Carola Ellen Keij

Carrie

* Den Haag 29 maart 1946† Voorburg 22 december 2025

Hans de Valk

Sabine Dijkman en Eddie Lasschuyt
Kaj
Senna

Caroline Dijkman en Danny Meij
Timo

Het afscheid vindt plaats op 29 december in besloten kring.

Carrie is thuis; naar haar wens geen bezoek en geen bloemen.

Correspondentieadres:
t.n.v. familie Keij, Jan Vink, Afscheid en Uitvaart
Westeinde 26, 2275 AE Voorburg.

FELIX IN HORTO

Altijd scherp, met humor, vol verhalen en interesse, is mijn vader, onze broer en vriend aan zijn laatste reis begonnen.

Constant Théodore Barbas

Voorburg, 14 mei 1943Amsterdam, 20 december 2025

Partner van Nicholas van Eek †

Doryan Daamen en Florentine Heurman
Pieter Eento † en Mieneke Barbas - Niks
Hugo en Heleen Barbas - Henry
Ietje en John Dugard - Barbas
Tim Barbas en Brent Jochems

Naar de wens van Constant zal het afscheid vandaag in kleine kring plaatsvinden.

Ter ere van Constant organiseren wij ook een bijeenkomst om mooie herinneringen uit te wisselen.

Meer informatie hierover kunt u bij ons opvragen via:
herdenkingCTB@gmail.com

Met intens verdriet en onzegbaar gemis hebben wij voorgoed afscheid moeten nemen van de vrouw van mijn leven, onze talentvolle, kunstzinnige, menigmaal tegendraadse, maar bovenal liefhebbende moeder, schoonmoeder, grootmoeder, schoonzuster en tante

Renate van Nouhuys - Goldmann

echtgenote van mr Frans Paul Robert van Nouhuys

dochter van Paul Albert Goldmann † en Hedwig Anna Martha Klein †

Kiel (Duitsland), 29 oktober 1942 ‘s- Gravenhage, 23 december 2025

’s-Gravenhage: Rob van Nouhuys

Heemstede: Willem-Adriaan en
Mélanie van Nouhuys - Rouppe van der Voort
Mees, Eliane

Woerden: Joan en Frederike van Nouhuys - Vonk
Caspian

Delft: Aline en Stefaan Rodts - van Nouhuys
Emma, Matthijs

’s-Gravenhage: Aline Becking - van Nouhuys
Neven en nichten

Er is gelegenheid tot afscheid nemen in uitvaartcentrum Haagse Duinen aan de Wijndaelersingel 1 (1° ingang), 2551 AC te ’s-Gravenhage, op maandag 29 december van 18.30 tot 19.15 uur.

De bijeenkomst ter nagedachtenis van Renate heeft plaats in de aula van crematorium Haagse Duinen, bovenstaand adres 2° ingang, op woensdag 31 december om 13.00 uur.
Na afloop is er in de ontvangkamer gelegenheid tot condoleren en ontmoeten.

Correspondentieadres t.a.v. Familie Van Nouhuys
Uitvaartzorg Firma A. H. Kerkhof & Zn
Groot Hertoginnelaan 227, 2517 ET ’s-Gravenhage

‘Samen’

Intens verdrietig, maar met grote dankbaarheid voor zijn onvoorwaardelijke liefde en toewijding, geven wij u kennis van het overlijden van mijn allerliefste moedige Theo, onze altijd positief meelevende vader, schoonvader en trotse Opa Theo

Theo Verhoeff

23 augustus 1949Rotterdam 21 december 2025

Heleen Verhoeff-Bloemendaal
Maurits Verhoeff en Marlene Lekkerkerk
Frederique
Pippa
Robine

Gijs en Emilie Verhoeff-van Eck
Willem
Philippine
Benjamin

Sophie en Jordy Wijkniët-Verhoeff
Hugo
Mila
Xander

Het afscheid vindt in besloten kring plaats op maandag 29 december a.s.

In plaats van bloemen, heel graag een donatie aan Stichting Save the Children Nederland via rekeningnummer: IBAN: NL24 RABO 0343 5000 00

Correspondentieadres: Van der Spek Uitvaart
o.v.v. De heer T.J.M. Verhoeff | Postbus 8805 | 3009 AV Rotterdam

Wij hadden goede tijden
Wij hebben goede herinneringen
Wij wensen je een goede reis

Onze jaarclub vriend is overleden

Theo Verhoeff

Maurits Blanson Henkemans
Jan Docter
Robert van der Gun
Frits van der Have
Jelle Herrema
Onno Husken †2003
Sjoerd Keilholz

Peter van Outeren †2025
Huib Preij
Arnold Kees van Rongen
Peter Schaad
Tjeerd Schipper
Jan Willem Schouten
Arnold Voskamp
Marius Weehuizen

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl
Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur)
of via e-mail: familieberichten@nrc.nl
Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing.
Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Klaar met studeren, klaar voor impact

yer.nl/traineeships

Met een YER-traineeship start je niet zomaar een baan,
maar een carrière vol betekenis.

Ben jij klaar om jouw ambitie om te zetten in impact?

Check onze traineeships op yer.nl/traineeships

YER
ambitions in motion

& VERDER

2/3

Wat de jager
ons kan leren
over
mannelijkheid
en de natuur -
dat weet
Ruben Jacobs

7

*Eva
Rammeloo:*
het Westen
misrekenen zich
telkens over
de opkomst
van China

De tijd van de kettingzaag

Bas Heijne over hoe techmacht,
systeemkritiek en digitale
woede samensmelten tot een
gevaarlijke toekomstdroom.

4/6

Ruben Jacobs is schrijver en natuurgids.

De natuur verdient beter,

de natuur verdient onze aandacht

Het klimaat wordt als te vrouwelijk gezien, waarschuwde Denker der Nederlanden David van Reybrouck. In antwoord daarop stelt *Ruben Jacobs* voor om het klimaat niet meer langs die arbitraire scheidslijnen te leggen.

Voor mijn veertigste verjaardag kreeg ik van vrienden en familie een bijzonder cadeau: 24 uur alleen in de natuur. Met een kleine groep deelnemers trokken we een privaat gebied op de Veluwe in. We zouden er een weekend verblijven, met op de tweede dag het zwaartepunt: een etmaal in volledige afzondering. De eerste avond zaten we rond een kampvuur bij een oud jachthuis, omgeven door weilanden en bos. We leverden onze telefoons in en spraken onze intenties uit. Het voelde plechtig, alsof we een grens overstaken.

Wat me meteen opviel, was het gezelschap: opvallend veel ‘stoere’ mannen: iemand uit de bouw, een ex-marinier, een ondernemer. Mannen voor wie alles draait om targets, actie en resultaat. En toch zaten ze daar, rond dat vuur, ieder met zijn eigen reden om even te verdwijnen in de natuur.

Het voelde als een beproeving, meer initiatie dan retraite. Geen wierook of zachte kus-sens, maar kou, honger en stilte. En mogelijk bezoek van een wild zwijn of een wolf.

De volgende ochtend verspreidden we ons over het terrein. Ik koos een heuvelrand tussen ranke berken, met uitzicht over een open stuk heide. Ik spande mijn tarp tussen twee bomen, legde mijn matje neer en markeerde een kleine denkbeeldige cirkel. Dit was mijn domein voor de komende vieren-twintig uur: geen telefoon, geen eten, alleen wat water, een tarp, een slaapzak, mijzelf en de omgeving. Mijn kleine wereld. Behalve voor een korte sanitaire behoefte zou ik die niet verlaten.

De nacht was helder en koud. Onder mijn tarp hoorde ik takken breken in de verte. Mijn maag knorde. En ergens, in die stilte, drong een vraag zich aan mij op: wat deed ik hier eigenlijk? Of beter: wat trok ons naar dit stuk Veluwe – deze groep mannen (en ook een enkele vrouw) – die zich vrijwillig uit

het gewone leven terugtrokken? Waren we op zoek naar avontuur? Of naar iets anders?

Te vrouwelijk?

Ik moest weer aan deze ervaring denken toen ik onlangs een interview las met Denker der Nederlanden David van Reybrouck in *Trouw*. Boven het stuk prijkte de kop: ‘*Het klimaat is te vrouwelijk geworden*’. Van Reybrouck stelt dat het klimaat een imagoprobleem heeft. „Velen vinden het feminien, totaal niet mannelijk. ‘Moeder Aarde’, Jane Goodall, Greta Thunberg... De hekel aan klimaat is ook ergernis over vrouwen, vrees ik...” aldus Van Reybrouck.

Die uitspraak raakte een gevoelige snaar, vooral bij vrouwen. „Victim blaming”, „misogynie” en „niet oké”: op LinkedIn stroomden de verontwaardigde reacties binnen. En terecht. Het is natuurlijk vreemd te suggereren dat iets ‘te vrouwelijk’ zou zijn om serieus te nemen, zeker als het de basis van ons bestaan betreft. Maar ik voelde ook iets an-

ders: herkenning. Want wat Van Reybrouck beschrijft, speelt subtiel maar hardnekkig: gender kleurt wel degelijk hoe we over klimaat, milieu en natuur denken.

Recente studies suggereren dit ook. Breder onderzoek uit 2023 wijst er bijvoorbeeld op dat vrouwen gemiddeld vaker en meer bezorgd lijken te zijn over klimaat en milieu dan mannen. Ook toont een studie uit 2024 dat mannen die sterk vasthouden aan een traditioneel, stoer en onafhankelijk beeld van mannelijkheid vaker sceptisch zijn over milieumaatregelen; zorg voor de natuur lijkt voor hen minder vanzelfsprekend.

Van Reybrouck pleit daarom voor een nieuw, ruiger verhaal. „Rechte conservatieven van het type Charlie Kirk vinden dat je als échte man voor je vrouw en kinderen zorgt. Maar de grootste bedreiging negeren ze. Bosbranden brengen je gezin meer in gevaar dan transgenders. Wees een vent, denk ik dan, wees trots op hoe je strijdt voor een gelukkig gezin op een weerbare aardkloot.

Ook de strijd voor het klimaat mag best wat ruiger worden.”

Dit strategische realisme is begrijpelijk. In crisistijd wil je elk narratief benutten dat mensen in beweging brengt. Maar het risico is groot: wie het klimaatverhaal ‘mannelijker’ maakt, bevestigt precies dat oude patroon waarin zogenaamd mannelijke waarden belangrijker, rationeler of krachtiger zijn dan vrouwelijke. In plaats van mannelijkheid te verruimen of vrouwelijkheid te herwaarderen, draaien we simpelweg het volume van hetzelfde script harder open.

Tegelijkertijd is er de harde realiteit: culturele transformaties kosten generaties, terwijl het klimaat en de biodiversiteit nú crasht. We hebben geen tijd voor traag bewustzijnswork, maar we kunnen ons ook niet veroorloven te blijven denken binnen het systeem dat de crisis veroorzaakte. Misschien hoeven die twee bewegingen elkaar niet uit te sluiten. De werkelijkheid is rommelig; onze antwoorden dus ook. Soms helpt het om terug te kijken naar oude beelden, naar verhalen en levenswijzen die al bestonden voordat wij de wereld naar onze hand probeerde te zetten.

Oude beelden

Eind jaren zeventig verbleef de Amerikaanse natuurschrijver Barry Lopez geruime tijd bij Inuitgemeenschappen in het Canadese Noordpoolgebied, een strek die in de westerse verbeelding vaak symbool staat voor mannelijke heroiek: de ontdekkingsreiziger, de jager, de overwinnaar van kou en leegte. Maar het beeld dat Lopez schetst van de Inuitjager is anders. Voor hem draait jagen niet in de eerste plaats om het doden van

Misschien is de klimaatcrisis niet alleen een ecologische ramp, maar ook een spirituele uitnodiging

dieren, maar om het onderhouden van relaties met alles wat leeft. Die relaties verzorgt hij met aandacht en respect, omdat daarin besloten ligt wat hij weet over overleven.

Dit staat in scherp contrast met wat socioloog R.W. Connell beschrijft als ‘hegemonische mannelijkheid’: het cultureel dominante beeld van mannelijkheid dat andere mannen en vrouwen ondergeschikt maakt, en dat in veel westerse samenlevingen vaak wordt geassocieerd met macht, autonomie, controle en emotionele afstand. De jager zoals Lopez hem schetst, past daar niet in; hij lijkt juist geen behoefte te hebben aan beheersing of dominantie. In plaats daarvan durft hij stil te staan, te luisteren, zorg te dragen en een intieme verbinding aan te gaan met de wereld om zich heen. Hij wil er deel van uitmaken, in plaats van erboven of ernaast te staan. „Jagen betekent het land om je heen hebben als een kledingstuk,” schrijft Lopez in zijn monumentale boek *Arctic Dreams* (1986): „Je gaat een woordelo-

ze dialoog aan met het landschap”.

De jager zoals Lopez hem beschrijft, laat zien dat echte mannelijkheid misschien niet gaat over domineren, maar over aanwezig zijn, luisteren en zorg dragen. Wie stil wordt en het ritme van het landschap toestaat, toont een kracht die zacht maar diep verankerd is: een mannelijkheid die ontvankelijk durft te zijn, zichzelf niet definieert door overwinningen, maar door verbinding.

Die 24 uur op de Veluwe bracht iets van dat gevoel naar boven, zij het in bescheiden vorm. Na uren van zowel verveling als intense observatie leunde ik met mijn rug tegen een boom. De zon verwarmde mijn gezicht. Mijn hoofd was leeg. Plots zag ik iets bewegen in mijn ooghoek: een vos, op slechts een paar meter afstand. Hij keek me kort aan, alsof hij afwoog wat hij met mij aan moest, draaide zich om en liep rustig verder. Dit was een ontmoeting. Niet stoer of groots, maar stil, eenvoudig, echt.

Niet veel later verscheen er opnieuw iets bijzonders. Op een tak boven me zat een vreemde vogel, alsof hij uit een tropisch droomland was neergedaald: zwarte en witte veren, een feloranje lijf, een kuif op zijn hoofd. Ik had geen flauw idee wat voor soort het was, maar het voelde meteen als een zeldzame verschijning. Later ontdekte ik dat het een hop was.

Natuur vermensenlijken

Was dit het oergevoel waar ik – en misschien ook die ‘stoere’ mannen (en twee vrouwen) aan het kampvuur – naar verlangden: niet de jager of overwinnaar, maar de mens die weer deel uitmaakt van een groter geheel? Wat als het mannelijke principe niet tegenover de natuur staat, maar haar bondgenoot is, zoals in vele inheemse culturen al millennia het geval is? Misschien is de klimaatcrisis dan niet alleen een ecologische ramp, maar ook een spirituele uitnodiging: een kans om mannelijkheid opnieuw te laden.

Natuurlijk: we leven allang niet meer in een jager-verzamelaarscultuur, en het zou vreemd zijn om stilzitten, aandacht en zorg nu opeens als ‘mannelijk’ te bestempelen, terwijl ze in onze samenleving juist vaak met vrouwelijkheid worden geassocieerd. Maar laten we niet opnieuw in die oude val trappen, waarin we waarden langs verouderde assen verdelen.

Wat Lopez beschrijft – aandacht, geduld, ontvankelijkheid, zorg – is geen vrouwelijke manier van zijn, maar een menselijke. Eeuwenlang hebben we die kwaliteiten uitbesteed aan vrouwen, alsof alleen zij de ruimte hadden om te luisteren, te verzorgen, te verbinden. Daarmee hebben we niet alleen vrouwen begrensd, maar ook mannen: afgesneden van precies die eigenschappen die ons in staat stellen werkelijk deel te zijn van de wereld om ons heen.

De opgave is dus niet om mannelijkheid te ‘vervrouwelijken’, maar om haar te vermensenlijken. Misschien begint het klein. Met stil zitten. Met niets doen. Met voelen hoe het web van alles om je heen zich sluit als een kledingstuk. En daar tussen de bomen, weer mens worden. Misschien ontstaat juist daar de ruimte, een kier in het keurslijf waarin we ons hebben vastgesnoerd.

OPINIE
Klimaatverandering

Bas Heijne is essayist en redacteur van NRC.

ILLUSTRATIE ANNE VAN WIJEN

OPINIE
Macht

De verleiding van de kettingzaag

Onder het mom van individuele vrijheid smelten ongebreidelde techmacht, kritiek op de liberale orde en aangewakkerde online woede samen tot een toekomstdroom die *Bas Heijne* doet denken aan de klassieker *Brave New World* - maar dan erger.

Brave new world - De Telegraaf berichtte over de Belgische cryptomiljonair Olivier Janssens, die op een Caraïbisch eiland, in de buurt van Saba en Sint Eustatius, een 'libertair' miljonairdorp wil stichten. Volgens de krant is het zijn bedoeling een gemeenschap te vormen voor vermogende mensen „die wars zijn van overheid en regels”.

Het denken van Janssens lijkt me, voor zover ik kan nagaan, een potpourri van Silicon Valley-ideologie: de mens kan en moet lichamelijk en geestelijk geoptimaliseerd worden, intelligente mensen kunnen het maar beter met elkaar doen, voortreffelijke mensen hebben geen overheid nodig.

Janssens heeft niet alleen een bloedhekel aan de overheid. In een reactie op een post op LinkedIn noemt hij mensen die nog geloven in diversiteitsbeleid in bedrijven ronduit 'evil'. Hij heeft toegezegd 50 miljoen dollar in zijn eiland te investeren, maar dan moet hij wel zijn eigen rechtsspraak kunnen invoeren. De huidige bewoners, meldt de krant, „staan nog niet te juichen”. Ze zijn bang verdrongen te worden door de nieuwe bewoners en tweederangs burgers te worden. Onzin, volgens de cryptomiljonair. Janssens denkt dat er, schrijft De Telegraaf, „een paradijs op aarde” kan ontstaan.

Janssens is geen uniek geval, hij is eerder een volger van techbazen en durfkapitalisten als Pieter Thiel, Marc Andreessen en Sam Altman. Volgens de Volkskrant zijn er op dit moment 117 initiatieven voor het stichten van gemeenschappen die zich onttrekken aan de overheid, het ene idealistischer dan het andere. Soms gaat het domein om het mijden van belastingen, bij andere projecten staat niets minder dan de nieuwe mens op de agenda.

Van domme kracht tot übermensch

Rijke mensen die het hoog in hun bol krijgen, dat is van alle tijden - maar dat 'paradijs op aarde' van Janssens is wel precies wat Aldous Huxley (1894-1963) aanvoelde in zijn dystopische toekomstroman *Brave New World* uit 1932. Daarin schetst de briljante Brit een door technologie gedomineerde maatschappij die volledig ingericht is op het lichamelijk en geestelijk verbeteren van mensen.

Dat betekent niet dat alle mensen gelijk of gelijkwaardig zijn, integendeel. Voor hun artificiële geboorte worden ze zorgvuldig ingedeeld in kasten, van domme kracht tot übermensch. Anders dan in 1984 van George Orwell, die andere twintigste-eeuwse dystopie, is er in de heerlijke nieuwe wereld van Huxley geen sprake van brute repressie, alleen van een goed georganiseerde geestelijke indoctrinatie. Iedereen is tevreden met

de plek die hem of haar is toebedeeld. Fysieke dwang is niet nodig, je onderwerping is vrijwillig. Individualisme, persoonlijke gevoelens en relaties worden onderdrukt of als onbegrijpelijke oprispingen gezien. In het verlangen de mens te kunnen maken, wordt afgerekend met alles wat een mens tot mens maakt. Een volledig maakbare mens is niet langer menselijk, daar gaat deze klassieker over.

Maar hoewel veel in *Brave New World* voor ons herkenbaar is, is Huxley's door technologie geoptimaliseerde mens maar één kant van het verhaal. De hedendaagse techbazen die zich afkeren van de gevestigde orde zijn geen zachtvaardige idealisten die een boze wereld willen ontvluchten. Ze willen domineren. Zich onttrekken aan de bestaande orde is slechts één middel, de oude orde moet ook kapot, vraag maar aan Elon Musk.

De meest opvallende ontwikkeling van het afgelopen jaar was het monsterverbond dat de bazen van Silicon Valley sloten met nieuwe politieke roofdieren, die zich vanuit het centrum van de macht keren tegen de liberale democratie zelf. Het sloopwerk vindt van binnenuit plaats, de overheid wordt met een kettingzaag te lijf gegaan, oude verboden worden ongeldig verklaard en hardhandig ontmanteld. Regulering, checks and balances, wezenskenmerken van de liberale democratie, gelden in het tijdperk van het anarcho-kapitalisme als kwaadaardige bemoeizucht, waar zo hard mogelijk mee moet worden afgerekend.

Die recente alliantie tussen de roofkapitalisten en autocratische leiders is beeldend beschreven door Giuliano da Empoli in zijn bestseller *Het uur van de wolven* (2025). Waar vroeger werd neergekeken op de onbeschaafde dictators in 'onvolkomen' landen, daar dienen ze nu juist tot voorbeeld voor populistische diegenen hebben van de democratische spelregels.

Macht is recht. De weldenkende klasse, die zich hoeder waant van de idealen van de Verlichting, staat erbij en kijkt ernaar. Het is vaak genoeg pijnlijk om te zien.

Da Empoli beschrijft hoe hij vlak na de eerste verkiezing van Trump tot president en de Britse stem voor Brexit wordt uitgenodigd voor een bijeenkomst van een denktank rondom Barack Obama. Het gezelschap wordt onder andere getrokken op een oudcheffok van het Witte Huis, die breed uitmeest over de grote symbolische waarde van de biologische moestuin van Michelle Obama tijdens het presidentschap van haar echtgenoot.

Begin november publiceerde Michelle Obama een boek vol schitterende foto's over de kleding die zij in haar tijd in het Witte Huis droeg, onder de titel *The Look*. De uitspraak: „Michelle Obama shares how she uses

the beauty and intrigue of fashion to draw attention to her message.”

God bewaar ons voor deze bling bling progressiviteit. Intussen moeten wij onze stoelriemen vastmaken. Da Empoli: „Vooralsnog lijken onze democratieën solide. Maar niemand twijfelt eraan dat het ergste nog moet komen. De nieuwe Amerikaanse president loopt voorop in een kakelbonte carnavalsstoet van ongeremde autocraten, techmagnaten, reactionairen en complotdenkers die popelen om de confrontatie aan te gaan. Een tijdperk van grenzeloos geweld breekt aan voor onze ogen.”

Daar zitten we, met onze biologische moestuin en geraffineerde galajurk. Hoe het zover heeft kunnen komen, vermeldt Da Empoli niet; hij is meer een scherp observator dan een duider. Om te begrijpen wat er is gebeurd, moeten we even terug naar Huxley, de latere Huxley.

Totalitaire tendensen

Hij was een visionaire schrijver, een van het soort die zijn eigen visioenen voortdurend kritisch tegen het licht hield. In een onlangs herontdekt lang essay uit 1946, getiteld *Science, Liberty and Peace*, schetst hij een toekomstbeeld dat voor ons nog herkenbaarder is dan de samenleving uit *Brave New World*. Meer dan in zijn eerdere roman heeft hij oog voor de gewelddadige en totalitaire tendensen in onze cultuur. Huxley meets Orwell, zeg maar.

De dragende gedachte van het essay: wanneer de vruchten van technologische vooruitgang in handen komen van elites, wordt de massa steeds machtelozer, en worden de middelen om te manipuleren en te conditioneren steeds geraffineerder. De neiging van de elites tot geweld en onderdrukking gaat hand in hand met het rotsvaste geloof in vooruitgang. Huxley: „We moeten niet vergeten dat iedere regering met een monopolie op politieke en economische macht bloot staat aan vrijwel onweerstaanbare verleiding tot tirannie.”

De spelregels van de democratie en de verlichtingsidealen worden voorgesteld als onderdrukkend en ook onnatuurlijk

Huxley spreekt over de opkomst van de nietsontziende, tot intimidatie en geweld geneigde politieke „boy-gangster”, waarin wij gemakkelijk Vladimir Poetin, Donald Trump en hun geestverwanten herkennen. Intimidatie, geweld en oorlog zijn de onvermijdelijke gevolgen van hun machtshonger. Omdat de nieuwe technologieën in handen zijn van de machthebbers, wordt verzet steeds onmachtiger.

In Duitsland is Huxley's essay op dit moment een bestseller, onder de titel *Zeit der Oligarchen*. Het is niet moeilijk te bedenken waarom het na meer dan tachtig jaar juist nu opzien baart. Het brengt ontwikkelingen bij elkaar, die op het eerste gezicht tegenstrijdig zijn. Hoe moeten we onze steeds meer door technologie beheerste consumptie-maatschappij, in de ban van lichamelijke zelfverbetering en egocentrisch individualisme, rijmen met een wereld waarin naakte agressie en bruut machtsvertoon de toon bepalen? De softe, 'afgevlakte' mens uit *Brave New World*, die zogenaamd vrijwillig kiest voor een bestaan vol genot en zonder frictie, wordt in het latere essay van Huxley gekoppeld aan het inherente despotisme van de mensen die deze nieuwe technologieën in handen hebben. Technologie brengt verbetering, maar dient ook om de menselijke vrijheid steeds meer in te perken, steeds meer controle uit te oefenen.

Om maar één voorbeeld te geven: om de Verenigde Staten binnen te komen zul je, als de plannen beleid worden, jezelf binnenkort digitaal binnenstebuiten moeten keren. Niets van wat je doet of vindt, mag verborgen blijven voor de huidige machthebbers.

Wat Huxley niet voorzag was dat de machthebbers van nu zichzelf in toenemende mate buiten de bestaande orde plaatsen - en er alles aan doen om de onvrede over die orde bij de burger aan te jagen. Het libertarisme van de techbazen is doortrokken van een narcistische afkeer van iedere autoriteit die niet die van henzelf is.

Dat is deels het traditionele ongeduld van de vrije ondernemer met stropoerige bureaucratie. Het gaat zeker om geld, maar het gaat niet alleen om geld. Eronder gaat een nietsontziende haat tegen de liberale democratie en de idealen van de Verlichting schuil. De spelregels van de democratie en de verlichtingsidealen, die gelijkheid en rechtvaardigheid als leidend principe hebben, worden voorgesteld als onderdrukkend en ook onnatuurlijk, een fatale inperking van de menselijke vrijheid. Daar moet keihard mee worden afgerekend ('dictatuur!'). Of je moet eraan ontsnappen - de nieuwe libertaire enclaves van de superrijken, zoals die van Olivier Janssens, zijn daar het symptoom van. Onderaan de maatschappelijke ladder

DE BESTE ESPRESSO VAN HET JAAR. LETTERLIJK.

We hebben de cup gewonnen. Onze Espresso is uitgeroepen tot Beste Product van het Jaar. Intens van smaak, aangenaam sterk en vol aroma's van amandel en pure chocolade. Gemaakt van 100% biologische koffie, in een composteerbare koffiecups.

ZIN OM TE PROEVEN? NU MET €10 KORTING

Gebruik de kortingscode **2X5NRC** tijdens het afrekenen. Scan de QR-code of ga naar dekoffiejongens.nl/nrc

DE KOFFIE JONGENS

& VERDER

8/10

Trump (1)

Van vaccins tot klimaat - de strijd tegen wetenschap woedt volop

12/13

Trump (2)

Niet alleen de wetenschap, ook de instituten moeten het ontgelden

15

Column

We moeten ivoren torens blijven bouwen, vindt Robbert Dijkgraaf

FOTO MONA VAN DEN BERG

Een eeuw natuurliefde

Wie lid is geweest van jeugdvereniging NJN, blijft zijn hele leven trouw aan de natuur.

2/5

REPORTAGE **NATUURSTUDIE**

Het ‘schoonste genot’ wordt beleefd in de natuur

Tijdens de excursies en kampen van vereniging NJN kunnen jongeren al sinds 1920 de natuur verkennen. Die liefde blijft altijd in stand. „Bij de NJN voelde ik me veel gelukkiger.”

Door **Gemma Venhuizen** Fotografie **Mona van den Berg**

NJN'ers Pepijn (links) en Menno kijken tijdens hun jaarlijkse muizenkamp in Haarzuilens naar het geslacht van een muis.

Voor de voeten van Luc Elshout (22) sprint een bosmuis weg, richting een mispelboom. „Die herken je aan de kraalogen, de spitse kop en de grote oren – net Mickey Mouse.” „Een springer”, vult Jelte Achterkamp (22) uit Utrecht aan. „Veel onrustiger dan een rosse woelmuis.”

Echt lang geslapen hebben ze niet, de deelnemers aan het jaarlijkse muizenkamp in Haarzuilens, bij Voedselbos Lekker Landgoed. Gisteren hebben ze tot diep in de nacht de honderd muisvriendelijke muizen vallen gecontroleerd en spelletjes gespeeld. En nu, om 09.00 uur, zijn ze in de vrieskou alweer een ronde aan het maken langs de vallen. Luc: „We willen de muizen met dit weer niet te lang in de kou laten zitten.”

Dus heeft het groepje van twaalf NJN'ers een razendsnelle routine ontwikkeld: elke gevangen muis wordt gewogen, het geslacht wordt bekeken en vervolgens gaat er met een klein schaarltje een stukje van de vacht af. „Dan weten we bij een volgende ronde of

we de muis al eens hebben gevangen.” Vervolgens stopt Daisy van der Vegt (21), met vossenmuts op, nieuw voedsel in de val. „Een mengsel van muesli, appel, wortel en pindakaas. En wat hooi om warm te blijven.” „Bosmuizen hebben knobbelkiezen, net als varkens en mensen”, vertelt Luc. „Het zijn omnivoren. Rosse woelmuizen zijn herbivoren en hebben platte kiezen, net als koeien.”

Het is zijn zesde muizenkamp, van de tien edities die er nu in totaal zijn geweest. Voor het eerst is hij mee als organisator. „Eigenlijk ben ik meer van de bladwespen. Maar die zie je niet in de winter, dus dan zijn muizen een leuke afleiding.”

„Organiseert U, omdat de natuurstudie het schoonste genot is, dat er bestaat” – met die woorden riepen tweescholieren, de Groningse Feiko Koster en de Haarlemse Lex de Savornin Lohman, hun leeftijdsgenoten in 1920 op om een overkoepelende natuurvereniging voor jongeren te vormen. Een jeugdbeweging, kortom, zoals er wel meer waren in die tijd – van de ‘blauwe jeugd’ die zich inzette voor geheelonthouding tot een jongerencomité voor de vrede. Zo kwam ook de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) tot wasdom: een organisatie waarbinnen kinderen en jongeren tussen de 11 en 23 jaar samen op natuurexcursies konden gaan om vogels, planten en zoogdieren te bestuderen en die, 105 jaar later, nog altijd springlevend is.

Grootse reünie in Zutphen

De liefde voor de NJN blijkt ook op de stoep voor het Zutphense Theater Hanzehof, waar zich een flinke rij wachtenden heeft gevormd voor een grootse reünie. Als hun schoeisel – nette veterschoenen, bergschoenen, afgetrapte gymmen, hoge hakken – iets duidelijk maakt dan is het dit: dé NJN'er bestaat niet. De oud-leden worden oude sokken genoemd, maar hier in de rij ontbreekt het clichébeeld van geitenwolvensoksandalen.

„Natuurlijke meet je niet af aan kleding, of aan beroepen”, zegt Marjolein Quené, in 1971 op haar twaalfde lid geworden bij de NJN-afdeling Leiden. „Lang niet elke reünist is bioloog.” Zelf is ze historicus; Reinjan Mulder, net achter haar in de rij („lid in 1960, afdeling Amsterdam”) werd na een rechtenstudie journalist. Maar, zo beamen ze allebei: natuurliefde is levenslang.

En dus loopt het Zutphense theater vandaag vol met zo'n 750 oudgedienden om het 105-jarig jubileum te vieren – het eeuwfeest, in 2020, viel in het water door corona. Het NJN-orkest zal spelen, er zijn braakballen om uit te pluizen, er is een workshop insectennetjes maken en wie wil kan vanmiddag mee op waterdiertjesexcursie. Maar eerst is er taart. En stampot, uiteraard. Of zoals de NJN'ers het noemen: preu.

In de beginjaren kende de NJN districten, verdeeld in afdelingen, die elk hun eigen activiteiten organiseerden; later ontstonden er ook landelijke werkgroepen voor bijvoorbeeld vogel- of vleermuisliefhebbers. En elk jaar vonden er kampen plaats – het eerste was in 1921, aan de oevers van de Twentse rivier de Dinkel. Zowel jongens als meisjes mochten deelnemen, maar op last van de politie kampeerden ze wel op aparte veldjes. Dat veranderde overigens snel: al in de vroege jaren werd er gemengd geslapen. Op het hoogtepunt, direct na de Tweede Wereldoorlog, telde de jeugdbond zo'n 3.700 leden. Die aantallen zijn inmiddels wat geslonken: tegenwoordig heeft de NJN 400 leden. Maar waar de andere jeugdbonden van het toneel verdwenen, bestaat de bond nog altijd – en de leden die er zijn, zijn uiterst betrokken. Wat kenmerkt de ware NJN'er? En: hoe is de vereniging door de jaren heen van vorm veranderd?

‘Autonomie’ en ‘anarchie’ – die trefwoorden zijn volgens ouwe sok Anne van Hoorn (lid geworden in 1999, in Utrecht) minstens zo toepasselijk voor de NJN als ‘natuur’, zegt ze bij het jubileum in Zutphen. „We deden alles zelf: koken, vergaderen, kampen organiseren. Zonder volwassenen in de buurt kon je ontdekken waar je talenten lagen, het waren echt vormende jaren. En het

Kampen in Kotten (bij Winterswijk, boven), in de zomer van 1933. en op Terschelling in 1937. ARCHIEF THIJS DUIJM

mooie was: de acceptatie was heel groot. Of je nu supersociaal was of juist heel stil met een loepje korstmossen bestudeerde, er was plek voor iedereen.”

Twee soorten leden

De acceptatie lag hoger dan op school, zegt ook haar vriend Kees te Velde, gekleed in vissenoverhemd. „Bij de NJN voelde ik me veel gelukkiger.” Grofweg waren er volgens hem twee soorten leden. „De natuurbelevers zoals Anne en de natuurnerds zoals ikzelf.” De vonk tussen de twee sprong in 2013 over boven een pan soep, tijdens een kamp in Cornwall. Hun kinderen (2 en 4,5 jaar) zijn nog te jong voor de NJN. „Maar we zullen ze later minstens één keer meesturen op zoka. Daarna mogen ze zelf kiezen of ze lid willen blijven.” Zoka: het is een van de vele afkortingen die de NJN rijk is. „Tegenwoordig wordt alles te pas en te onpas afgekort, maar destijds was dat eigen idioom nog echt bijzonder”, zegt bioloog Marga Coesël, niet op de reünie aanwezig. Zelf is ze, tot haar spijt, nooit lid geweest van de jeugdbond. „Later bleek dat mijn beste vrienden NJN'ers waren geweest. Ik heb een enorm zwak voor mensen die zo kunnen opgaan in de natuur. Omdat de geschiedenis van de bond nog niet was vastgelegd heb ik er uiteindelijk twee boeken over geschreven.” Een van de titels is *Een gemeenschap van individualisten*. „Zo omschreef de beroemde bioloog en oud-NJN'er Dick Hillenius de bond ooit.”

Coesël benadrukt de zelfstandigheid van de leden. „De leeftijdsgrens is inmiddels opgerekt naar 25 jaar, maar zo'n bovengrens is echt een zegen. Waar anders kun je op zo'n

”

In de ene hoek had je de gitaarspelende rokers en koffiedrinkers, in de andere de kruidentheedrinkende volksdancers

Sander Turnhout
oud-lid

nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?

Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer
van de vacature en vul het in als
trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

	Provincie Utrecht	Interbestuurlijk Toezichthouder Omgevingsrecht en Erfgoed	Utrecht	29502
---	-------------------	---	---------	-------

beleid / bestuur

	Gemeente Zwolle	Strategisch Beleidsadviseur Regionale Economie en Innovatie	Zwolle	29522
	Unicoz via Leeuwendaal	Lid Raad van Toezicht	Zoetermeer	29532
	Provincie Zeeland via Bestman - Bestuur & Management	Statengriffier	Middelburg	29538
	Arbo Unie via Maes & Lunau Executive search	Lid Raad van Bestuur	Nieuwegein	29546
	Kansfonds via ADJ	Hoofd Programma's	Hilversum	29556

consultancy

	Nautus B.V.	Adviseur / projectleider	Amersfoort	29544
	Gemeente Hilversum	Strategisch adviseur Economie & Media	Hilversum	29527
	De Haagse Hogeschool	Senior Adviseur Wet- en Regelgeving Onderwijs	Den Haag	29529

directie / management

	Gemeente Hilversum	Teammanager Mobiliteit en Parkeren	Hilversum	29521
	Stichting Carmelcollege	Locatiedirecteur Voortgezet Onderwijs	Deventer	29528
	Gemeente Halderberge via Bestman - Bestuur & Management	Gemeentesecretaris/ Algemeen Directeur	Oudenbosch	29530
	Omgevingsdienst West- Holland via Galan Groep	Afdelingshoofd Advies/ Duurzaamheid	Leiden	29535
	Nederlands Openluchtmuseum via Colourful people	Manager Programma	Arnhem	29533
	Gemeente Amsterdam	Manager bedrijfsvoering Actiecentrum Veiligheid en Zorg Amsterdam-Amstelland	Amsterdam	29536
	Erasmus Universiteit Rotterdam via TwynstraGudde	Directeur Bedrijfsvoering Erasmus School of Economics	Rotterdam	29537
	Omgevingsdienst West- Holland via Galan Groep	Teammanager Vergunningen	Leiden	29539
	Gemeente Woerden Oudewater via Galan Groep	Teammanager Fysieke Leefomgeving, taakgebied Beheer	Woerden	29540
	Gemeente Maastricht	Manager Economie & Cultuur	Maastricht	29542
	W/E adviseurs via Beljon Westerterp	Directeur-bestuurder	Utrecht	29543

directie / management

	Omgevingsdienst West- Holland via Galan Groep	Afdelingshoofd VTH	Leiden	29548
	Groningen Seaports via Boer & Croon	Chief Financial Officer	Delfzijl	29550
	Gemeente Oldenzaal via Beljon Westerterp	Teamleider Jeugd, Wmo en Sociaal Plein	Oldenzaal	29553

finance

	Gemeente Apeldoorn	Business Controller	Apeldoorn	29518
	Gemeente Brummen	Business Controller Sociaal Domein	Brummen	29523
	VPS Nederland	Controller	Den Haag	29524
	SKF B.V. via YER	Senior Controller	Houten	29545
	Provincie Noord-Holland	Senior Adviseur Verbijzonderde Interne Controle (VIC) Concerncontrol	Haarlem	29557

inkoop / logistiek

	Blanco Belgium via YER	Business Development Manager Nederland	Nederland	29531
	DCMR	Coördinerend Senior Inkoper	Schiedam	29541

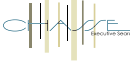
juridisch

	Gemeente Hoeksche Waard	Juridisch adviseur	Maasdam	29547
---	----------------------------	--------------------	---------	-------

onderwijs

	Samenwerkingsorgani- satie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven via Leeuwendaal	Strategisch teamlead HR Advies & Beleid	Zoetermeer	29525
---	--	--	------------	-------

RvC / RvB / RvT

	Christelijke Onderwijs Groep via Colourful People	Lid College van Bestuur	Ede	29519
	Stichting Katholieke Onderwijsbelangen Rivierenland via Leeuwendaal	Lid Raad van Toezicht met aandachtsgebied Financiën	Tiel	29520
	ROC van Amsterdam- Flevoland via Chasse Executive Search	Lid Raad van Bestuur	Amsterdam	29526
	De Natuur en Milieufederaties via ADJ	Voorzitter Raad van Toezicht en Lid Raad van Toezicht	Utrecht	29534
	Cambium College via Directiewerf	Lid Raad van Toezicht	Zaltbommel	29551
	Groningen Seaports via Boer & Croon	Lid Raad van Commissarissen	Delfzijl	29549
	Baston Wonen via Galan Groep	Drie RvC leden	Zevenaar	29552
	Stichting Reuvs via Colourful People	Voorzitter en penningmeester bestuur	Utrecht	29554

overig

	LVVP via Leeuwendaal	Senior Beleidsmedewerker	Utrecht	29499
---	-------------------------	--------------------------	---------	-------

Pepijn, Luc en Stijn (v.l.n.r.) be-
oordelen het ge-
slacht van een
muis en noteren
hun observaties.

VERVOLG VAN PAGINA W3

jonge leeftijd bijvoorbeeld al bestuursver-
aring opdoen?" Meerdere NJN'ers zijn later
de politiek ingegaan. „Daarbij kwam van pas
dat ze bij de NJN allerlei connecties hadden
opgedaan. Bij de vereniging ontstaan niet al-
leen vriendschappen voor het leven, het lid-
maatschap fungeerde ook als een soort
keurmerk. Tusseen twee ouwe sokken is er
direct verwantschap, ook als ze elkaar nooit
eerder ontmoet hebben.”

De Nijmeegse natuurmonitoringsexpert
en ouwe sok Sander Turnhout - auteur van
onder andere het *Basisboek Veldbiologie* -
vergelijkt het met een soort old boys net-
work. „De NJN zorgt voor een enorme sociale
cohesie.” Al was er ook in zijn tijd een twee-
deling onder de leden: „In de ene hoek had je
de gitaarspelende rokers en koffiedrinkers,
in de andere de kruidentheedrinkende
volksdansen. Maar er was altijd wederzijds
respect. Wel heb ik in mijn bestuursjaar nog
wel hevige discussies meegemaakt over het
wel of niet toestaan van alcohol.”

Zelfs al zijn ze allang lid-af, de betrokken-
heid van veel ouwe sokken bij de NJN blijft.
Zo is Sander Turnhout tegenwoordig voor-
zitter van Stichting Ondersteuning en Stimu-
lans NJN (SOS-NJN), een losstaande or-
ganisatie die financiële steun kan leveren
als dat nodig is. „Daar is de NJN toen ik nog
in het bestuur zat ooit mee begonnen. Het
idee was om geld apart te zetten waar
NJN'ers aanspraak op kunnen maken als ze
een goed idee hebben. Maar de leden zijn zo
zelfstandig dat wij als SOS eigenlijk nogal
overbodig zijn: ze regelen hun geld vrijwel
altijd zelf, zonder tussenkomst van ons.”

De belangrijkste besluiten worden ge-
maakt tijdens de eenheidscongressen: tus-
sen Kerst en Oud en Nieuw komen alle leden
samen voor een meerdaagse algemene le-
denvergadering waarin alle functionarissen
verantwoordelijk afleggen voor hun beleid.
Tijdens het congres zwaaien de 25-jarigen
af, worden er plannen voor excursies ge-
smeed en locaties voor zomerkampen vast-
gelegd... Turnhout: „Veel praten, weinig sla-
pen, dat is de korte samenvatting.”

Herman Verschuren (lid geworden in

1961) speurt intussen in Zutphen de zaal af
naar bekende gezichten. „Heerlijk vies”,
vond hij de NJN vroeger. „Poepen deden we
gewoon op een plank boven een gat in de
grond. Tijgeren noemden we dat.” Grote in-
druk maakte de witte sneeuwruil die hij tij-
dens een zomerkamp op Schiermonnikoog
zag, en de korhoenders die hij liggend op zijn
buik op de Strabrechtse Heide bestudeerde.
„Die zijn daar inmiddels uitgestorven.”

Naast hem heeft Marie van der Linden fo-
to's uitgespreid uit de jaren 30 en 40. „Die
heeft mijn opa Thijs Duijm gemaakt in zijn
NJN-tijd. Later is hij hoogleraar dierkunde in
Groningen geworden. Wie weet lopen hier
nog mensen rond die hem hebben gekend.”

Duitse bezetting

Ook in de boeken van Coesël duikt Thijs
Duijm op: hij had zich in de Tweede Wereld-
oorlog uitgesproken voor opheffing van de
bond, omdat in 1941 door de Duitsers was
besloten dat joden geen lid meer mochten
zijn van niet-joodse, niet-commerciële ve-
reningen. Duijm en een medebestuurslid
vonden dat de bond dan uit solidariteit maar
beter helemaal kon ophouden met bestaan.
Maar een meerderheid vond dat zo'n teken
van solidariteit niets zou geven - „het is
dwaas je gemoed lucht te geven door jezelf
meer te schaden dan de tegenpartij” - en be-
argumenteerde dat jongeren juist in oor-
logstijd de bond nodig hadden als welkome
afleiding. Diverse NJN'ers betoonden op een
andere manier hun solidariteit: zij hielpen
hun joodse vrienden door ze te laten onder-
duiken. Maar, schrijft Coesël: „De meeste
joodse NJN'ers kwamen toch in de concen-
tratiekampen terecht, van waaruit maar
weinig terugkeerden.”

Duijm sloot zich later toch weer aan bij
z'n oude vereniging maar moest zich mel-
den voor de *Arbeitseinsatz* en kwam in 1943
in kamp Erika bij Ommen terecht; daar
richtte hij met lotgenoten een NJN-afdeling
op. Later, toen hij te werk gesteld was in
Duitsland, hield hij met andere NJN'ers con-
tact. Er werd op een gegeven moment zelfs
gesproken over de afdeling 'Gross Berlin'.
Duijm wist bovendien nu en dan excursies
naar lokale natuurgebieden te organiseren.
Op een tafel in de foyer van Theater Han-

NJN-WOORDENLIJST

Beerput: een volbeplakt en beschre-
ven log-, dag- en vriendenboek ineen
Hupsen: volksdansen
Klunzen: jonge en onervaren leden
Natuurhengst: iemand die fanatiek
aan natuurstudie doet
Ouwe sok: oud-lid
Preu: stampot
Tijgeren: poepen
Vaklui: ervaren leden
Zoka, kroka, paka, pika, hemka, heka:
zomer-, krokus-, paas-, pinkster-, he-
melvaarts-, herfstkamp

Uit: *Een gemeenschap van individua-
listen*, Marga Coesël.

Amoeba onder druk te staan: het moest door
de bezetter worden aangemeld bij het nazis-
tisch Persgilde, anders zou het vanwege de
papierschaaarste niet langer mogen verschij-
nen. Opnieuw ontstond er een tweedeling
binnen de NJN - uiteindelijk werd in sep-
tember 1942 besloten het tijdschrift stop te
zetten. Na de oorlog werd het nieuw leven
ingebazen. In die periode splitsen ook de
christelijke jongeren zich van de vereniging
af, onder meer omdat de excursies botsten
met de verplichte zondagsrust.

„Twee rosse woelmuizen.” Na een korte
aarzeling durfde Daisy tóch de val te che-
cken tijdens het muizenkamp in Haarzuilens.
„Gisteren ben ik in mijn vinger gebeten.” Ge-
lukkig was het geen vleermuis, voegt ze toe.
„Daar kun je hondsoldheid van krijgen.” Om
die reden mogen NJN'ers alleen mee op
vleermuiskampen als ze zijn ingeënt en een
speciale cursus hebben gevolgd.

Intussen bestudeert Stefan Arp (21) uit
Groningen opgewonden een geel-zwarte
zweefvlieg die op zijn hand is geland. „Een
snor zweefvlieg, in de winter!” Naast hem
weegt Jelte een van de woelmuizen. „Het
zijn vooral mannetjes die in de vallen zitten.
Die hebben een grotere actieradius.”

De grote hoeveelheid bosmuizen en rosse
woelmuizen is opvallend, zegt ouwe sok en
bioloog Maarten Schrama (43). Hij begon in
2015 met mede-ouwe sok Jan Degenaar het
voedselbos om te zien in hoeverre het zou
kunnen samengaan met een hoge biodiversi-
teit. „Sinds het begin hebben we, in sa-
menwerking met NJN'ers, de muizenpopu-
latie bestudeerd. Aanvankelijk hadden we
hier vooral veldmuizen en aardmuizen.
Maar met het veranderen van de vegetatie
zie je dat ook de muizensoorten veranderen.
Bosmuizen trekken onder andere torenval-
ken, wezels en bunzings aan. Dus als alle
vallen gevuld zitten met goed doorvoede
muizen dan weet je dat het ook goed gaat
met het bos als geheel.”

Iets verderop, bij een rietkraag, laat de
eerste dwergmuis zich zien. Razendsnel
klimt hij, nadat hij bevrjvd is, een rietstengel
in - hoog boven de grond maakt deze mui-
zensoort nestjes, veilig verstoopt voor roof-
zuchtige vijanden.

De groep besluit zich op te splitsen om de
resterende vallen te checken - vanmiddag
moeten er ook nog bomen worden ge-
snoeid. Een paar NJN'ers nemen een trek-
pontje over de sloot, dwars door het dunne
laagje ijs, en vallen bijna in het water. Ge-
joel. Verderop zweeft, hoog in de lucht, een
torenvalk.

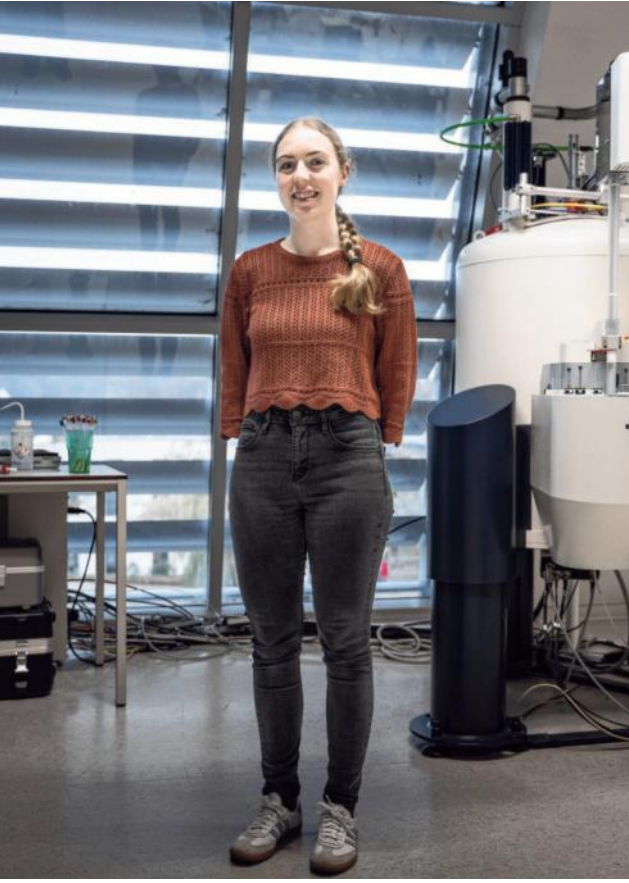
Bij een van de laatste vallen klinkt opeens
een bars „Wat moet dat daar?” Met grote
passen stap er een boswachter op de
NJN'ers af. Als hij ziet dat ze de vallen aan
het controleren zijn, verzacht zijn blik. „De
afgelopen dagen hebben we hier jongeren in
de buurt gehad die de boel aan het verstoren
en vernielen waren, daarom zijn we nu extra
alert.” Maar de NJN laat hij met rust. „Julie
zijn goed bezig. Zet 'm op.”

Een NJN-kamp in 1982. ARCHIEF ANNEKE COOPS

‘Druppeltjes in de oersoep vormden de bouwstenen van het leven’

Hoe is er ooit leven gekomen op aarde? Biochemicus Iris Smokers promoveerde op de druppels die hierbij een rol speelden. „Als je nagaat wat het leven allemaal kan, dan krijg je er nog veel meer waardering voor dat het ooit is ontstaan.”

Hoe het leven evolueert is in grote lijnen bekend, sinds Darwins boek over de herkomst van soorten. Door selectie van genetisch gevarieerde individuen kunnen soorten zich over meerdere generaties naar hun omgeving aanpassen. Maar hoewel we sinds Darwin weten dat leven uit eerder leven voortkomt, maakte zijn theorie ook duidelijk dat we nog niet weten waar het leven zelf vandaan komt, vertelt Iris Smokers (28). „Ooit moet er voor het eerst leven ontstaan zijn uit levenloze moleculen - maar hoe is dat eigenlijk gebeurd?”

Het is deze vraag die Smokers al sinds haar bachelorstage fascineert, en haar dreef om aan de Radboud Universiteit onderzoek te doen naar zogeheten coacervaten. Dit zijn opeenhopingen van organische moleculen die vanwege tegengestelde ladingen aan elkaar blijven hangen. In een reageerbuisje toont het zich als een melkachtige vloeistof, maar onder de microscoop verschijnen ze als kleine, doorzichtige druppels. Volgens Smokers vormen de druppels een cruciale fase in hoe het leven op aarde ontstaan is.

„We weten dat het eerste leven op de jonge aarde waarschijnlijk ontstond in een soort oersoep. Denk aan warme getijdenpoeltjes waarin opgeloste moleculen met elkaar reageerden en de bouwstenen van het leven vormden, zoals suikers, simpele aminozuren en nucleotiden - de moleculen waaruit dna bestaat. Daarnaast hebben we ook een beeld van hoe de allereerste cel er ongeveer moet hebben uitgezien. Maar hoe die eerste bouwstenen in de oersoep zichzelf georganiseerd hebben en bij elkaar zijn gekomen in deze eerste cel, dat snappen we nog steeds niet goed.”

Een simpele, levende cel is namelijk al een verbazingwekkend complex systeem, zegt ze. „Het is een zakje met heel veel chemische reacties die precies op het juiste moment plaatsvinden, zonder elkaar te verstoren.” De reacties zijn afhankelijk van specifieke, complexe eiwitten en andere moleculen, die op de vroege aarde nog niet bestonden. Coacervaten droegen bij aan het creëren van dit soort bouwstenen. Smokers ontdekte dat zelfs simpele druppeltjes met eenvoudige moleculen in staat zijn om chemische reacties te versnellen, en zo stabielere coacervaten mogelijk maken die uiteindelijk zouden kunnen uitgroeien tot een voorloper van de cel.

De oersoep was heel zout

„Coacervaten hebben twee belangrijke eigenschappen die chemische reacties kunnen beïnvloeden. Een daarvan is de concentratie van bouwstoffen: hoe meer moleculen je in een druppel hebt, hoe groter de kans is dat ze tegen elkaar opbotsen en reageren. De tweede is de unieke lokale omgeving. Denk bijvoorbeeld aan de hoeveelheid elektrische lading, de zuurtegraad en stroperigheid.”

De omgeving van coacervaten wordt onder andere gevormd door verschillende zouten, zegt Smokers. „De oersoep was een heel zoute soep, vol met geladen deeltjes zoals natrium en chloride. We zagen dat coacervaten opvallend selectief zijn in het opnemen van deze deeltjes, waardoor compositie en eigenschappen veranderen en zo de reacties binnenin kunnen beïnvloeden.” Om zouten en andere moleculen in coacervaten te meten, ontwikkelde ze een nieuwe methode met behulp van nucleaire magnetische resonantie. Ze laat een manshoge grijze cilinder zien, waarin een magnetische spoel verborgen zit. Met een robotische arm worden kleine glazen buisjes in het midden geplaatst. „Sinds mijn masteropleiding werk ik al aan deze methode. We scheiden de coacervaten van de oplossing, en kunnen met behulp van het apparaat in één keer meten hoeveel van welke stoffen erin zitten.”

WIE IS IRIS SMOKERS?

Houdt van Sporten: „Als ik de kans heb ga ik wielrennen of schaatsen, lekker de natuur in. Het allermooiste is natuurlijk schaatsen op natuurijs.” De afbeeldingen van bubbels die haar proefschrift sieren, zijn dan ook geen coacervaten maar microscoopbeelden van ingekapselde luchtbellen in ijs. Besteedt haar vakantie Normaal gesproken wandelend of fietsend, maar recent aan twee conferenties, en aan haar verhuizing naar Dresden. „Maar ik zal mezelf wel als Nijmegenaar blijven beschouwen.”

Door de bestanddelen in kaart te brengen, onderzocht Smokers hoe coacervaten eigenschappen van leven kunnen ondersteunen. Voor haar thesis identificeerde ze zes van zulke eigenschappen, waaronder informatieopslag, stofwisseling, het vermogen om aan te passen naar de omgeving, en replicatie. Vervolgens onderzocht ze of deze ook in versimpelde vorm op de vroege aarde plaats hebben kunnen vinden. „Neem bijvoorbeeld de stofwisseling. Wanneer hedendaagse cellen voedingsstoffen zoals suikers en vetten omzetten in energie, komen daar heel veel tussenstappen en enzymen aan te pas. Maar nu zagen we dat simpele stofwisselingsproducten uit de oersoep al konden reageren in coacervaten.” Door de samenstelling van de druppels te veranderen, zag ze dat het in sommige gevallen zelfs mogelijk was om de stofwisselingsreacties te versnellen.

Een ander proces dat Smokers onderzocht, is fosforylatie - het koppelen van fosfaatgroepen aan moleculen. „Dit is onder andere nodig voor het creëren van dna en

het celmembraan. In moderne cellen gebeurt dat met ATP, een soort batterijtje waarin energie wordt opgeslagen. Maar op de jonge aarde bestond ATP nog niet, dus ontwikkelde ik in het lab een simpeler alternatief dat destijds mogelijk al voorkwam.” Het ATP-alternatief bleek goed in staat fosfaatgroepen te binden, onder andere wanneer het in coacervaten samenkomt met specifieke aminozuren.

Alzheimer en dna-reparatie

Door aan te tonen dat coacervaten al vroeg een rol speelden, draagt Smokers bij aan een nieuw geluid in het oorsprongonderzoek. „Het veld is verdeeld geraakt in verschillende kampen. Sommige mensen geloven dat rna-strengen aan het begin van het leven stonden, terwijl anderen juist denken aan metabole processen of vetmoleculen. Maar met een of enkele eigenschappen ben je er nog niet: om een levende cel te laten functioneren moeten de processen ook met elkaar integreren.”

Juist daarom is het interessant om naar coacervaten te kijken, zegt ze. Coacervaten kunnen afgesloten compartimenten vormen waarin de eigenschappen van leven bij elkaar kunnen komen en een systeem kunnen vormen. „Zo’n compartiment is zelf ook al een belangrijke eigenschap: het geeft levende systemen een identiteit.” Voordat onderzoekers als Smokers de integratie van levensprocessen kunnen samenvoegen, zal het veld de komende jaren de processen nog beter in isolatie moeten begrijpen.

Vanaf komend jaar werkt ze in Dresden, in het lab waar in 2009 voor het eerst werd ontdekt dat coacervaten ook in hedendaagse cellen functies hebben. „Ze spelen bijvoorbeeld een rol in de stressreactie, en kunnen helpen bij de reparatie van beschadigd dna. Ook kunnen ze de ophoping van eiwitten beïnvloeden, wat aan de basis ligt

van neurodegeneratieve ziektes zoals Alzheimer en ALS.”

„Toch blijf ik denk ik altijd een fascinatie houden voor hoe het leven is ontstaan, en de rol die coacervaten daarin gespeeld kunnen hebben”, zegt ze. Het schuurt aan boeiende filosofische thema's. „Waar komen we vandaan? En hoe vanzelfsprekend was het dat het leven op de aarde ontstond? Vrijwel elke maatschappij die er ooit is geweest heeft een scheppingsverhaal die hier antwoorden op geeft. Als we beter snappen hoe het leven zich heeft gevormd, kan dit ons nieuwe inzichten geven over de betekenis van leven.”

Smokers wil daarom in de toekomst terugkeren op de eeuwenoude kwestie. „Als je nagaat wat het leven allemaal kan, en dat dat allemaal uit moleculen voortkomt, dan krijg je er nog veel meer waardering voor dat het ooit is ontstaan. Dat maakt je nederig. Maar ik heb er honderd procent vertrouwen in dat we in het lab de eigenschappen van leven kunnen nabootsen om ze beter te leren begrijpen.”

Marcel Hobma

Advertentie

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 28 DECEMBER 2025

Bekijk alles

TEN CATE

Loungekussen

47% korting

ADVIESPRIJS
149,95
79,95

IDEAAL TIJDENS HET LEZEN OF TV-KIJKEN

- › Vulling van vezelbolletjes met latex sticks
- › Bijpassende katoenen sloop in verschillende kleuren
- › Bekijk meer producten van Ten Cate online

TRAVELIN'

Pantoffels

63% korting

ADVIESPRIJS
79,95
29,95

VOOR DAMES EN HEREN

- › Gemaakt van zacht wol en polyester
- › Zijn vormvast, heerlijk warm en ademend
- › Met een rubberen zool voor grip op gladde vloeren

SANGEAN

Muzyksysteem

55% korting

ADVIESPRIJS
549,00
249,00

STEREOSSET MET FM EN DAB+ RADIO

- › Afspelen via Bluetooth, USB en CD-speler
- › Krachtige speakers en een equalizer-functie
- › Houten behuizing in combinatie met modern zwart

De brandweer in Malibu, een voorstad van Los Angeles, is aan het werk tijdens een grote brand in januari. FOTO ETIENNE LAURENT/AP

Een Amerikaanse zeearend. FOTO ERIK S. LESSER/EPA

Een medewerker bij een vestiging van vaccinfabrikant Moderna in de Amerikaanse staat Massachusetts. FOTO NANCY LANE/EPA

WANTROUWEN IN WETENSCHAP

Een spoor van vernieling trok de regering-Trump in 2025 door de wetenschap in de Verenigde Staten. Al binnen de eerste 100 dagen bezuinigde ze miljarden dollars onderzoeksgeld voor wetenschappelijke instituten en universiteiten. Trump ontsloeg duizenden wetenschappers en sneed in „woke” projecten die „het verstand van Amerikanen vergiftigen”. *The New York Times* tekende een lijst op met ‘verboden woorden’ in overheidscommunicatie, waaronder ‘gender’, ‘vrouwen’, ‘diversiteit’, ‘stereotype’ en ‘ras’. Duizenden onderzoeksaanvragen met die woorden werden niet gehonoreerd of juist geschrapt, net als subsidies voor vaccinonderzoek, klimaatonderzoek, kindervaccinaties, hiv-preventie en vele andere onderwerpen.

Het gaat om projecten voor de volksgezondheid (in de Centers for Disease Control and Prevention, CDC), voor biomedisch onderzoek (in de National Institutes of Health, NIH) en voor wetenschap en techniek (in de National Science Foundation (NSF) en om meteorologische instituten zoals het National Center for Atmospheric Research (NCAR) en National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA).

De gevolgen zijn ingrijpend. Wetenschappelijke carrières verdampten, laboratoria zijn verlaten, klinische studies naar nieuwe medicijnen vertragen of stoppen (net als fundamenteel onderzoek naar mogelijk baanbrekende nieuwe behandelingen). Sommige staten en individuele wetenschappers stapten naar de rechter, die soms de beslissing liet terugdraaien. Rond de zomer was er meer dan 2 miljard Amerikaanse dollar aan overheidsgeld voor de National Institutes of Health stopgezet, waardoor het 41 procent minder kon uitgeven dan gemiddeld in de tien jaar ervoor, berekende *The New York Times*. Maar eind oktober steeg de toekenning weer en was dat verschil ingelopen naar 13 procent minder dan gemiddeld. Dat geld werd wel verdeeld over minder beurzen. De competitie tussen wetenschappers is dus toegenomen.

Onduidelijkheid en chaos vieren hoogtij, de toekomst is voor veel wetenschappers onzeker. „Het is psychologische oorlogsvoering tegen onze jonge wetenschappers,

De vier fronten waarop Donald Trump vecht tegen de wetenschap

Door ingrijpende maatregelen van de regering-Trump ligt de Amerikaanse koppositie in de wetenschap op het offerblok.

Door **Niki Korteweg, Karlijn Saris, Gemma Venhuizen** en **Felix Voogt**

ze hebben een nieuwe laag onzekerheid gebracht in een toch al onzeker bestaan”, zegt de Amerikaanse vaccinwetenschapper en kinderarts Peter Jay Hotez aan de telefoon vanuit de Baylor universiteit in Houston, Texas. „Veel slimme jonge Amerikanen stapten uit de wetenschap of beginnen er niet meer aan. En voor wetenschappers uit het buitenland wordt het steeds lastiger om te komen.”

De geschrapte gelden en de massaontslagen tasten jaren van zorgvuldig opgebouwde onderzoekslijnen en kennis aan, bijvoorbeeld in kankeronderzoek, vaccinontwikkeling, infectieziekten, kennis over landbouw, energie-opwekking, biodiversiteit en klimaatwetenschap.

Dit bedreigt de veiligheid, gezondheid en het welzijn van alle Amerikanen, waarschuwde onlangs de fysicus en voormalig wetenschappelijk adviseur in de regering-Biden, Arati Prabhakar, in een interview. Zij leidde het Defense Advanced Research Projects Agency (Darpa) en het National Institute of Standards and Technology (NIST), en werkte als investeerder in Silicon Valley. De VS ontwikkelden de afgelopen decennia „de krachtigste motor voor wetenschap, technologie en innovatie ooit gebouwd”. Die mondiale koppositie ligt nu op het offerblok, zegt Prabhakar. „Als we overheidsinvesteringen in research en development stoppen, verspelen we onze toekomst.”

Fysicus John Holdren van de Harvard universiteit in Cambridge, Massachusetts ziet de ontwikkelingen „als een component van een bredere aanval op informatie, op feiten, op onafhankelijke analyses”, zei hij in het wetenschappelijke tijdschrift *Nature*.

Hoe ziet de schade eruit die Trumps beleid de wetenschap heeft berokkend? *NRC* licht vier aangetaste onderzoeksgebieden uit de chaos.

KLIMAAT
Verdwenen datasets
De huidige razendsnelle verandering van het klimaat is veroorzaakt door mensen. Dat wetenschappelijk onomstreden feit is sinds enkele weken niet meer terug te lezen op de

webpagina ‘oorzaken van klimaatverandering’ van het Amerikaanse milieuagentschap EPA. In plaats daarvan wijst de EPA op de „natuurlijke processen” die het klimaat „altijd hebben beïnvloed”. Het agentschap beschrijft bijvoorbeeld hoe vroegere ijstijden het gevolg waren van een veranderde baan van de aarde om de zon.

„Tijdens de eerste termijn van Trump verdwenen complete pagina’s van de website van EPA”, zegt de Amerikaanse geograaf Eric Nost, verbonden aan de Universiteit van Guelph in Canada. „Deze keer staan de pagina’s nog wel online, maar is de tekst aangepast of ontbreken er onderdelen. In dat opzicht is de situatie nu erger dan toen. De regering vertelt een misleidend verhaal over klimaatverandering, dat past binnen hun doel om de fossiele industrie te beschermen.”

Nost weervert zich tegen dat verhaal, als lid van het Environmental Data and Governance Initiative (EDGI), een initiatief om overheidspagina’s over klimaat en milieu te archiveren en beschikbaar te houden voor het publiek. De regering-Trump wijzigde in de eerste honderd dagen van de huidige termijn bijna vijfhonderd pagina’s, blijkt uit cijfers van het initiatief. Dat is aanzienlijk meer dan tijdens de vorige termijn, toen het aantal wijzigingen onder de driehonderd bleef.

Behalve tekst verdwijnen ook grafieken en complete datasets van de overheidswebsites, zegt Nost. „Kort na de inauguratie verdwenen bijvoorbeeld kaarten die laten zien wie het meest kwetsbaar is voor de gevolgen van klimaatverandering, wie het hardste wordt geraakt door zeespiegelstijging, droogte, natuurbranden enzovoorts. Dat is belangrijke informatie voor het publiek, maar ook voor onderzoekers die de gegevens gebruiken voor vervolgonderzoek.”

Eind januari stonden op de datawebsite van de federale overheid plotseling tweeduizend datasets minder dan een week daarvoor. Welke datasets precies zijn verwijderd, weet Nost ook niet. „Maar overheidsdata is vaak op verschillende plekken opgeslagen, dus als je vastberaden bent, kun je het misschien ergens anders nog wel vinden.” Nost maakt zich nog het meeste zorgen

om de datasets die de regering wel bewaart maar niet langer bijwerkt. Als voorbeeld noemt hij een overzicht van alle natuurrampen met meer dan een miljard dollar schade. Het meteorologisch instituut NOAA werkt dat overzicht niet meer bij met nieuwe rampen. Een particulier initiatief, geleid door de onderzoeker die de dataset eerder voor NOAA beheerde, heeft het stokje overgenomen.

Een paar grote klappen voor de klimaatwetenschap liggen nog in het verschiet. Twee meteorologische instituten, NCAR en NOAA, krijgen volgend jaar waarschijnlijk te maken met een scherpe daling van het budget. Dat heeft niet alleen gevolgen voor Amerikaanse burgers, die mogelijk verrast worden door orkanen of ander extreem weer, maar brengt ook de klimaatcijfers in gevaar waarvan de internationale wetenschap afhankelijk is.

Volgens Nost is het aantal wijzigingen op overheidswebsites de afgelopen maanden verder toegenomen. Hij vermoedt dat de toename samenhangt met voorbereidingen van de EPA om de ‘*endangerment finding*’ in te trekken. Dat besluit uit 2009 stelt dat klimaatverandering een bedreiging is voor de volksgezondheid. Als de EPA het besluit intrekt, verdwijnt de juridische basis voor een groot deel van het federale klimaatbeleid dat uitstoot van broeikasgassen moet beperken.

Of het aantal wijzigingen daadwerkelijk toeneemt valt niet te controleren met het overzicht van EDGI, omdat het sinds eind september niet meer is bijgewerkt. „Dat zullen we binnenkort wel doen”, zegt Nost. „Maar de meesten van ons zijn vrijwilligers en de capaciteit is beperkt. Met alle recente wijzigingen op de website van EPA is het gewoon erg veel werk.”

BIODIVERSITEIT
Geld boven natuur

„De Endangered Species List is verworpen tot ‘Hotel California’ - zodra een soort er eenmaal op staat, komt die er nooit meer van af.” Met die woorden legde Doug Burgum, de Amerikaanse minister van Binnen-

landse Zaken, in april een directe link tussen de lijst van bedreigde dieren en planten in de VS en de hit van The Eagles uit 1976: ‘*You can check out any time you like, but you can never leave*’.

Volgens Burgum zou het merendeel van de ruim 1.600 soorten op de lijst lang zoveel bescherming niet nodig hebben, en dus besloot de regering-Trump om de lijst grondig te herzien.

De Amerikaanse lijst vloeit voort uit de Endangered Species Act: een in 1973 opgetuigde wet die bedreigde dieren en planten moet beschermen. Maar eind november stelde de US Fish and Wildlife Service vier regels voor die de wetgeving rondom bedreigde soorten ingrijpend zou versoepelen - of preciezer, zou terugbrengen naar hoe de Endangered Species Act eruitzag in 2019, tijdens de eerste termijn van Trump. Zo zou economisch belang - net als toen - weer mogen prevaleren, zelfs als dat ten koste gaat van het leefgebied van een bedreigde diersoort. Of zoals Susan Holmes, directeur van de Endangered Species Coalition, het tegen ABC News verwoordde: „Als de regering zou besluiten dat de economische schade voor een golfbaan zwaarder weegt dan de bescherming van de Floridapanter, dan kunnen ze die afweging maken. De wet kan

„
Veel slimme jonge Amerikanen stappen uit de wetenschap

Peter Jay Hotez
Kinderarts in Houston

in essentie geld verkiezen boven wetenschap.”

Hoewel de wet pas in 2026 in werking treedt, zijn er al diverse natuurbeschermingsorganisaties die nu al waarschuwen voor een desastreus ‘Trump-effect’. Zo zou de monarchvlinder, een trekvlinder die ruim 3.500 kilometer vliegt vanuit Noord-Amerika naar het overwinteringsgebied in Mexico, eigenlijk vanaf eind 2025 als bedreigde soort op de lijst worden opgenomen. Nu is die beslissing in ieder geval uitgesteld en komt van uitstel vermoedelijk afstel. Ook de *eastern hellbender*, een uiterst zeldzame salamandersoort, leek éindelijk kans te maken op een plekje op de lijst, maar dat plan lijkt nu weer van de baan. Andere soorten dreigen de dupe te worden van Trumps klimaatbeleid - zo verdwijnt de habitat van de spitsstaartgors (die broedt in zoutmoerassen in het noordoosten van de VS) in rap tempo - en van oliebooringen in kwetsbare leefgebieden. Eind november kondigde de Amerikaanse regering tot ontzetting van milieuoorganisaties aan voor het eerst sinds tientallen jaren weer gaan te boren voor de kust van Californië en Florida.

Tot slot, over *eagles* gesproken: juist de achteruitgang van de Amerikaanse zeearend, de *bald eagle*, sinds 1782 het nationale symbool van de VS, was in 1973 een van de redenen om de Endangered Species Act in het leven te roepen. Sindsdien ging het beter met de nationale vogel, zodanig zelfs dat hij al een tijd niet meer op de lijst staat. Maar, waarschuwen natuurliefhebbers: als de Endangered Species Act onder druk komt te staan, dan is dat óók nadelig voor de arenden.

VACCINS
Verdachtmakingen
Begin augustus schrapte het Amerikaanse ministerie van Volksgezondheid 500 miljoen dollar aan financiering voor de ontwikkeling van mrna-vaccins. Eerder dit jaar beëindigde minister Robert F. Kennedy Jr. al
LEES VERDER OP PAGINA W10

In Brazilië wordt hiv-test uitgevoerd met geld van het de facto opgeheven USAID. FOTO GETTY IMAGES

VERVOLG VAN PAGINA W9

een contract van 750 miljoen dollar met fabrikant Moderna voor de ontwikkeling van een mrna-vaccin tegen vogelgriep. Volgens hem laten wetenschappelijke studies zien dat deze vaccins niet effectief beschermen tegen luchtweginfecties. Dit klopt niet, de coronavaccins beschermen juist uitzonderlijk goed tegen ziekte en overlijden aan Covid-19, maar minder goed tegen het oplopen van het virus - dit zie je ook bij de bestaande (niet-mrna) vaccins tegen griep.

Daarmee gaat de stekker uit 22 onderzoeksprojecten naar mrna-vaccins binnen Barda, het overheidsorgaan dat medische oplossingen ontwikkelt voor rampen die de volksgezondheid treffen, zoals pandemieën en infectieziekten. Het gaat om contracten en samenwerkingen met de Emory Universiteit, met een organisatie die goedkope vaccins ontwikkelt tegen dodelijke infectieziekten in armere landen, met farmaceutische bedrijven zoals Pfizer en Moderna en met kleinere biotechbedrijven.

Het ministerie wil zich richten op vaccins op basis van onschadelijk gemaakte virussen en vaccintypes die, volgens Kennedy, veiliger zijn en die „zelfs effectief blijven als virussen muteren“.

„Hiermee voeren ze een van de beste wapens af die we hebben om pandemische bedreigingen te kunnen verslaan“, zegt Peter Jay Hotez, kinderarts, vaccinwetenschapper, en hoofd van het nationale instituut voor tropische geneeskunde van de Baylor universiteit in Houston, Texas. „De kracht van de mrna-technologie is dat je er heel snel een vaccin tegen een nieuwe ziekteverwekker mee kunt maken. Veel sneller dan met geïnactiveerde virussen.“

Dat bleek wel tijdens de pandemie, toen dankzij de mrna-technologie razendsnel vaccins tegen het coronavirus worden gemaakt. Die snelheid overviel sommige mensen, maar achter de schermen waren wetenschappers al 40 jaar bezig om deze technologie te ontwikkelen. In 2023 kregen de grondleggers daar de Nobelprijs voor Geneeskunde voor.

De techniek is veelbelovend: er zijn niet alleen snel vaccins tegen allerlei infectie-

ziekten mee te maken, zoals hiv, ebola, zika, vogelgriep. Maar ook mrna-vaccins tegen kanker, genetische aandoeningen en auto-immuunziekten worden onderzocht.

„Het maakt de VS kwetsbaar voor drie bedreigingen die we de komende jaren zullen zien: nieuwe pandemische luchtwegziekten, zoals de volgende griep of een volgend coronavirus; opkomende ziektes die door muggen en teken worden overgedragen; en de biowapens die nu mogelijk worden ontwikkeld door buitenlandse mogendheden“, zegt Hotez. „Onze belangrijkste tegenmaatregel is nu van tafel af. Het is volledig zelf-destructief. En het beschadigt Amerikaanse innovatie.“

Het wantrouwen beperkt zich niet tot mrna-vaccins. Kennedy, die al twintig jaar misinformatie over het nut en de veiligheid van vaccins verspreidt, verving de meeste experts van de CDC (de Amerikaanse evenknie van het RIVM) op het gebied van infectieziekten en vaccins, waaronder die in de vaccinadviescommissie ACIP, door mensen met andere achtergronden en eenzelfde vaccin-sceptische blik. Eind november trok de CDC de uitspraak dat „vaccins geen autisme veroorzaken“ in: dat is volgens de nieuwe commissies „niet op wetenschap gebaseerd“, ondanks decennia aan bewijs van het tegendeel.

Het ondermijnt het publieke vertrouwen in geneeskunde en wetenschappelijk onderzoek en de volksgezondheid: de vaccinatiegraad in de VS daalt al jaren. Hotez: „Mazen is terug in de VS, kinkhoest komt bijna terug. Het geeft een heel donker beeld van wat er gebeurt.“

GEZONDHEIDSVerschillen Beurzen beëindigd

Aan de rand van Nashville, Tennessee, staat het statige, uit rode bakstenen opgetrokken Meharry Medical College, de oudste en grootste zwarte medische opleiding van de Verenigde Staten. De instelling werd 150 jaar geleden opgericht voor studenten die in het destijds extreem gesegregeerde land geen andere kans kregen om te studeren. Inmiddels worden aan Meharry Medical College

De overheid vindt deze projecten kennelijk geldverspilling

Anil Shanker
Meharry Medical College

niet alleen dokters, maar ook tandartsen en allerlei soorten biomedische wetenschappers opgeleid.

Het was een vrijdagavond in maart, herinnert Anil Shanker zich, professor aan Meharry Medical College, toen de federale overheid uit het niets bekendmaakte dat een al dertig jaar lopende beurs aan de instelling „met onmiddellijke ingang“ werd stopgezet. Met het geld van de National Institutes of Health (NIH) doet Meharry Medical College al decennia onderzoek naar gezondheidsverschillen: waarom worden sommige mensen onevenredig hard getroffen door bepaalde ziekten, en hoe kan dat verbeterd worden?

„Een paar weken later werden nog zeven van onze lopende beurzen beëindigd“, zegt Shanker, die een aantal van deze onderzoeken leidt. Een aantal beurzen was bedoeld voor de bouw van geavanceerde onderzoeksfaciliteiten, zoals een onderzoekscentrum waar genetisch onderzoek wordt gedaan naar mensen met Afrikaanse voorouders en een moderne faciliteit voor onderzoek naar hiv en aids. Met andere beurzen konden studies worden opgezet naar de genetische overeenkomsten tussen verschil-

lende soorten tumoren en werden trainingsprogramma's betaald om jonge onderzoekers op te leiden. „De overheid vindt deze projecten kennelijk geldverspilling en niet in lijn met hun Make America Healthy Again-beweging.“

Trump schaarde zich vanaf de eerste dag van zijn tweede ambtstermijn achter de twijfelachtige visies van zijn gezondheidsminister Robert F. Kennedy Jr. Met zijn MAHA-beweging wil Kennedy „Amerika's voedsel, gezondheid en wetenschappelijke apparaat hervormen“ om de „epidemie van chronische ziektes“ bij de wortels aan te pakken. Onevenredig veel geld en inspanning gaat sindsdien naar onderzoeken naar de oorzaak van autisme en naar de vraag hoe betrouwbaar vaccins zijn. Verder zou er volgens Kennedy en Trump vooral een hoop overheidsgeld verspild worden aan zinloos onderzoek. Met het stilleggen van duizenden onderzoeksbeurzen moest daar een einde aan komen. Maar waarom de klappen vielen waar ze vielen, daarover tasten veel onderzoekers nog steeds in het duister. Zo gaan de onderzoeken van de Meharry Medical School helemaal niet over diversiteit, zegt Shanker. „We nemen in onze onderzoeken juist alle bevolkingsgroepen mee.“

Tennessee stapte niet naar de rechter, dus ging Anil Shanker zelf de boer op om te vechten voor zijn gesneuvelde beurzen. „Ik ben allerlei juristen en hoge functionarissen aan hun mouw gaan trekken, bij de overheid, bij de NIH, om ze uit te leggen dat al onze projecten gewoon passen in de MAHA-missie: we onderzoeken gezondheidsverschillen tussen Amerikanen, we doen fundamenteel onderzoek naar het ontstaan van ziektes, we leiden onderzoekers op. Wat gaat er in vredesnaam in deze mensen om, dat ze denken dat dit geld slecht besteed wordt?“

Wat er in de maanden daarna gebeurde, is kenmerkend voor het ondoorzichtige wetenschapsbeleid van de regering-Trump: het kostte Shanker van maart tot juli voordat de eerste beurs werd teruggegeven. In de maanden daarna volgden nog een aantal beurzen. Wat de doorslag gaf voor die beslissing, en waarom de ene beurs wel en de andere niet? Shanker heeft nog steeds geen idee.

Advertentie

nrcwebwinkel

VIRTUFIT

Verbeter je conditie en verbrand calorieën

Houten roeitrainer met waterweerstand

Vanaf
1.199,00
749,-

- › Roeitrainer met natuurlijke waterweerstand voor een realistische roeibeleving die zich moeiteloos aan jouw kracht aanpast
- › Premium eikenhout voor een luxe uitstraling in elk interieur
- › Gebruiksvriendelijk en ruimtebesparend door rechtop te plaatsen

Crosstrainer

Vanaf
799,00
569,-

- › Ervaar de kracht van een complete workout
- › Met 24 trainingsprogramma's en 32 weerstandsniveaus
- › Inclusief bluetooth hartslagmeting

Loopband

Vanaf
1.499,00
1.149,-

- › Breed en krachtig loopvlak
- › Wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- › Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

Hometrainer

Vanaf
549,00
399,-

- › Lage instap met verstelbaar zadel en stuur
- › 32 weerstandsniveaus en 24 trainingsprogramma's
- › Bluetooth hartslagmeting met hartslag gestuurde training

De Widener Library, het hoofdgebouw van de universiteitsbibliotheek van Harvard. FOTO REBA SALDANHA/REUTERS

UNIVERSITEITEN

Amerikaanse universiteiten moeten hun vrijheid kopen

Is de aanval van Donald Trump op de universiteiten ook een aanval op de academische vrijheid? Of heeft de president ook een punt, met zijn kritiek op de peperdure elite-universiteiten?

Door **Sjoerd de Jong**

Bij de Universiteit van Californië in Los Angeles dachten ze ervan af te zijn. Tijdens protesten tegen de Gaza-oorlog in 2024 waren sporadisch antisemitische leuzen geroepen („*Fuck the Jews*”), die hadden geleid tot juridische stappen van een aantal Joodse studenten. Ook het ministerie van Justitie, toen nog onder president Joe Biden, boog zich erover. De universiteit bereikte overeenstemming met het ministerie en schikte de zaak van de studenten voor 6,5 miljoen dollar.

Maar toen kwam Trump. Niks akkoord. Hij opende onderzoeken naar antisemitisme op alle tien campussen van de University of California (300.000 studenten) en dreigde 17,5 miljard aan onderzoeksgelden te bevriezen. Zijn ministerie van Justitie eist nu een boete van 1,2 miljard dollar en radicale hervorming van het universitaire beleid, in lijn met zijn cultuurpolitieke wensen: afrekening met diversiteitsbeleid en alles wat riekt naar ‘woke’ ideologie. Reeds genomen maatregelen doen er niet toe. De onderzoeken zijn duidelijk politiek gekleurd. Negen juristen van het team dat de Californische universiteiten doorlicht, namen uit gewetensnood ontslag. Ze voelden zich onder druk gezet om bewijzen van antisemitisme te leveren die ze niet hadden gevonden.

Het is een typisch voorbeeld van de manier waarop Trump het afgelopen jaar Amerikaanse universiteiten – met name die van de elitaire ‘Ivy League’ – heeft aangepakt. Een methode die neerkomt op afpersing. Universiteiten moesten anti-Israëliëse protesten op de campus strenger aanpakken, hun beleid en onderwijs minder ‘woke’ maken én losgeld betalen om te ontkomen aan een wurggreep van financiële sancties en officiële onderzoeken.

Een reeks universiteiten heeft inmiddels overeenkomsten bereikt met de regering en de portemonnee getrokken. Alleen Harvard verzet zich nog bij de rechter, maar ook die instelling heeft concessies gedaan. Ook critici die menen dat universiteiten het er deels zelf naar hebben gemaakt – door een eenzijdig *liberal* curriculum, torenhoog collegegeld en commerciële bedrijfsvoering – spreken van een weergaloze aanslag op de academische vrijheid in de VS.

Protesten aan banden gelegd

De jongste universiteit die capituleerde is Northwestern University, een private instelling in Evanston, Illinois. Na maanden armpje drukken met de regering betaalt de universiteit een boete van 75 miljoen dollar wegens het schenden van antidiscriminatiewetgeving, rechtstreeks te storten in de staatskas. Ook belooft de instelling die wetgeving voortaan na te leven, wat vooral betekent: stoppen met diversiteitsbeleid voor minderheden. Niettemin toonde collegevoorzitter Henry Bienen zich trots en opgelucht: „Ik zou niet hebben getekend als de overeenkomst de overheid zeggenschap gaf over wie we aannemen, wat we onderwijzen, wie we toelaten en wat ze bestuderen”, verklaarde hij. In ruil krijgt de universiteit weer toegang tot 790 miljoen dollar steun voor

onderzoek die door de regering was bevroren.

In de krachtmeting met de universiteiten is geld voor Trump, *dealmaker* en vastgoedmagnaat, een voorwaarde én een doorslaggevende factor. Columbia in New York, de Universiteit van Pennsylvania, die van Cornell en anderen zwichtten en betaalden. Columbia, toneel van hevige pro-Palestijnse protesten in het najaar van 2023, betaalde de hoogste prijs: ruim 200 miljoen dollar boete. De universiteit legde protesten op de campus aan banden en voerde toezicht in op de afdeling Midden-Oostenstudies. De kleinere Brown University in Rhode Island kwam ervan af met 50 miljoen dollar, niet gebrandmerkt als ‘boete’, Cornell betaalde 60 miljoen. De universiteit van Pennsylvania hoefde niet te betalen maar moest beloven geen transgender atleten meer toe te laten in sportteams (de bekende trans atleet Lia Thomas zat er in het zwemteam).

Zo hebben de onderhandelingen met de universiteiten volgens critici trekjes gekregen van scènes uit maffiafilms. Veel instellingen zijn bereid te betalen om onderzoekTsgeld terug te krijgen, maar willen dat omwille van hun reputatie per se niet genoteerd zien als een ‘boete’, te betalen aan de staatskas. Columbia University, de eerste die dit jaar door de knieën ging, deed dat nog wel. De 50 miljoen dollar ‘losgeld’ van Brown is geen boete maar een ‘investering’ in lokale arbeidsprojecten. Ook dat is een wens van Trump: elite-universiteiten, in zijn ogen broedplaatsen van klagende linkse intellectuelen, moeten een bijdrage leveren aan beroeps- en praktijkonderwijs dat economisch nut heeft en ‘gewone’ Amerikanen helpt.

Geld is niet alleen straf, maar ook lokmiddel. In oktober kwam het Witte Huis met een nieuw plan, het ‘Convenant voor Uitmuntend Hoger Onderwijs’. Dat stelde een voorkeursbehandeling met federale subsidies in het vooruitzicht aan universiteiten die zich op eigen initiatief voegen naar de wensen van de overheid. Die zijn bekend: uitbannen van diversiteitsbeleid voor minderheden, in het onderwijs erkennen dat er maar twee genders bestaan, beperken van het aantal buitenlandse studenten én, populair in de VS, bevestiging van het collegegeld (dat kan oplopen tot vele tienduizenden dollars per jaar).

Negen instellingen ontvingen het aanbod uit Washington. Zeven wezen het onmiddellijk af, onder meer Brown, Penn en de universiteiten van Arizona en Virginia. Intekenen op het convenant zou favoritisme tot officieel beleid maken en de academische onafhankelijkheid aantasten, menen ze. De afwijzing is een domper voor Trump, die had gehoopt universiteiten tegen elkaar te kunnen uitspelen.

Graat in de keel van zijn regering is nu nog steeds Harvard, voor Trump hét symbool van *liberal* Amerika. De oudste en beroemdste Ivy League-universiteit van het land verzet zich sinds april tegen een lawine aan maatregelen, dreigementen en eisen van de regering.

Als enige nam Harvard ook juridische stappen, tot woede van Trump. Met succes, in september oordeelde een rechter dat de bevestiging van ruim

twee miljard dollar aan overheidsfinanciering voor Harvard onwettig was en geen stand kon houden. Een deel van de bevroren subsidies aan Harvard werd daarna ontdooid. Op de valreep maakte de regering in december bekend alsnog tegen het vonnis in beroep te gaan.

Beschuldigd van antisemitisme

Ook dat vonnis gaf dus nog niet de doorslag. Onderhandelingen tussen Harvard en Washington werden al afgelopen zomer hervat, maar leidden ondanks enthousiaste berichten van Trump op sociale media over een „historische *deal*” nog niet tot resultaat. Wel bekend is de inzet: de regering eist maar liefst 500 miljoen dollar van de universiteit, een record. In ruil zou de regering een half dozijn onderzoeken stopzetten tegen de universiteit, die onder meer is beschuldigd van antisemitisme.

Volgens berichten in de Amerikaanse media is Harvard, dat zich een slepend conflict met de overheid niet kan permitteren, bereid dat bedrag te betalen, maar verzet de instelling zich tegen de voorwaarden ervan. Hardliners in de regering-Trump die vinden dat Harvard er te makkelijk van afkomt, eisen dat een deel ervan rechtstreeks in de staatskas vloeit, waar Harvard tegen gekant is omdat het een boete suggereert en een precedent schept voor staatsinmenging. Ook wil Trump het aandeel van buitenlandse studenten aan Harvard, nu 27 procent van het totaal, omlaag hebben tot maximaal 15 procent.

Hoe die onderhandelingen ook aflopen, de gure politieke wind heeft al zeker twee jaar gevolgen voor Harvard. Ruim voor Trumps verkiezing in 2024 had Harvard al stappen gezet om pro-Palestijnse protesten op de campus in te perken en ‘standpuntdiversiteit’ te vergroten. Twee taskforces onderzochten antisemitisme en islamofobie op de campus (conclusie: Joodse én Arabische studenten voelden zich bedreigd). Het bestuur van de afdeling Midden-Oosten werd op de schop genomen, de universiteit beloofde neutraal te blijven in politieke controverses. Ook omarmde Harvard de antisemitismedefinitie van de International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), die sommige kritiek op Israël als antisemitisme bestempelt. Deze maand verving Harvard de leiding van een mensenrechtencentrum dat in de ogen van Trump eenzijdig aandacht besteedde aan de Palestijnen.

Hoeveel blijvende schade heeft een jaar Trump al met al opgeleverd? Een deel van de bevroren onderzoeksgelden stroomt inmiddels weer, mondjesmaat. Sommigen hopen op Trumps grilligheid en ongeduld: hij kan snel zijn interesse in een onderwerp verliezen. Toch zullen ook volgend jaar met name Harvard, in Trumps ogen hét links-elitaire bolwerk, en de universiteiten in het Democratische Californië een doelwit blijven. Nu al heeft de staat inzage verworven in een massa data van studenten aan prominente instellingen.

Een *chilling effect* op de hele academische wereld in de verenigde Staten is duidelijk, vooral in politieke stellingname. Verder heerst vooral onzekerheid – en ook dat is de bedoeling. Universiteiten moeten van Trump een toontje lager zingen.

Studentenprotest in North-Carolina tegen de oorlog in Gaza. FOTO CORNELL WATSON/REDUX

Protest tegen de uitzetting van een Koreaanse student van Columbia. FOTO SHUTTERSTOCK

BijzondereZaken.nl | Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Frankrijk

Normandië, Bretagne, N-Fr.
Karakteristieke, comfortabele huizen bij zee.
Boek nu: **Liberte.nl**

IJsland

Neem uw eigen voertuig mee naar IJsland.
Kijk voor meer info op **trolltravel.com**
of bel 078-6198525

****WWW.GITES.COM****

Het grootste aanbod authentieke vakantiehuizen in het heerlijke Frankrijk.

Portugal

PORTUGAL KONINGSROUTE 15 dg v.a. € 695
Algarve-Evora-Guarda-Coimbra-Porto-Lissabon incl ontbijt
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

IJsland

De mooiste reizen naar
IJSLAND
Boek je natuurlijk bij

BBI

TRAVEL

EXPERIENCE

17-daagse
Autorondreis
Spectaculair
IJsland vanaf
€1994 pp*

*Vanaf-prijs is per persoon op basis van 4 personen en vertrek op de voordeligste vertrekdatum. Prijzen variëren per datum, incl. vluchten vanaf Schiphol, autohuur en verblijf in vakantiewoningen. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/ijsland | 050-3136000

Opleidingen & cursussen

Opleiding tot Bosbadgids Forest Bathing Academy
Voor wie wil werken in en met de natuur
Start april 2028 – **bosbadderen.nl**

Heb je altijd al **LATIJN** willen **LEREN LEZEN**? Doe dan nu mee.
Live of online. Je begint bij het begin en door te begrijpen groei je door!
Start wo. 28 jan. 2026 A'dam; 0610810838; www.latinlezen.nl

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Klassieker verkopen?
Voelt als afscheid nemen van een goede vriend
Wij helpen graag, door verkoop in opdracht
(consignatie) of inkoop **Bel of mail Bas** 06 33 701 582
of bas@classiccarsconnection.nl Of www.cccz.eu
Een klassieker geef je door

Advertentie

Consumenten

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempt. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

WWW.WIELGTHIER.NL
Adverteren?
www.ZADKINEMEDIA.nl

Vraag & aanbod

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, PLATINA EN MUNTEN.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, Adam
TEL. 020-4221015. WWW.OLDGOLDPRIJS.NL

PLATENCOLLECTIES GEZOCHT

RecordFriend Amsterdam zoekt goede collecties elpees & singles van particulieren.

Beste prijs en ophalen door heel Nederland.

Tel. 06-51643022
www.recordfriendamsterdam.nl

Welzijn & Gezondheid

Wonderlijk middel !
Oprechte Haarlemmerolie.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.

Geef online op via www.ZADKINEMEDIA.nl

Duurzaam vergroenen

Groene oase midden in de stad
Daktuinen en -terrassen

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

Cursus Daytraden
de Beste winsten voor 2026
Originele reacties cursisten
■ Mooi zootje

● **Handel op zee**
Ik ben stuurman op de grote vaart. Dat kan behoorlijk saai zijn als je weken alleen maar water ziet. Nu via de satelliet lekker aan het daytraden. Handel het klokke rond. Rob, Adam en Robbin petje af.

● **Flinke scheut**
Kraakheldere cursus met een flinke scheut humor en Rob aan de borrel.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: maandag 29 dec en vrijdag 9 jan
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden
www.robwessels.nl 010 519 21 15

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN
CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING

Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.n.r. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

Ben je klaar met het alleen zijn?
Ik stel je aan de juiste partner voor!
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

Klaar voor nieuwe ontmoetingen?

Van persoonlijk afgestemde MATCHES tot verrassende SINGLE EVENTS.
www.qualitypartnersearch.com

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeets.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl distinguished & discreet

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

een nieuwe liefde

De eerste stap zetten is spannend..
Durven is je evenwicht verliezen, niet durven is jezelf verliezen
Sören Kierkegaard
Is het tijd voor jouw nieuwe liefde?
Exclusieve relatiebemiddeling www.eennieuweliefde.nl

Man zoekt Vrouw

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

Energieke en gepassioneerde Levensgenieter, begin 70

Wat een brok energie straalt deze lange, slanke goed ogende man uit. Hij was DGA van een succesvol middelgroot bedrijf dat inmiddels is verkocht. Op zijn lauweren rusten is niet zijn sterkste kant en hij is dan ook nog steeds zeer actief in de passies die al jaren zijn leven mede beheersen. Hij leest graag en is erudiet en breed ontwikkeld.

Hij poogt verstandig te leven door voldoende te bewegen, verstandig te eten waardoor hij zich ook goed fit voelt (en is!). Materiele zaken vindt hij niet erg belangrijk en hij is dan ook wars van status. Doe maar gewoon en respecteer ieder mens zoals hij is kreeg hij vroeger als levensles mee. Zijn jeugd beschrijft hij als warm, liefdevol en harmonieus, Hij praat graag, dus communiceert graag maar kan ook terdege luisteren.

De stijlvolle slanke vrouw die bij hem past herkent zijn levenswijze en bezit een natuurlijke elegantie. Hij hoopt dat ze elkaar over en weer kunnen stimuleren waardoor sprankeling in de relatie tot leven wordt gebracht. Ze is net als hij gesteld op echte romantiek, geestelijk en fysiek. Ze is fit en gezond en ook tevreden met wat ze in het leven heeft bereikt. Dus een dame met karakter, warm en empathisch. Gecultiveerd, goed opgeleid, breed ontwikkeld en veelzijdig geïnteresseerd. Zij is financieel onafhankelijk. Humor is onontbeerlijk.

Het volledige profiel staat op vanslobbedating.nl. Reageer via de site of bel Michiel van Slobbe direct op 0653975426.

nrc
ZATERDAG 27 DECEMBER & ZONDAG 28 DECEMBER 2025

FOTO: MERLIN DOORMERIK

Lang leve de ivoren toren

COLUMN

De ivoren toren heeft een slechte naam: een toevluchtsoord voor wereldvreemde geleerden waarin ze zich met het hoofd in de wolken wijden aan nutteloos onderzoek.

Gelukkig is de wetenschap vandaag de dag geen burcht meer achter hoge muren en diepe slotgrachten. Zij kent laagdrempelige marktplaatsen waar de producten van onderzoek voor iedereen staan uitgestald. Maar het zou een groot verlies zijn als de bouwmeesters dit marktplein betegelen met bakstenen van afgebroken torens.

De hoogste tijd dus voor een vurig pleidooi voor de ivoren toren. Een goed begin is het prachtige essay 'In Defense of the Ivory Tower' uit 1957 van de Duits-Joodse kunsthistoricus Erwin Panofsky. Net als Einstein, vertrok hij in de jaren dertig uit Duitsland naar de Verenigde Staten. Trouwens, hun toevluchtsoord, het Institute for Advanced Study in Princeton, wordt wel het penthouse in de ivoren toren genoemd.

Het beeld van de ivoren toren is door de eeuwen heen langzaam afgebrokkeld. Oorspronkelijk een frase uit het Bijbelse Hooglied, was het in de christelijke traditie een symbool van nobele zuiverheid. In de negentiende eeuw werd het een begeerlijke plaats voor dichters en denkers, weg van de alledaagse hectiek en buiten bereik van de gedachtenpolitie. De negatieve betekenis van geprivilegieerde wereldvreemdheid kwam pas later. En tegenwoordig wil niemand meer in een ivoren toren worden gezien.

Maar Panofsky wijst erop dat de waarde van een ivoren toren niet enkel afzondering en introspectie is. De toren biedt ook een superieur gezichtspunt op een mogelijke betere toekomst dan wel op een dreigend gevaar voor ons bestaan of onze vrijheid. De torenwachter heeft daarmee een belangrijke maatschappelijke functie: niet de macht om in te grijpen, maar wel de plicht te waarschuwen. Deze verantwoordelijkheid komt niet ontdanks, maar juist vanwege de verheven positie.

Panofsky illustreert deze belangrijke rol van de ivoren toren met een passage uit het tweede deel van Goethe's *Faust*, de befaamde tragedie over de wetenschapper die zijn ziel aan de duivel verkoopt. Goethe plaatst Lynceus, de Griekse mythologische figuur met de scherpe blik van een lynx, in de rol van torenwachter. *Zum Sehen geboren, zum Schauen bestellt* (geboren om te zien, aangesteld om te schouwen) bezingt hij het magnifieke uitzicht op de sterrenhemel en de natuur.

Maar tot zijn verbijstering is hij plotseling getuige van een catastrofe. Hij ziet een oprukkende brand die het idyllische huisje van een bejaard echtpaar dreigt te vernietigen, samen met de nabije kapel en lindebomen. Dit alles gebeurt op bevel van Faust die hun land nodig heeft voor een reusachtig bouwproject waar mens en natuur voor moet wijken. Maar niemand hoort de waarschuwingskreten van Lynceus. De ramp voltrekt zich letterlijk onder zijn ogen.

Dit verhaal illustreert de zegen en vloed van het bestaan van de torenwachter. De verre blik brengt niet alleen het unieke uitzicht op grandioze schoonheid, maar ook de machteloosheid naderend onheil te zien zonder direct in te kunnen grijpen.

Er zijn vele voorbeelden van wetenschappelijke torenwachters die ver vooruitkeken en naar wie slecht is geluisterd. De Zweedse scheikundige Arrhenius berekende al in 1896 dat het verbranden van fossiele brandstoffen door het broeikas effect zou leiden tot een drastische opwarming van de aarde. Zijn complexe berekeningen voorspelden dat een verdubbeling van de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer de temperatuur met zo'n 5 graden zou verhogen - een uitkomst die verrassend dicht ligt bij de huidige wetenschappelijke consensus.

In 1945 bedacht Vannevar Bush, de wetenschappelijke adviseur van president Roosevelt, een informatiemachine die verdacht veel lijkt op een huidige smartphone gekoppeld aan het internet. (Jawel, hij noemde het een „supersecretaresse“). Bush voerde de exponentiële schaalverkleining van computers, camera's en geheugenopslag tot een logisch einde. Maar hij voorzag ook de huidige informatieoverload en de noodzaak kennis én ons leven anders te organiseren.

De Amerikaanse biologe Rachel Carson sloeg in 1962 alarm met haar boek *Silent Spring* over de desastreuze effecten van pesticiden op mens en milieu in een tijd dat de chemische industrie en de overheid dit totaal negeerden. De Hongaarse wiskundige John von Neumann waarschuwde al in 1955 dat in de toekomst klimaatverandering een grotere bedreiging voor de wereldvrede zou worden dan nucleaire wapens.

Al deze geleerden keken verder dan hun tijdgenoten omdat ze boven het rumoer van de actualiteit uitstegen en vanuit fundamentele kennis redeneerden. Ze hadden de moed een impopulaire boodschap te brengen vaak tegen directe economische of politieke belangen in.

Het is maar zeer de vraag of we nog de waarde zien van contemplatie en de verre blik naar buiten. Of er nog plaats is voor een Lynceus van onze tijd die waarschuwt voor de gevaren van ongecontroleerde AI, biotechnologie of sociale media. Die ziet hoe een moderne Faust uit puur eigenbelang de maatschappij en natuur offert aan zijn megalomane projecten.

Wetenschap is een gevoelig radarscherm dat hoog in de ivoren toren de eerste echo's van een verre toekomst opvangt en de maatschappij waarschuwt voor naderend onheil. Dit vraagt de complementaire verantwoordelijkheden en frustraties van de torenwachter en de pleinbewoner. De eerste heeft de taak te kijken en te waarschuwen, maar kan niet handelen. De tweede heeft de plicht te luisteren en handelen, maar mist de verre blik.

Maar vergeet ook niet de derde partij: de bouwmeester die ivoren torens moet blijven bouwen. Zodat we niet de laatste woorden van Lynceus hoeven te herhalen als alles is afgebrand: „Waar we eeuwen van konden genieten, is in een ogenblik verdwenen.”

De negatieve betekenis van geprivilegieerde wereldvreemdheid kwam pas later

Natuurkundige **Robbert Dijkgraaf** is universiteitshoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

Had Jezus echt een baard en lang haar?

ange bruine lokken, een halflange baard en een witte huidskleur, vaak gekleed in een lang gewaad of juist op een lendendoek na naakt hangend aan het kruis. Zo kennen de meeste westerse mensen het uiterlijk van Jezus Christus, de meest afgebeelde historische figuur wereldwijd ooit. De Bijbel en de seculiere bronnen over de christelijke Messias beschrijven echter nergens hoe Jezus van Nazareth eruit zou hebben gezien. Hoe kan het dan toch dat hij al eeuwen op deze manier wordt afgebeeld?

Eerst maar het lange haar, dat niet gebruikelijk was voor een Jood in Galilea in de eerste eeuw. „De natuur zelf leert u toch dat lang haar voor een man een schande is, terwijl het een vrouw tot eer strekt?“, schrijft Jezus' apostel Paulus zelfs in 1 Korintiërs 11.

Joan E. Taylor, emeritus hoogleraar christelijke bronnen en jodendom van de Tweede Tempelperiode aan King's College London en auteur van het boek *What did Jesus look like?*, verklaart de weelderige lokken dan ook niet historisch, maar kunsthistorisch. „Het beeld van Jezus zoals we dat nu kennen, ontstond eind vierde, begin vijfde eeuw in het Romeinse Rijk“, vertelt ze. In 312 bekeerde Constantijn zich als eerste Romeinse keizer tot het christendom en in 380 werd het de Romeinse staatsgodsdienst, na eeuwen van polytheïsme.

„Hierna waren afbeeldingen van Jezus nodig in een beeldtaal die mensen van toen begrepen“, zegt Taylor. „Goden als Zeus, Jupiter of Asclepius werden afgebeeld met lang haar, wat een teken was van hun goddelijkheid: niet mensen, maar goden hadden dit haar. Jezus werd op die manier als koning van het universum afgebeeld en Romeinen zullen dit direct in dit beeld herkend hebben. Christelijke kunstenaars putten uit het heidense repertoire van die tijd.”

Afbeeldingen uit de derde eeuw

De langharige Jezus werd erna het standaardbeeld van de zoon van God en is dat tot de dag van vandaag gebleven. „We hebben eigenlijk nooit meer achterom gekeken“, al-

dus Taylor. Door dezelfde dynamiek werd volgens haar Jezus ondanks zijn geboorte in wat we nu het Midden-Oosten noemen in de kunst als een Europese man afgebeeld, dus met witte huidskleur. Wie 'Jezus' googlet, zal zien dat dit de eeuwen erna niet veranderd is.

De meeste Joden uit de tijd van Jezus en de eeuwen hierna maakten geen afbeeldingen van mensen omdat de Tien Geboden dit verboden. Toch zijn enkele vroegere afbeeldingen uit de derde eeuw bewaard gebleven. Daarop is hij met kort, krullend haar te zien. „Dat kapsel werd geassocieerd met de Griekse god Dionysus, dus daar gebeurt eigenlijk al hetzelfde“, legt Taylor uit.

Op veel van die vroegste afbeeldingen ontbreekt de baard, die later op vrijwel alle afbeeldingen van Jezus te zien is. „Ook dit was onderdeel van hoe Romeinen goden en filosofen afbeeldden“, stelt Taylor. „Al denk ik wel dat Jezus een baard had, omdat dit normaal was voor Joden uit die tijd en streek.”

Dat Jezus een onopvallend uiterlijk zou hebben, strookt met een tekst uit het Oude Testament, waarin de profeet Jesaja spreekt van een 'lijdende dienaar', volgens veel christenen een vooraankondiging van Jezus als Messias. „Onopvallend was zijn uiterlijk, hij miste iedere schoonheid, zijn aanblik kon ons niet bekoren“, staat in Jesaja 53 te lezen – al zien veel Joodse theologen dit als verwijzend naar het hele volk Israël. „Daarna kun je niet meer zeggen dat hij knap was, wat wel over Mozes en David werd gezegd“, aldus Taylor. „Dan kun je juist gaan kijken naar hoe een gemiddelde Joodse man uit de eerste eeuw in Judea eruit zag.” Taylor denkt dat de historische Jezus een olijfkleurige huid, kort zwart haar, bruine ogen en een korte baard had en goedkope, eenvoudige kleding droeg. „Forensisch archeologisch onderzoek laat zien dat Joden uit toenmalig Galilea en Judea het meeste lijken op Iraakse Joden van nu“, vertelt Taylor. „Hij viel destijds niet op om hoe hij eruit zag, maar wat hij zei en deed.”

Casper van der Veen

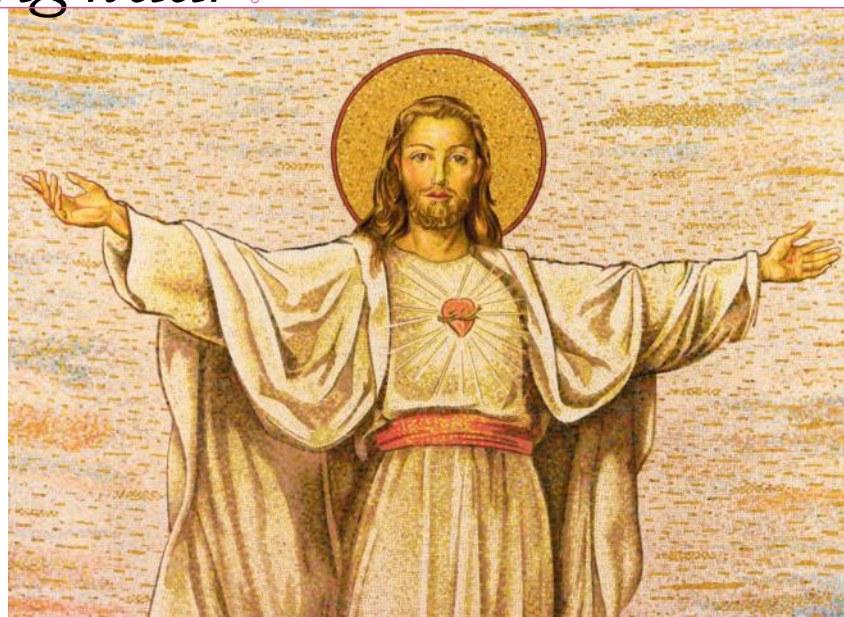

FOTO GETTY IMAGES

Een impressie

van het uiterlijk van Jezus, zoals Joan E. Taylor zich het voorstelt, met kort haar en een korte baard.

ILLUSTRATIE JOAN E. TAYLOR

Aaibeer / Marsicaanse bruine beer / *Ursus arctos marsicanus*

Een Marsicaanse bruine beer (*Ursus arctos marsicanus*), die leeft in het midden van Italië. FOTO BRUNO D'AMICIS

De bruine beer die leeft in de Apennijnen in Midden-Italië is anders dan alle andere bruine beren. Hij is niet alleen een slag kleiner, maar ook een stuk liever – althans minder agressief.

De kleine en geïsoleerde populatie van nu nog zo'n vijftig dieren in de bergen rondom de stad L'Aquila kent een lange geschiedenis van nabijheid van menselijke nederzettingen. Eerder onderzoek wijst erop dat de ondersoort zich 2.000 tot 3.000 jaar geleden afsplitste van andere Europese bruine beren en dat ze sinds de Romeinse tijd volledig geïsoleerd is gebleven. Een belangrijke oorzaak van de achteruitgang en isolatie was waarschijnlijk de ontbossing in verband met de uitbreiding van de landbouw en de toenemende bevolkingsdichtheid in Midden-Italië.

Italiaanse onderzoekers vergeleken het dna van de Marsicaanse bruine beren met dat van een grotere Europese populatie in Slowakije en met een eerder gepubliceerd genoom van Amerikaanse bruine beren. Zoals verwacht hadden de Marsicaanse bruine beren duidelijk minder genetische variatie dan hun soortgenoten elders en hadden ze een hoge graad van inteelt.

De onderzoekers zien in het dna ook sporen van selectie op gedragsgerelateerde ge-

netische varianten, waarschijnlijk veroorzaakt door het uitslecteren en van agressievere beren door mensen. De eeuwenlange nabijheid van de mens heeft het voortbestaan van de beer in het nauw gebracht, door achteruitgang van het aantal en genetische erosie, maar het heeft ook geleid tot de evolutie van een ondersoort die beter met de mens kan samenleven.

In zes van de zeven genen die ze aanmerkten als 'betrokken bij overdreven vriendelijkheid' zagen de onderzoekers mutaties ten opzichte van andere beren. Daarnaast zagen ze ook veranderingen in domesticatiegenen die bekend zijn van paarden, rundvee en zilvervossen. De Marsicaanse bruine beer is dus genetisch vriendelijker geworden.

Dat is wel iets om rekening mee te houden schrijven de onderzoekers, mocht het ooit nodig zijn om vers bloed in te brengen om de genetische variatie in de populatie weer wat op te krikken. Dan kun je niet zo maar een andere Europese bruine beer erbij zetten, want dan loop je het risico dat daarmee de genetische ingebakken agressiviteit terugkeert, en dus het gevaar op conflicten met mensen.

Sander Voormolen